

Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
«Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
Посольство США в Україні
Асоціація дослідників Аппалач (США)
Інститут проблем виховання НАПН України
Департамент освіти, науки, сім'ї, молоді та спорту
Івано-Франківської обласної державної адміністрації

КАРПАТИ-АППАЛАЧІ: ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ГІРСЬКИХ РЕГІОНІВ

Матеріали
II Міжнародної спільної українсько-американської
науково-практичної конференції
24-26 вересня 2013 р.

Івано-Франківськ, Україна,
2013

**Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
“Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника”
Посольство США в Україні
Асоціація дослідників Аппалач (США)
Інститут проблем виховання
Національної академії педагогічних наук України
Департамент освіти, науки, сім’ї, молоді та спорту
Івано-Франківської обласної державної адміністрації**

КАРПАТИ-АППАЛАЧІ: ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ГІРСЬКИХ РЕГІОНІВ

*Матеріали II Міжнародної спільної
українсько-американської науково-практичної конференції
24-26 вересня 2013 р.*

**Івано-Франківськ, Україна
2013**

УДК 37.032

ББК - 88.52

К

Карпати-Аппалачі: формування особистості в контексті сталого розвитку гірських регіонів : матеріали II Міжнародної спільної українсько-американської науково-практичної конференції, 24-26 вересня 2013 р. / Гол. ред. В.Д. Хрущ. – Івано-Франківськ : Видавництво “НАІР”, 2013. – 262 с.

*Рекомендовано до друку Вченою радою ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”
(протокол №12 від 27 червня 2013 р.)*

Головний редактор:

Хрущ В.Д. – автор і керівник проекту “Гірська школа: стан, проблеми, перспективи розвитку”, кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики початкової освіти ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”

Редакційна колегія:

Москаленко Ю.М. – кандидат філософських наук, професор, директор Івано-Франківського коледжу, ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (м. Івано-Франківськ);

Дональд Д. Девіс – Ph.D., професор соціології, стипендіат програми Фулбрайта, ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”, Івано-Франківськ, Україна – Вашингтон, США;

Червінська І.Б. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики початкової освіти, ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (м. Івано-Франківськ);

Оліяр М.П. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики початкової освіти, ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (м. Івано-Франківськ);

Никорак Н.Ю. – асистент кафедри теорії та методики початкової освіти ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (м. Івано-Франківськ);

Познанський Р.В. – асистент кафедри іноземних мов і країнознавства ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (м. Івано-Франківськ).

До збірника матеріалів II Міжнародної спільної українсько-американської науково-практичної конференції “Карпати-Аппалачі: формування особистості в контексті сталого розвитку гірських регіонів” увійшли наукові роботи українських дослідників, науковців Сполучених Штатів Америки, Польщі та Словаччини.

У своїх працях учені висвітлюють актуальні проблеми розвитку гірських регіонів і розкривають соціокультурні, освітньо-виховні та здоров’язберігаючі аспекти розвитку особистості в контексті сучасних досягнень педагогічної науки.

ISBN –

© Автори статей, 2013

© Хрущ В.Д., вступна стаття, 2013

© ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”, 2013

**Ministry of education and science of Ukraine
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
Embassy of the United States Kyiv, Ukraine
Appalachian Studies Association (USA)
Institute of Education NAPS of Ukraine
Department of Education, Science, Youth and Sports
Ivano-Frankivsk Regional State Administration**

**CARPATHIANS / APPALACHIANS:
HUMAN AND COMMUNITY
DEVELOPMENT IN HIGHLAND
REGIONS**

*Theses of Reports
Second International Mutual
Ukrainian-American Scientific and Practical Conference
September 24-26, 2013*

**Ivano-Frankivsk, Ukraine
2013**

ЗМІСТ

Хрущ Василь ГОРИ РІЗНІ – ПРОБЛЕМИ ОДНАКОВІ.....	16
Гілецький Йосип, Копчак Лілія УКРАЇНСЬКІ КАРПАТИ – ЗНАЙОМСТВО ЗБЛИЗЬКА	21

РОЗДІЛ І ТЕЗИ НАУКОВЦІВ УКРАЇНИ

Гоян Ігор ДУХОВНО-МОРАЛЬНІ ЦІННОСТІ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ГОРЯН.....	26
--	----

Завгородня Тетяна ЗНАННЯ ПРО ГІРСЬКЕ СЕРЕДОВИЩЕ КАРПАТ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ВИХОВАННЯ УЧНІВ	30
--	----

Калуцький Іван РЕКРЕАЦІЙНО-ОЗДОРОВЧІ ЛІСОВІ РЕСУРСИ ІВАНО-ФРАНКІВЩИНИ ТА ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ.....	34
---	----

Карпенко Зіновія, Мотрук Раїса ЕТНОКУЛЬТУРНІ ЧИННИКИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МОЛОДІ ПРИКАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ	40
--	----

Лисенко Неллі ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО РОБОТИ ЗА НОВИМИ СТАНДАРТАМИ: КРАЄЗНАВСТВО В ПЕДАГОГІЧНОМУ ПРОЦЕСІ ДНЗ ГІРСЬКИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ.....	42
---	----

Москалець Віктор ЕКОНОМІЧНО-УТИЛІТАРНІ ТА ДУХОВНО-ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ ЗАСАДИ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ ГОРЯН	49
--	----

Приходченко Катерина ДОПОМОГА МОЛОДІ У ФОРМУВАННІ СОЦІАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ СПІВРОБІТНИЦТВА	52
--	----

Химинець Василь НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ	55
--	----

Москаленко Юрій ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ МОРАЛЬНО-ДУХОВНОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ.....	59
Бахур Оксана ХРИСТИЯНСЬКА МОРАЛЬ ЯК ЗАСІБ ПРОТИДІЇ НЕГАТИВНИМ СОЦІАЛЬНИМ ВІДХИЛЕННЯМ ПІДЛІТКІВ	62
Березовська Людмила МОЖЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНИМИ ПЕДАГОГАМИ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ ГІРСЬКОЇ ШКОЛИ	65
Беляк Ольга ОСОБЛИВОСТІ ОВОЛОДІННЯ НАВЧАЛЬНО-МОВЛЕННЄВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ МАЙБУТНІМИ ВЧИТЕЛЯМИ-СЛОВЕСНИКАМИ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ	67
Білієнко Денис ВИКОРИСТАННЯ ГУЦУЛЬСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ В РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ ДИТЯЧИХ МУЗИЧНИХ ШКІЛ (НА МАТЕРІАЛІ ФОРТЕПІАННИХ ЗБІРОК КОМПОЗИТОРІВ ДІАСПОРИ)	70
Варецька Олена ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ СІЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ.....	73
Вітер Роман, Ткачук Оксана РОЛЬ ШКІЛЬНИХ ЛІСНИЦТВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ОРІЄНТАЦІЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ	76
Ворощук Оксана СУЧАСНИЙ СТАН ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ СІЛЬСЬКІЙ ШКОЛІ	79
Врадій Катерина ІНФОРМАЦІЙНІ ПОТРЕБИ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ “ПОЧАТКОВА ОСВІТА”, ЇХ СУТНІСТЬ І ЗМІСТ	82
Гасюк Мирослава, Гринів Оксана ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТІСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТАРШОКЛАСНИКІВ ГІРСЬКИХ МІСЦЕВОСТЕЙ	84
Гладиш Тетяна МОТИВАЦІЙНИЙ КОМПОНЕНТ У СТРУКТУРІ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	88

Гнатюк Михайло

НАРОДНЕ ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНЕ МИСТЕЦТВО І ЛАНДШАФТ
ГУЦУЛЬЩИНИ ТА ПОКУТТЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ХУДОЖНЬОЇ ТВОРЧОСТІ,
РОЗВИТКУ І ВИХОВАННЯ УЧНІВ 91

Гордуз Наталія

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ: ВИТОКИ ДОСЛІДЖЕННЯ 95

Горецька Ольга

ВИКОРИСТАННЯ ЛІТЕРАТУРНИХ ТВОРІВ МАРІЙКИ ПІДГІРЯНКИ
В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ГІРСЬКОЇ ШКОЛИ 98

Деренько Віта

ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА ІЛЛІ КИРІЯКА І СУЧАСНІСТЬ 100

Диляра Абляева

РАЗВИТИЕ МАТЕМАТИЧЕСКОЙ РЕЧИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ
НА КРЫМСКОТАТАРСКОМ ЯЗЫКЕ 103

Довбенко Світлана

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ДІАЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ У
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ 106

Евеліна Бакшиш

ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ 110

Запухляк Олег

ОСОБЛИВОСТІ СТАТЕВО-РОЛЬОВОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ДІТЕЙ З
НЕПОВНИХ СІМЕЙ, ЩО ПРОЖИВАЮТЬ У ГІРСЬКИХ РАЙОНАХ 114

Івасишин Ірина

ЛАНДШАФТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КАРПАТСЬКИХ ГІР ЯК ОСНОВА
ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ 116

Ілійчук Любомира

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО ПОЛІКУЛЬТУРНОГО
ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ..... 119

Карбашевська Оксана

“ФОЛЬКЛОРНІ ПІСНІ АНГЛІЙСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ, ЗІБРАНІ У
ГОРАХ АППАЛАЧІ СЕСІЛОМ ШАРПОМ ІЗ ФОРТЕПАННИМ
СУПРОВОДОМ” (ЛОНДОН, ДАТА ВІДСУТНЯ): ВИТОКИ,
ТРАНСФОРМАЦІЯ, УКРАЇНСЬКІ ПЕРЕГУКИ 122

Карпюк Юлія ХРИСТИЯНСЬКА МОРАЛЬ ЯК ОСНОВА СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ ДУХОВНОСТІ	126
Кіліченко Оксана ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ШКОЛИ І СТУПЕНЯ ГІРСЬКОГО РЕГІОНУ ...	129
Кондур Оксана КОМУНІКАЦІЙНО-ГУМАНІТАРНА СКЛАДОВА В МОДЕЛІ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ	132
Кучеренко Катерина ФОРМИ И МЕТОДЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА	134
Лаппо Віолетта ПЕРЕДУМОВИ ІНТЕГРУВАННЯ КАЛЕНДАРНОЇ ОБРЯДОВОСТІ У ПРОЦЕСІ ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ УЧНІВ СУЧАСНОЇ ГІРСЬКОЇ ШКОЛИ	138
Липа Ірина МУЗИЧНО-ТВОРЧИЙ РОЗВИТОК УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ГІРСЬКИХ ШКІЛ	141
Лялюк Галина ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ.....	144
Матейко Наталія ДУХОВНИЙ САМОРОЗВИТОК ЯК УМОВА ПОПЕРЕДЖЕННЯ АДИКТИВНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ.....	148
Мишкулинець Олена МЕТОДИЧНИЙ АПАРАТ ДОСЛІДЖЕННЯ АДАПТАЦІЇ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ ДО НОВИХ УМОВ НАВЧАННЯ.....	150
Наконечна Лариса ЗАСАДИ УСПІШНОЇ РОБОТИ ВЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ДІАЛЕКТНОМУ МОВНОМУ ОТОЧЕННІ	153
Никорак Наталія ВПЛИВ ГІРСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ НА ЕСТЕТИЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	156
Никорак Ярослав ПРОБЛЕМА ГОТОВНОСТІ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА ДО НАУКОВО- ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	160

Оліяр Марія ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ КОМУНІКАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО РОБОТИ В ГІРСЬКІЙ ШКОЛІ	164
Познанський Роман ДІЄСЛОВА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ “АГРАРНЕ ВИРОБНИЦТВО (РОСЛИННИЦТВО)” В ГОВОРАХ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ	167
Прокопів Любов ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ І РОЗВИТКУ МАЛОЧИСЕЛЬНОЇ СІЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ ПРИКАРПАТТЯ	171
Романишин Руслана ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ДІТЕЙ ДО ШКОЛИ В ГІРСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ	173
Сав’юк Галина ФАКТОРИ, ЯКІ СТАНОВЛЯТЬ ЗАГРОЗУ ДЛЯ ГЕНОФОНДУ НАСЕЛЕННЯ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ	176
Сакалюк Олена ФОРМУВАННЯ ЕМПАТІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	178
Сливка Лариса ТЕОРЕТИЧНІ Й ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ СЕРЕДОВИЩА, СПРИЯТЛИВОГО ДЛЯ ЗДОРОВ’Я МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	182
Сокур Віталій ФОРМУВАННЯ ТА ПРОПАГАНДА В УЧНІВ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ, ЕКОЛОГІЧНО ПЕРЕДОВОЇ ТЕХНОЛОГІЇ ОБРОБІТКУ ЗЕМЛІ, ВЕДЕННЯ ОРГАНІЧНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА НА ПРИКЛАДІ ШКІЛЬНОЇ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНОЇ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ	185
Стас Тетяна ЗМІСТ КОМПОНЕНТІВ ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	191
Степанова Людмила ЗМІСТ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ	193
Стинська Вікторія СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ДИТИНСТВА Й МАТЕРИНСТВА В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ УРСР У 20 РР. ХХ СТ.	196

Ткачук Ореста ДУМКИ І.І. СРЕЗНЕВСЬКОГО ПРО ВИВЧЕННЯ РІДНОЇ МОВИ ЯК ОСНОВА МОВНОЇ ОСВІТИ ДІТЕЙ У ГІРСЬКІЙ ШКОЛІ.....	199
Ткачук Орися ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ МАТЕМАТИКИ ТА ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН У ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ ГІРСЬКОЇ ШКОЛИ	201
Томенчук Софія ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ	204
Химинець Володимир ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ	207
Хрущ Олена ЛЮДИНА І ПРИРОДА: ПСИХОЛОГІЯ ВІДНОСИН	210
Червінський Андрій ЗБЕРЕЖЕННЯ ПАМ'ЯТОК САКРАЛЬНОЇ АРХІТЕКТУРИ ПРИКАРПАТТЯ ЯК УМОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ	213
Червінська Інна, Кіраль Лівія ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ ІНТЕРЕСУ ДО НАВЧАННЯ ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ	218
Щурик Ірина ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В ГІРСЬКИХ ШКОЛАХ.....	222

РОЗДІЛ II ТЕЗИ НАУКОВЦІВ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ

SESSION A

CARPATHIANS / APPALACHIANS: HUMAN AND COMMUNITY DEVELOPMENT IN HIGHLAND REGIONS КАРПАТИ - АППАЛАЧІ: РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ І ГРОМАДИ В ГІРСЬКИХ РЕГІОНАХ

Donald E. Davis HUMAN AND COMMUNITY DEVELOPMENT IN MOUNTAIN REGIONS: WHY APPALACHIA? WHY CARPATHIAN?	227
---	-----

Chad Berry, Lisa Berry DEVELOPING PEOPLE, PLACES, AND REGIONS IN A GLOBAL WORLD: EXAMPLES FRONT APPALACHIA	228
---	-----

Judy P. Byers, Noel W. Tenney

FROM THE CARPATHIANS TO THE ALLEGHENIES: LIFE, CULTURE,
AND ROOT HERITAGE OF EASTERN EUROPEANS IN WEST VIRGINIA
WITH AN EMPHASIS ON SLAVIC AND UKRAINIAN IMMIGRATION 229

Michelle O'Malley

APPALACHIA AND THE CARPATHIANS: COMPARING HIGHLAND
REGIONS FROM A CULTURAL-LINGUISTIC PERSPECTIVE..... 230

Natalia Starostina

THE DEVELOPMENT OF WINTER SPORTS AND DISCOURSES ON
GENDER IN MOUNTAIN REGIONS IN THE 20TH CENTURY..... 231

SESSION B

**ENERGY DEVELOPMENT IN APPALACHIA: SHORT-TERM GAINS,
LONG-TERM CONSEQUENCES**

**РОЗВИТОК ЕНЕРГЕТИКИ В АППАЛАЧАХ: КОРОТКОСТРОКОВІ
ВИГОДИ, ДОВГОСТРОКОВІ НАСЛІДКИ**

Geoffrey L. Buckley

MOVING MOUNTAINS IN APPALACHIA: LIFE IN THE SHADOW
OF MTR MINING 233

Bernhard Debatin

HYDROFRACKING: PANACEA OR PANDEMIC? 234

Michele Morrone

SCIENTIFIC UNCERTAINTY AND THE PUBLIC DEBATE ABOUT
HYDRAULIC FRACTURING..... 235

SESSION C

**APPALACHIAN TRANSITIONS: IMAGES, REPRESENTATION,
COMMUNITY, AND SUSTAINABILITY**

**ТРАНСФОРМАЦІЯ АППАЛАЧ: ВІДОБРАЖЕННЯ, СУСПІЛЬСТВО І
РАЦІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК**

Patricia Beaver, Tom S. Hansell

APPALACHIA AND WALES AFTER COAL:
REBUILDING COMMUNITIES 237

Katherine Ledford

READING THE LANDSCAPE: LITERARY REPRESENTATIONS OF COAL
MINING IN APPALACHIA 238

Janice T. Pope
USING MEDIATED COMMUNICATION TO PROMOTE KNOWLEDGE
AND ACTION IN AND BEYOND COAL COMMUNITIES 239

Mary Pope
COMMUNITY DEVELOPMENT IN THE APPALACHIAN MOUNTAINS... 240

SESSION D
**AGRICULTURE AND SUSTAINABLE COMMUNITY DEVELOPMENT
IN THE SOUTHERN APPALACHIANS**
**АГРОКУЛЬТУРА ТА СТАЛІЙ РОЗВИТОК ГРОМАДИ В ПІВДЕННИХ
АППАЛАЧАХ**

Chris Baker
GLOBALIZATION, TRADITION, AND SUSTAINABLE AGRICULTURE
IN SOUTHERN APPALACHIA 242

Paul T. Arnold
BEEKEEPING IN APPALACHIA: KEEPING THE CRAFT ALIVE..... 243

Jasper Waugh-Quasbarth
RAMPS AND GINSENG: NARRATIVES OF WEST VIRGINIA'S
EMBLEMATIC PLANTS 244

SESSION E
TEACHING IN PLACE: EXAMPLES FROM APPALACHIA
УРОКИ НА ПРИРОДІ

Rosann Kent
FROM PAN I KOTSKY TO 'POSSUM HOUSES: A NEW ROLE FOR
STORYTELLING IN PLACE-BASED PEDAGOGY 245

Trevor Merrion
PLANTING FOR TOMORROW: HOW THE ALLEGHENY MOUNTAIN
SCHOOL IS RAISING A NEW GENERATION OF FARMERS AND
PRESERVING SMALL-SCALE AGRICULTURE IN APPALACHIA AND
BEYOND..... 246

Ron R. Roach
PLACE, WILDERNESS, AND EDUCATION: USING OUTDOOR EDUCATION
TO FOSTER A SENSE OF PLACE IN MOUNTAIN REGIONS 247

Christopher A. Miller
CONSTRUCTING PLACE IN THE CARPATHIANS AND THE
APPALACHIANS..... 248

SESSION F

MUSICAL PERFORMANSE / PRESENTATION

МУЗИКОЗНАВСТВО

Lynette D. Swiger

THE HAMMERED DULCIMER FROM THE CARPATHIANS TO THE APPALACHIANS: THE SIMILARITIES OF THIS FOLK INSTRUMENT BETWEEN THE UKRAINIAN AND CENTRAL APPALACHIAN REGIONS, ALONG WITH CHANGES IN THE PLAYING STYLES 249

РОЗДІЛ III

ТЕЗИ НАУКОВЦІВ ПОЛЬЩІ, СЛОВАЧЧИНИ

Zięba Beata, Paluch Marek

FORMS OF SUPPORT PROVIDED TO FAMILIES AFFECTED BY DOMESTIC VIOLENCE (IN THE SUBCARPATHIAN VOIVODESHIP)..... 252

Zięba Adelina

DOM DZIECKA SPECYFICZNĄ FORMĄ OPIEKI ZASTĘPCZEJ I WYCHOWANIA 253

Mazur Piotr, Stępnik Andrzej

REGIONAL, PATRIOTIC AND MULTICULTURAL EDUCATION IN POLAND..... 254

Gwozda Mariusz

NIECHCIANI NA RYNKU PRACY. MŁODZI W OBLICZU KRYZYSU 255

Werra Zbigniew

THE QUESTION OF BIOETHICS IN PREPARING YOUNG PEOPLE TO MATRIMONY: THE RELIGIOUS ASPECT 256

Akimjaková Beáta

KREŠŤANSKÁ VÝCHOVA RÓMSKYCH ŽIAKOV A ŽIAKOV ZO SOCIÁLNE ZNEVÝHODŇUJÚCEHO PROSTREDIA V ŠKOLE 257

Rochovská Ivana

ERGOTERAPIA RÓMSKYCH ŽIAKOV A ŽIAKOV ZO SOCIÁLNE ZNEVÝHODŇUJÚCEHO PROSTREDIA PROSTREDNÍCTVOM TRADIČNÝCH ĽUDOVÝCH REMESIEL 258

Krajčířiková Ľudmila

ÚLOHA RODINY A ŠKOLY PRI VÝCHOVA VZDELÁVANÍ RÓMSKYCH ŽIAKOV A ŽIAKOV ZO SOCIÁLNE ZNEVÝHODŇUJÚCEHO PROSTREDIA 259

Greňová Katarína, Lisník Anton, Kolcúnová Miroslava

SPECIFICS OF EDUCATION OF CHILDREN IN HOSPITAL IN HIGH TATRAS 260

Василь Хрущ,

автор і керівник проекту “Гірська школа: стан, проблеми, перспективи розвитку”, кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики початкової освіти, ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (м. Івано-Франківськ)

Vasyl Khrushch,

Author and Project Manager “Mountain School: status, problems and prospects”, Candidate of Pedagogical Sciences, Professor, Head of Department theory and methodology of primary education, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ivano-Frankivsk)

ГОРИ РІЗНІ – ПРОБЛЕМИ ОДНАКОВІ

DIFFERENT MOUNTAINS, SIMILAR PROBLEMS

У даному збірнику ми пропонуємо тези доповідей, які будуть виголошені на другій міжнародній спільній українсько-американській конференції “Карпати-Аппалачі: формування особистості в контексті сталого розвитку гірських регіонів”.

У резолюції першої міжнародної спільної українсько-американської конференції “Розвиток освітньо-виховного простору в Карпатах в умовах глобалізації: стан, проблеми, перспективи”, яка відбулась у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника у 2008 році, зазначено, що вивчення розвитку особистості в умовах гірського середовища є пріоритетним завданням проекту “Гірська школа: стан, проблеми, перспективи розвитку”. Для виконання цього завдання кафедра теорії та методики початкової освіти ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” обрала названу вище проблему напрямом колективного наукового дослідження. До розробки цієї проблеми, яка включає різні аспекти анатомо-фізіологічного, психічного, соціального розвитку особистості, було залучено низку провідних кафедр університету, таких, як: анатомії і фізіології (завідувач професор Б. Грицуляк), фізичної реабілітації

(завідувач професор Т. Бойчук), загальної та експериментальної психології (завідувач професор В. Москалець), соціальної педагогіки (завідувач професор Б. Ковбас) та ін. Гірська проблематика, що стосується розвитку особистості, збереження життя і здоров'я дітей, їх навчання й виховання, формування як особистостей, була включена цими кафедрами до планів наукових досліджень.

З даної проблеми на кафедрі соціальної реабілітації захищено дві кандидатські дисертації. На кафедрі теорії та методики початкової освіти виконано 8 магістерських і дипломних досліджень з проблем роботи з обдарованими дітьми у гірських школах, проведення нестандартних уроків, диференційованого навчання, духовно-морального виховання учнів гірських шкіл, використання звичаїв і традицій горян у позакласній та позашкільній виховній роботі тощо.

Для оприлюднення матеріалів досліджень проблеми розвитку особистості в умовах гірського середовища Прикарпатським національним університетом було засновано науково-методичний журнал "Гірська школа Українських Карпат", який має статус фахового наукового видання України з педагогіки.

Найбільш активно розробляли проблематику роботи гірських шкіл і розвитку особистості в умовах гірського середовища такі відомі науковці університету: доктор сільськогосподарських наук, професор І.Калуцький, доктор історичних наук, професор В. Великочий, доктори медичних наук, професори Б. Грицуляк, Т. Бойчук, М. Миколайський, доктори педагогічних наук, професори Н. Луцан, Т. Завгородня, Н. Лисенко, Т. Котик, доктор психологічних наук, професор В. Москалець, професор Ю. Москаленко та ін.

У кожному випуску журналу наукові статті та матеріали, в яких розкриті перспективні напрями розвитку університету, публікували його керівники: ректори університету – доктор фізико-математичних наук, професор, член-кореспондент НАН України Б. Остафійчук, доктор політичних наук, професор І. Цепенда, проректори – професор І. Миронюк, професор В. Чобанюк.

На сторінках журналу друкуються не лише науковці Прикарпатського університету, але й відомі вчені України, зокрема, такі, як дійсні члени НАПН України А. Богуш, В. Бондар, І. Бех, члени-кореспонденти НАН України В. Кузь, П. Лосюк, доктори педагогічних наук, професори О. Біда, І. Руснак, М. Чепіль, С. Скворцова, доктор фізико-математичних наук, професор В. Химинець та ін.

У процесі роботи над проектом вивчався досвід і встановлювались ділові взаємовідносини із низкою країн, де аспекти даної проблеми є предметом наукового вивчення. Зокрема, у США відбуваються щорічні Аппалачські читання (наукові конференції), на яких обговорюються різні проблеми розвитку людини і громад в Аппалачах. У Бразилії (Ріо-

де-Жанейро) в червні 1992 року відбулася конференція ООН, у програмних документах якої підкреслюється важливість функціонування людської цивілізації, соціальної самобутності населення, яке проживає в горах. У “Програмі сталого розвитку гірських регіонів” ООН, Краківської конференції 1998 р. “Зелений хребет Центральної та Східної Європи”, в Карпатській конвенції (Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат) 2003 р., що була підписана на 5-ій Конференції “Довкілля для Європи”, вказується, що одним із зобов’язань держав є займатись сталим розвитком і збереженням Карпат. У 2002 було прийнято рішення про відзначення Міжнародного Року Гір.

За п’ятирічний період здійснення досліджень у даному напрямі до розробки проблематики розвитку особистості і громад у гірських регіонах долучились дослідники із США, члени Асоціації дослідників Аппалач, відомі вчені: Дональд Девіс – доктор наук, професор Дальтонського коледжу (США); Чад Беррі – академік, доктор історичних наук, Береа коледж (США); Крістофер Міллер – професор, Береа коледж (США).

З європейських країн – керівник Міжнародної Асоціації гір (MRI) доктор наук, професор Астрід Гурунг – Бернський університет (Швейцарія), Петро Мазур – академік, доктор педагогічних наук, професор державної вищої професійної школи в Хелмі (Польща), Маріуш Гвозда – професор Люблінського університету ім. Марії Складовської-Кюрі (Польща), Беата Зеба – доктор-ад’юнкт, доцент кафедри соціальної педагогіки інституту педагогіки Жешувського університету (Польща), Беата Акім’якова – доктор наук, професор інституту Юрая Палеша в Левочі (Словаччина), Людмила Крайчірікова – доктор наук, професор інституту Юрая Палеша в Левочі (Словаччина), Івана Роховська – доктор наук, професор інституту Юрая Палеша в Левочі (Словаччина), Тібор Форкош – доктор наук, професор (Угорщина), Іштван А. Сюч – доктор наук, професор (Угорщина).

Як виявилось у процесі досліджень, незважаючи на місцезнаходження гір, проблеми тут однакові. Ідея наукової розробки розвитку особистості в умовах гірського середовища викликана низкою актуальних проблем, які тезисно означені в поданих нижче матеріалах і більш широко будуть обговорені в наукових доповідях на пленарному та секційних засіданнях конференції, а саме:

- глобалізаційні процеси, які нівелюють особливості життя і розвитку людей в регіонах, що докорінно відрізняються умовами географічного і кліматичного середовища;
- ускладнення екологічної ситуації, в тому числі внаслідок бездумної та безгосподарської діяльності людей;

- прискорений розвиток науково-технічного прогресу, і особливо інформаційних технологій;
- швидкий розвиток міст, урбанізаційні процеси та певний занепад сільських територій;
- різка капіталізація в сільських регіонах, що відбувається за рахунок природних ресурсів: лісу, будівельних матеріалів, продажу землі в горах тощо;
- обезлюднення гір.

Вищезгадані процеси відбулися в багатьох розвинутих країнах, які втратили автохтонне населення, а разом з ним – звичаї, традиції, самобутню культуру.

Серед згаданих позитивних і негативних процесів, що відбуваються в горах різних країн, наша увага звернута на головне для будь-якої країни світу, на майбутнє цих країн – розвиток особистості, що розпочинається з сім'ї і школи.

Багатьма дослідниками виділено такі особливості гірського середовища, що впливають на спосіб життя, господарювання, навчання, виховання і розвиток людей:

- у горах різних континентів і країн, як правило, відсутні великі території орної землі, що визначає види і спосіб діяльності населення;
- різко пересічені гірські ландшафти зумовлюють рідкорозселеність, значну віддаленість окремих ділянок та осель від школи, бездоріжжя;
- додаткові ризики створюють такі природні катаклізми, як повені, зсуви, снігові замети, вітровії;
- суворий нестабільний клімат, висока потреба в теплі, пов'язана з низьким вмістом кисню в повітрі, негативно відбиваються на стані здоров'я окремих дітей.

Українські Карпати входять до складу великого Карпатського регіону, який називають легенями Європи і де розташовані такі країни, як Україна, Словаччина, Польща, Угорщина, Румунія, Сербія, Чорногорія.

На території України в Карпатах знаходяться чотири області: Івано-Франківська, Закарпатська, Львівська, Чернівецька. Тут зі статусом гірських працюють 648 загальноосвітніх шкіл. Вивчення стану роботи гірських шкіл і впливу гірського середовища на виховання, навчання і розвиток учнів дозволило зробити такі висновки:

- у роботі значної частини вчителів не склалась система використання природних чинників для кращого розвитку дітей і підвищення ефективності навчально-виховної роботи;
- уповільнений суспільний розвиток гірських територій, збіднений ринок праці в гірських селах, недостатня зацікавленість державних і недержавних організацій у багатофункціональному розвитку гірських

сіл справляють негативний вплив на виховання учнів та роботу гірської школи;

- монофункціональний спосіб господарювання в горах не лише ускладнює організацію профільного навчання, але й утруднює вибір професій та працевлаштування випускників шкіл;

- процеси навчання і виховання ускладнюються тим, що багато дітей залишаються без опіки батьків у зв'язку з їх трудовою міграцією, виїздом на сезонну роботу;

- на якості процесу навчання і виховання дітей у гірських школах негативно позначається недооцінка впливу природних факторів, нехтування особливостями умов гірського середовища.

У зв'язку з цим обрано такі напрями роботи конференції:

- проблеми охорони здоров'я дітей в умовах гірського середовища та оздоровчі можливості Карпат і Аппалач;

- гірське ландшафтно-кліматичне і соціальне середовище як важливий чинник формування психології горян;

- актуальні проблеми соціалізації особистості в сільських та гірських умовах;

- екологічне, природоохоронне та господарсько-трудове виховання учнів гірських шкіл – запорука збереження і сталого розвитку Карпат та Аппалач;

- пізнавально-розвивальні можливості гірського середовища і їх використання в навчально-виховному процесі гірських шкіл;

- вплив ландшафтно-географічного та етнокультурного середовища на морально-духовне виховання молоді;

- ландшафтно-естетичний потенціал Карпатських гір і його роль в естетичному вихованні учнів;

- рекреаційно-оздоровчі можливості Карпат і їх використання з метою фізичного розвитку, виховання учнів та покращення безпеки життєдіяльності в горах;

- особливості підготовки майбутніх учителів у ВНЗ до роботи в гірських школах.

Сподіваємося, що обговорення зазначених проблем буде плідним і дасть можливість виробити наукові та методичні рекомендації щодо формування особистості в контексті сталого розвитку гірських регіонів.

Йосип Гілецький,

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри географії та природознавства,
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”
(м. Івано-Франківськ)

Yosyp Hiletskyy,

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor, Vasyl Stefanyk
Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

Лілія Копчак,

старший викладач кафедри іноземних
мов і країнознавства інституту туризму,
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”
(м. Івано-Франківськ)

Liliya Korchak,

Senior lecturer, Vasyl Stefanyk
Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

УКРАЇНСЬКІ КАРПАТИ – ЗНАЙОМСТВО ЗБЛИЗЬКА

UKRAINIAN CARPATHIANS – CLOSE ACQUAINTANCE

Українські Карпати є частиною Карпатської гірської країни, яка простяглася велетенською дугою на 1500 км від Братислави до Залізних Воріт на Дунаї. Українськими називають тільки ту частину Східних Карпат, яка знаходиться у межах території України. Гірські пасма Українських Карпат простяглися з північного заходу (кордону з Польщею) на південний схід (кордон з Румунією) на 280 км, а в ширину – на 100-110 км. Площа гір – понад 24 тис. км², а разом з передгірними рівнинами Передкарпаття і Закарпаття – 37 тис. км² (понад 6 % від території України).

Формування більшості хребтів і масивів Українських Карпат зумовлене альпійськими горотворчими процесами. Абсолютні висоти гірської системи коливаються від 120-400 м біля підніжжя до 500-800 м у міжгірних улоговинах та 1500-2000 м на вершинах основних хребтів.

Усі найвищі вершини з абсолютними висотами понад 2000 м – Говерла, Бребенескул, Піп Іван, Петрос, Гутин Томнатик, Ребра – зосереджені в масиві Чорногора.

Клімат Українських Карпат визначається насамперед їх географічним положенням, абсолютною висотою та простяганням пасм гірських хребтів. Він досить вологий з порівняно низькими річними температурами повітря. Температура січня на Передкарпатській височині – 4° – -5°, у межах Закарпатської низовини – близько -3°, у горах – -6° – -12°). У цілому зими відносно м'які і багатосніжні.

Середні температури липня в Передкарпатті становлять +18°-+19°, Закарпатті – +20°, у горах – +17°- +13°. Опади у передгір'ях – 900 мм, у верхів'ях гірських масивів – до 1000-1500 мм.

Українські Карпати мають густу мережу річок. Переважна більшість їх належить до басейну Чорного моря. Лише в північно-західній частині Українських Карпат невелика кількість водних потоків належить до системи річки Сян – притоки Вісли, яка впадає в Балтійське море. *Головний Карпатський вододіл* розділяє Українські Карпати на два великі макросхили. Річки північно-східного макросхилу належать до систем Вісли, Дністра і Дунаю (його великих лівих приток Пруту і Сірету). Річки південно-західного макросхилу також несуть свої води в Дунай, але через систему його найбільшої притоки – Тиси. Живлення річок мішане з перевагою дощового. Річки здебільшого з добре вираженим паводковим режимом.

Великих озер в Українських Карпатах немає. Найбільшим з малих озер є *Синевир*, площа якого близько 7 га, середні глибини – 16-17 м, а максимальна – 24 м. За походженням озеро завальне (загатне). Утворилося в післяльодовиковий період, близько 10 тис. років тому, внаслідок перекриття долини гірського потоку зсувом. До загатного типу також належать озера Гірське око, Росохан, Мертве та інші.

Значно більше озер у Карпатах мають льодовикове походження. До таких озер належать Несамовите, Бребенескул, Марічейка, Герашаска, Апшинець та низка інших невеличких озер у масивах Чорногора та Свидовець.

У межах Вигорлат-Гутинського вулканічного пасма є невеликі озера вулканічного походження.

Ґрунти у Карпатах розташувалися висотними поясами. У Передкарпатті домінують дерново-підзолисті і підзолисто-буроземні ґрунти, від підніжжя гір і до висот 1200-1600 м – бурі гірсько-лісові ґрунти, вище 1600 м (під субальпійськими луками) – дерново-буроземні та гірсько-лучні. На Закарпатській низовині переважають дернові опідзолені подекуди оглеєні ґрунти.

Гірські пасма Українських Карпат хоч займають менше 4,5 % території України, але концентрують велике видове розмаїття

рослинного покриву. На їх схилах росте 1950 видів квіткових рослин, 10 видів представників хвойних. У Карпатах проростає ряд неогенових реліктів: тис ягідний, водяний горіх плаваючий, сосна кедрова європейська, сосна звичайна, ялівець козачий, ясенець білий, ковила найкрасивіша. 40 % території гірської країни займають ліси.

У поширенні рослинних угруповань у Карпатах також чітко виражена висотна поясність. Тут представлені такі *висотні пояси рослинності*: передгірний дубовий, низькогірний буковий, середньогірний смерековий, субальпійський чагарниково-лучний, альпійський.

У *передгірному поясі*, який піднімається до 400-600 м, ростуть мішані ліси, що складаються з дуба, граба, ялини. *Низькогірний пояс* на схилах різної експозиції піднімається від 500-700 до 1000-1200 м і більше. Тут основними є букові і буково-ялинові ліси. У *поясі смерекових лісів*, верхня межа якого сягає 1350-1600 м, переважають смереково-ялинові, які в підверховинній смузі змінюються смерековими. У *субальпійському поясі* на висотах 1500-1850 м поширені зарості гірської сосни, ялівцю, вільхи зеленої, рододендрону, які чергуються з ділянками злакових і різнотравних луків. До *альпійського поясу* належать низькорослі трав'янисті і чагарникові (чорниця, брусниця) угруповання, які домінують зазвичай на висотах 1800-1850 м, але інколи опускаються і значно нижче.

Типовими представниками дубових і букових лісів Українських Карпат на сьогодні є дикі кабани, козулі, благородні олені. До цінних хутрових звірів належать заєць-русак, лисиця, лісова куниця, горностай. Рідкісними в Карпатах стали борсуки. Зменшилася і чисельність таких хижих звірів, як вовк, рись, дикий кіт. У мисливських господарствах успішно відновлюють зубрів.

В Українських Карпатах основними несприятливими фізико-географічними процесами є сильні дощі, град, паводки, селі, снігові лавини, ерозія, зсувно-обвальні процеси, вітровали і буреломи. У межах Карпат упродовж року буває 8-10 випадків сильних дощів (30 мм і більше). У теплий період року сильні дощі супроводжуються грозами, градом, шквалистими вітрами.

Дощові води під час паводку, виходячи в передгір'я, значно зменшують свою швидкість і сильно підвищують рівні річок, які подекуди затоплюють не лише заплави, але й надзаплавні місцевості, завдаючи великої шкоди господарству.

У водозборах річок Українських Карпат під впливом випадання інтенсивних дощів чи швидкого сніготанення на гірських схилах утворюються *селеві потоки*. Із схилів Українських Карпат під час сильних снігопадів чи відлиг можуть сходити *снігові лавини*. У

багатьох місцях розвиваються зсуви, викликані природними і господарськими чинниками.

Для гірських ландшафтів характерні також явища вітровалів та буреломів.

Беручи до уваги насамперед особливості геологічної будови, рельєфу, в межах Українських Карпатах виділяють сім фізико-географічних областей: *Передкарпатську височинну, Зовнішньофлішеві Карпати, Вододільно-Верховинські Карпати, Полонинсько-Чорногірські Карпати, Мармароський масив, Закарпатське низькогір'я, Закарпатську низовинну.*

На сьогодні в Українських Карпатах організовано понад 1400 природоохоронних об'єктів, які займають понад 4 % всієї площі. Для вивчення та охорони природи тут створено *Карпатський біосферний заповідник, природний заповідник "Торгани", Карпатський національний парк, національні парки "Синевир", Вижницький, "Сколівські Бескиди", Галицький, "Гуцульщина", Ужанський, Верховинський, Черемоський, "Зачарований край", численні заказники, багато пам'яток природи державного та місцевого значення.*

Література

1. Воропай Л.І. Українські Карпати. Фізико-географічний нарис / Л.І. Воропай, М.О. Куниця. – К : Видавництво "Радянська школа", 1966. – 168 с.
2. Мельник А.В. Українські Карпати: екологічно-ландшафтознавче дослідження / А.В. Мельник. – Львів, 1999. – 286 с.
3. Природа Українських Карпат / За ред. К.І. Геренчука. – Львів : Видав-во Львівського ун-ту, 1968. – 266 с.
4. Рудько Г. Інженерно-геоморфологічний аналіз Карпатського регіону України / Г.І. Рудько, Я.С. Кравчук. – Львів, 2002. – 172 с.

РОЗДІЛ I

ТЕЗИ НАУКОВЦІВ УКРАЇНИ

Ігор Гоян,

доктор філософських наук, професор,
декан філософського факультету,
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”
(м. Івано-Франківськ)

Igor Goyan,

Doctor of Philosophy, Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian
National University
(Ivano-Frankivsk)

**ДУХОВНО-МОРАЛЬНІ ЦІННОСТІ ЯК ЧИННИК
ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ГОРЯН**

**ECCLESIASTICAL AND MORAL VALUES IN THE CONTEXT OF
PERSONAL DEVELOPMENT IN THE HIGHLANDS**

Специфічність феномена духовності як атрибутивної властивості суб'єкта, через яку здійснюється його саморозвиток, що поєднує в собі як об'єктивну, так і суб'єктивну реальності, на сьогоденішньому етапі розвитку суспільства породжує певні суперечності, а інколи й крайності в розумінні її істинної сутності. Доведено, що духовність виявляється в різних онтологічних аспектах; пов'язана із свідомістю, психічною діяльністю, зі світом емоцій і моральними силами людини; зв'язана із вищими цінностями і виступає способом інтеграції смисложиттєвих цінностей, що визначають зміст, якість і спрямованість людського буття; здатна виступати в якості критерію історичного становлення і розвитку особистості. Роль і місце духовного в повсякденному житті людини визначається насамперед її індивідуальною активністю, особливостями потребнісно-мотиваційної сфери, умовами виховання, навчання, а також тим середовищем, де зазвичай перебуває людина. Важливу роль у духовній сутності людини як синтетичному особистісному утворенні, що об'єднує як звернення до пошуків вічного і безконечного, краси, добра та істини, так і соціальні дії, спрямовані на гуманні зміни навколишньої дійсності, відіграють її духовно-моральні цінності, що виражаються в природі моральної свідомості, світогляді, діяннях, поведінці та вчинках людини. Характерною особливістю духовно-моральних цінностей є їх вплив на формування, розвиток та становлення особистості. Саме орієнтація особистості на високі духовно-моральні цінності сприяє стабілізації процесів її соціалізації, а

також виступає необхідною умовою збереження духовної цілісності досліджуваної нами соціально-демографічної групи, стабільного розвитку держави загалом. Це особливо наочно спостерігається в умовах ландшафтно-географічного та етнокультурного гірського середовища, де представлений унікальний етнос зі своїми неповторними традиціями, етнокультурними досягненнями і відмінностями. Крім того, у гірських регіонах зазвичай простежується констеляція складних етносоціальних проблем, без вирішення яких неможливе їх подальше процвітання і духовно-моральний поступ громадян. Також гірські ландшафти володіють значним гуманістичним потенціалом, передусім естетичним і етнокультурним, який за силою впливу на характер етносоціальних процесів конкурує з такими суспільними чинниками, як рівень матеріального забезпечення, комфортність умов проживання, можливість соціальної реалізації тощо. У зв'язку з цим в умовах сучасного суспільства відчувається необхідність у науковому осмисленні змісту системи духовно-моральних цінностей Карпатського регіону в цілому і кожної особистості горян зокрема.

Сучасні соціально-гуманітарні науки характеризуються значним обсягом різнопланових фундаментально-теоретичних та прикладних досліджень із заявленої тематики. Значний вклад у дослідження природи і генези духовно-моральних цінностей при розгляді феномена духовності внесли такі науковці, як П.К. Анохін, Т.Г. Аболіна, М.М. Бахтін, Л.П. Буєва, В.А. Пампурін, Ю.П. Вяземський, Є.В. Золотухіна-Аболіна, І.С. Кон, О.М. Леонт'єв, М.С. Каган, О.Ф. Лосєв, С.М. Поздяєва, С.Л. Рубінштейн, І.Т. Фролов, З.А. Хубієва, О.О. Шаповалова та ін. Зокрема, А.І. Арнольдов, Ю.П. Вяземський, П.М. Єршов, І.Д. Кузнецова та інші наголошують, що духовно-моральний критерій як оціночна основа людського діяння є визначальним у природі духовно-моральних цінностей. Духовність, вважає А.І. Арнольдов, – це здатність переводити універсум зовнішнього буття на внутрішній всесвіт особистості на етичній основі, здатність створювати той внутрішній світ, завдячуючи якому, реалізується “себетотожність” людини, її свобода перед постійно змінними ситуаціями [1]. Для індивіда не будь-яка значущість є цінністю, стверджує А.М. Коршунов. Цінність являє собою позитивну значущість або ж функцію тих чи інших явищ у системах суспільно-історичної діяльності людини. Цінністним є все те, що включається в суспільний прогрес і служить йому. “Цінність є таке всезагальне, яке виконує роль регулятора в діяльності людей, формує структуру особистості. Вона служить відповідним суспільним еталоном, критерієм виміру людських дій” [2, с. 271]. В основі духовно-моральних цінностей, зазначає З.А. Хубієва, знаходиться моральна свідомість, яка має свою структуру, де виділяються моральні категорії, моральні

почуття, моральні ідеали. Норми моралі формуються у внутрішні переконання, почуття та ідеали. Так вони формують поведінку особистості і визначають оцінку її вчинку [3; 4]. Особливу значущість для дослідження проблеми духовності етносу мають роботи філософської і культурологічної спрямованості, в яких представлені особливості та специфіка українського етносу, його риси, які знайшли відображення в духовності (О.І. Воропай, С.І. Грабовський, О.С. Забужко, А.М. Колодний, І.І. Огієнко, В.І. Скуратівський, І.С. Старовойт, М.І. Шлемкевич, В.І. Шинкарук та ін.).

Таким чином, у філософсько-психологічному розумінні духовність включає в себе пізнавальне, моральне і естетичне начало, якому, в свою чергу, відповідають духовні цінності, що відносяться до розряду Вищих – Істина, Добро, Краса, Обов'язок, Совість. У нашому розумінні духовно-моральні цінності – це напрацьовані впродовж усього існування людства, сформульовані в поняттях і зафіксовані в мові знання (філософські концепції, релігійні ідеї, морально-етичні норми, естетичні принципи, правові установки та ін.), метою яких є духовне осмислення світу; це взірець Вищих норм та ідеалів, принципів життя, діяння, поведінки, до яких прагне людина і суспільство загалом.

Що стосується духовно-моральних цінностей горян, то такі цінності, як віра в Бога, повага до батьків, повага до старших, воля до життя, любов до рідної землі, сім'я, родина та інші, навіть у сучасних умовах виступають не догматичними постулатами, а важливим елементом етносоціальної реальності в гірському регіоні. Як засвідчують сучасні дослідження (О.Ю. Кульчицького, М.В. Гримич, О.В. Киричука, В.Д. Хруща і О.В. Хрущ та ін.), саме ці цінності на даний час відіграють визначальну роль у формуванні особистості горян.

Аналізуючи природу і походження духовно-моральних цінностей, ще раз зазначимо, що вони характеризують той імпульс активної діяльності і перетворень, який закладений у самій людині. Дані цінності завжди пов'язані з гуманістичними ідеями людини, центром яких виступає ставлення людини не тільки до себе, але й до інших людей із почуттям поваги до їх гідності [3; 4]. Мораль і моральні норми виступають важливими чинниками в структурі духовно-моральних цінностей. Дані чинники відіграють надзвичайно важливу роль, оскільки не фіксуються в законах. Споконвіку мораль та морально-етичні норми горян представлені в пошані до старшого покоління, повазі до батьків, культі предків, які завжди були основою монолітності та духовної єдності української гірської громади. Усім відома гостинність горян, тісно пов'язана з поняттям сім'ї: прийняти гостя в хаті – святий обов'язок. Століттями горяни вирощували хліб, виховували дітей, передаючи їм у спадок набутий матеріальний і

духовний скарб; завжди з великою відповідальністю підходили до виховання дітей, формуючи їхню індивідуальну свідомість.

Важливе місце в структурі духовно-моральних цінностей, поряд із етичним, займає естетичне, яке найбільш концентровано виражається в мистецтві, хоча може проявлятися і в інших видах діяльності. Так, основні естетичні цінності горян виражені в речах народного побуту, які народжувалися як з практичних потреб, так і з естетичних запитів. Їм притаманні як досконалість техніки, так і художній вимисел в оформленні. Естетична цінність і етична спрямованість прикладного мистецтва особливо виразно сприймаються в ансамблі житлового комплексу горян. Тут віками створювався суворий виразний тип житла, де все визначалося патріархальним способом життя великої родини: почесне місце голови роду, закриті візерунковими килимами ліжка, складене стопкою домашнє начиння, зроблене руками самих господарів. Все це було відзначене мудрістю, простотою і доцільністю, містило в собі своєрідну художню силу і виражало етичну спрямованість, турботу про людину. В числі найбільш поширених видів декоративного мистецтва були килимарство, гончарне виробництво, в'язання, вишивання, різьблення по дереву тощо.

Підсумовуючи, зазначимо, що вищою цінністю людини виступає духовність. Саме в духовності і її цінностях втілений невичерпний потенціал людини. Ідеальність духовності виявляється в процесі гармонійного розвитку духовних здатностей людини, а саме – в добровільному виборі нею важливих духовно-моральних цінностей, ідеалів і підпорядкуванні свого життя їх вимогам.

Література

1. Введение в культурологию [Текст] : учебное пособие / А.И. Арнольдов. – Москва : Народная Академия культуры и общечеловеческих ценностей, 1993. – 350 с.
2. Коршунов А.М. Диалектика социального познания / А.М. Коршунов, В.В. Мантатов. – М., 1988. – 383 с.
3. Хубиева З.А. Духовно-нравственные ценности и их роль в жизнедеятельности человека / З.А. Хубиева // Научные труды СевКавГТУ. Серия “Гуманитарные науки” / СевКавГТУ. – Ставрополь, 2004. – № 4.
4. Хубиева З.А. Духовность: духовно-нравственные ценности / З.А. Хубиева // Современные социально-философские и психолого-педагогические проблемы. / СевКавГТУ. – Москва-Ставрополь, 2006. – Вып. XIX.

Тетяна Завгородня,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки імені
Богдана Ступарика,
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”
(м. Івано-Франківськ)

Tetyana Zavgorodnya,
Doctor of Education, Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian
National University
(Ivano-Frankivsk)

ЗНАННЯ ПРО ГІРСЬКЕ СЕРЕДОВИЩЕ КАРПАТ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ВИХОВАННЯ УЧНІВ

KNOWLEDGE OF THE PECULIARITIES OF THE CARPATHIAN REGION FOR EDUCATIONAL PURPOSES

Проблема оточуючого середовища не є новою. Науковці та природоохоронці почали перейматися нею ще в XVII столітті. Проте саме в наш час вона набула актуальності в зв'язку з глобальною екологічною кризою, що охопила цивілізацію. Тому людство, що постало перед реальною загрозою виживання й власного самозбереження, має особливу увагу приділяти питанням збереження оточуючого середовища. У Великій Британії, наприклад, навчальним планом соціо-природне середовище проголошене загальнолюдською, національною та особистісною цінністю, яка становить основу життя людини, джерело краси і натхнення. Крім того, навколишнє середовище проголошене універсальною цінністю, яка виступає наскрізною міжпредметною темою. Вона введена для того, щоб на основі шкільного обсягу знань, умінь і навичок розвинути у школярів усвідомлення і розуміння довкілля, його життєво важливу цінність для людини; виплекати почуття любові і сформувати почуття відповідальності за стан природи та її багатств, прагнення сталого розвитку на особистому, місцевому, національному і глобальному рівнях.

Проблеми збереження оточуючого середовища можливо розв'язати, тільки досягнувши високого рівня екологічної культури людей,

основою якої є екологічні знання. Враховуючи, що важливою складовою екологічних знань є знання про оточуюче середовище як основа діяльності з метою його збереження, останні є необхідною умовою збереження здоров'я людини, її життєдіяльності. При цьому слід зазначити, що оточуюче середовище завжди має свої особливості й відбиток регіональності. А тому, починаючи з дитинства, необхідно постійно розширювати знання дитини про оточуюче середовище. Саме їх міцність невдовзі може сприяти перетворенню на усвідомлені й осмислені переконання, які стануть керівництвом у її поведінці.

Особливо це твердження актуальне для учнів початкової ланки загальноосвітньої школи – найбільш сприйнятливої категорії до такого впливу. Пояснюється це їх природною допитливістю, майже інстинктивним (вродженим) потягом до знань, ще не зіпсованими (соціодовкіллям) смаками й уподобаннями. Тому надзвичайно важливо саме в цьому віці ознайомити дитину з процесами, які відбуваються в найближчому середовищі, спонукати її до необхідності бачити процеси, які відбуваються навколо, розвивати бажання розібратися у всьому, фіксувати зміни, які відбуваються, і намагатися знайти їм пояснення. Тобто розширення знань учнів молодших класів про оточуюче середовище закладає в них підвалини бережливого ставлення до нього, а отже, спонукає їх постійно дбати про його збереження, а значить, про своє здоров'я.

Зважаючи на вікові особливості учнів молодшого шкільного віку, першоосновою розв'язання проблеми виступає розширення їх знань про оточуюче середовище. Враховуючи своєрідність середовища Українських Карпат, це стосується в першу чергу учнів гірських шкіл.

Діти більш сприйнятливі до змін і водночас значно менш інтегровані в існуючу економічну систему та соціальний устрій. У дитинстві формуються позиції й стратегії вирішення багатьох життєвих проблем. Тому чим раніше розпочинається процес їх ознайомлення з оточуючим середовищем, тим більше шансів на те, що майбутнє доросле покоління буде зорієнтоване на високу якість навколишнього середовища, стане ініціативним і вмілим, займатиме виважену життєву позицію, усвідомлюючи свою відповідальність за вчинки, що здійснюються. Можна також очікувати, що таким чином підвищиться й обізнаність дорослих про навколишнє середовище, зміниться – завдяки впливу дітей на своїх батьків і навіть дідусів та бабусь – їх поведінка й ставлення до всього оточуючого.

У плані теоретичного аналізу суті оточуючого середовища в школі

у вітчизняній педагогіці практично не було окремих цілісних досліджень. В основному розглядалися проблеми впливу на формування особистості екологічного, учнівського і шкільного середовища.

А тому проблеми пошуку й упровадження нових форм і засобів формування знань учнів про оточуюче середовище, інноваційних методик навчання стоять нині особливо гостро. Матеріал для вирішення цих проблем, використання його в навчально-виховному процесі не повністю знаходить відображення в шкільних програмах та навчальних планах, в засобах навчально-методичного забезпечення і навіть у Державному стандарті загальної початкової освіти.

Теоретичну основу знань про середовище складає ідея переорієнтації духовного життя людини через прищеплення їй нового ставлення до всього оточуючого (природи, суспільства, родини, традицій, побуту, історичних пам'яток, творів мистецтв, людей тощо), яке ґрунтується на взаємозв'язку та взаємозалежності середовища й людини, формуванні норм і правил безпечної поведінки як для себе, так і для оточуючих.

Основним критерієм сформованості відповідального, дбайливого ставлення до середовища має стати етична турбота людини про долю нинішнього та майбутніх поколінь.

Значну увагу при розширенні знань учнів молодших класів про середовище необхідно звернути на природні багатства Українських Карпат в контексті існуючих екологічних проблем. Контакти з природою, систематичне спілкування з нею є найважливішим засобом та умовою формування чуйного і відповідального ставлення дітей молодшого шкільного віку до її об'єктів та явищ. Лише безпосереднє спілкування з природою, її сприйняття впливають на розвиток у дітей відчуття природи, розуміння її багатоманітної та універсальної цінності, формування культури поведінки, створення образів навколишнього світу. Відомо, що природа дарує людині чимало прекрасних, незабутніх миттєвостей духовного та фізичного відпочинку й здоров'я. Тому в процесі спілкування з нею діти усвідомлюють необхідність її збереження як середовища життя, джерела здоров'я.

Для систематизації роботи з розширення знань молодших школярів про середовище, яка б забезпечила організацію та проведення пізнавальної, пізнавально-розважальної, практичної й дослідницької роботи учнів, безперервність та послідовність викладу матеріалу, є використання та поєднання традиційних і нетрадиційних форм, методів і прийомів навчання, особливо використання інтерактивних методів.

Важливими умовами інтенсифікації процесу поглиблення знань молодших школярів про середовище є: не нав'язування їх примусово педагогом, а розвиток зацікавленості у них; зміна позиції вчителя як зацікавленої особистості, яка живе в цьому середовищі, сприймає його особливості й робить усе, щоб покращити його вплив на населення в цілому і на кожного учня зокрема; єдність впливу на учня його урочної, позаурочної, позашкільної діяльності та взаємодії з батьками в сім'ї; насичення змісту навчально-виховної роботи структурних підрозділів закладів освіти матеріалами, що розкривають сутність та особливості середовища регіону; осмислення і впровадження принципів неперервності, міждисциплінарності, культуровідповідності, ексцентризму при конструюванні змісту та відборі педагогічних технологій освіти з питань середовища; побудова освіти про середовище за принципом спіралі, коли на кожному наступному етапі відбувається узагальнення знання, набутого на її попередньому етапі; цілеспрямована, продумана, копітка праця вчителя-педагога з учнями, іншими вчителями й батьками; залучення учнів до творчої діяльності, завдання якої – розвинути творче і критичне мислення школярів та навчити їх вирішувати різноманітні навчальні завдання і життєві проблеми; включення учнів у розв'язання конкретних завдань (афективних, моральних, когнітивних, діяльнісних), які однаково важливі і мають вирішуватися в комплексі.

Таким чином, посиливши дотримання в організації діяльності загальноосвітньої школи першого ступеня принципу регіоналізму, можна виховати справжнього громадянина України.

Іван Калуцький,
доктор сільськогосподарських наук,
професор, завідувач кафедри
туризму і рекреації,
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”
(м. Івано-Франківськ)

Ivan Kalutskyj,
Doctor of Agricultural Sciences, Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian
National University
(Ivano-Frankivsk)

РЕКРЕАЦІЙНО-ОЗДОРОВЧІ ЛІСОВІ РЕСУРСИ ІВАНО- ФРАНКІВЩИНИ ТА ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ

THE WAYS OF IMPROVEMENT OF IVANO-FRANKIVSK HEALTH RECREATIONAL FOREST RESOURCES

Важливою підсистемою Карпатського територіально-рекреаційного комплексу, що динамічно розвивається, є туризм – один з найбільш ефективних видів оздоровчого відпочинку. Формуванню на базі Українських Карпат великого туристичного регіону країни значною мірою сприяє величина і якість його туристичного потенціалу. Переважання низько- і середньогірних форм рельєфу, висока лісистість, мальовничість ландшафтів, різноманітність видового складу флори і фауни, безліч гірських річок та джерел мінеральних вод роблять Карпати одним з найбільш привабливих об'єктів для туристів [3, с. 196].

Ліси області в більшості своїй характеризуються високими показниками естетичної цінності і можуть бути використані для рекреації та відповідних видів туризму після проведення в них певних заходів і підготовки територій.

Економічна криза в нашій країні привела до особливо гострих соціальних проблем населення гірських регіонів: безробіття, незначні площі сільськогосподарських угідь, специфіка проживання в горах. Тому розвиток саме туристично-рекреаційної діяльності допоможе у вирішенні деяких із них. Створення робочих місць у даній галузі буде сприяти росту первинної зайнятості в туристично-рекреаційній сфері, поведе за собою зростання вторинної зайнятості – збільшення кількості

робочих місць у будівництві, сільському господарстві, у зв'язку, медицині, торгівлі тощо.

Науково-технічна революція, свідками й учасниками якої ми стали, зачепила всі галузі виробництва. Одним із проявів її в лісовому господарстві є широке використання лісів для рекреаційних потреб. Тому особливо актуальним є зробити ліс придатним для відпочинку шляхом упровадження лісівничих заходів з покращення естетичних і оздоровчих функцій лісів. Благоустрій лісів є якісно новим аспектом робіт у лісовому господарстві.

Ліс у місцях відпочинку, крім своїх основних функцій давати високоякісну деревину, повинен мати ще й здатність благодійної емоційної дії на людину. Почуття радості, насолоди має сприяти відпочинку. В основі емоційного відпочинку лежать так звані ландшафтні емоції. Природа за допомогою фарб, кольорів, запахів, звуків діє на організм людини [1, с. 86].

Необхідно зазначити, що із наявних на території області 626 тис. га лісів 467,7 тис. га закріплено за найбільшим лісокористувачем (75 %) – державними лісогосподарськими підприємствами обласного управління лісового і мисливського господарства. Оскільки ліси природо-заповідного фонду області вже певною мірою задіяні для рекреації, то важливо проаналізувати, як можна використати рекреаційний потенціал саме лісів держлісгоспів для рекреації, розвитку туризму та оздоровлення населення.

Питанням благоустрою та використання лісів для рекреації присвятили свої наукові праці відомі вчені Бобров Р.В. (1977 р.), Тарасов А.И. (1986 р.), Генсірук С.А. (1987 р.), Середін В.І., Парпан В.І. (1988 р.), Стойко С.М., Третяк П.Р. (1993 р.), Бондаренко В.Д., Фурдичко О.І. (1994 р.), Фоменко Н.В. (2007 р.) та інші.

Метою лісового господарства має бути задоволення зростаючих потреб населення в лісовому відпочинку при безумовному забезпеченні невиснажливості лісокористування взагалі і рекреаційного зокрема. Вимогою часу є також залучення все нових лісових площ до використання з рекреаційною метою, а це вимагає проведення в них відповідних лісівничих заходів, необхідна підготовка лісу до такого використання. Проведення робіт з метою благоустрою та облаштування лісів для рекреації дає можливість створення значної кількості робочих місць для місцевого населення.

Виходячи з того, що ліси різних груп і категорій мають неоднакове цільове призначення, Середін В.І. та Парпан В.І. (1988 р.) розробили класифікацію лісів Карпат, які використовуються в рекреаційних цілях. Користуючись даною класифікацією, проведено аналіз стану рекреаційного використання земель лісового фонду держлісгоспів.

Більшість держлісгоспів області в останні роки здійснили ряд лісогосподарських заходів, спрямованих на розширення площ рекреаційних лісів у лісовому фонді обласного управління лісового господарства, який налічує 467788 тис. га.

У лісовому фонді держлісгоспів доля лісів, що виконують переважно санітарно-гігієнічні, оздоровчі функції, а також функції природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення, складала 44792 га (9,7 %), станом на 01.01.1997 р. [7, с. 7] доля таких лісів сягнула 79652 га (16,3 %), а за матеріалами останнього лісовпорядкування, яке проведене станом на 01.01.2009 р. [8, с. 11], доля таких лісів уже становила 133295,5 га (26,7 %).

Як і очікувалось, виявлено, що збільшення площ рекреаційних лісів, а також тих, що частково використовуються для рекреації, відбулося за рахунок створення природоохоронних об'єктів, таких, як національні природні парки та регіональні ландшафтні парки. Їх зони стаціонарної рекреації, які за останні 20 років збільшилися на 1542,2 га, призначені для розміщення готелів, мотелів, кемпінгів, інших об'єктів обслуговування відвідувачів парків, тут забороняється будь-яка господарська діяльність, що не пов'язана з цільовим призначенням цієї функціональної зони або може шкідливо вплинути на стан природних комплексів та об'єктів заповідної зони і зони регульованої рекреації.

Площа зон регульованої рекреації – територій, у межах яких створюються умови для короткострокового перебування, відпочинку та оздоровлення відвідувачів парку, а їх режим встановлюється відповідно до вимог, обов'язкових для охоронних зон природних заповідників, за цей період в лісах держлісгоспів збільшилася на 13515 га.

Особливо цікаво було з'ясувати, що збільшення площ лісів, які використовуються для рекреації, відбувалося також за рахунок переведення частини лісів держлісгоспів у ліси населених пунктів (11965,2 га), ліси округів санітарної охорони курортів та інших лікувальних закладів (12135,5 га), а також створення заповідних лісових ділянок (19659,4 га).

Підтримувати темпи збільшення площ лісів, придатних для рекреаційного використання, у лісах держлісгоспів тільки за рахунок вже перерахованих методів, не зважаючи на пріоритетність розвитку рекреації та, зокрема, туризму на території області, буде проблематично, оскільки темпи створення природоохоронних територій та розширення зелених зон населених пунктів в останні роки були значними, а переведення лісів у межі населених пунктів зумовило ряд негативних тенденцій. Зокрема, тільки по Поляницькому лісництву Ворохтянського лісового господарства за період 1996-2009 рр. (ревізійний період) площа земель, вкритих лісовою рослинністю, зменшилася на 1452,4 га [8, с. 12]. Ці землі були передані в межі села

Поляниця, що пов'язано з будівництвом рекреаційного комплексу “Буковель”.

Хоча методи збільшення кількості лісів в окремих держлісгоспах як таких, що придатні для рекреаційного використання, ще не вичерпані, проте назріває необхідність застосування якісно нових лісівничих заходів для підвищення атрактивності лісів при їх використанні для рекреації і туризму.

Актуальним на сьогодні є покращення використання тих рекреаційних і придатних для рекреаційного використання (133295,5 га, або 28,5 %) лісів, які вже частково використовуються, а також 105252,3 га, або 22,5 %, тих, які при виконанні в них певних заходів із благоустрою в найближчі роки можуть бути використанні для розвитку рекреації і туризму (рисунок 1).

Щодо тих лісів, які частково використовуються з рекреаційною метою, то це ліси зелених зон, які розподіляються на лісопаркові і лісогосподарські частини. До лісопаркових входять насадження, розташовані в безпосередній близькості до населених пунктів, що мають добрі шляхи та транспортне сполучення і відзначаються привабливістю та придатністю для масового відпочинку. На базі лісопаркових насаджень створюються приміські лісопарки та зони відпочинку населення.

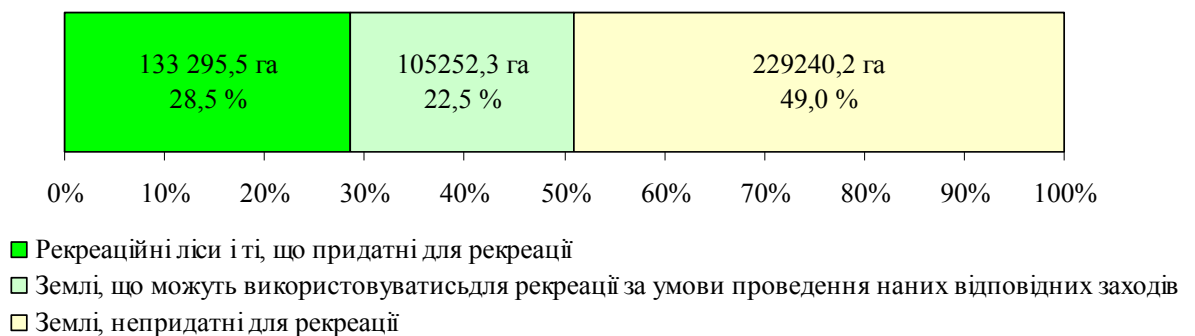

Рис. 1 – розподіл державного лісового фонду (держлісгоспів) станом на 01.01.2009 р. за рівнем придатності для рекреації.

Враховуючи постійно зростаючу потребу у відпочинку, особливо міського населення, та значну кількість власного і громадського транспорту, виникає необхідність значно розширити зелені зони населених пунктів. В умовах Івано-Франківська та прилеглих до нього територій необхідно створювати лісопарки в межах природних ландшафтів з різним ступенем їх змін і з урахуванням завдань, які ставляться перед об'єктом. В умовах Передкарпаття найбільш ефективними є лісопарки та пункти відпочинку.

Інтенсивне освоєння лісів для відпочинку розпочате відносно недавно, і науково обґрунтованої системи ведення лісового господарства в них поки що не розроблено. Але практика експлуатації

вже діючих місць відпочинку свідчить про необхідність проведення в таких лісах цілого ряду лісогосподарських заходів з метою їх збереження та покращення естетичних властивостей.

Ми вважаємо, що кількість таких місць відпочинку необхідно збільшувати в держлісфонді області, розширювати їх площу та покращувати якість утримання відповідних споруд і лісової інфраструктури в належному стані. В окремих місцях, які в процесі експлуатації найбільше користуються попитом рекреантів, у додаток до вже наявних легких споруд у подальшому виникає потреба споруджувати більш надійні та довговічні споруди для відпочинку. У зв'язку з тим, що окремі місця відпочинку знаходяться на значній віддалі від міст, згодом виникне потреба в будівництві на їх місці для розміщення відпочиваючих кемпінгів, туристичних хатин, туристичних баз тощо. Такі місця відпочинку можуть слугувати основою для розробки інвестиційних проектів з розвитку туризму.

Будівництво кемпінгів, мотелів, туристичних стоянок та інших засобів побутового обслуговування в сучасному рекреаційному лісі тісно пов'язане з традиційними лісогосподарськими заходами з метою покращення естетичних і санітарно-гігієнічних властивостей деревостанів.

Отже, методи збільшення кількості місць відпочинку в лісах, розширення їх площ за рахунок проведення відповідних лісогосподарських заходів є перспективним заходом покращення рекреаційно-туристичної привабливості лісів.

Для організації цілеспрямованої роботи з упровадження запропонованих лісогосподарських заходів, спрямованих на покращення атрактивності лісових насаджень з метою їх використання для рекреаційно-туристичної діяльності, необхідно:

1. Провести інвентаризацію діючих місць відпочинку в лісництвах, здійснити їх паспортизацію та запропонувати доповнення необхідною інфраструктурою.

2. Розробити інвестиційні пропозиції щодо передачі окремих місць відпочинку для створення кемпінгів, туристичних площадок для мобільних туристичних груп, у тому числі передачі в користування приватним структурам.

3. Підібрати нові ділянки для влаштування пунктів відпочинку в лісових насадженнях та провести підготовчі роботи для підвищення їх естетичних властивостей.

4. Розробити інформаційні матеріали щодо розташування на території області місць для відпочинку, їх оснащеності і місткості та переліку послуг, які можна одержати на кожному із них.

5. Розробити перспективну програму використання рекреаційних лісів та лісів, що частково виконують рекреаційні функції, на найближчий період.

6. Розпочати часткове впровадження заходів з благоустрою в лісах, які в перспективі можуть бути використані для рекреаційного освоєння.

7. Збільшити обсяги проведення лісгосподарських рубок з метою створення привабливих лісових ландшафтів та покращення санітарного стану цих лісів.

8. Розширити площі приміських зелених зон, особливо міст Івано-Франківська, Калуша, Коломиї та Надвірної.

9. В лісництвах, де доля рекреаційних лісів перевищує 50 % території, бажано створювати рекреаційні лісництва, враховуючи специфіку їх функціонування.

Отже, використання лісів для рекреації в області є перспективним, оскільки ліси займають більше сорока відсотків її території. Значну рекреаційну цінність представляють території національних природних парків, заказників та інших природно-заповідних об'єктів. Проте рекреаційні навантаження при масовому відвідуванні цих територій можуть негативно позначитись на їх екологічному стані. Тому важливо розвивати рекреаційну діяльність у лісах, які не є заповідними територіями, але мають потенційні рекреаційні властивості.

Швидкі темпи розвитку туризму в області вимагають від спеціалістів лісового господарства працювати на перспективу, створюючи привабливі умови для відпочинку все більшої кількості рекреантів.

Література

1. Бобров Р.В. Благоустройство лесов / Р.В. Бобров. – М. : Лесная промышлен., 1977. – 192 с.
2. Бондаренко В.Д. Ліс і рекреація в лісі / В.Д. Бондаренко, О.І. Фурдичко. – Львів, 1994. – 232 с.
3. Голубець М.А. Українські Карпати / М.А. Голубець та інші. – К. : Наукова думка, 1988. – 207 с.
4. Калуцький І.Ф. Особливості покращення рекреаційного використання лісових ландшафтів Прикарпаття / І.Ф. Калуцький, М.М. Запоточний. // Науковий вісник. Збірник науково-технічних праць. Вип. 16.2. – Львів, 2006. – С. 12-19.
5. Середін В.І. Ліс база відпочинку / В.І. Середін, В.І. Парпан. – Ужгород, 1988. – 110 с.
6. Матеріали лісовпорядкування по Івано-Франківському обласному управлінню лісового і мисливського станом на 01.01.1989 р.
7. Матеріали лісовпорядкування по Івано-Франківському обласному управлінню лісового і мисливського станом на 01.01.1997 р.
8. Матеріали лісовпорядкування по Івано-Франківському обласному управлінню лісового і мисливського господарства станом на 01.01.2009 р.

Зіновія Карпенко,
доктор психологічних наук,
професор, завідувач кафедри
педагогічної та вікової психології,
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”
(м. Івано-Франківськ)

Zinovia Karpenko,
Doctor of Psychology, Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian
National University
(Ivano-Frankivsk)

Раїса Мотрук,
асистент кафедри педагогічної
та вікової психології,
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”
(м. Івано-Франківськ)

Rayisa Motruk,
Assistant Professor, Vasyl Stefanyk
Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

ЕТНОКУЛЬТУРНІ ЧИННИКИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МОЛОДІ ПРИКАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

ETHNO-CULTURAL FACTORS OF PROFESSIONAL SELF- DETERMINATION OF YOUNG PEOPLE OF PRECARPATHIAN REGION

Професійне самовизначення особистості є полімотивованим феноменом, що зумовлюється як чинниками об’єктивного характеру, так і чинниками суб’єктивної природи.

Онтогенетична структурно-функціональна модель детермінації професійного самовизначення особистості враховує стохастичний каузальний вплив двох видів незалежних змінних – соціальної (в тому числі етнічної) ідентичності й особистісної (в тому числі наративної) ідентичності – на залежну змінну – професійну ідентичність, що являє собою кумулятивний ефект їх селективної взаємодії в структурі особистості майбутнього фахівця.

Діагностичними критеріями чинників професійного самовизначення особистості стали з боку незалежних змінних: критерій соціокультурної референтності з субкритеріями диспозиційної та

етнокультурної релевантності, критерій інтенціонально-особистісної референтності з субкритеріями сенсорно-перцептивної релевантності й екзистенційно-ціннісної наповненості та критерій мотиваційно-професійної релевантності як результат вибору майбутньої професійної діяльності (залежна змінна).

Порівняльне емпіричне дослідження дозволило встановити магістральну тенденцію взаємозв'язку чинників професійного самовизначення майбутніх фахівців: переважання особистісної ідентичності у студентів-художників і математиків поєднується з їх належністю до інтелектуального і візуального типів і більшою соціальною дистанцією (відособленістю і схильністю до самозаглиблення); наперед визначена етнічна ідентичність у майбутніх музикантів і священиків є базовою матрицею для досягнення цілісної ідентичності як представників переважно соціального типу.

Факторний аналіз детермінант професійного самовизначення особистості засвідчив, що тільки окремі етнокультурні чинники здійснюють поміркований вплив на вибір майбутнього фаху. Такими чинниками для студентів-художників є соціальна дистанція; для студентів-музикантів – зрілі стадії етнічної ідентифікації (мораторій і досягнена ідентичність); майбутнім священикам властива полімотивованість професійного вибору при врахуванні чинників етнокультурного походження; майбутні математики загалом індіферентні до питань етнічної диференціації й ототожнення. В сукупній вибірці проявилася тенденція до слабого насичення системи детермінації професійного самовизначення особистості архетипно-колективними, етнокультурними чинниками, тоді як вплив вроджених задатків та індивідуальних ціннісних настанов є значним.

Кореляційний аналіз етнокультурних чинників з іншими детермінантами професійного самовизначення особистості показав вибіркового характеру їх взаємозв'язку в психологічному профілі майбутнього фахівця того чи іншого напрямку вищої освіти: наперед визначена ідентичність спонукає до спілкування з природою та людьми; мораторій сприятливий до занять мистецтвом і спілкуванням з природою; виражена особистісна ідентичність притаманна людям інтелектуального складу і підприємливим особам, досягнена ідентичність характеризує тих, хто прагне до творчого самовираження, соціальна дистанція сприяє оперуванню знаками і символами, а етнокультурні стереотипи і дифузну ідентичність не властиві представникам інтелектуального типу.

Результати проведеного емпіричного дослідження підтверджують тезу про зниження впливу етнокультурних чинників на професійне самовизначення особистості в Добу Постмодерну порівняно з епохою Модерну столітньої давнини. При цьому жорсткий зв'язок економічної та етнічної стратифікації населення розривається, виводячи на передній план чинники соціально-диспозиційного, екзистенційно-ціннісного й доглибно-інтенціонального індивідуального характеру.

Неллі Лисенко,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри теорії і методики
дошкільної освіти,
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”,
директор Науково-методичного центру
“Українська етнопедагогіка і
народознавство”
(м. Івано-Франківськ)

Nelli Lysenko,
Doctor of Education, Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian
National University
(Ivano-Frankivsk)

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО РОБОТИ
ЗА НОВИМИ СТАНДАРТАМИ : КРАЄЗНАВСТВО В
ПЕДАГОГІЧНОМУ ПРОЦЕСІ ДНЗ ГІРСЬКИХ РЕГІОНІВ
УКРАЇНИ**

**PRIMARY SCHOOL TEACHING EDUCATION ACCORDING
TO THE NEW STANDARDS: INVOLVING REGIONAL
ETHNOGRAPHY INTO THE EDUCATION OF THE UKRAINIAN
MOUNTAIN REGIONS**

Традиційно кожне наступне покоління опікується прийдешнім, яке буде зберігати і примножувати національні природні багатства. В умовах реформування змісту освіти України і, передусім, впровадження державних стандартів, починаючи з дошкілля, все ж формування особистості як носія високих моральних якостей залишається пріоритетом. Про це мовиться і в низці нормативних документів дошкільної освіти, а саме – наголошується, що дошкільний навчальний заклад несе відповідальність за соціальний розвиток особистості, він покликаний полегшити її входження у широкий світ, розвинувши внутрішні сили. Патріотичні почуття дітей вже з дошкільного віку ґрунтуються на їхньому інтересі до найближчого оточення. А це – сім’я, батьківський дім, місто чи село, яке вони бачать щодня, вважають своїм, рідним. Задовго до школи, з молоком матері дитині прищеплюють любов до своєї родини, домівки, до тієї батьківщини, де вона

народилася. Отож основи краєзнавства цілком логічно і послідовно входять у життя кожного змалку.

Що ж до організації краєзнавчої роботи на різних вікових етапах, то слід наголосити на дещо різних поглядах учених. Оскільки вони вважають краєзнавство і науковою дисципліною, і методом дослідження, і дидактичним принципом, і навчальним предметом чи засобом навчання та виховання, наводимо такі тлумачення “краєзнавства”:

- метод наочного опанування природничими та економічними науками;

- пропедевтичний курс елементарної шкільної географії.

Спільні ознаки наведених тлумачень убачаємо у такій їхній характеристиці: це самостійне, цілком визначене коло системних знань зі своєю адаптованою методикою та з опертям на його три основні функції, а саме:

- педагогічна – визначає краєзнавство як метод і дидактичний принцип, що забезпечує досягнення ефективності навчально-виховного процесу в освітніх закладах;

- пропедевтична – елементарна шкільна географія, починаючи із дошкільного навчального закладу (“географія рідного краю”), і, нарешті, третя складова географії з усіма притаманними для неї методами дослідження.

Власне, до описаної вище методології схиляються А. Богущ, Н. Лисенко, О. Макаренко, С. Русова, М. Стельмахович, В.Сухомлинський, К.Ушинський та ін. Насамперед розглянемо ширше погляди основоположників дошкільного краєзнавства в Україні. Скажімо, К. Ушинський вважав, що ознайомлення дітей з рідним краєм слід пристосувати до краєвидів (горизонту) певної території, враховуючи “інстинкт місцевості”, який виявляється в любові дитини до краю, в якому вона народилася і зросла [1]. У краєзнавстві учений вбачав передусім невичерпний засіб вивчення рідного краю, його природних багатств. Природу, на думку К. Ушинського, слід вивчати шляхом забезпечення розуміння дітьми взаємозумовленості природних ресурсів, формування умінь “бачити” місцевість загалом, з усіма особливостями її краєвидів, а також із традиціями життя і побуту населення, розвитку господарства. Учений зазначав, що в кожному куточку країни зосереджено невичерпну інформацію про історичні, географічні, етнографічні, статистичні та інші ознаки краю, які педагог повинен уміло використовувати, закладаючи в такий спосіб надійні основи моральних імперативів – гуманізму і милосердя [Там само]. Окреслюючи пріоритети у вихованні дітей, К. Ушинський вважав за необхідне поєднувати справжню любов до Батьківщини із знаннями мови, мистецтва, традицій і звичаїв рідного народу. Загалом любов – це

обов'язок перед Батьківщиною, відповідальність за благополуччя її громади, висока людська гідність. Відповідно й навчання рідної мови є основою всього процесу освіти і його головним предметом. Дитина, оволодіваючи мовою своїх батьків, долучається до рідної культури, адже саме її засобами формується корінь духовності.

Принциповими для порушеної теми є погляди С. Русової, які вона виголосила в праці “Націоналізація дошкільного виховання”, наполягаючи на тому, щоб навчання дітей з самого початку спиралося на рідне підґрунтя, на якому зростає кожен малюк, щоб воно було невіддільним від тих вражень, які заклала в душу дитини сім'я і рідна хата [2, с. 44]. Відповідно до теоретичних концептів, С. Русова подає низку засобів, за допомогою яких вихователь зможе захопити розум і душу дитини, розвинути на перспективу її світлі почуття любові до рідного краю та його людей.

З-поміж наук, у яких найкраще можуть бути зреалізовані зацікавлення дитини, учена виокремила природознавство, адже кожна пора року – весна, літо, осінь, зима – викликають дотичні теми для розмови, спонукають до відповідальної праці, отождоування дітей з навколишньою дійсністю повинно відбуватися під час їх безпосереднього спілкування з природним довкіллям. З цього приводу С.Русова писала: “Усе те, що там росте (город, сад, баштан) треба показувати дітям не на малюнках, а насправді, щоб діти могли взяти в руку, понюхати, покуштувати, яке воно на смак... до того ж не вадить додати загадки з того ж поля, яке постачає матеріал для бесіди” [Там само].

У педагогічній спадщині В. Сухомлинського стала провідною ідея виховання синівської вірності Вітчизні, землі, народу. Педагог наголошував, що справжнє народження дитини як громадянина, мислячої, натхненної благородними ідеями особистості, трудівника, борця за торжество правди і щастя відбувається тоді, коли дитина відчуває себе часткою народу, адже у ньому, як сонячний промінь у краплі води, відображена вся багатовікова історія цього народу, його велич і слава, любов і надія. Учений розглядав любов до матері, батька, рідного куточка землі, захоплення величчю своєї Батьківщини, її минулим і сьогоденням як джерело, що живить могутнє почуття любові до Батьківщини. На думку вченого, формування особистості є пізнанням і розумінням дитиною своєї Батьківщини, становленням патріотичної серцевини душі.

У працях “Моральні заповіді дитинства і юності”, “Народження громадянина”, “Батьківська педагогіка” та ін. знаходимо погляди педагога на проблеми шкільного краєзнавства, доцільність його викладання у стрункій системі засобів реалізації знань, практичних умінь і навичок. А саме:

- кожен учень залучається до безпосередньої участі в справах суспільства;
- вчити дітей робити добро, спонукати їх до благородних вчинків;
- глибоке проникнення в духовний світ кожного вихованця;
- вчити дітей розуміти природні явища, а також піклуватися про збереження і примноження багатств рідного краю [3, с. 54].

Отож, як найголовнішу умову успішної реалізації змісту краєзнавства і виховання дітей на його основі В. Сухомлинський обстоює вивчення рідного краю в неподільній єдності з активною практичною діяльністю.

На його думку, таку роботу необхідно починати із спостережень за природою, адже саме їх зміст допомагає створювати цілісну картину довкілля. З цього приводу він писав: “Ведіть дітей у ліс, до річки, на луки, відкривайте перед ними джерела, без яких неможливе повноцінне духовне життя, і ви побачите, як діти стають розумними, спостережливими, кмітливими” [Там само, с. 55].

Природа є носієм естетичного задоволення завдяки багатству кольорів, звуків, форм, запахів, рухів. Відомо, що діти з дошкільного віку емоційно чутливі до яскравого, незвичного, виразного, що відкриває широкі можливості для виховання їх морально-естетичного ставлення до природного довкілля.

Милуючись красою природи, діти переймаються долею красивого. За Сухомлинським, “... милування красою – це лише перші паростки доброго почуття, яке треба розвивати, перетворюючи його в активний потяг до діяльності” [Там само, с. 65], адже “... добрі почуття своїм корінням сягають у дитинство, а людяність, доброта, гідність, доброзичливість народжуються у праці, турботах, хвилюваннях про красу навколишнього світу” [3, с. 66].

На доцільності регіонального підходу до ознайомлення дітей з рідним краєм наголошують і сучасні дослідники. Щодо краєзнавства у дошкільному навчальному закладі, то А. Богуш, Н. Лисенко та ін. розглядають його як організовану і керовану педагогом багатогранну пізнавальну пошуково-дослідницьку й природоохоронну працю дітей. Її спрямовано на комплексне вивчення рідного краю (природа, побут, господарство, культура) з активною участю дітей в охороні та збереженні здобутків національної культури і скарбів навколишньої природи. Відтак, краєзнавство посідає одне із чільних напрямів зміцнення зв'язку дитячого садка із життям та працею дорослих [4].

Об'єднуючи навчально-пізнавальну, пошуково-дослідницьку і суспільно-корисну діяльність, краєзнавство вирізняється великим пізнавальним і виховним потенціалом. Адже природа, суспільне життя, праця, економіка, культура, історичне минуле рідного краю слугують

невичерпними джерелами формування національної самосвідомості та світогляду особистості, її всебічного і гармонійного розвитку.

Краєзнавство як педагогічна категорія оперує поняттям “рідний край”. Поняття “край” досить умовне. Зазвичай це порівняно невелика частина території, а її кордони визначають залежно від того, хто і з якою метою це робить, скажімо, для дітей дошкільного віку край – це і мікрорайон, у межах якого знаходиться дошкільний навчальний заклад. Тут проводять спостереження, прогулянки, екскурсії, екологічні стежини, подорожі, здійснюють пошуково-дослідницьку та природоохоронну діяльність. Окрім цього, у змісті пояснення поняття “рідний край” розуміється й адміністративний район, область, держава [5].

Отже, ступінь локальності, тобто територіальний компонент, не варто розглядати найістотнішою ознакою поняття “рідний край”. Визначальними для цього поняття є соціальні компоненти: трудова діяльність і побут народу, традиції, суспільні відносини, духовні й матеріальні цінності, тобто все, що творить сутність національного в кожного народу.

Таким чином, краєзнавча робота є багатогранною активною діяльністю дітей, а її результатом у дошкільному віці має стати обізнаність із рідним краєм та його історичним минулим. Спираючись на зазначене вище, важливим розглядаємо творення кожним кваліфікованим педагогом авторського підходу до формування краєзнавчих, а втім, і географічних уявлень дітей дошкільного віку на природо-географічній основі довкілля ДНЗ. Відразу слід зазначити, що в руслі чинних для ДНЗ програм МО і Н України наголошено на тому, що діти цілком спроможні опанувати діалектичними залежностями між явищами і станом природи, ставленням дорослих до її багатств на певних ділянках простору. Географія регіону, як і регіональний підхід загалом, є досить відчутним нововведенням у дошкільну дидактику, особливо в її складову – методикау ознайомлення дітей з природою. Такий підхід найраціональніше розглядати за методологією принципу краєзнавчості, який, власне, і спонукає педагогів до опису й пізнання того природничого простору, що є досяжним для дошкільників і визначає географію регіону: географія загальна досліджує загалом земну кулю, натомість географію регіону зосереджено на пізнанні досяжного краю. Розглянемо це на конкретних прикладах практичної діяльності з дітьми від 3-4-річного до старшого дошкільного віку.

Дітей 3-4 року життя уже знайомлять із географічною назвою місця (місцевості) проживання, його особливими адміністративно-територіальними ознаками (місто, село, селище...) та символікою (герб, прапор...).

На наступному етапі 4-5 річні діти пізнають свій населений пункт, а на мапі – державу Україну. Обізнані з її столицею і найбільшими містами, ріками, озерами і морями, пам'ятками природи (національні парки, скажімо, Карпатський), наприкінці дошкільного віку діти вже вирізняють райони України за їх типовими ознаками краєвидів – гірські, морські та ін., способів сполучення між ними – наземні, повітряні, водні шляхи, пізнають (побіжно) наближені до України держави, з якими межує наша територія і з якими ми схожі за кліматом, рослинним і тваринним світом, корисними копалинами (для прикладу – Польща, Словаччина, Румунія та ін.) тощо.

Означений зміст слід розглядати як свідчення того, що вже змалку дитина вчиться бачити, а не споглядати, а це спрямовує педагога на вибір адекватної педагогічної стратегії. У ній повинні посідати чільне місце операції аналізу, порівняння, синтезу й узагальнення географічних уявлень. Загалом це творить світогляд кожного вихованця: від окресленого регіону – досяжного довкілля – аж до уявлень про Землю загалом. Відповідно і дидактичні основи краєзнавства повинні бути ретельно продуманими.

Зауважимо, що географічні уявлення дошкільників слід формувати диференційовано: історія географії, історична географія, картографія, які окреслюють цікаві для пізнання в дошкільному віці матеріали про діяльність дорослих у різні періоди географічних та астрономічних відкриттів, складання мапи України, її атласу, місця на глобусі, як і глобуса в цілому.

Цілком очевидно, що наведений обсяг інформації слід спрямувати на формування географічних інтересів дітей уже з дошкільного віку. Задля цього подаємо дещо ширше зорієнтовані види діяльності дошкільників на стимулювання їх географічних зацікавлень.

Для прикладу – тема “Пізнай свій регіон”. Її спрямовано на пізнання дітьми різних форм місцевості (рельєфу), рослинного і тваринного світу й виховання на цій основі допитливості під час ознайомлення з краєвидом і місцевим фольклором.

1. Прогулянка (може бути авто) за місто з метою наближення до прилеглого села (поля) із називанням краєвиду – рівнинний, низинний, горб, пагорб, долина, яр, річка, став, озеро;

- спостереження за рослинами і тваринами в різних умовах середовища (луг, поле, ліс, парк), називання їх виразних ознак (листяні, хвойні рослини; лісові, польові тварини) та ін.;

- відвідування або спостереження за будинками, їхнім оздобленням, особливостями сільської хати, елементами народного мистецтва регіону, скажімо – гуцульська хата.

2. Бесіди на регіональну тематику:

- Як виглядає гуцульське село?

- Що цікавого можна дізнатися про життя давніх гуцулів?
- Чому наш край називається Гуцульщиною?
- Які рослини і тварини знаходяться в резерватах природи?

3. Збір ілюстративно-експонаційних матеріалів на регіональну тематику, виготовлення альбому “Гуцульщина”.

4. Слухання історичних оповідань, легенд, віршів та пісень на гуцульську тематику.

5. Ознайомлення з гуцульськими народними танцями (“Коломийка”).

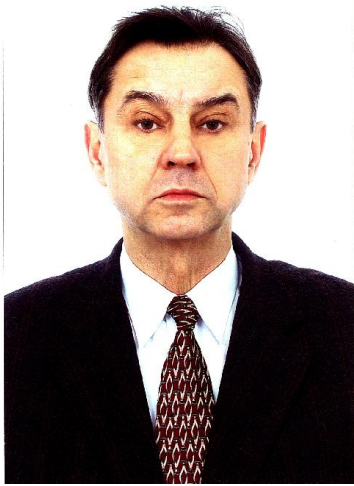
6. Обмін враженнями після відвідування регіональної подорожі. Гуцульські народні ігри, хороводи, забави.

Не менш показовим із порушеної проблематики можуть стати й інші теми, скажімо, “Як знайти дорогу в Карпатському лісі?”.

Література

1. Ушинський К.Д. Прагнення до свідомої діяльності / К.Д. Ушинський // Педагогічні твори : в 6 т. / сост. С.Ф. Егоров. – М. : Педагогика, 1990. – Т. 5.
2. Русова С.Ф. Націоналізація дошкільного виховання / С.Ф. Русова. – Прага : Сіяч, 1924.
3. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 4.
4. Богуш А.М., Лисенко Н.В. Українське народознавство в дошкільному закладі / А.М. Богуш, Н.В. Лисенко. – К. : Вища школа, 1994. – С. 264-293.
5. Лисенко Н.В. Мій рідний край / Неллі Василівна Лисенко. – Івано-Франківськ : Сіверсія, 1992. – С. 49-50.

Віктор Москалець,
доктор психологічних наук,
професор, завідувач кафедри загальної та
експериментальної психології,
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”
(м. Івано-Франківськ)

Viktor Moskalets,
Doctor of Psychology, Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian
National University
(Ivano-Frankivsk)

ЕКОНОМІЧНО-УТИЛІТАРНІ ТА ДУХОВНО-ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ ЗАСАДИ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ ГОРЯН

APPLIED ECONOMICAL AND ECCLESIASTICAL FUNDAMENTALS OF THE ECOLOGICAL EDUCATION IN THE MOUNTAIN REGIONS

Актуальність теми зумовлюється, по-перше, глобальною екологічною кризою з виразною тенденцією переростання у глобальну екологічну катастрофу, яка реально загрожує загибеллю життя на Землі. Це – найактуальніша на сьогоднішній день проблема людства.

Грунтовні дослідження зарубіжних та вітчизняних учених показали, що основним фактором екологічних руйнацій є споживацько-корисливе ставлення людей до природи, за якого вони вбачають у ній насамперед ресурси для задоволення своїх матеріальних потреб. Таке ставлення до природи має глибокі філософсько-світоглядні корені в європейській культурі та ментальності [1, с. 85-87]. На сьогоднішній день воно є органічною складовою тотальної кризи духовності й моральності, яка виявляється у: домінуванні егоїзму, меркантилізму в ціннісних орієнтаціях, спрямованості індивідів та груп, у планетарній епідемії всепоглинаючого прагнення швидкої і легкої наживи, аморальності, легковажності, безвідповідальності, за якої суб'єкт навіть не замислюється про можливі близькі та віддалені негативні наслідки своїх дій, вчинків щодо природи, культури, соціуму.

Особливої гостроти ця проблема набула в Україні, *вся територія якої оголошена зоною екологічного лиха*, екологічна політика вкрай неефективна, а екологічна освіта, просвіта, пропаганда, виховання нерозвинені, несистематизовані, поверхові. Все це зумовлює пріоритетну актуальність проблеми радикального підвищення екологічної культури українців.

По-друге, актуальною залишається проблема зайнятості, належного соціально-економічного забезпечення мешканців гірських районів.

Важлива особливість другої проблеми полягає у перспективі ефективного вирішення її засобами і шляхом вирішення першої.

Враховуючи користолюбно-безвідповідальну психологію пересічної особи сучасного світу, перспективний початок світоглядно-екологічно-розвивальної психолого-педагогічної діяльності в Україні вбачаємо у формуванні економічно-утилітарного мотиваційного базису автентично-активної турботи про збереження природи і покращення екологічної обстановки мешканців гір та всіх інших природно-кліматичних ареалів з перспективним щодо рекреації, релаксації та оздоровлення потенціалом.

У багатьох країнах світу гірські масиви вже давно перетворилися з депресивних регіонів у квітучі ареали релаксації, рекреації, спорту, туризму, оздоровлення, лікування соматичних і невротичних розладів. Мешканці тих гір мають з розквіту цього всього неабиякі прибутки, принаймні добре оплачувану роботу, притім у вельми сприятливих для здоров'я умовах.

Наші Карпати мають потужний потенціал щодо такого розквіту: м'який клімат і ландшафт, буяння зелені, ягоди й гриби у чудових хвойних та листяних лісах, казкове розмаїття трав і квітів на полонинах, одержані на них здорові молочні та м'ясні продукти, кришталево чисті джерела і ріки – родюче поле для зеленого туризму, який стрімко набуває популярності, чисельні родовища цілющих мінеральних вод, здебільшого унікальних, високогір'я, придатне для створення гірськолижних трас усіх рівнів. Люди їдуть у Карпати саме за цим. Їх кількість прямо і безпосередньо залежить від чистоти тих природних ресурсів, до яких вони їдуть. Тобто ретельна, постійна, активна турбота, піклування мешканців гір про збереження і вдосконалення їх екологічного ресурсу – основний і найпотужніший, вирішально-визначальний засіб їхнього добробуту, забезпеченого, повноцінного життя.

Формування економічно-утилітарної мотивації збереження і вдосконалення рідної природи має бути основою екологічного виховання горян. Така мотивація – інтегральний концепт економічно-утилітарних засад екологічного виховання горян і мешканців усіх інших природно-кліматичних ареалів з перспективним щодо рекреації, релаксації та оздоровлення потенціалом.

На психологічному базисі економічно-утилітарної мотивації екологічно-культурної позиції необхідно розвивати духовно-екзистенційне автентично-відповідальне ставлення до природи. Психічною основою автентичних ставлень, ціннісних орієнтацій суб'єкта, усіх утворень сфери спрямованості його психіки є, як відомо, синергійно інтегрований комплекс емоційних переживань, пов'язаний з об'єктом цих ставлень, орієнтацій, спрямованості.

Напевне, домінуючими емоційними переживаннями визначеної у цих тезах парадигми екологічного виховання має бути модальне поле таких емоцій: занепокоєння-тривога-страх, викликані усвідомленням смертельних загроз, які несе глобальна екологічна криза, сум за вже загиблим, знищеним у живій природі; любов до рідної природи як істотна складова почуття етнічної ідентичності – емоційного базису патріотизму, що живиться вдячністю за всі блага та насолоди, які природа дарує, та вірою в її божественне походження. Отже, розвиток любові до рідної

природи є необхідною та істотною складовою не лише екологічного, а й патріотичного та християнського виховання.

Основний аксіологічно-екологічний зміст християнства, на який має спиратись екологічне виховання, полягає, на нашу думку, в таких положеннях: Бог створив земне життя – природу і людину – з якоюсь невідомою людям (принаймні, поки що), але благою метою, про що безперечно свідчать величні і прекрасні ідеали життя, запропоновані Ним людині: Істина, Добро, Краса, Віра, Надія, Любов. Людина покликана Богом активно утверджувати ці ідеали в своїй душі та у взаєминах з іншими людьми, у ставленні до природи і культури, долаючи зло, яке суперечить їм, спотворює, калічить, нищить життя. Отож, особистість і суспільність, котрі прагнуть щиро вірити в Бога, жити згідно з Його ідеалами, мають любити природу, охороняти, берегти її, дбати про неї не менше, ніж про людей, суспільство та культуру.

Вагомий потенціал розвитку емоційної бази духовно-екзистенційної, автентично-відповідальної екологічної культури особистості містять положення концепції психосоціального розвитку Е. Еріксона. Згідно з цією концепцією, нащадки – діти, внуки та ін., їхнє життя, здоров'я, благополуччя є для переважної більшості людей, котрі їх мають, однією з найвищих цінностей [3, с. 67-69; 2, с. 208-209]. Тому формування усталеної стривоженості загрозою здоров'ю і життю, майбутньому нащадків, яку створюють руйнації природи, – потужний чинник подолання корисливо-споживацьких мотивів нищення природи, екологічної байдужості та пасивності, стимуляції природозахисної активності.

З гір та інших перспективних щодо ефективної рекреаційно-релаксаційної діяльності регіонів має початись екологічне відродження України.

Пильна турбота про екологію економічно вигідна мешканцям Карпат, є джерелом розквіту гірських масивів як зон рекреації, релаксації, туризму, насамперед зеленого, спорту, оздоровлення, лікування.

На розвитку економічно-утилітарної мотивації збереження і вдосконалення природи мають будуватись як економічна, так і екологічна освіта горян.

На цьому мотиваційно-психологічному базисі має вибудовуватись духовно-екзистенційна парадигма екологічного виховання, розвитку екологічної культури горян, універсальна щодо всіх верств населення.

Екологічна культура горян має справляти потужне позитивне враження на всіх, хто приїжджає в гори з метою відпочинку та оздоровлення.

Література

1. Москалець В.П. Психологічні аспекти екологічної безпеки / В.П. Москалець // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна. Випуск 2. – Львів : Льв.ДУВС, 2008. – С. 82-95.
2. Москалець В.П. Психологія особистості / В.П. Москалець. – К. : “Центр учбової літератури”, 2013.
3. Erikson E. The life cycle completed / E. Erikson. – New York : Norton, 1982

Катерина Приходченко,
доктор педагогічних наук,
професор кафедри соціології і політології,
Донецький національний технічний
університет,
Заслужений учитель України,
(м. Донецьк)

Catherine Prykhodchenko,
Doctor of Education, Professor,
Honourary teacher of Ukraine,
Donetsk National Technical University,
(Donetsk)

ДОПОМОГА МОЛОДІ У ФОРМУВАННІ СОЦІАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ СПІВРОБІТНИЦТВА

YOUTH INVOLVEMENT INTO THE SOCIAL COOPERATION

Здійснення виховних впливів на зростаючу особистість ззовні через багатовекторність цільності, яка породжує різноманітність мотивів, є сьогодні на часі. Особливо актуальною є взаємодія сім'ї, навколишнього середовища, педагогічних колективів з превалюючою роллю інституту батьківства.

Сім'я створює умови для взаємопідтримки, взаєморозвитку, естетичного взаємообміну. Саме батьківська підтримка допомагає зростаючій людині заглянути в себе, визначити набір цінностей, які узгоджуються з її неповторною людською сутністю, індивідуальністю. Л.М. Толстой назвав сім'ю цілою державою в мініатюрі, наголошуючи, що майбутнє кожної країни міститься в сім'ї, бо майбутнє планети залежить не тільки від нашої діяльності, але й від праці попередників. Основним поняттям адлерівського виховання батьками є рівність, співдружність та реальні результати.

Розглянемо навчально-теоретичну модель виховання (автор Б.Ф. Скіннер), в основі якої лежать результати експериментальних досліджень, за допомогою яких була зроблена спроба визначити, яким чином установки на поведінку батьків впливають на зростаючу людину. Цей напрям ґрунтується на загальній теорії біхевіоризму. В аналізованій моделі підкреслюється, що поведінку батьків і дітей можна змінити методом переучування або научіння. Модель чуттєвої комунікації (Томас Гордон) базується на феноменологічній теорії особистості Карла Роджерса та практиці клієнтоцентрованої терапії, метою якої є

створення умов для самовираження особистості. Це досягається шляхом мінімізації, “згладжування” різниці між “Я-ідеальним” та “Я-реальним” за певних психологічних умов. Змінити поведінку людини можна, лише зрозумівши і прийнявши її почуття. В сімейному вихованні аналізована модель означає діалогічність спілкування, його відкритість, вільність прояву почуттів, їх щирість. Підносячи інститут батьківства на досить високий рівень, генералізуємо виховну діяльність як соціально значущу. Педагогічно освічена молодь глибоко обдумує, аналізує настанови, поради, оцінки та відношення, широко використовуючи домінуючі можливості зовнішнього стимулювання, орієнтації на успіх, на формування упевненості, можливості відчувати свою значущість. Молодим людям ще раз наголошується на думці, що слід взаємостосунки встановлювати гнучкі, тактовні. Суб’єктивна сторона є превалюючою. Роль батьків слугує важливим чинником становлення їх дітей як таких, що здатні подолати життєві кризи, різні несподівані перешкоди, побачити в життєвих ситуаціях згубне і позитивно-творче. Батьки не просто помічники своїх дітей, вони їх друзі, однокумці. Вони – міцне ядро створюваного сімейного середовища. Формуючи у молоді позитивний образ сім’ї, мати й батько прагнуть відчувати потреби дитини, краще розуміти її мислення, заглиблюватися в інтереси. Значно зростає емоційна цінність батьківства.

У процесі виховання виділяються змістова і процесуальна сторони. Їх єдність стає очевидною лише при досить високому ступені абстрагування, який дозволяє вийти за межі тих конкретних обставин, у яких здійснюється виховання. Тобто уявлення про виховну діяльність вихователя, куратора ще не є процесом виховання в цілому. Для того, щоб побачити за цією діяльністю дещо цілісне, необхідно здійснити педагогічне абстрагування. Важливо при цьому пам’ятати, що на низькій стадії абстрагування процес виховання не простежується. Надмірна його стадія спричиняє загрозу відриву від дійсності.

У сучасній теоретичній педагогіці існує багато критеріїв виділення (відокремлення) різних структур процесу виховання. Найвідомішими є моделі, побудовані за критеріями послідовності етапів (стадій) розвитку процесу у часі. За критерієм зв’язку і залежностей між компонентами, які забезпечують ефективність протікання процесу, виділяється така послідовність його організації:

1. Проектування процесу, що включає визначення мети та конкретних завдань виховання.
2. Визначення змісту виховання (організація трудової, ціннісно-зорієнтованої, художньої, спортивної та іншої діяльності).
3. Форми, методи регулювання міжособистісного спілкування та його корекція в процесі основних видів діяльності вихованців.

4. Контроль та підведення підсумків, установлення співвідношення між одержаними та запланованими результатами, аналіз досягнень та невдач.

Наступна структура теж ґрунтується на виділенні послідовних етапів, але за іншим критерієм – за критерієм послідовності етапів та відповідних педагогічних дій. Вона має ряд стадій:

1. Ознайомлення із загальними нормами та вимогами.
2. Формування відносин між суб'єктами діяльності.
3. Формування загальної спрямованості особистості.

Першим етапом процесу виховання є усвідомлення вихованцями норм і правил поведінки, які їм пропонуються. Другим етапом виховання є формування ставлення до норм та правил поведінки. Третім етапом є формування поглядів та переконань. Четвертим, головним етапом виховного процесу є формування загальної спрямованості особистості в процесі різноманітних видів діяльності.

Таким чином, особистість зазнає багатьох різнохарактерних впливів, накопичує позитивний та негативний досвід. Процес виховання є тривалим, власне, безперервним процесом. Він продовжується все життя. При цьому змінюється лише роль і співвідношення різних виховних факторів. До початку навчання провідну роль у вихованні відіграє родина, в роки навчання – навчальні заклади. З початком трудової діяльності – власна сім'я, трудовий колектив, громадські, політичні, релігійні організації. Виховання в юності залишає найглибший слід у свідомості людині, бо нервова система у молодому віці характеризується високою пластичністю та сприйнятливістю.

Василь Химинець,
доктор фізико-математичних наук,
професор, проректор з науково-
методичної роботи,
Закарпатський інститут післядипломної
педагогічної освіти
(м.Ужгород)

Vasil Khiminets,
Doctor of Physical and
Mathematical Sciences, Professor,
Zakarpattia INSET Institute,
(Uzhhorod)

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF CREATION OF INNOVATIVE ENVIRONMENT IN THE EDUCATIONAL SPHERE OF THE CARPATHIAN REGION

Сьогодні вже зрозуміло, що в основу природоспоживацької діяльності людства потрібно поступово закладати новий світогляд – еколого-економічну парадигму – ідею сталого розвитку. В таких підходах акценти в розвитку науково-технічного прогресу потрібно змістити з техногенно-економічного на гуманістично-екологічне спрямування, а природні ресурси слід розглядати не тільки як засіб розвитку продуктивних сил, але й як фактор середовища, в якому живе людство. Світова спільнота поступово дійшла висновку, що для реалізації ідеї сталого розвитку на тій чи іншій території, особливо це стосується гірських регіонів, насамперед необхідно еколого-економізувати сучасну освіту.

Стратегія сталого розвитку передбачає, що продуктивні сили, структура економіки, рівень та характер використання природних ресурсів (земельних, водних і мінерально-сировинних), масштаби і напрями вкладання фінансових ресурсів, організація техніко-технологічного прогресу будь-якого регіону мають бути узгоджені не лише з поточними, а й з перспективними потребами соціуму.

В таких підходах основна увага акцентується на гуманістичній спрямованості принципів, засобів і цілей сталого розвитку. Важливою умовою такого розвитку є визнання достатньої межі задоволення потреб людини, тобто обмеження споживацьких запитів, прагнень та інстинктів. Зреалізувати ідею сталого розвитку можна лише за умов усвідомлення та дотримання наступних установок:

- економічний розвиток у відриві від екології призведе до перетворення Землі в пустелю;
- екологія без економічного розвитку закріплює бідність і несправедливість;
- екологія без права на дію неможлива, право на дію без екології є шляхом до колективного знищення.

У цьому контексті саме рівень еколого-економічної культури особистості та спільноти в цілому визначає стан природного довкілля і внутрішній світ кожної людини. При цьому особливого значення набуває процес виховання в кожній людині сучасного еколого-економічного світогляду, бережливого ставлення до природи, розуміння домінант природних благ над штучно створеними матеріальними цінностями, усвідомлення розумної необхідності власних потреб, відсутності споживацької психології, готовності добровільно підпорядкувати свої інтереси законам природи, інтересам розвитку суспільства. Особливо це важливо для гірських регіонів (Карпати в Європі, Аппалачі в США та ін.), які надзвичайно вразливі до інтенсивного людського впливу.

У Карпатському регіоні темпи деградування “сфери життя” значно перевищують темпи усвідомлення населенням і владою цього надзвичайно небезпечного процесу. Регіон характеризується різномірною системою виробничих відносин, його основні виробничі потужності зорієнтовані на наявні сировинні можливості та комплектуючі вироби. Панівне місце в структурі виробничих галузей займають енерговитратні лісопереробний і сировинно-видобувний комплекси. Нарощування обсягів виробництва в цих галузях постійно супроводжувалося створенням хімічних і лісохімічних потужностей, хронічним відставанням технологій від світових стандартів, неконтрольованою появою і нагромадженням різноманітних токсичних відходів, техногенним навантаженням на довкілля регіону. Науково необгрунтовані великі рубки лісу в останні два століття призвели до зменшення їх площ, порушили вікову структуру, зменшили природний приріст деревини, нанесли шкоду водоутворювальній системі, стали причиною частих стихійних лих (повені, зсуви, селеві потоки, змив родючого ґрунту, буреломи тощо). Поступово Карпатський регіон з “перлини України” перетворився в екологічно усереднений регіон техногенно забрудненого континенту.

У той же час успіх становлення і розвиток постіндустріального суспільства значною мірою залежить від створеної освітньої системи та умов її функціонування в країні, а в регіоні – від створеного освітнього середовища, яке визначається формою і змістом освітньої діяльності, знаннями, творчим потенціалом, професійною майстерністю і загальною педагогічною культурою освітян. Одним із важливих завдань для сьогоденної педагогічної науки і практики є пошук ефективної системи освіти, яка відповідала б потребам соціально-економічного і культурного розвитку сталого суспільства, сприяла вчителю у його прагненні творчо й ефективно працювати та допомагала учневі самовизначитися і

самореалізуватися в існуючому соціально-економічному та культурному середовищі.

За таких умов зростають вимоги не тільки до якості сучасної освіти, але й до модернізації внутрішньошкільної науково-методичної роботи, її вдосконалення на основі запровадження інноваційних технологій в організацію та зміст навчально-виховного процесу. Йдеться насамперед про залучення педагогів-практиків до творчої діяльності та дослідницько-експериментальної роботи і формування в них нових підходів до еколого-економічних знань.

Загалом система науково-методичної роботи покликана задовольняти потреби розвитку й оновлення освіти, інтереси педагогічних колективів та окремих учителів у постійному підвищенні фахового рівня відповідно до кон'юнктури ринку педагогічної праці, виступати засобом соціального захисту освіти й освітян. Система науково-методичної роботи в контексті сталого розвитку регіону має бути спрямована на формування еколого-економічної культури педагогів, неперервне оновлення та прирощення їх знань, продукування нових педагогічних ідей, узагальнення та поширення передового педагогічного досвіду в цій галузі.

Методологічною основою змісту еколого-економічної освіти в Карпатському регіоні мають стати регіональні географічні та природно-кліматичні особливості краю, які складають основу національних та загальнолюдських цінностей, зосередженість на актуальних регіональних проблемах та перспективних інтересах людей, які тут живуть. Зміст сучасної еколого-економічної освіти має базуватися на людиноцентриській парадигмі та закладати фундамент для побудови сталого суспільства.

Сучасна освіта, окрім надання знань, має прищепити молодій людині здатність самостійно засвоювати їх, оволодівати потрібною інформацією та творчо осмислювати її. Тобто освіта покликана навчити майбутнього громадянина на основі отриманих знань критично і творчо мислити, використовувати знання як у професійній, так і в суспільно-політичній діяльності. Освіта наповнює людину духовністю, змушує її замислюватися над сутністю і цінностями свого існування. Тільки освіта формує особистість – відповідального творця власного життя і громадянина країни. Сьогодні такою може бути лише освіта інноваційна. У свою чергу, лише освічена, творча людина може бути здатною до змін, до інновацій і, що головне, до системного інноваційного мислення, усвідомлених і цілеспрямованих дій.

Під інноваційним розвитком освіти слід розуміти комплекс створених та запроваджених організаційних і змістових нововведень, розвиток низки факторів та умов, необхідних для нарощування інноваційного потенціалу освітньої системи. Такий складний психолого-педагогічний процес вимагає чітко спланованих системних дій з боку всіх освітянських структур, які в своїй сукупності складають основу інноваційної політики. Специфічними особливостями інноваційного навчання є його відкритість майбутньому, здатність до передбачення та

прогнозування на основі постійної переоцінки цінностей, налаштованість на активні та конструктивні дії в швидко змінних ситуаціях.

Інноваційність середовища передбачає утвердження відповідального способу життя людини в суспільстві та відповідального ставлення суспільства до кожної особистості зокрема. Звідси зрозуміло, що, окрім науки, у забезпеченні інноваційного типу розвитку економіки і суспільства в цілому провідну роль відіграє освіта.

Створення інноваційного середовища в навчально-виховному закладі (регіоні, державі) вимагає наявності наступного:

- загальне розуміння необхідності введення інновації в навчально-виховний процес (від директора школи до учня) та створення необхідної матеріально-технічної бази;

- відповідний професійний рівень учителів закладу (їх фахова освіта, системна робота з підвищення кваліфікації, діяльність методичних рад тощо);

- залучення науковців – працівників вузів, інститутів післядипломної педагогічної освіти;

- науково обґрунтований вибір інновації для даного навчального закладу (мета, цілі, фаховий рівень учителів тощо). Вибір має бути узгодженим із створеним інноваційним середовищем у школі, його мають підтримати по вертикалі (рай(міськ) відділи (управління), обласні департаменти освіти, міністерство освіти) і горизонталі – вчителі, громадськість, батьки, учні;

- юридичне забезпечення інноваційного процесу. Саме від цього фактора залежить клімат у колективі, де запроваджується інновація, і мотивація до інноваційної діяльності всіх учасників.

Інтегративними ознаками інноваційної навчально-виховної системи є:

- наявність загальної мети і призначення, які задаються і неперервно корегуються суспільством;

- ефективна система управління – цілеспрямованість організаційних та функціональних векторів її діяльності;

- взаємозалежність структурних елементів у горизонтальному і вертикальному напрямках;

- відкритість усіх складових освітньої системи для впливу з боку соціуму і здатність до кореляційного розвитку разом з ним;

- неперервний вплив зовнішніх глобалізаційних і внутрішніх факторів на розвиток та існування системи і її підсистем.

Стратегія еколого-економічної освіти має базуватися на сучасному принципі випереджальності науки над природоперетворювальною діяльністю людей. Тільки інтелект і еколого-економічна культура, тобто безперервна освітня виховна робота, можуть позитивно вплинути на мораль суспільства і перевести його взаємовідносини з біосферою на шлях розумно обґрунтованого існування та сталого розвитку.

Юрій Москаленко,

кандидат філософських наук, професор,
директор Івано-Франківського коледжу,
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”
(м. Івано-Франківськ)

Yuriy Moskalenko,

Candidate of Philosophy, Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian
National University
(Ivano-Frankivsk)

**ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ МОРАЛЬНО-
ДУХОВНОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ**

**PHILOSOPHICAL PRINCIPLES OF THE MORAL-
ECCLESIASTICAL PERSONAL FORMATION**

Проблема духовно-морального виховання особистості завжди була однією з актуальних, а в сучасних умовах вона набуває особливого значення. Моральне виховання є одним з основних складників формування людини як особистості. Головна мета цього процесу – формування належної моральної культури, основними компонентами якої є моральна свідомість, моральні почуття і моральна діяльність.

Аналіз взаємодії цих елементів у процесі їх становлення та функціонування належить до центральних проблем сучасної філософії морально-духовного виховання особистості.

Вивчення проблеми духовності знайшло відображення в наукових положеннях філософів, які розглядають духовність як сферу осмислення дійсності (В. Баранівський, Л. Сохань, Л. Олексюк та ін.); психологів, що аналізують психологічні витoki духовних цінностей (І. Бех, О. Зеліченко, О. Киричук, Г. Костюк та ін.); педагогів, які досліджують сутність духовного розвитку, особливості організації духовного виховання особистості (І. Зязюн, Г. Шевченко).

Аналіз психолого-педагогічної літератури дає підстави стверджувати, що мораль (лат. *moralis* – “моральний”) – одна з форм суспільної свідомості; система поглядів та уявлень, норм і оцінок, що регулюють поведінку людей [1]. Під мораллю в етиці розуміють систему вироблених у суспільстві норм, правил і вимог, які пред’являються до особистості в різних сферах життя і діяльності.

Моральність – етичне поняття, яке в широкому розумінні є синонімом моралі. Це характеристика особливого виду практичної діяльності людей, що мотивується моральними ідеями, переконаннями, нормами та

принципами [2, с. 216]. Тобто моральність людини трактується як сукупність її свідомості, навичок і звичок, пов'язаних з дотриманням цих норм, правил та вимог. Формування моральності – це перехід моральних норм, правил та вимог у знання, навички та звички поведінки особистості та їх неухильне виконання. Моральне виховання – це прищеплення і розвиток моральних почуттів, переконань і потреб поводити себе згідно з моральними нормами, що діють у суспільстві [2, с. 6].

Мета морального виховання – формування моральної особистості, дії, вчинки, поведінка якої відповідають нормам моралі. Для усвідомлення сутності морального виховання важливе значення має правильне визначення його змісту. Категорія “зміст” прийшла в педагогіку з філософії. У філософському словнику дається таке визначення: “Зміст – визначальна частина цілого, являє собою єдність усіх складових елементів об’єкта”.

Зміст морального виховання включає принципи, норми, правила моралі та прогресивні традиції, які є вагомою складовою духовного життя народу. Окремі науковці, зокрема Б. Ананьєв, Н. Щуркова та інші, вважають, що змістом морального виховання є система ставлень до людей, Батьківщини, самого себе, праці, прекрасного. Моральне ставлення – це зв’язок, який встановлює одна людина з іншою, що виявляється в діях, вчинках, словах, судженнях, емоційних почуттях. Саме ж поняття “духовність” широке й багатоаспектне.

Основними напрямками морально-духовного становлення особистості можна вважати: формування й розвиток системи духовно-моральних знань і цінностей, реалізацію знань, пов'язаних з нормами моральності й професійної етики в навчальній, виробничій і суспільній діяльності, формування репродуктивної свідомості й установок на створення родини як основи відродження традиційних національних моральних цінностей, формування якостей соціально активної особистості, що має навички самопрезентації, аргументації, прийняття рішень, організації суспільно й особистісно значущих справ.

Феноменологічна сфера, яка містить поняття, уявлення, образи, ідеали, переконання щодо моральної діяльності, є фундаментом моральної культури особистості, адже саме на її основі відбувається утворення мотиваційних важелів особистісно-морального реагування на зовнішні соціально-колективні, соціокультурні, цивілізаційні подразники морально-етичної особистісної сфери. “Моральна свідомість – одна зі сторін суспільної свідомості, яка у вигляді уявлень і понять відображає реальні стосунки й регулює моральний бік діяльності людини” [1].

На даному етапі розвитку нашого суспільства однією з найважливіших засад теоретичної концепції та практичної діяльності школи є орієнтація на формування високоморальної особистості, виховання духовності майбутнього нашого суспільства. Як зазначається в Державній національній програмі “Освіта” (Україна ХХІ століття), сьогодні перед

школою стоїть завдання “забезпечення можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального та культурного потенціалу як найвищої цінності нації”. Впродовж століть українське духовно-моральне виховання вбирало в себе кращі здобутки світової матеріальної і духовної культури, які утверджують добро, любов, красу, милосердя, справедливість у всіх сферах життя.

Розвиток вільної, гуманної і відповідальної особистості безпосередньо пов’язаний із системою її морально-духовних цінностей. Адже духовність, моральність так чи інакше передбачає вихід за межі егоїстичних інтересів, особистої користі і зосередженість на морально-духовній культурі людства. То й цілі і наміри духовно та морально зрілої особистості вкорінені в системі надіндивідуальних цінностей, завдяки чому вони виконують функцію вищого критерію орієнтування в світі й опори для особистісного самовизначення.

Про морально-духовну цінність можна говорити лише тоді, коли ставимо запитання: заради чого здійснюється діяльність людини, в чому сенс досягнення тих або інших цілей, прагнень, намірів. Тому сфера морально-духовних цінностей включає сенс життя, любові, добра, зла тощо, тобто сенс загальних моральних категорій. А коли це так, то людина завжди усвідомлює свої духовні цінності на противагу різного виду особистим цінностям, які далеко не завжди мають усвідомлений характер. Зважаючи на її складність і значущість, метою справжньої освіти мають стати моральне самоусвідомлення, виховання та розвиток духовних якостей.

Кожній дитині слід прищепити смак до духовної сторони життя. Лише особистісно-орієнтована освіта може досягти цієї мети. Вона має базуватися на таких засадах: свобода, відповідальність, справедливість, творчість, співпраця, дитяча самодіяльність, її активний характер, вільна, творча, продуктивна праця як база виховання, розвиток творчої індивідуальності. Саме в поведінці людини, в морально-етичних аспектах її діяльній самореалізації проявляється рівень сформованої моральної культури особистості. Водночас моральна діяльність і поведінка є насамперед показником успішності та ефективності процесу морального виховання особистості, що перетворює її на важливий об’єкт концептуально-теоретичного аналізу філософсько-педагогічного характеру, спрямованого на вивчення взаємозв’язків зовнішньосоціальних та внутрішньодуховних впливів на можливості морально-поведінкових проявів особистості.

Література

1. Бех І.Д. Духовні цінності в розвитку особистості / І.Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 124-129.
2. Виявлення духовно-моральних орієнтирів та ціннісних пріоритетів сучасного студентства / О. Марусенко, Н. Письменна, О. Брежнева, Т. Шклярова // Вісн. Львів. ун-ту. – 2006. – Вип. 21, ч. 1. – С. 250-258.

Оксана Бахур,

Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка
(м. Дрогобич)

Oksana Bakhur,

Ivan Franko Drohobych State Teacher
Training University
(Drohobych)

ХРИСТИЯНСЬКА МОРАЛЬ ЯК ЗАСІБ ПРОТИДІЇ НЕГАТИВНИМ СОЦІАЛЬНИМ ВІДХИЛЕННЯМ ПІДЛІТКІВ

CHRISTIAN MORALITY AS A MEANS OF COUNTERACTION AGAINST NEGATIVE SOCIAL BEHAVIOUR OF TEENAGERS

Деадаптація підлітків, яких би вона не набувала форм, завжди становить для суспільства певну небезпеку дестабілізації. У психологічному контексті проблема деадаптації призводить до серйозних зрушень у структурі особистості, зокрема до різного ступеня особистісних деформацій. Останні можуть настільки спотворювати свідомість суб'єкта, що його дії та поведінка набувають стійких делінквентних форм. Важлива роль у попередженні таких явищ належить релігії, котра має великий психотерапевтичний і психокорекційний потенціал. Позитивні приклади такого впливу знаходимо в гуцульських родинах, які, незважаючи на глобалізацію цивілізаційних вад, все ж формують у своїх дітей християнську мораль, завдяки якій вони здатні протидіяти різного роду соціальним деформаціям.

Соціальні взаємини завжди регулюються певними стандартами, законодавчими актами, нормами, правилами та принципами, соціокультурною та етнопсихологічною специфікою спільноти. Відхилення в цій царині призводять до деформацій у сфері взаємин та спілкування, а також (і це особливо важливо для нас) до суттєвих порушень особистісної структури. Симптомами таких соціальних зрушень є викривлені шкали цінностей та пріоритетів особистості, її “Я-образу” та самооцінки, самоповаги і гідності людини, знецінення моральності та культури.

Особистість підлітка-делінквента характеризується деформацією моральної і правової свідомості, відчуженням, станом підвищеної тривожності та антигромадською орієнтацією, що проявляються в його протиправній поведінці. Разом з тим, у нього недостатньо розвинені або взагалі відсутні різноманітні соціально-позитивні якості особистості, а також стратегії та стереотипи соціально-схвалюваної поведінки.

Будучи “першоосною” тієї чи іншої форми “відхиленя”, особистісні деформації закладаються в дитинстві. Однак вони виникають не відразу, а формуються протягом тривалого часу. З роками відбувається їх кількісне накопичення у сферах потреб, інтересів, ціннісних орієнтацій, що в подальшому призводить до якісних змін у самій особистості. Своєчасно не помічені і не усунуті “легкі” форми асоціальних проявів закріплюються у відповідні стереотипи, формують асоціальний стиль поведінки, який за відповідних умов може перерости в стійкий антисоціальний [2, с. 127].

Заперечення базових соціальних цінностей – така першопричина соціально-дезадаптованих форм поведінки. “Соціальна адаптованість особистості, її девіантна поведінка пов'язані з ослабленням соціального контролю, потуранням. Зовнішні умови, що допускають можливість систематичної безконтрольної поведінки, переходять у внутрішню нездатність до самообмеження” [1, с. 42]. Безумовно, така ситуація призводить до максимального негативного результату, якщо відбувається на ранній стадії формування особистості, в підлітковому віці.

Девіантна поведінка значною мірою може бути зумовлена нездоровою сімейною атмосферою та індиферентно-нейтральною або навіть негативною (щодо конкретної дитини) атмосферою школи. Якщо першу з них видатний вітчизняний педагог В.О. Сухомлинський назвав головною причиною, що “виштовхує дитину на вулицю, у коло так званих друзів” [4, с. 321], то друга, на наше глибоке переконання, забезпечує їй там постійну прописку. Більш того, якщо виникають умови, коли дві такі важливі для особистісного становлення і розвитку інституції, як сім'я і школа, усуваються від впливу на дитину, то їх можна назвати цілком достатніми для формування делінквентної поведінки особистості в наш час.

Причини підліткової злочинності слід шукати не лише в різного роду психічних аномаліях, неадекватних реакціях, підвищеній схильності до афектних реакцій та ригідної поведінки (генетичні чинники), а й у неблагополучному макросередовищі (соціально-економічна криза, різке розшарування суспільства, морально-правовий нігілізм, усунення державницьких органів від виконання своїх обов'язків, спрямованих на захист і надання допомоги громадянам і, як наслідок, – відособлення та відчуження останніх від держави), а також у наявному мікросередовищі, а саме – неблагополуччі сімейного виховання, педагогічній занедбаності, невихованості, низькому рівні культури. Однак якщо умовно урівняти дію двох перших факторів (генетичного і макрорівневого) щодо різних регіонів України, то вплив чинників мікросередовища однозначно буде різним, причому менш деструктивним він буде в гірських районах. Наша переконаність пояснюється не тільки тим, що йдеться в основному про сільську місцевість (як відомо, соціально-психологічні механізми в рамках системи “спільнота-індивід” в умовах невеликих населених пунктів мають більший вплив на людину, ніж у межах великих міст та

мегаполісів), а й дією цілої низки етнопсихологічних та культурологічних чинників, що характеризують людей цього регіону.

Відомо, що основу особистісних рис ідеалу свідомих українців узагалі і гуцулів зокрема складає глибока віра в Бога, високий патріотизм, пошана до батьків і старших, працелюбність тощо. У вихованні своїх дітей гуцульська родина завжди керувалась принципами та ідеями християнської етики. Адже віра в Бога дає “опору обов’язку, самодисципліні, праці, необхідних для попередження ненормальної хаотичної поведінки” [3, с. 20]. Християнські цінності, ставши основою розвитку духовної культури гуцулів та інтегрувавшись з іншими спорідненими смислами (звичаями, традиціями), впродовж століть вибудовували і продовжують творити ціннісний світ їх сім’ї, особистості, стосунків.

У контексті проблем девіації поведінки чи навіть загрози особистісних деформацій релігію можна і потрібно розглядати як засіб надзвичайно важливого психотерапевтичного і психокорекційного впливу на особистість. Якщо на родинному рівні батькам вдається закласти підвалини ціннісних орієнтирів, змістову основу яких складатиме християнська мораль, то надалі школа, молодіжні організації, церква зможуть цілеспрямовано вибудовувати та культивувати духовні параметри, норми і цінності розвитку дитини, її особистісну культуру. Остання – це не лише система цінностей, закріплених у суспільній свідомості, а й в індивідуальній – у відносинах, способах, продуктах і зразках людської діяльності та поведінки.

Більшість дітей, що виховуються в гуцульських сім’ях, виростають в умовах віддаленості від благ цивілізації, в середовищі культивування постійних трудових обов’язків. До того ж, зважаючи на високий рівень трудової міграції, характерний для цього регіону, діти змушені рано переймати на себе обов’язки батьків, які в пошуках заробітку часто виїжджають в інші регіони або країни. Таким чином, наявні географічні та соціально-економічні умови, а також культурне середовище сприяють тому, що діти вже в ранньому дитинстві отримують такий важливий досвід у реалізації різноманітних соціально-цінних і соціально-схвалюваних видів діяльності та поведінки. Все це здійснює позитивний вплив на формування ціннісно-сислової сфери особистості підлітка, тим самим прищеплюючи йому імунітет до асоціальної спрямованості поведінки.

Література

1. Еникеев М.И. Общая и юридическая психология / М.И. Еникеев. – Ч. 4. – М. : Юридическая литература, 1996. – 469 с.
2. Куликова Л.М. Гуманистическая педагогика: система приоритетов / Л.М. Куликова // Гуманистическая педагогика: социально-психологическая адаптация детей в условиях образовательного заведения. – Ч. 1. – Хабаровск, 1999. – С. 127.
3. Селье Г. Стресс без дистресса / Г.Селье. – М. : Прогресс, 1979. – 125 с.
4. Сухомлинський В.О. Мікроклімат вашого дому / В.О. Сухомлинський // Твори. У 5 т. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 5. – 436 с.

Людмила Березовська,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки та
соціальної роботи,
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”
(м. Івано-Франківськ)

Lyudmyla Berezovska,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor, Vasyl Stefanyk
Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

МОЖЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНИМИ ПЕДАГОГАМИ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ ГІРСЬКОЇ ШКОЛИ

IMPLEMENTATION OPPORTUNITIES OF THE PRESERVING TECHNOLOGIES IN THE MOUNTAIN SCHOOL ENVIRONMENT

Упровадження здоров'язбережувальних технологій в умовах гірської школи слід здійснювати на різних уроках у контексті реалізації їх виховної функції, а також у позаурочній роботі з учнями (спортивна година, рухливі ігри на перервах, змагання, спортивні секції, козацькі забави тощо), тобто в різноманітних ситуаціях педагогічної взаємодії, в яких оздоровча активність учнів організовується з урахуванням зовнішніх і внутрішніх умов розвитку.

За визначенням С. Свириденко, здоров'язбережувальна технологія – це технологія, що забезпечує сприятливі умови навчання дітей у школі, до яких відноситься сприятливий мікроклімат у класі, адекватність вимог та методик, що використовуються у навчально-виховному процесі; раціонально організоване навчання відповідно до вікових, статевих, індивідуальних особливостей учня, збалансованість навчального і фізичного навантаження.

Дослідниця Н. Соловійова вважає, що здоров'язбережувальна технологія – це функціональна система організаційних засобів управління навчально-пізнавальною та практичною діяльністю учнів, що націлена на збереження і зміцнення їхнього здоров'я.

На думку Т. Бойченко, під здоров'язбережувальними технологіями слід розуміти сприятливі умови виховання дитини – відсутність стресових ситуацій, адекватність вимог, методик навчання і виховання;

оптимальну організацію виховного процесу (відповідно до вікових, статевих, індивідуальних особливостей та гігієнічних норм); повноцінний та раціонально організований руховий режим.

Таким чином, здоров'язбережувальні технології спрямовані на виховання в учнів культури здоров'я, особистісних якостей, які сприяють його збереженню та зміцненню, формуванню уявлень про здоров'я як цінність, а також мотивацію на здоровий спосіб життя.

Важливою складовою успішного використання здоров'язбережувальних технологій у гірській школі вважаємо вивчення традицій здорового способу життя в українській родині та сім'ї. Адже спосіб життя родини, рівень педагогічної культури батьків вихованців, особистий приклад кожного члена сім'ї є основними чинниками формування здорового способу життя, оскільки виховати дитину правильно набагато легше, ніж перевиховати. Таким чином, спосіб життя сім'ї в основному обумовлює і спосіб життя дітей.

З метою встановлення рівня поінформованості родини вихованців про здоровий спосіб життя, а також з ціллю визначення можливостей особистісного впливу батьків на формування позитивної мотивації щодо збереження та зміцнення фізичного здоров'я ми провели опитування батьків учнів 4-х-7-х класів Верховинської ЗОШ I-III ступенів. Результати опитування батьків вихованців свідчать про те, що більшість батьків або зрідка займаються фізкультурою – 26 осіб (38,6 %), або взагалі не займаються – 27 осіб (39,7 %), демонструючи тим самим визначений стереотип поведінки для своїх дітей; лише незначна частина респондентів дали позитивну відповідь: постійно – 9 осіб (13,2 %), іноді – 6 осіб (8,8 %). А за станом здоров'я своїх дітей батьки слідкують ретельніше.

Таким чином, результати опитування свідчать про те, що здебільшого батьки позитивно оцінюють стан свого здоров'я і не піклуються про нього. Здоров'я дітей турбує їх більше. Проте особистий приклад батьків, спосіб життя родини є основними чинниками формування основ здорового способу життя школярів. Виникає суперечність між бажанням батьків закласти основи фізичного здоров'я своїм вихованцям і неспроможністю їх реалізувати. Батьки потребують допомоги соціальних працівників у сенсі збереження та зміцнення здоров'я дітей на науково-педагогічній основі з урахуванням інноваційних здоров'язбережувальних технологій.

Ольга Беляк,

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри слов'янського мовознавства
ДЗ “Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені
К.Д.Ушинського”, директор ВНКЗ
“Одеське педагогічне училище”
(м. Одеса)

Olga Byelyak,

Candidate of Pedagogical Science,
Associate Professor, Ushynsky. South
Ukrainian National Pedagogical University
(Odesa)

ОСОБЛИВОСТІ ОВОЛОДІННЯ НАВЧАЛЬНО- МОВЛЕННЄВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ МАЙБУТНІМИ ВЧИТЕЛЯМИ- СЛОВЕСНИКАМИ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

PECULIARITIES OF THE EDUCATIONAL COLLOQUIAL EDUCATION IN THE PROFESSIONAL PREPARATION OF THE LINGUISTS

В умовах переходу вищої школи на стандарти європейської освіти особливої ваги набуває проблема формування високоерудованої, компетентної, творчої мовної особистості майбутнього вчителя-словесника. На це орієнтує Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2010-2021 рр., Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти, концепції мовної освіти в Україні, Державний стандарт мовної освіти у вищій школі.

Психолого-педагогічна наука на сучасному етапі розвитку розглядає мовлення в контексті загальної діяльності. До 60 рр. ХХ століття мова вивчалася лінгвістами як знакова система. Це було спричинене жорстокою Соссюрівською дихотомією мови й мовлення, що зумовила пошуки третього рівня (поряд з мовою і мовленням), який співвідноситься з дефініціями мовної здібності (Г. Габеленц), дискурсу (Е. Бюйссанс), норми (Е. Косеріу), індивідуального мовлення (Ю. Степанов), тексту (М. Черемісіна) та мовленнєвої діяльності (Л. Щерба). У науковий обіг було введено мовні теорії: теорія мови й мовлення (А. Гардінер); теорія висловлювання (М. Бахтін); аргументації (неориторики); концепція “аналіз діалогу”, що склалася в межах соціолінгвістики; процесуальна семантика, яка виникла в контексті створення систем людино-машинного спілкування; теорія мовленнєвих

актів (Л. Василенко); а також теорія мовленнєвої діяльності (Л. Виготський, О. Леонт'єв).

Отже, мовленнєва діяльність – це процес активної, цілеспрямованої, опосередкованої мовою і зумовленої ситуацією спілкування взаємодії людей між собою. Введення в науковий обіг феномена “мовленнєва діяльність” було започатковане концепцією В. Гумбольдта “про тотожність духу народу” та мови, розумінням мови як діяльності, обґрунтуванням системного характеру мови, розумінням форми мови (сукупності всіх мовних елементів) як в індивідуальному їх уживанні, так і в суспільно закріпленому використанні, що викликало надалі розмежування мови і мовлення, яке стало вихідною для лінгвістичної концепції Ф. де Соссюра, який вважав, що мовленнєва діяльність у цілому є непізнаною, оскільки вона є неоднорідною [1, с. 58].

Значний вклад у розробку мовленнєвої діяльності вніс Л. Щерба, який у 20-30 рр. ХХ століття виокремив мовленнєву діяльність (говоріння і розуміння), мовний матеріал і систему мови, вказуючи, що все це – штучні розмежування, оскільки очевидно, що мовленнєва система і мовленнєвий матеріал – це різні аспекти єдиної поданої в досвіді мовленнєвої діяльності. Процеси говоріння і розуміння дослідник називає “мовленнєвою діяльністю”, яка є одним із видів пізнавальної діяльності, підкреслюючи, що процеси розуміння, інтерпретації знаків мови є не менш активними та не менш важливими в сукупності того явища, яке називається “мовою”, і що вони зумовлюються тим самим, що і можливість процесів говоріння [2; 3].

Проблему мовленнєвої діяльності вивчали ряд учених у різних аспектах, а саме: філософському (Л. Буєва, Е. Ільєнков, Г. Лагуна та ін.), психологічному (Б. Беляєв, А. Валлон, Л. Виготський, М. Жинкін, І. Зимня, Л. Калмикова, О. Леонт'єв, А. Маркова, Т. Піроженко, О. Шахнарович та ін.), лінгводидактичному (Н. Бабич, А. Богуш, М. Вашуленко, Н. Гавриш, О. Ковтун, Є. Пассов, М. Пентилюк та ін.).

Мова посідає головне місце у вивченні мовленнєвої діяльності, адже здатність артикулювати слова здійснюється лише за допомогою знаряддя, створеного та наданого певною спільнотою. Отже, можна дійти висновку, що мовленнєва діяльність – це найвища психічна функція особистості зі складною структурою та організацією. З усіх видів діяльності мовленнєва є найсамостійнішою, має свою структуру, психологічний та предметний зміст. Крім того, вона характеризується цілеспрямованістю (мета, мотив), структурованістю (операції, дії, уміння і навички), плановістю і т. ін.

Оскільки об'єктом започаткованого дослідження виступає мовлення майбутніх учителів-словесників, розглянемо характеристику навчально-мовленнєвої діяльності. Проблему професійно-мовленнєвої діяльності майбутніх педагогів досліджували такі вчені, як

М. Васильєва, О. Гоголь, Т. Котик, Н. Кузьміна, Л. Орєхова, В. Пасинок, Л. Савенкова та ін.

Навчально-мовленнєва діяльність вчителя-словесника передбачає наявність знань і вмінь трьох рівнів: сутність навчально-мовленнєвої діяльності (її структура, функції, стилі, моделі і правила спілкування); психолого-педагогічні умови організації взаємодії в педагогічному спілкуванні (роль учителя як організатора спілкування, ініціативність учителя, перцептивні вміння педагога, роль педагогічної уяви), технології організації зворотного зв'язку, дотримання і навчання правил поведінки в бесіді тощо. Важливим завданням навчально-мовленнєвої діяльності вчителя-словесника є формування свідомої національно-мовної особистості, яка володіє мовною, мовленнєвою, комунікативною і лінгвоестетичною компетенціями. Важливим, на наш погляд, у навчально-мовленнєвій діяльності вчителя-словесника є також вироблення певної власної індивідуальної манери спілкування та мовлення.

Формування творчої мовної особистості безпосередньо пов'язане з навчально-мовленнєвою діяльністю, а саме необхідністю формування комунікативних якостей мовлення у майбутніх учителів-словесників. Крім того, успішна навчально-мовленнєва діяльність здійснюється завдяки розвиненим мовленнєвим якостям. Навчально-мовленнєва діяльність педагога – це використання педагогом власного мовлення у процесі соціально-психологічної взаємодії з учнями з метою розв'язання педагогічних завдань. Навчально-мовленнєва діяльність учителя-словесника – це використання вчителем мовлення у процесі навчально-педагогічної взаємодії з учнями для розв'язання педагогічних завдань, які спрямовані на формування мовної особистості.

Таким чином, особливості оволодіння навчально-мовленнєвою діяльністю, а також характер педагогічного спілкування в процесі навчальної діяльності зумовлюють вивчення комунікативних якостей мовлення майбутніх учителів-словесників. Мовленнєва діяльність, до якої входять, окрім рецептивних, і продуктивні види роботи, що характеризуються креативним характером, вимагають особливо високого рівня розвитку і формування комунікативних якостей мовлення майбутніх учителів-словесників. Комунікативні якості мовлення будь-якого мовця виявляються в комунікативно-мовленнєвій діяльності.

Література

1. Соссюр Ф. Труды по языкознанию. Курс общей лингвистики / Де Соссюр Фердинанд. – М. : Прогресс, 1977. – С. 48-58.
2. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность / Л.В. Щерба. – Л. : Наука, 1974. – С. 24-39.
3. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность / Л.В. Щерба. – Л. : Наука, 1974. – 428 с.

Денис Білієнко,
аспірант, концертмейстер кафедри
театрального і хореографічного
мистецтва,
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”
(м. Івано-Франківськ)

Denys Biliienko,
Postgraduate, Vasyl Stefanyk
Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

**ВИКОРИСТАННЯ ГУЦУЛЬСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ В РОЗВИТКУ
ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ ДИТЯЧИХ МУЗИЧНИХ ШКІЛ
(НА МАТЕРІАЛІ ФОРТЕПІАННИХ ЗБІРОК
КОМПОЗИТОРІВ ДІАСПОРИ)**

**USAGE OF HUTSUL FOLKLORE IN THE DEVELOPMENT OF
CREATIVITY OF STUDENTS AT CHILDREN’S MUSIC SCHOOLS
(AT THE EXAMPLE OF PIANOFORTE COMPOSITIONS OF
DIASPORA COMPOSERS)**

Оскільки фортепіано було найбільш поширеним музичним інструментом у концертній та педагогічній практиці діаспори, ця обставина зумовлювала потребу відповідного репертуару. Педагогічний репертуар (фортепіанні твори для дітей), у якому використано регіональні вияви українського фольклору, в т. ч. гуцульського, слугував матеріалом для виконання основного завдання початкової музичної освіти – розвитку професійно-виконавських здібностей дитини та формування її національної ідентичності. Аналізу різноманітних аспектів фортепіанного педагогічного репертуару композиторів діаспори присвячені праці українських і діаспорних науковців: Л. Жук, Г. Карась, Н. Кашкадамової, У. Молко, О. Німилович, І. Новосядлої, С. Павлишин, А. Рудницького, Н. Толошняк, Л. Філоненка, З. Юзюк та ін. Автори здійснюють методико-виконавський аналіз окремих фортепіанних збірників та творів, їх систематизацію, наголошують на національній ідеї як основному чиннику формування фортепіанного педагогічного репертуару для дітей та юнацтва в музичному мистецтві української діаспори, на виховному та дидактично-пізнавальному потенціалі цього репертуару, однак питання використання гуцульського фольклору композиторами зарубіжжя ними не виокремлювалося.

Мета нашої розвідки – висвітлити питання використання гуцульського фольклору у розвитку творчої активності учнів дитячих музичних шкіл (на матеріалі фортепіанних збірок композиторів діаспори).

Серед композиторів та музичних педагогів української діаспори другої половини ХХ століття, які зверталися у своїй фортепіанній творчості до гуцульського фольклору, виділяються: А. Рудницький, О. Залеський, Я. Барнич, М. Фоменко, Р. Савицький, Т. Богданська – у США, М. Кравців-Барабаш – у Канаді. Більшість творів, побудованих на фольклорній основі, вміщені у збірках: “Український фортепіанний альбом для початківців” Романа Савицького (п’єса “Верховино”) [7], цикл “Два українські танці для фортепіано” Антона Рудницького (п’єса “Гуцульський танок”) [6], музичний альбом “Моя Україна” Марти Кравців-Барабаш у трьох книжках (танцювальні мелодії, у т. ч. з Гуцульщини – “Аркан” (книжка № 2), “Коломийка” (два варіанти в книжці № 1, один варіант у книжці № 2), “Гуцулка” (книжка № 3), на прикладах яких діти мають змогу ознайомитися з характерними для регіону танцями. У третій книжці композиторка ознайомлює учнів із народними інструментами. Це п’єси: “Сопілка” (мелодія Я. Барнича), “Трембіта”, “Троїста музика”, “Там, де грали цимбали”) [3-5]. Поза циклами написані окремі п’єси Осипа Залеського (“Верховина”) [2], Ярослава Барнича (“Під сумну годину”) [1], Миколи Фоменка (“Поєма Карпат”) [8]. Завдяки національному колориту та глибокій художній виразності ці твори користувалися увагою в навчальних музичних закладах української діаспори в США, Канаді, Німеччині, а після їх публікації – в Україні, входять до педагогічного репертуару ДМШ.

Джерелом багатьох вищевказаних п’єс послужив фольклорний матеріал, який став основою для його хорового опрацювання класиком української музики Миколою Лисенком під назвою “Верховино, світку ти наш”. Ідучи шляхом індивідуалізації двох контрастних образів (ліричного і танцювального), М. Лисенко поєднує в одному творі два різні жанри – ліричну народну пісню “Верховино, світку ти наш” на слова М. Устияновича та народну коломийку. Однак кожен із композиторів трактує ці мелодії індивідуально, виходячи із піаністичних завдань та віку учнів, для яких написані твори. Втілені в широкій гамі виражальних засобів, вони розвивають різноманітні виконавські прийоми на початковому етапі навчання.

Проаналізовані фортепіанні твори композиторів діаспори розраховані на учнів різного шкільного віку: наймолодших (М. Кравців-Барабаш, Р. Савицький), середнього віку (О. Залеський) та старшого (М. Фоменко, А. Рудницький). Якщо в перших двох групах твори передбачають знайомство з інструментом, оволодіння найпростішими технічними навичками, то у старшому – вони насичені певними піаністичними труднощами: складним ритмом (синкопи), особливими

видами ритмічного поділу (тріолі, секстолі, новемолі), використанням дрібних тривалостей (шістнадцяті, тридцять другі), стрибками, гамоподібними, арпеджованими, глісандуючими пасажами, октавними ходами, октавно-акордовою перекличкою, трелями (які імітують гру на сопілці), тремоло, одночасною грою контрастними шрихами, виконання яких вимагає чіткої координації ігрових рухів.

Отже, фортепіанні твори композиторів діаспори є фольклорними зразками в авторській обробці, мають чітко виражену навчально-методичну спрямованість, оскільки розвивають у дитини конкретні піаністичні навички (майстерність агогіки та фразування, володіння акордовою та октавною техніками, арпеджіо, технікою реєстрових стрибків та позиційної гри) і творчу уяву, а ще вони виховують патріотичні почуття та викликають інтерес до рідної культури, до її традицій, до популярних танцювальних мелодій. У чужомовному оточенні та в умовах асиміляції, які супроводжували буття українців за кордоном, використання подібного педагогічного репертуару мало неоціненне виховне значення. Актуалізація цього набутку української діаспори в навчальному процесі в сучасній Україні протидіяла б повальному захопленню учнів чужою культурою. Те, що твори вищезгаданих композиторів поряд із творами інших українських митців стали основою національного педагогічного репертуару учнів діаспори, апробовані впродовж більше 50-ти років, є важливою підставою для використання їх у сучасному педагогічному процесі в дитячих музичних навчальних закладах України, у т. ч. Карпатського регіону.

Література

1. Барнич Я. Дитячі твори для фортепіано [Ноти] / Я. Барнич / [ред.-упор., вступна стаття Л. Філоненко]. – Дрогобич : Коло, 2007. – 36 с.
2. Залеський О. Верховина : для фортепіано [Ноти] / О. Залеський. – Боффало, 1975. – 2 с. [Серія “Українське музичне видавництво”, Ч. 25].
3. Моя Україна. Українські пісні для малих дітей в обробці на фортепіан Марти Кравців-Барабаш. Перша книжка. [Ноти]. – Торонто : Український музичний фестиваль, [б. р.]. – 32 с.
4. Моя Україна. Українські пісні для малих дітей в обробці на фортепіан Марти Кравців-Барабаш. Друга книжка. [Ноти]. – Торонто : Український музичний фестиваль, [б. р.]. – 32 с.
5. Моя Україна. Українські пісні для малих дітей в обробці на фортепіан Марти Кравців-Барабаш. Третя книжка. [Ноти]. – Торонто : Український музичний фестиваль, [б. р.]. – 32 с.
6. Рудницький А. Дві п’єси для фортепіано [Ноти] / А. Рудницький / [упор., ред. та передмова Т. Воробкевич]. – Львів : ЛДМА ім. М.Лисенка, 2006. – 18 с. – [Український педагогічний репертуар].
7. Савицький Р. Український фортепіанний альбом для початківців [Ноти] / Р. Савицький / [упор. О. Смоляк]. – Тернопіль : Астон, 1999. – 20 с.
8. Фортепіанні твори українських композиторів для молоді / [зібрала Таїса Богданська]. Частина друга. [Ноти]. – Тернопіль : АСТОН, 2000. – 84 с.

Олена Варецька,

кандидат педагогічних наук, доцент,
докторант Інституту вищої освіти
Національної академії
педагогічних наук України
(м. Київ – м. Запоріжжя)

Olena Varetska,

Candidate of Pedagogical Science,
Associate Professor, Doctoral Candidate,
Institute of Higher Education National
Academy of Pedagogical Sciences of
Ukraine (Kyiv – Zaporozhye)

**ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ СІЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ**

**PECULIARITIES OF THE SOCIAL COMPETENCE DEVELOPMENT
OF THE PRIMARY SCHOOL TEACHER IN THE COUNTRYSIDE**

Соціально-економічні зміни й відповідно процеси реформування української освіти, приєднання до Болонської системи актуалізують застосування компетентнісного підходу до освіти та виховання, необхідність розвитку соціальної компетентності вчителя початкових класів, особливо сільської школи.

Слід зазначити, що проблема запровадження компетентнісного підходу останнім часом привертає увагу вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких І. Бех, Н. Бібік, О. Гура, І. Зимня, У. Каннінг, Б. Креме, В. Куніцина, В. Ландшеєр, В. Луговий, В. Первутинський, О. Пометун, О. Савченко та ін. У колі досліджень українських та російських вчених знаходиться питання розвитку соціальної компетентності різних категорій майбутніх педагогів (О. Дементьєва, Н. Ляхова, Г. Мосягіна), спеціалістів з соціальної роботи (Є. Муниц), практичних психологів (Р.Скірко), студентів психолого-педагогічних спеціальностей (Н. Фалько). Варто наголосити, що проблемам діяльності, підготовки вчителів сільської школи присвятили свої роботи О. Біда, Г. Кашкар'єв, Н. Кічук, І.Коваленко, А. Кузьмінський, М. Левшин, Т. Малихіна, С.Немченко, Н. Побірченко, Л. Прокопенко, Л. Присяжнюк, І. Червінська та інші. На особливу увагу заслуговують праці, присвячені підготовці студентів до соціально-педагогічної діяльності в умовах сільської місцевості (О.Межирицький), соціалізації дітей в умовах сільських навчально-виховних комплексів “Загальноосвітній навчальний заклад – дошкільний навчальний заклад” (І. Печенко), формуванню соціальної компетентності

молодших школярів (Л. Варяниця, Ю. Коротіна, О. Крузе-Брукс), сільських школярів (В. Басова, В. Цветков). На жаль, особливості розвитку соціальної компетентності вчителів початкових класів сільської школи ще не перебували у колі уваги науковців.

Загальновідомо, що сільська школа має особливий статус у системі загальної середньої освіти, адже є осередком культури, джерелом інтелектуального й творчого збагачення, має свою сільську філософію, субкультуру, виконує селоутворювальну функцію. Головна виховна сила сільської школи – духовне багатство, знання, ерудиція, кругозір педагога (А. Макаренко, В. Сухомлинський та ін.). Сільський учитель постійно перебуває в полі зору своїх учнів, їхніх батьків, він є носієм культури, взірцем поведінки, що, у свою чергу, позначається на ставленні до нього та предмета, який він викладає, і відповідно на успіхах у роботі.

Результати аналізу наукових джерел (М. Єрмоленко, Н. Кічук, В. Міжериков, О. Межерицький, В. Ястребова та ін.) дають можливість констатувати, що специфіка сільської школи полягає в наступному:

1. Близькість до природи, сільськогосподарського оточення створює сприятливі умови для підготовки учнів до життя на селі, сільськогосподарського виробництва, виявлення самостійності дітей у вирішенні господарських і життєвих проблем.

2. Підтримування кращих традицій народної педагогіки.

3. Глибока обізнаність учителів щодо особливостей дітей, умов життя і побуту, стосунків у родинах, серед однолітків та ін.

4. Сила громадської думки, авторитет педагогів.

5. Територіальна спільність, спільність проблем, турбот, інтересів, належність більшості батьків учнів до одного трудового колективу, постійне спілкування поза школою, тісні взаємовідносини, приятельські форми спілкування людей різного віку, професій, поколінь.

6. Ґрунтування навчально-виховного процесу на місцевих історичних, культурних, трудових, морально-етичних, природно-виробничих цінностях, звичаях і традиціях навколишнього середовища.

7. Малокомплектність і нечисленність більшості сільських шкіл.

Проте економічні, соціальні, етнічні, демографічні, географічні фактори спричиняють наступні соціально-педагогічні проблеми сільської школи:

- неповна кадрова забезпеченість вчителями з деяких предметів;
- порівняно низькій рівень початкових навчальних можливостей сільських учнів як наслідок незначної кількості сільських дітей, що відвідують дошкільні установи, а також недостатньо сприятливі для навчання умови в сім'ї (комп'ютер, порозуміння з батьками та ін.);
- відведення суттєвої частки часу членів родини на роботу в домашньому господарстві;
- переобтяження сьогодення сільського вчителя господарчими

проблемами замість самоосвітньої діяльності, педагогізації сім'ї;

- несистематичність шкільного навчання, яка є наслідком сезонності сільськогосподарської праці та нестабільності вимог батьків до учіння дітей;

- відсутність позашкільних закладів, центрів культури на селі;

- неможливість реалізувати оздоровчі функції школи;

- обмеження можливостей самоосвіти вчителя;

- недостатнє методичне та наукове забезпечення навчально-виховного процесу;

- посилений ризик захворювань дітей, які навчаються не за місцем проживання і змушені користуватися транспортом;

- істотне зниження культуротворчої виховної функції, що зводить нанівець участь дитини в позакласній та позашкільній роботі, ускладнює роботу з батьками (Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики, 2003). Вищезазначене підтверджується результатами опитування вчителів сільської школи (за Н. Кічук).

Варто також враховувати помітні зміни, які відбулися в сучасному селі, зокрема поєднання проживання частини селян у селі та їх продуктивної праці в місті; активна міграція молоді із сіл у міста й відповідно зменшення кількості мешканців, зокрема дітей шкільного віку; недостатнє фінансування галузі, відсутність допомоги сільськогосподарських підприємств школі й одночасне поширення кола потенційних партнерів сільської школи, поява нових суб'єктів господарювання (сільські підприємці, фермери, власники приватних господарств) та соціально-культурної діяльності (релігійні об'єднання, нові громадські організації тощо). За таких умов сільському вчителю, особливо початкових класів, адже він працює зі школярами, вік яких є найбільш сенситивним, необхідно навчитися взаємодіяти з мінливим середовищем. У зв'язку з цим, на нашу думку, важливим є розвиток соціального інтелекту, соціальних навичок, умінь встановлювати соціальні контакти, вчитися гнучко реагувати, пристосовуватися до змін у соціумі і відповідно діяти, вирішувати проблемні ситуації міжособистісного характеру, питання не стільки вузькопрофесійного змісту, скільки "прикордонні", які знаходяться на перехресті різних сфер діяльності, виявляти соціальні ініціативи, лідерські якості, опановувати нові соціальні ролі, функції (інформаційна, маркетингова, проектна, моніторингова та ін.) тощо.

Таким чином, мова йде про спрямування педагогічної діяльності вчителя сільської школи на відкрите соціально-природне середовище, побудову такої діяльності з урахуванням потреб людини, яка живе на селі, історико-соціальних традицій, соціально-економічних і соціокультурних можливостей регіону, тобто про особливості розвитку соціальної компетентності вчителів, зокрема початкової школи, в умовах постійно змінюваного соціокультурного середовища сільської місцевості.

Роман Вітер,

кандидат сільськогосподарських наук,
доцент кафедри лісознавства,
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”
(м. Івано-Франківськ)

Roman Viter,

Candidate of Agricultural Sciences,
Associate Professor, Vasyl Stefanyk
Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

Оксана Ткачук,

аспірант кафедри лісознавства,
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”
(м. Івано-Франківськ)

Oksana Tkachuk,

Postgraduate, Vasyl Stefanyk
Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

РОЛЬ ШКІЛЬНИХ ЛІСНИЦТВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ОРІЄНТАЦІЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

ROLE OF SCHOOL FORESTRIES IN THE PROFESSIONAL ORIENTATION OF PUPILS OF THE CARPATHIAN REGION

Сучасні погляди на роль лісів не лише як на джерело деревних ресурсів, але й вагомий захисний і природоохоронний чинник, найменш антропогенно змінений природний комплекс вимагають перегляду існуючих та опрацювання нових стратегічних підходів щодо організації та ведення лісового господарства в Україні. Ефективне вирішення пріоритетних завдань лісової галузі в контексті європейських принципів екологічно збалансованого сталого розвитку можливе за безпосередньої активної участі висококваліфікованих фахівців [1, с. 12; 3, с. 3].

Підготовку студентів-лісівників освітньо-кваліфікаційних рівнів “бакалавр”, “спеціаліст” і “магістр” за напрямом “Лісове і садово-паркове господарство” здійснює кафедра лісознавства, яка функціонує у

Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника з 2005 року.

Кожного навчального року лави студентів поповнюють випускники середніх загальноосвітніх шкіл Карпатського регіону, які одержали певну підготовку у шкільних лісництвах і бажають пов'язати своє професійне майбутнє з лісовим господарством.

Шкільні (учнівські) лісництва – це добровільні об'єднання шкільної молоді, які створюються з метою здобуття учнями теоретичних і практичних знань з основ лісівництва, дослідницької роботи, екологічного, природоохоронного і господарсько-трудоного виховання на базі лісництв лісгосподарських підприємств. Їх організують у середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладах різних типів та позашкільних навчальних установах [2, с. 3]. Шкільні лісництва є стартовим майданчиком для реалізації різних форм природоохоронної роботи: створення екологічних стежок, проведення спостережень, екскурсій, походів. Основу діяльності шкільних лісництв складає організація навчально-виховного процесу, експериментальної і дослідницької роботи та продуктивної праці учнів гірських шкіл.

У шкільних лісництвах юні лісівники виконують комплекс робіт: посадку і посів лісу, догляд за лісовими культурами і лісонасінними плантаціями, вирощування садівного матеріалу для озеленення населених пунктів, виявлення осередків пошкодження лісу ентомошкідниками і хворобами, охорону і приваблювання корисних птахів, підгодівлю диких тварин, облік і охорону мурашників, виявлення і охорону пам'яток природи та рідкісних видів рослин, заготівлю лікарської сировини, грибів, ягід, насіння дерев і чагарників, проведення фенологічних спостережень і дослідницької роботи.

З метою активізації участі учнівської молоді в природоохоронній і дослідно-експериментальній роботі в галузі лісового господарства, збереженні біорізноманіття лісових екосистем періодично проводяться Всеукраїнські зльоти команд учнівських лісництв. З 4 по 7 вересня 2012 року на Івано-Франківщині в смт. Делятин Надвірнянського району відбувся фінальний етап VI Всеукраїнського зльоту команд учнівських лісництв загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів, у якому взяли участь юні лісівники із 23 областей України. В рамках зльоту відбулись презентації виставок досягнень шкільних лісництв, конкурс-захист науково-дослідницьких робіт учнів.

Переможцем VI Всеукраїнського зльоту і володарем гран-прі стала команда юних лісівників Київської області. Варто відзначити, що I місце у конкурсі отримала команда учнів Івано-Франківської області. За зайняте III місце у конкурсі-захисті науково-дослідницьких робіт

нагороджена грамотами головного управління освіти і науки Івано-Франківської облдержадміністрації та Івано-Франківського обласного управління лісового та мисливського господарства учениця 10 класу Порогівської загальноосвітньої школи I-III ступенів, (Богородчанський район, Івано-Франківська область) Аліна Микуляк.

Цікавою та змістовною була й культурно-пізнавальна програма для учасників зльоту. За сприяння Івано-Франківського обласного управління лісового та мисливського господарства проведена екскурсія в Карпатський національний природний парк, Ботанічний заказник загальнодержавного значення “Княздвірський” з охорони тиса ягідного, що знаходиться в Коломийському районі. Учні відвідали державне підприємство “Надвірнянське лісове господарство” та лісовий розсадник Надвірнянського лісництва, взяли участь у конкурсно-пізнавальній програмі “Юннатівський експрес” і практичній природоохоронній акції – закладанні “Алеї дружби”.

Отже, шкільні лісництва відіграють важливу роль в екологічному, природоохоронному і господарсько-трудоному вихованні учнівської молоді в регіоні Українських Карпат, сприяють професійній орієнтації та фаховій підготовці майбутніх спеціалістів лісового господарства.

Література

1. Ведмідь М.М. Стан і перспективи сталого розвитку лісового господарства та лісової науки / М.М. Ведмідь // Матеріали міжн. наук.-практ. конф., присвяченої 80-річчю з дня народження П.С. Пастернака [“Наукові основи ведення сталого лісового господарства”], (Івано-Франківськ, 28-30 вересня 2005 р.). – Івано-Франківськ : Екор, 2006. – Т. II. – С. 9-13.

2. Постанова Кабінету Міністрів України “Положення про середній загальноосвітній навчально-виховний заклад”, від 19.08.1993 р. № 660.

3. Червоний В.О. Проблеми сталого розвитку лісового господарства, освіти й науки / В.О. Червоний // Матеріали міжн. наук.-практ. конф., присвяченої 80-річчю з дня народження П.С. Пастернака [“Наукові основи ведення сталого лісового господарства”], (Івано-Франківськ, 28-30 вересня 2005 р.). – Івано-Франківськ : Екор, 2006. – Т. II. – С. 3-9.

Оксана Ворощук,

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри соціальної педагогіки та
соціальної роботи,
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”
(м. Івано-Франківськ)

Oksana Voroshchuk,

Candidate of Pedagogical Science,
Associate Professor, Vasyl Stefanyk
Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

СУЧАСНИЙ СТАН ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ СІЛЬСЬКІЙ ШКОЛІ

CURRENT STATUS OF THE INCLUSIVE EDUCATION IN THE VILLAGE SCHOOL

На сучасному етапі розвитку системи освіти спостерігається посилена увага суспільства до проблем навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами в сільській місцевості. Створення системи інклюзивної освіти в сільській місцевості, організація сільського освітнього закладу, педагогічні умови в якому відповідали б розвитку та можливостям дітей з особливими освітніми потребами та їхніх однолітків із типовим розвитком, є одним із шляхів реалізації їх прав на здобуття якісної освіти.

Відомо, що за останні роки в Україні спостерігається збільшення кількості дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, перетворення їх у дедалі більшу в кількісному співвідношенні соціальну групу. Так, за даними Департаменту медичної статистики МОЗ України, їх кількість складає біля 140 тис. (1,6 % від загальної кількості дітей у країні), а за даними ПМПК – більше 1 млн. осіб (12,5 %). З них не менше 10 % (це більш ніж 300 тис.) дітей мешкають у сільській місцевості.

Проблема навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами, які проживають у селі, в науковій психолого-педагогічній літературі висвітлена недостатньо. Також мало представлені у вітчизняній літературі якісні та кількісні дані щодо функціонування спеціальних загальноосвітніх шкіл інтернатного типу, які розташовані в

сільській місцевості, та дані про умови навчання цих дітей разом з дітьми, що розвиваються нормально, в сільській загальноосвітній школі.

Вітчизняні науковці відзначають, що більшість сільських дітей з особливими освітніми потребами навчається, як правило, в загальноосвітньому сільському середовищі. Це зумовлено низкою причин, які виокремила І.В. Дмитрієва:

- відсутність налагодженої інфраструктури психолого-педагогічної допомоги різним за нозологією категоріям дітей дошкільного та шкільного віку з психофізичними вадами;

- низький рівень самосвідомості й відповідальності батьків за освіту власної дитини;

- низький матеріальний стан родини;

- зменшення кількості дошкільних закладів;

- спрямування сільської громади на збереження контингенту сільської школи, навіть за рахунок збереження всіх категорій дітей в якості її учнів [3].

А. Колупаєва [1] зазначає, що частина батьків дітей з особливими освітніми потребами не бажає, аби їхні діти перебували в цілодобових інтернатах, які часто віддалені від місць проживання, а іноді, в окремих областях, і за їх відсутності.

Зрозуміло, що за таких умов навчання школярі з особливими освітніми потребами не отримують належного медико-психолого-педагогічного супроводу, залишаються проблемними питання їх соціалізації, адаптації, профорієнтації тощо. Вчителі сільської загальноосвітньої школи позитивно налаштовані щодо спільного навчання дітей з особливими освітніми потребами з дітьми з типовим розвитком, хоча визнають, що не мають належних знань для роботи з такими дітьми і не в змозі самотійно засвоїти корекційно-компенсаторні технології їх виховання.

Сільська загальноосвітня школа, що поєднує загальнопедагогічні та корекційні функції, має передбачити багатоструктурний зміст та різнорівневу організацію освітньо-виховного процесу. Намагаючись стати інклюзивними, школи мають ретельно вивчити способи своєї діяльності. Структурні та організаційні зміни в школі підуть на користь усім дітям, а не лише учням із особливими освітніми потребами (Йоргенсон, 1996; Йоргенсен, 1998; Кеннеді і Фішер, 2001) [2]. Вона також дає змогу ефективно навчатися учням з обдарованістю і талантами (у прийнятному для них темпі); учням, які опановують програму в темпі, повільнішому за середній, навчатися так, як дозволяють їхні можливості; учням із особливими освітніми проблемами в навчанні отримувати ефективну допомогу в досягненні максимально можливих для них успіхів. Учитель сільської школи не в змозі істотно змінити структуру й організацію навчального закладу,

проте саме від нього залежить те, як відбувається робота в класі. Тому він має усвідомлювати, в який спосіб можна організувати педагогічний процес у класі, де навчається дитина з особливими освітніми потребами. Для цього педагогічному колективу школи потрібно також пройти відповідне навчання з питань роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в загальноосвітній школі.

Отже, розв'язання означених питань потребує запровадження чітко обґрунтованої та ефективної системи інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами в сільській загальноосвітній школі з урахуванням особливостей соціально-культурного середовища села. Зусилля всіх учасників цієї цілісно структурованої, багаторівневої й багатоступінчастої соціально-освітньої системи мають бути скоординовані на реалізацію загальнопедагогічних, корекційно-розвиткових, профілактичних, оздоровчих, реабілітаційних, соціалізуючих завдань і на досягнення результатів інтегрування й соціалізації дитини з особливими освітніми потребами.

Література

1. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи / А.А. Колупаєва. – К. : Саміт, 2009. – 320 с.
2. Концепція спеціальної освіти осіб з особливостями психофізичного розвитку в найближчі роки та на перспективу. – К., 2003. – 36 с.
3. ippo.dn.ua/assets/Uploads/Vseukrainskyforum/Dmitrieva.doc

Катерина Врадій,
викладач, Сумський державний
педагогічний університет
імені А.С. Макаренка
(м. Суми)

Kateryna Vradiy,
Senior lecturer, Makarenko Sumy State
Pedagogical University
(Sumy)

ІНФОРМАЦІЙНІ ПОТРЕБИ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ “ПОЧАТКОВА ОСВІТА”, ЇХ СУТНІСТЬ І ЗМІСТ

INFORMATION NEEDS OF THE STUDENTS OF SPECIALTY “ELEMENTARY EDUCATION”, THEIR ESSENCE AND CONTENTS

Сучасне суспільство зіткнулося з радикальними змінами в галузі виробництва, розповсюдження та засвоєння інформації. Швидке старіння і оновлення наукових знань у сучасних умовах висуває проблему формування у майбутніх учителів початкових класів потреб постійно поповнювати та оновлювати знання, підвищувати свій професійний рівень. Професійна підготовка фахівця в галузі початкової освіти має сприяти формуванню потреби самостійно опрацьовувати і засвоювати нову інформацію, сприяти орієнтації на саморозвиток.

Спеціаліст ХХІ століття – майбутній вчитель початкової школи – повинен володіти високим інформаційним потенціалом, сформованими інформаційними потребами, які є важливим чинником професійного та особистісного розвитку. Окреслені завдання можуть бути успішно вирішені, якщо у вищих навчальних закладах буде сформовано інформаційні потреби студентів на базі їх детального вивчення.

Розвитку і конкретизації загальних положень про потреби присвячені дослідження філософів, соціологів, психологів, економістів. Аналіз літературних джерел засвідчив, що інформаційні потреби фахівців сфери початкової освіти також досліджувалися науковцями. Проте така велика група споживачів інформації, як студенти, залишилася за межами проведених досліджень. Глибоке і адекватне розуміння сутності інфо потреб, закономірностей їх формування та розвитку буде сприяти більш точній та успішній орієнтації особистості у сучасному інформаційному світі. Практична важливість проблеми та її недостатня теоретична розробленість у науці визначили мету нашого дослідження: розкрити сутність і зміст поняття “інформаційні потреби”.

Основною властивістю, що характеризує споживача інформації в інформаційній системі, є інформаційні потреби (ІП). Сутність цього важливого і багатопланового поняття залишається недостатньо виявленою, хоча ІП було присвячено багато спеціальних досліджень і всі автори єдині в

тому, що наявність ІІ необхідно пов'язувати з ситуацією, коли для вирішення будь-яких проблем людині необхідна інформація і вона відчуває такий стан, як потребу в її отриманні.

Базовими дослідженнями, присвяченими виявленню сутності та уточненню вихідних понять теорії ІІ, що дозволили представити досліджувану проблему комплексно і виділити основні її напрями, стали роботи В.І. Бородині, Ю.Л. Шапіро, Л.Д. Квіртія, Д.І. Блюменау.

При інформаційному забезпеченні під ІІ розуміється об'єктивно необхідне знання для вирішення конкретного проблемного інформаційного завдання, що адекватно відображає стан досліджуваної предметної галузі в певний момент часу. Виявити ІІ у цьому випадку – означає сформулювати (поставити) завдання користувача в інформаційному аспекті.

Потреба в знаннях визначає готовність особистості адекватно реагувати на вплив зовнішнього середовища, приймати необхідні рішення в різних ситуаціях.

У реальних життєвих ситуаціях знань, одержаних у вищому навчальному закладі, виявляється недостатньо для адекватного реагування на зовнішні впливи. Виникає усвідомлена необхідність у додаткових знаннях для вирішення конкретних завдань. Оскільки знання, у процесі їх мотивованого використання, розглядаються як інформація, то виникають ІІ, які відображаються в свідомості у вигляді образу, моделі, усвідомлюються як неузгодженість між наявними знаннями і знаннями необхідними. Якщо в представленій моделі ми виявляємо прогалини, то для їх усунення і виникає потреба в додаткових знаннях.

Підводячи підсумок нашого дослідження, можемо зробити такі висновки:

1. Інформаційні потреби студентів – важлива складова професійної компетентності майбутніх фахівців, що визначає їх готовність до самостійного пошуку професійної інформації та забезпечує процес безперервної освіти протягом усієї професійної діяльності, а також професійний та особистісний розвиток.

2. Інформаційні потреби студентів характеризуються широким спектром спрямованості та різною глибиною, що визначається сформованістю ставлення студентів до навчальної діяльності та пізнавальною активністю.

3. Інформаційні потреби студентів мають великі резерви розвитку, розкриття яких забезпечене розробкою і створенням відповідних педагогічних умов, які ґрунтуються на врахуванні механізмів виникнення і розвитку інформаційних потреб, а також типологічних та індивідуальних особливостей студентів.

Дослідження дозволило виявити нові проблеми, які вимагають подальшого дослідження: створення системи дидактичних технологій, орієнтованих на засвоєння професійно ціннісної інформації та фундаментального знання; на новий ціннісний зміст творчих і дослідницьких завдань; на самосвідомість, самопроекування і самореалізацію студентами своєї професійно значущої Я-концепції.

Мирослава Гасюк,

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри загальної та
експериментальної психології,
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”
(м. Івано-Франківськ)

Myroslava Gasyuk,

Candidate of Psychological Science,
Associate Professor, Vasyl Stefanyk
Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

Оксана Гринів,

аспірант кафедри загальної та
експериментальної психології,
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”
(м. Івано-Франківськ)

Oksana Gryniv,

postgraduate, Vasyl Stefanyk
Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

**ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТІСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
СТАРШОКЛАСНИКІВ ГІРСЬКИХ МІСЦЕВОСТЕЙ**

**THE WAYS OF THE UPPER SCHOOL CHILDREN SELF-
ESTABLISHMENT IN THE MOUNTAIN REGIONS**

Яскравим періодом мрій та задумів на майбутнє є рання юність (період навчання у старших класах школи). У цей час спостерігається, з одного боку, сміливість у планах щодо реалізації самого себе, а з іншого – необхідність задуматись над узгодженням власних планів з тією дійсністю, що оточує, з умовами, які допомагають чи діють усупереч.

Рання юність вирізняється специфічною ситуацією вибору способу реалізації особистісного потенціалу людини. Для нас важливо здійснити аналіз специфіки реалізації особистісного потенціалу старшокласників, які проживають у гірській місцевості. Багатство та самобутність культури, особливості побуту, камерність виховання створюють

особливі умови розвитку юнака, для якого реалізація себе набуватиме дещо іншого змісту, передбачатиме наявність перешкод і водночас можливостей, що не притаманні молодим людям, які проживають деінде.

Період ранньої юності характеризується процесом становлення ідентичності особистості, що інтегрує в собі переживання різних часових перспектив [5], [6]. Основною задачею, яку необхідно вирішити юнакові, є формування образу майбутнього, побудова життєвої перспективи, у якій довготривала перспектива вирішується через актуальність завдань короткотривалих перспектив [5].

Життєва перспектива є важливим елементом суб'єктивної картини життєвого шляху особистості, потенціалом особистості, можливостями, що об'єктивно складаються в теперішньому і які повинні проявлятися в майбутньому [1, с. 149-151].

Особистісний потенціал як комплекс психологічних властивостей дає людині можливість приймати рішення і регулювати свою поведінку, враховуючи й оцінюючи ситуацію, але виходячи насамперед зі своїх внутрішніх уявлень і критеріїв [4]. Це, на нашу думку, відіграє важливу роль для особистісного самовизначення, сенсотворення та самореалізації в ранній юності. Ми також вважаємо, що усвідомлення свого потенціалу та бажання його реалізувати сприяє формуванню цілісної Я-концепції особистості, відкриттю внутрішнього Я, усвідомленню себе як суб'єкта самопізнання та самовдосконалення.

Таким чином, особистісний потенціал є передумовою для творчого процесу конструювання життєвого шляху особистістю, а його результат у вигляді вирішених життєвих завдань знову ж таки веде до збільшення цього потенціалу та більш ефективного життєконструювання на подальших етапах.

Особистість у період ранньої юності має, з одного боку, об'єктивну потребу, а з іншого – можливість за рахунок особистісного потенціалу реалізувати у своєму житті більше ресурсів, ніж у неї є на певний конкретний проміжок життя [4]. Вирішуючи так звану проблемну задачу подальшого творення власного життя, людина в ранній юності має завдання та можливість висувати перед собою далекі цілі і спрямовувати творчі зусилля на вирішення посталих труднощів та втілення своїх мрій.

Найбільш яскравим прикладом реалізації особистісного потенціалу є професійне становлення юнака. В цьому випадку довготривала перспектива професійного становлення реалізується шляхом вирішення актуальної задачі цього віку – вибору професійного майбутнього та подальшого навчання в закладах освіти. Аналіз власних здібностей та уподобань, можливостей і прагнень веде до концентрації уваги та зусиль на обраному шляху. Відбувається переоцінка навчальної

діяльності: залежно від професійних намірів змінюється мотивація; навчання в старших класах набуває професійно-зорієнтованого характеру; змінюється провідна діяльність з навчально-пізнавальної на навчально-профільовану. Кардинально змінюється соціальна ситуація розвитку. При цьому невідворотним є зіткнення бажаного майбутнього і реальної дійсності, що виливається у *кризу навчально-професійної орієнтації* [3, с. 36]. Основою кризи є необхідність вибору способу отримання професійної освіти чи професійної підготовки.

Можливі два варіанти вирішення кризи:

- конструктивний (вибір професії, яка є бажаною, з урахуванням реальних власних можливостей);

- деструктивний (підкорення тиску з боку оточуючих, відмова від навчання, специфічно жіночий вихід із кризи – ранній шлюб) [2].

Перед старшокласником, який проживає у гірській місцевості, реалізація особистісного потенціалу, вибір власного професійного майбутнього тісно переплітається з потребою віддалення від батьківської оселі, зміною місця проживання, побудовою власного самостійного життя. Таким чином, юнацькі мрії необхідно узгодити з дійсністю, самостійно знайти шляхи реалізації себе у житті та професії.

Підсиленню конструктивних тенденцій виходу із кризи сприятиме високий потенціал особистості, бажання реалізувати себе всупереч непростим життєвим обставинам. Деструктивні способи розв'язання кризи можуть підсилюватись переживаннями з боку оточуючих, труднощами психологічного відпускання з батьківського дому.

Аналізуючи процес подолання кризи ранньої юності, необхідно враховувати задачі, даності та ресурси життєвого шляху особистості, які інтегруються та інтерпретуються у її внутрішньому Я, стимулюючи процес реалізації. З одного боку, задачі життєвого шляху спонукають особистість враховувати й активно використовувати власний потенціал та ресурси даності. В той же час специфічні умови становлення і розвитку особистості (зокрема старшокласника гірської місцевості) є тією життєвою даністю, яка впливає як на актуальний, так і на потенційний рівень розвитку ресурсів життєвого шляху, а також у значній мірі визначає вибір задач життєвого шляху та способів їх вирішення.

Отже, у період юності основними є проблеми становлення ідентичності особистості, професійної оптації та пов'язаної з цим підготовки до самостійного життя і віддалення від батьківського дому. Задачею розвитку є побудова адекватних життєвих перспектив як можливості самоздійснення власних стремлінь та потенцій.

Реалізація особистісного потенціалу старшокласників гірської місцевості має свої особливості, пов'язані з культурою цієї місцевості, камерністю виховання, самобутністю системи цінностей та сенсів.

Специфічні умови розвитку особистості старшокласника є тією даністю, яка впливає на актуальний рівень ресурсів життєвого шляху, процес вибору та вирішення життєвих задач.

Відкриття та актуалізація свого внутрішнього потенціалу, розвиток особистості згідно з новими задачами життєвого шляху та використання унікальних даностей є конструктивним способом виходу із кризи, гармонійною і продуктивною стратегією реалізації старшокласника гірської місцевості.

Література

1. Абульханова-Славская К.А. Жизненные перспективы личности / К.А. Абульханова-Славская // Психология личности и образ жизни // Под ред. Е.В. Шороховой. – М. : Наука, 1987. – С. 149-151.
2. Гасюк М.Б. Кризи професійного становлення жінки / М.Б. Гасюк // Теоретико-методологічні проблеми генетичної психології : Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 35-річчю наукової та педагогічної діяльності академіка Сергія Дмитровича Максименка (17-18 грудня 2001р. м. Київ). – Т.4. – К. : Міленіум, 2003. – 456 с.
3. Зеер Є.Ф. Кризисы профессионального становления личности / Є.Ф. Зеер, Є.Є. Сыманюк // Психол. журнал. – Т. 18. – №6. – 1981. – С. 35-44.
4. Степанов С.Ю. Рефлексивная практика творческого развития человека и организаций. / С.Ю. Степанов. – М. : Наука, 2000. – 174 с.
5. Титаренко Т.М. Испытание кризисом. Одиссея преодоления / Т.М. Титаренко. – К. : Людопринт Україна, 2009. – 277 с. –Библиогр.: с. 273-278.
6. Эриксон Э.Г. Идентичность: Юность и кризис: пер. с англ. / Э.Г. Эриксон. – М., 1996. – 352 с.

Тетяна Гладис,
асистент кафедри філології і методики
початкової освіти,
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”
(м. Івано-Франківськ)

Tetyana Gladys,
Assistant professor, Vasyl Stefanyk
Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

МОТИВАЦІЙНИЙ КОМПОНЕНТ У СТРУКТУРІ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

MOTIVATION CONSTITUENT IN THE STRUCTURE OF THE PRIMARY SCHOOL EDUCATION

У ХХІ столітті пріоритетним завданням трансформації освітнього простору є активізація суб'єктної позиції учнів у навчальному процесі та забезпечення високої результативності їх навчальної діяльності. У зв'язку з цим зростає інтерес дослідників до формування успішної навчальної діяльності молодших школярів, зокрема до її мотиваційного компонента.

Мотивацію як компонент навчальної діяльності досліджували в таких напрямках: онтогенетичному (В. Асєєв, Л. Божович, Л.Виготський, Д. Ельконін, О. Скрипченко та ін.); діяльнісному (М. Алексєєва, Н. Зубалій, А. Маркова, М. Матюхіна, Т. Матіс та ін.); дидактичному (Ю.Бабанський, М. Данилов, А. Кузьмінський, Я. Лернер, А.Омелянєнко, М. Скаткін, О. Савченко, Г. Щукіна та ін.).

У педагогічній науці процес навчання розглядається як цілісна дидактична система, невід'ємними складовими якої є: педагогічна мета; навчально-виховна та наукова інформація, що підлягає засвоєнню учнями; педагогічні засоби досягнення поставленої мети; учень як суб'єкт власної навчальної діяльності та об'єкт навчання, виховання і розвитку стосовно професійної діяльності педагога; вчитель як організатор навчального процесу [6, с. 15].

Якщо поняття "навчання" відображає здебільшого процесуальні та результативні характеристики, то поняття “навчальна діяльність”, яке широко використовують у психології (В. Давидов, Н. Менчинська, Л.Занков, Й. Ломпшер, Й. Лінгарт, А. Маркова, Ю. Орлов, Г. Щукіна), передбачає структурну та суб'єктну характеристики процесу навчання.

Навчальна діяльність як провідний, специфічний різновид соціальної активності молодшого школяра характеризується відповідними цілями, завданнями, мотивами тощо. У навчальній діяльності формуються та розвиваються самостійність та індивідуальні здібності учня, оскільки він не тільки засвоює знання, уміння й навички, а й вчиться ставити перед собою навчальні завдання, знаходити способи засвоєння та застосування знань, контролювати і оцінювати себе [3].

Необхідно зазначити, що системний розгляд будь-якого об'єкта передбачає аналіз його компонентів, тобто йдеться про структуру навчальної діяльності, яка формується в молодшому шкільному віці, коли ця діяльність стає провідною і визначає виникнення та розвиток основних психічних новоутворень цього віку. Розглянемо теоретичний підхід до процесу навчання як дидактичної системи.

У структурі навчальної діяльності педагоги (Ю. Бабанський, В.Бондар, М.Фіцула) виділяють такі взаємопов'язані компоненти: цільовий (мета та завдання вивчення навчального матеріалу), стимулюючо-мотиваційний, змістовий (визначається навчальним планом, програмами та підручниками з предмета), операційно-діяльнісний (педагогічні засоби, методи та форми організації навчального процесу), контрольню-регулюючий та оцінно-результативний [4, с. 347; 1, с. 68-70; 7, с. 80].

Дещо іншу структуру навчальної діяльності пропонують О.Скрипченко (змістовий, цільовий, мотиваційний, операційний, емоційно-вольовий, комунікативний, результативний, контрольню-оцінний компоненти) [2] та О. Савченко (мотиваційний, змістовий, процесуальний компоненти) [5, с. 88].

У контексті нашого дослідження детальніше зупинимося на стимулюючо-мотиваційному (Ю. Бабанський, І. Бондар, М. Фіцула), або мотиваційному (О. Савченко, О. Скрипченко) компоненті процесу навчання, без реалізації якого учні не виявлятимуть зацікавлення змістом навчального матеріалу, не усвідомлюватимуть кінцевих цілей учіння та засобів їх досягнення. Ю. Бабанський зазначає, що стимулювання повинне породжувати внутрішній процес виникнення в учнів позитивних мотивів учіння, тобто в єдності стимулювання і мотивації полягає зміст згаданого вище компонента навчального процесу [4, с. 348].

Мотиваційний компонент навчальної діяльності молодшого школяра, за О.Савченко, повинен “збудити і закріпити в дитини стійке позитивне ставлення до навчальної діяльності, викликати допитливість, закріпити особистісно значущий сенс навчальних дій”. На думку дослідниці, цей компонент передбачає формування в учня внутрішньої потреби до пізнавальної самостійності [5, с. 88].

Отже, мотиваційний компонент вітчизняні педагоги (Ю. Бабанський, В. Бондар, М.Фіцула, О. Савченко, О. Скрипченко та інші) визнають провідним у навчальній діяльності молодших школярів. Науковці глибоко переконані, що саме в молодшому шкільному віці закладаються основи мотивації навчальної діяльності, тому цей віковий етап завдяки динамічності та мінливості має значні можливості для її формування й розвитку.

Література

1. Бондар В. Дидактика : [підручник для студентів вищих пед. навч. закладів] / Володимир Бондар. – К. : Либідь, 2005. – 262 с.
2. Вікова і педагогічна психологія : навч. посіб. / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. 2-ге вид. – К. : Каравела, 2008. – 400 с.
3. Давыдов В.В. Психологическая теория учебной деятельности и методов начального обучения, основанных на содержательном обобщении [Текст] / В.В. Давыдов. – Томск : Пеленг, 1992. – 116 с.
4. Педагогика : учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / [Ю.К. Бабанский, В.А. Сластенин, Н.А. Сорокин и др.; под. ред. Ю.К. Бабанского]. – 2-е изд., доп. и перераб. – М. : Просвещение, 1988. – 479 с.
5. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи : Підручник для студентів педагогічних факультетів / О.Я. Савченко. – К. : Абрис, 1997. – 416 с.
6. Скульський Р.П. Підготовка майбутніх учителів до педагогічної творчості : монографія / Роман Павлович Скульський. – К. : Вища школа, 1992. – 135 с.
7. Фіцула М.М. Педагогіка : навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів / Михайло Миколайович Фіцула. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2000. – 544 с.

Михайло Гнатюк,
кандидат мистецтвознавства, доцент
кафедри мистецьких дисциплін,
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”
(м. Івано-Франківськ)

Mykhailo Hnatiuk,
Candidate of Fine art, Associate Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian
National University
(Ivano-Frankivsk)

**НАРОДНЕ ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНЕ МИСТЕЦТВО
І ЛАНДШАФТ ГУЦУЛЬЩИНИ ТА ПОКУТТЯ ЯК
ДЖЕРЕЛО ХУДОЖНЬОЇ ТВОРЧОСТІ,
РОЗВИТКУ І ВИХОВАННЯ УЧНІВ**

**FOLK ARTS AND CRAFTS AND THE LANDSCAPE OF HUTSUL AND
POKUTTYA AS A SOURCE OF ARTISTIC AND AESTHETIC
EDUCATION OF PUPILS**

Світ, у якому проживає нині людина, перебуває у стані перманентних змін. Сучасні інформаційні технології, які є ознакою прогресу, проникли у різні сфери її діяльності, не оминули і мистецтво. Проте, аби стати висококваліфікованим учителем художніх дисциплін, нині, окрім володіння комп'ютером, куди важливіше мати необхідні знання, вміння і навички з народного і професійного мистецтва, їх історії, видів, жанрів, художніх технік тощо. Особливого значення у справі національного, естетичного, патріотичного виховання набувають знання народного декоративно-прикладного мистецтва як невичерпного джерела етнодизайну, краси, натхнення і прогресу.

Серед численних осередків народних художніх промислів України своєрідністю орнаментів, багатством різновидів і форм народного мистецтва виділяються Гуцульщина та Покуття [1]. Ці етнографічні території є унікальними і неповторними завдяки багатим природним ресурсам: мальовничим ландшафтам, своєрідній мові, музичній і пісенній культурі. Але найбільше тут проживає майстрів декоративно-прикладного мистецтва: писанкарів, вишивальниць, ткачів, різьбярів, мосяжників, керамістів – представників певних шкіл та напрямів, що мають прадавні традиції.

Природні, географічні, економічні чинники та людський фактор сприяли тому, що в окремих селах і містах розвивалися певні види народних художніх промислів. Різноманітні вироби із глини виготовляли майстри з Пістиня: Дмитро Зінтюк, Красовські, Кошаки, Волощуки, Табахарники, Тимчуки. У Косові гончарством займалися М. Ковальський, О. Бахматюк, Баранюки; у Коломиї – родини Словіцьких, Никоровичів, Кахникевичів та інші.

У середині ХХ століття відомими майстрами з кераміки були подружжя Роциб'юків, М. Тим'як з Косова, гончар Михайло Волощук з Кут.

До косівської школи кераміки належала Павлина Цвілик (1891-1964), яка тривалий час була провідним гончарем регіону. Окрім традиційних виробів, майстриня виготовляла фігурний посуд, а також скульптурні композиції: “Гуцул”, “Гуцулка”, “Чабан” та інші, які нині зберігаються в багатьох музеях. Її внука, заслужений майстер народної творчості України Надія Вербівська, нині виготовляє напрочуд високохудожні вази, тарелі, куманці, глеки, сільнички, цукорниці, макітри, фруктівниці, які відзначаються декоративністю і гармонійністю форми.

Розвиток фігурного посуду, іграшок та дрібної скульптури пов'язаний з творчістю Василя Аронця та Михайла Кікота. Твори В. Аронця “Чабан”, “На полонині”, “Гуцульське весілля”, “Гуцульський базар”, “Лісоруби”, “Плотарі”, “Трембіта”, “Щастя матері”, “До школи” відзначаються узагальненою формою і об'ємом, промальованими лицями.

Тему казок у кераміці на початку 90-х років розвивало подружжя Василя та Олександри Швеців. У цей період у майстернях Косівського художньо-виробничого комбінату працювали прославлені митці: Валентина Джуранюк, Василь Стрипко, Ярослав та Євгенія Зарицькі, Василь Івасюк, Оксана Бейсюк, Василь Гривінський, Михайло Трушик, творчість яких добре відома в Україні. Косів нині – одне з найбільш розвинутих у мистецькому плані міст. Тут проживає чимало знаних відомих художників і майстрів, які часто влаштовують для туристів виставки-продажі своїх виробів.

Основними виробничими галузями на Гуцульщині, окрім кераміки, здавна вважається ткацтво, килимарство, художня обробка дерева, зокрема різьбярство та інкрустація. У середині ХХ століття працювали майстри художньої обробки дерева, що продовжували давню мистецьку традицію своїх предків: у Яворові – Юрій і Семен Корпанюки – нащадки прославлених різьбярів Шкрібляків; у Річці – Кіщуки, Тонюки, боднарі Грималюки; у Брустурах – Грепиняки, Миклащуки, Петро Ткачук, Микола Габорак; у Косові – Василь і

Микола Девдюки, Микола Тимків, Василь Кабин та багато інших. Їхні мистецькі вироби зберігаються нині в багатьох музеях України та світу.

Село Брустури - одне з найвідоміших у минулому осередків різьбярства і мосяжництва - спадкового ремесла гуцульських родин, звідки походять прославлені майстри: Дручківі, Дутчаки, Шмадюки та інші. Їх вироби: ножі, топірці, лускоріхи, пряжки, люльки, перстені, хрестики тощо – це золотий фонд багатьох музеїв. Тривалий час у Брустурах вироби із сиру: баранчики, курочки, коні, олені - виготовляла Марія Матійчук.

Відомим центром писанкарства і вишивки в регіоні вважається Космач, проте ці види народної творчості не так давно були поширені в кожному галицькому селі. І цьому сприяє мальовнича природа, ландшафт, багатовікові мистецькі традиції краю, які були джерелом творчого натхнення для майстрів ще 20-30 років тому, а нині, на превеликий жаль, безслідно зникають.

Естетична привабливість творів народного мистецтва, узагальненість образів, простота і гранична економія засобів, властивість малим виражати багатогранність – корінні принципи народного мистецтва. На відміну від професійного, в народному мистецтві вони виражені об'ємніше та стрункіше і характеризують його загалом. Воно існувало задовго до самої науки естетики і професійного мистецтва, які мають теж давнє походження. Основним джерелом народної естетики є краса рідної землі, яка виховує в людей поетичне сприйняття світу, надихає на творчість. Образи рідної природи лягли в основу декоративно-прикладного мистецтва – нині це створення предметів домашнього вжитку. В минулому народне мистецтво було тісно пов'язане з побутом, укладом життя його творців, здебільшого селян і ремісників. Народжене у певному краї, воно є виразником національних і етнічних рис жителів тієї місцевості. Народний майстер – продовжувач давньої колективної традиції, що відрізняє його від самодіяльного та професійного і водночас демонструє власні вміння та хист [2, с. 45].

Ручна творча праця для виховання і розвитку молодшої людини набуває нині особливо важливого значення. Вміння створювати красиві та функціональні вироби: посуд, меблі, вжиткові тканини, одяг, гобелени - потрібне не менше, аніж знання комп'ютера чи іноземної мови. У мистецтві загалом і народному декоративно-прикладному зокрема своя мова – мова символів, образів, барв, форм, матеріалу.

Мусимо констатувати, що процеси урбанізації, використання новітніх технологій значною мірою негативно вплинули на традиційну художньо-матеріальну культуру, зокрема автентичне мистецтво. У багатьох регіонах відійшли в минуле різьблені дерев'яні, вишиті і ткані натуральні вироби, орнаментовані яйця (писанки), витинанки, вироби з

глини, а сама архітектура жител та населених пунктів загалом набула нових сучасних форм. Людина все більше втручається і не завжди обґрунтовано видозмінює навколишнє природне середовище. Натомість широкого використання набули привізні, здебільшого синтетичні, з незрозумілим орнаментом вироби славнозвісного кітчю, які є ознакою занепаду мистецтва і поширення масової культури.

Народне мистецтво є виразником естетики, гуманізму і демократичних перетворень. Воно тісно пов'язане з національною культурою і є її візитною карткою. Шанобливе ставлення народних майстрів до матеріалу, зв'язок з природою формує відповідне світобачення, етнокультуру та психологію. Для народного мистецтва властиві простота форм, економія засобів і водночас художня виразність, уміння малим говорити про велике. Формувати етнокультуру в дитинстві – означає закладати міцний фундамент національного, патріотичного, естетичного виховання. І навпаки, не вивчати народне мистецтво в школі – це ростити покоління духовно убогих безбатченків, людей без роду і племені, які не знають своєї історії, традицій, не мають духовного підґрунтя.

Народне мистецтво загалом має свої принципи і закономірності, які необхідно знати вчителю образотворчого мистецтва і художньої праці:

- 1) практична доцільність виробів народних майстрів, краса їх форм і оздоблення;
- 2) взаємозв'язок творів народного мистецтва, природи і навколишнього світу;
- 3) єдність матеріалу і технічних прийомів;
- 4) традиційність і колективна природа творчості;
- 5) економне використання художніх засобів;
- 6) близькість до творчості дітей;
- 7) нарядна декоративність, святковість вражень;
- 8) при малій кількості елементів і сюжетів багатоваріантне їх поєднання.

Література

1. Гнатюк М.В. Красою гір натхненні: Народне мистецтво Гуцульщини і Покуття (кінець ХІХ – початок ХХІ ст.). Майстри, школи, музеї / Михайло Гнатюк, Микола Гrepиняк. – Івано-Франківськ : Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2010. – 322 с.

2. Рондели Н.Д. Народное декоративно-прикладное искусство : Кн. для учителя / Н.Д. Рондели. – М. : Просвещение, 1984. – 144 с.

Наталія Гордуз,
методист кабінету дошкільної та
початкової освіти,
Закарпатський інститут післядипломної
педагогічної освіти
(м.Ужгород)

Nataliya Gordus,
Methodist, Zakarpattia INSET Institute,
(Uzhhorod)

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ: ВИТОКИ ДОСЛІДЖЕННЯ

INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES: THE SOURCE OF STUDY

Зміни, що відбулися в економіці, політиці, соціальних відносинах, науці і техніці за останнє десятиліття, змінили умови суспільного розвитку і насамперед прискорили розвиток вищої школи, перед якою саме життя ставить тепер нові завдання. Саме тому відповідний аналіз актуальних проблем освіти неможливий без урахування цих змін.

Інноваційний характер підходів до вирішення цієї проблеми неухильно супроводжується появою низки ініціювань і нововведень, які в сукупності призводять до більш або менш глобальних змін у сфері освіти і трансформації її змісту та якості.

У такому разі необхідно враховувати результати ключової проблеми ринкових перетворень – інтелектуалізацію суспільної праці.

Інтелектуальні професії стають масовими і втрачають ту винятковість, яка була притаманна їм раніше. У новітніх галузях виробництва спостерігається тенденція до зближення праці значної кількості робітників та інженерно-технічного персоналу. В промислово розвинених країнах постійно збільшується кількість кваліфікованих робітників. Змінюється і зміст самого поняття “кваліфікований робітник”. У минулому під високою кваліфікацією розуміли перш за все доведені до високого ступеня досконалості вузькопрактичні навички ремісницького типу; вони накопичувались і передавались у спадок. Тепер розвиваються найновіші галузі виробництва, які не мають ніякого генетичного зв'язку з ремеслом. Природно, що залишається мало місця традиційному досвіду, який передавався від покоління до покоління. Тому на підприємствах із сучасним обладнанням висока кваліфікація робітника передбачає оволодіння значним колом загальнокультурних і

професійно-технічних знань. У результаті розмиваються кордони між фізичною і розумовою працею, між неефективними старими формами і методами підготовки, швидко застарівають знання педагогів, утворюється розрив між якістю одержаних студентами знань і рівнем реальних суспільних потреб, відстає розвиток матеріально-технічної бази освіти, недостатньо міцним та ефективним є зв'язок між освітою, наукою і виробництвом.

Зарубіжний дослідник у галузі педагогіки Ф. Ваніскотт озвучує подібну думку і виділяє низку якостей, якими повинні володіти сучасні спеціалісти поряд з академічними успіхами. Наведемо їх перелік: професійні навички усної і письмової комунікації; володіння навичками використання інформаційних технологій; критичність мислення; потреба у безперервній освіті; вміння працювати в групах; здатність до творчості та ініціативності; самодисциплінованість, спроможність до постійної роботи, яка вимагає значних зусиль; одержання задоволення від праці в умовах здорової конкуренції; демонстрування культури сприйняття, у тому числі й на міжнародному рівні; орієнтування на результат, здатність до самостійного прийняття рішень.

В останні десятиліття зусилля вчених різних країн зосереджені на вдосконаленні системи освіти загалом, і педагогічної зокрема. Зарубіжний досвід переконливо демонструє, що освіта і професійна підготовка повинні відіграти вирішальну роль у таких змінах. Однією із альтернатив підвищення її ефективності є перехід від екстенсивного до інтенсивного розвитку, до застосування нових інноваційних педагогічних технологій.

Британські та американські вчені пов'язують інноваційний розвиток із модифікацією структури педагогічної освіти, модернізацією змісту освіти щодо підготовки майбутніх учителів, розробкою нових форм і методів навчання, пошуком ефективних форм організації педагогічної практики. До таких інновацій учені відносять організацію навчально-пошукової, дослідницької діяльності; навчально-ігрову, моделюючу діяльність; обмін думками, творчу дискусію.

Ми поділяємо думку британського дослідника в галузі педагогічної інноватики С. Скона про те, що “розмірковування в дії”, або “знання взаємодії”, “професійний артистизм” сприяє формуванню “педагогічної рефлексії” майбутніх учителів.

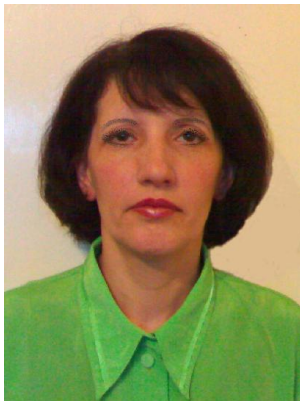
Фундатор української психологічної школи Г. Костюк розширив і доповнив межі теоретичного аналізу і трансформував ці категорії для розв'язання проблем удосконалення педагогічного процесу. Він обґрунтував важливе положення про необхідність формування діяльності особистості в єдності її мотиваційної, змістової та операційної сторін, оскільки ці сторони “взаємопов'язані, залежать одна

від одної, але кожна з них вимагає до себе спеціальної уваги, в тому числі й у педагогічному керівництві діяльністю”.

На відміну від традиційних методів навчання, інтерактивні не вибираються для виконання певних навчальних завдань, а самою своєю структурою визначають кінцевий результат. Їх застосування залежить від певних умов. Серед них такі: застосування минулого і теперішнього досвіду; наявність мотивації навчання; атмосфера комфорту і взаємоповаги; визначення цілей навчання; активне залучення учасників до процесу навчання; врахування особистісних і професійних здатностей (темперамент, сприймання, нахили до певної галузі науки); надання можливості самореалізації і самоконтролю учасникам навчального процесу.

Сьогодні в усьому світі широко застосовуються інноваційні технології навчання, оскільки вони істотно змінюють і роль того, хто навчає (замість ролі інформатора – роль менеджера), і роль тих, хто навчається (інформація – не мета, а засіб для засвоєння дій та операцій професійної діяльності).

Ольга Горецька,
асистент кафедри філології
і методики початкової освіти,
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”
(м.Івано-Франківськ)

Olga Goretska,
Assistant Professor, Vasyl Stefanyk
Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

ВИКОРИСТАННЯ ЛІТЕРАТУРНИХ ТВОРІВ МАРІЙКИ ПІДГІРЯНКИ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ГІРСЬКОЇ ШКОЛИ

INCORPORATION OF MARIJKA PIDGIRYANKA'S LITERATURE INTO THE MOUNTAIN SCHOOL EDUCATION PROCESS

Одним із важливих чинників розвитку особистості дітей і молоді завжди була художня література, особливо національно-культурні тексти, зокрема творчість Марійки Підгірянки, у якій продемонстровано блискуче знання життя дівчор.

Аналіз творчості й педагогічних ідей видатної дитячої письменниці Марійки Підгірянки знаходимо у дослідженнях В. Щурат, Б.Якутського, С. Шаховського, В. Лучука, О. Кухар, В. Левицького, М. Рильського, М.Стельмаховича, О. Нахлік.

Марійка Підгірянка була закохана в природу. Натхненна чарівною природою Карпат, вона ніколи не переставала оспівувати її. Споглядання дітьми природи, вирішення навчальних і виховних завдань на основі спостережень за природними явищами педагог вважала вагомим засобом розвитку дитини.

Наприклад, письменниця такими об'ємними образами описує Великодній день: “І поплили з церковці люди, хрести, корогви, свічі й плащаниця. Задзвеніло віковічне “Христос воскрес”. А в цю мить із-за горба виплило весняне сонечко. Піднявся щебет пташок із старих лип навколо церкви, змішався зі звуками дзвонів, та воскресними піснями і розколисаною струєю понісся у всесвіт...” [2, с. 20]. Очевидно, описана Антонівська церква Св.Дмитрія, збудована в 1848 р., обсаджена липами, в якій і тепер проводяться богослужіння.

У педагогічній діяльності Марія Омелянівна вдало використовувала свій поетичний таланти та художнє слово: її щирі мелодійні вірші допомагали учням краще запам'ятовувати букви та засвоювати арифметичні дії, пояснювали різноманітні явища природи.

Марійка Підгірянкa любила дітей, намагалася піднести душу кожної дитини до світла. Описуючи один із днів у школі, розповідає про малого хлопчика, який, граючись з дітьми, забув, що потрібно йти додому, допомагати матері. Коли ж мама прийшла до школи з докорами, “хлопчина затрясся та поблід. Веселість на личку геть поникла: ручка з навареною кашею спустилася в долину: воронята й ворона полетіли десь за хмари, а з ними й веселий казковий світ розвіявся” [2, с. 26]. Звичайно, вчителька, розуміючи, в якому психологічному стані знаходиться дитина, допомогла вирішити проблему: дала меншій дитинці, що плакала, яскраву іграшку, “більшенькій калачик, а маму просила сісти, щоб відпочила; Василькові порадила лишитися біля мами, показати їй свої зошити, а паперові коники та іграшки віддати меншому братчикові на забаву” [2, с. 27], врятувавши таким чином хлопчика від страху, почуття провини, покарання.

На нашу думку, літературні твори Марійки Підгірянки можна використовувати для навчання і виховання дітей у початковій школі, оскільки письменниця через образи дітей, їхні моральні вчинки допомагає усвідомити місце кожної дитини у долі інших людей, своїх товаришів, у долі України.

Література

1. Марійка Підгірянкa: Бібліогр. покажчик / Упоряд. : Баб'як П. Г., Дзьобан О.О. – Львів, 1981. – 101 с.
2. Підгірянкa Марійка. Марійчин Великдень / Марійка Підгірянкa. – Івано-Франківськ : Нова зоря, 2005. – 96 с.

Віта Деренько,
аспірант кафедри педагогіки імені
Богдана Ступарика,
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”
(м. Івано-Франківськ)

Vita Derenjko,
Postgraduate, Vasyl Stefanyk
Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА ІЛЛІ КИРІЯКА І СУЧАСНІСТЬ

ILLYA KYRYAK'S PEDAGOGICAL HERITAGE AND THE MODERN WORLD

Життя і багатоаспектна діяльність Іллі Киріяка – відомого українсько-канадського письменника, педагога і громадського діяча, що яскравою зіркою світився на обширах духовного життя зарубіжних українців у першій половині минулого століття і мав вплив на всі його грані, ще не привернула належної уваги українців. Якщо діаспорні вчені розглядали її окремі напрями, передусім літературну творчість (К. Андрусин, Л. Білецький, О. Бочковський, М. Ічнянський, М. Мандрик, М. Марунчак), то увагу вітчизняних науковців творча спадщина цієї неординарної особистості ще не привернула. Вважаємо, що давно вже назріла необхідність збагатити нею духовний світ українців і на рідній землі. Адже трилогію І. Киріяка “Сини Землі” (“великий твір мистецької вартости та історично побутової”) провідні зарубіжні літературознавці поставили в один ряд із творами О. Кобилянської, Панаса Мирного, І. Нечуя-Левицького, а його читанка для рідних шкіл “Маруся” тричі перевидавалася в Канаді і широко використовувалася діаспорними педагогами для навчання молоді генерации зарубіжних українців рідної мови. Важливу роль у житті діаспори відігравали публіцистичні і науково-педагогічні статті письменника, особливо ті, які ставили за мету захист і розвиток української мови, організацію її навчання в рідних школах, розвивали ідеї національно-духовного виховання канадських українців.

Народився Ілля Киріяк 29 травня 1888 року в селі Завалля Снятинського повіту на Станіславщині (нині Івано-Франківська область) і був другою дитиною в бідній селянській родині.

У п'ятирічному віці Ілля пішов до місцевої народної школи. Вчився добре, бо ще вдома опанував “букваря від дошки до дошки”. Після успішного закінчення початкової школи закінчив шостий і доповнюючий клас народної школи. Складні реалії життя змусили його залишити рідний край і податися за океан до вуйка Івана Лакусти в Канаду.

У Канаді жорстока доля досить часто випробовувала романтичного юнака на силу духовну і фізичну. Ілля часто змінював місце проживання і праці. Як згадує сам, “за одне літо він мав 24 різних праць”. Нарешті він опинився в Едмонтоні і став працювати в друкарні видавництва “Нова Громада”, де виходила однойменна газета соціалістичного спрямування. У ній майбутній письменник надрукував своє перше оповідання “Гіркий сон”. Згодом І. Кириак став одночасно складачем, редактором і адміністратором “Нової Громади”, але ця праця виявилася непосильною навіть для такого високоідейного патріота, яким був початкуючий письменник і журналіст. Часопис припинив своє існування, а його редактор перейшов працювати до редакції нової української газети консервативного напрямку “Новини”, а пізніше до ліберального часопису “Поступ”. Зміна місць праці не означала зміни поглядів. Як стверджує М. Марунчак, у складних реаліях канадської діяльності “Кириак був тільки Кириаком, який вносився вище партійних симпатій чи антипатій. Він був народником, який глядів на нарід, як на цілість, й цілісно йому служив”.

Відчуваючи брак освіти і знань, І. Кириак на 26 році життя став учнем Інглиш Скул фор Форінерс у Вегревілі – школи, яка готувала синів українських (і інших) поселенців до навчання в учительському семінарі. Навчання, громадську працю в “Народному Домі” Ілля поєднував з літературною творчістю: він став писати вірші, нариси, оповідання. Через матеріальні труднощі у 1915 р. покинув школу, але згодом усе-таки здобув середню освіту, а в 1919 р. закінчив педагогічний семінар у Кембровз. Під час літніх канікул учителював “на фармах”, в Іспасі та Москві, в провінції Альберта, а ставши дипломованим спеціалістом, почав учителювати в народній школі “Шипинці” в Альберті.

Педагогічну працю І. Кириак вдало поєднував з літературою громадською. На сторінках часопису “Український голос” він опублікував оповідання з життя українських поселенців, що принесло йому визнання і популярність у середовищі етнічної спільноти. Крім оповідань, писав також нариси та “коротенькі віршики”, щоб “хоч мізерним клаптиком паперу і бодай одним словом прислужитися суспільності”. Десять 1927 р. почав педагог писати повість “Сини Землі” – свій найбільший за обсягом і найпопулярніший твір – і закінчив його наступного року, але друкувати не поспішав (“заховав у скриню”) і лише 1936 р. дав читати “цей дорогоцінний матеріал соціологічної вартості” професору О.Г. Бочковському, який і благословив її у світ.

У цей час І. Кириак учителював у Вільна (Альберта), де українці з-поміж інших національностей склали меншість. Шкільний комітет через це не видавав педагогові належної платні (у 1935 р. він одержав від шкільного дистрикту лише 45 доларів), що негативно позначилося на його матеріальному становищі, зрештою, і на здоров’ї. Тому 1936 р. І. Кириак залишив учителювання і почав працювати у різних громадських товариствах канадських українців – Союзі Українців Самостійників, Спільноті Української Молоді Канади, Інституті імені М. Грушевського в Едмонтоні. Водночас він займався підготовкою рукопису повісті “Сини Землі” до

друку, і невдовзі вийшли три томи цього непересічного твору (I – 1939, II – 1943, III – 1946). Критика, як українська, так і англійська, загалом позитивно оцінила це глибоко реалістичне художнє полотно про становлення і розвиток українсько-канадської спільноти, її входження в соціум країни поселення і ті етнокультурні цінності, які допомогли українцям зберегти свою самобутність.

Тритомний твір-епопея “Сини Землі” засвідчує, що І. Кириак – майстер великого художнього полотна. Він оперує поетичними засобами, у нього численні та багаті персонажі, яскрава колоритна мова, вміло побудована фабула, що переплітається багатьма сюжетними лініями, які відображають основні перипетії життєвої долі Григорія Воркуна та його великої родини, а загалом долю українських переселенців-піонерів на канадській землі.

Відомий українсько-канадський письменник і літературознавець професор М. Мандрика поставив цю епопею І. Кириака в один ряд із творами Панаса Мирного та Ольги Кобилянської. А професор Л. Білецький визнав, що “Сини Землі” – це найбільший твір і найвизначніший в українській літературі Канади не тільки за розміром, але й за мистецькою красою і силою.

Зазначимо, що Союз Українців Самостійників у 1952 р. на своєму з’їзді вшанував І. Кириака за його заслуги перед українською спільнотою в Канаді. Доповідь про його творчість виголосив тодішній голова СУС П.І.Лазарович. А наступного року Українська Вільна Академія Наук (УВАН) у Канаді влаштувала величне свято з нагоди 65-річного ювілею письменника, відзначила його внесок у розбудову української культури золотою медаллю.

Піклуючись про майбутнє української спільноти в діаспорі, І. Кириак у післявоєнний період упорядкував читанку “Маруся” (1947), яка користувалася значним попитом у рідних школах і витримала три видання (останнє з’явилося в 1959 р.).

Як педагог і письменник він активно виступав на захист рідної мови, публікував статті в газетах і журналах про необхідність зберігати її чистоту і примножувати багатства, плекати любов до неї, формувати культуру мовного спілкування в середовищі української діаспори.

У першій половині 1950-х років І. Кириак “переглядає переклад” англійською мовою його “Синів Землі”, який робив М. Лучкович, домігся його публікації. За цими клопотами 28 грудня 1955 р. він відійшов у вічність.

Творча спадщина І. Кириака багата і різноманітна. До неї входять літературні твори, публіцистика, статті на педагогічні теми, мовознавчі дослідження, мемуари, численні листи. Розкидані по різних часописах і адресатах, вони ще чекають свого вдумливого, неупередженого дослідження. Власне, майбутні наукові пошуки та оцінки й допоможуть виявити справжню роль і місце цієї неординарної особистості в духовному житті світового українства.

Диляра Абляева,
магистрант специальности
“Начальное образование”,
РВУЗ “Крымский инженерно-
педагогический университет”
(г. Симферополь)

Dilyara Ablyayeva,
RVUZ “Crimean Engineering and
Pedagogical University”
(Simferopol)

РАЗВИТИЕ МАТЕМАТИЧЕСКОЙ РЕЧИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ НА КРЫМСКОТАТАРСКОМ ЯЗЫКЕ

MATHEMATICAL TERMINOLOGY DEVELOPMENT FOR PRIMARY SCHOOL CHILDREN IN CRIMEAN TATAR LANGUAGE

В условиях широкого внедрения информационно-коммуникационных технологий на первый план выступает проблема методики развития речи, в процессе которого активно используется компьютерная техника.

В Автономной Республике Крым открыты и функционируют 13 школ с крымскотатарским языком обучения, а также имеется большое количество классов с углубленным изучением крымскотатарского языка. Учителя этих школ остро нуждаются в методическом обеспечении учебно-воспитательного процесса. Следует отметить, что в языковом плане кое-что уже сделано, а вот в аспекте развития математической речи на крымскотатарском языке с использованием компьютерных технологий до сих пор разработок крайне мало. Методически не изученной является и использование компьютерных технологий в развитии речи учащихся на уроках родного языка. А именно компьютерные технологии открывают перед учителем новые перспективы в поиске путей развития речи учащихся.

В методике крымскотатарского языка проблеме развития речи учащихся в среднем и старшем звене школьного образования посвящены работы Р.Р. Девлетова, Л.Н. Асановой, Э.Р. Анафиевой, Р.А. Берберовой, З.С. Мамутовой, Н.М. Яяевой. Однако не получил должного внимания вопрос использования компьютерных технологий в аспекте развития математической речи на крымскотатарском языке, хотя он частично освещен в работах Р.Р. Девлетова, И.Ф. Гудзик.

Исследованию проблемы методики обучения информатике в школах с крымскотатарским языком обучения посвящены работы С. Сейдаметовой.

На важность и специфику развития мышления и речи при обучении математике неоднократно указывали Б.В. Гнеденко, И.А. Гибш, Дж.Икрамов.

Цель статьи состоит в выявлении оптимальных приемов использования КТ в развитии математической речи первоклассников, а также в разработке и апробации комплекса конспектов уроков математики с презентациями Power Point на моно- и билингвальной основе.

В обучении математике младших школьников функционирует как естественный, разговорный, так и специальный язык – математический.

Математический язык – это совокупность всех средств, с помощью которых можно выразить математическое содержание. К таким средствам относятся математические термины, символы, схемы, графики, диаграммы, формулы [1, с. 7].

Так как именно в начальной школе учащиеся впервые знакомятся с искусственным языком математики, где выработаны специфические нормы предложений и предметной коммуникации, учитель при изучении математического языка может использовать различные приемы, методы обучения, соответствующие совершенствованию развития математической речи на родном языке у детей.

Учёт в математике данных фактов определяет и направления словарной работы по развитию речи на крымскотатарском языке. Традиционно эта работа учителями проводится с применением двуязычных математических терминологических словарей [2, с. 19].

Модернизировать процесс подачи предметного материала, увеличить его объём на уроке позволяет использование презентационного ресурса компьютера, создание билингвального варианта урока математики для различных его этапов и типов.

Использование компьютерных технологий при билингвальном изучении математического материала существенно обогащает словарный запас учащихся терминами, понятиями и обслуживающими их словами, активизирует и уточняет семантику математического текста.

Мы построили уроки на билингвальной (русско-крымскотатарской) основе. Раскроем фрагмент урока, на котором мы применяли задания, направленные на развитие математической речи на крымскотатарском языке.

Фрагмент урока №1

Тема: “Счёт предметов. Сравнение предметных множеств по количеству элементов. Понятия “самый длинный”, “самый короткий” “одинаковые по длине”. Написание цифр 1 и 2”.

На этапе первичного ознакомления с понятиями “самый длинный”, “самый короткий” “одинаковые по длине” учитель подаёт новые термины, параллельно расположив на слайде как русский вариант, так и

крымскотатарский. Подача материала в таком виде позволяет ученикам сопоставлять термины и лучше запомнить их.

Самый длинный	Энь узун
Самый короткий	Энь къыскъа
Одинаковые по длине	Узунлыкъла- рына коре тень

Система работы над математическими терминами на крымскотатарском языке будет происходить эффективно при определённой последовательности использования компьютерных слайдов, так как именно использование компьютерных технологий способствует повышению качества знаний, умений и навыков учащихся начальных классов, помогает формировать основные математические понятия курса математики, совершенствовать вычислительные навыки, развитие творческого мышления и математической речи учащихся на крымскотатарском языке.

Таким образом, следует отметить, что учебная деятельность на уроках математики в экспериментальном классе была организована в соответствии с выделенными нами наиболее эффективными методическими приемами, способами и формами, способствующими повышению уровня развития математической речи младших школьников на крымскотатарском языке. Задания, построенные на билингвальной основе и направленные на развитие математической речи младших школьников на крымскотатарском языке, использовались на разных этапах урока. Проведённая нами экспериментальная работа подтверждает, что развитие математической речи на крымскотатарском языке будет происходить эффективно при определённой последовательности использования компьютерных слайдов.

Литература

1. Икрамов Дж. Математическая культура школьника. Методические аспекты проблемы развития мышления и языка школьников при обучении математике / Дж. Икрамов. – Ташкент : Укитувчя , 1981. – 277 с.
2. Голованова Е.Е. Проблема формирования культуры математической речи у младших школьников / Е.Е. Голованова // Первое сентября. – 2008. – № 22. – С. 18-21.
3. Девлетов Р.Р. Математика. Пособие по развитию речи на русском, крымскотатарском, украинском языках в начальных классах / Р.Р. Девлетов, И.Ф. Гудзик. – Симферополь : Доля, 2003. – 71 с.

Світлана Довбенко,

викладач кафедри теорії та методики початкової освіти,
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”
(м. Івано-Франківськ)

Svitlana Dovbenko,

Senior lecturer, Vasyl Stefanyk
Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ДІАЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

PEDAGOGICAL CONDITIONS IN THE DIALOGUE CULTURE DEVELOPMENT FOR STUDENTS OF THE PRIMARY SCHOOL TEACHING EDUCATION

Сьогодні відчувається потреба в такій людській взаємодії, що, при всіх розходженнях поглядів, позицій, настанов, будується на принципах діалогічного спілкування, співпраці й співтворчості. Однак учитель не завжди готовий будувати свою взаємодію з учнями на діалогічній основі, використовувати навчальний діалог як форму спілкування, навчання і засіб творчого розвитку їхньої особистості. Навіть якщо на уроках використовується діалог, то він найчастіше виступає як форма організації, але не як педагогічна цінність, педагогічний принцип, як умова безперервної творчої роботи, шлях до постійного самовдосконалення і вчителя, і учнів. Тому актуальним є з'ясування педагогічних умов формування діалогічної культури у майбутніх учителів початкових класів.

У “Великому тлумачному словнику сучасної української мови” під редакцією В.Т. Бусел подається два значення терміна “умова”. Перше значення трактує умову як “необхідну обстановку, передумову, яка робить можливим здійснення чого-небудь” [1, с. 493]. Друге значення умови таке: “умови - це правила, вимоги, використання яких забезпечує що-небудь” [1, с. 493]. Крім того, звертаючись до словників, ми з'ясували лексичне значення терміна “педагогічна умова”. Саме вона є необхідною обставиною, передумовою, яка робить можливим здійснення навчально-виховного процесу. Отже, педагогічні умови – це ті обставини, за яких здійснюється навчально-виховний процес.

Важливою проблемою формування діалогічної культури студентів є досягнення ними порозуміння. Як стверджує Л.П. Якубинський, будь-яка взаємодія людей має двосторонній характер, тому в нагоді стає вміння слухати іншого.

Формування діалогічної культури у майбутніх учителів початкової школи буде ефективним, якщо реалізувати такі педагогічні умови: організація мовленнєво-ігрової діяльності студентів у процесі професійної підготовки; використання інноваційних форм, інтерактивних методів та сучасних засобів навчання у процесі формування діалогічної культури; створення комунікативних ситуацій для успішного формування діалогічної культури; впровадження інформаційно-комунікативних технологій.

Реалізуючи педагогічну умову, яка полягає в організації мовленнєво-ігрової діяльності студентів у процесі професійної підготовки, вища школа повинна приділяти більше уваги підготовці компетентних та висококваліфікованих спеціалістів, здатних упроваджувати в шкільну практику новітні педагогічні технології. У даному контексті мова йде про відхід від “класичного” формування знань, умінь і навичок та перехід до ідеології розвитку на основі особистісно-орієнтованої моделі освіти, в якій дослідницькі, творчі методи навчання відіграють провідну роль. В арсеналі подібних педагогічних засобів і методів навчання проектування розглядається як основний вид навчальної діяльності. Одним із компонентів професійно-педагогічної компетентності вчителя початкової школи є проектна діяльність, участь у якій забезпечує самореалізацію педагога, розкриття інтелектуального потенціалу, здатність здійснювати творчий процес, запроваджувати новаторські ідеї в практику.

До другої умови відносимо використання інноваційних форм, інтерактивних методів та сучасних засобів навчання у процесі формування діалогічної культури. В сучасному світі Інтернет і комп'ютерні технології стали невід'ємною складовою не тільки повсякденного життя, а й освітнього процесу в цілому. Учні різного віку та категорій сприймають комп'ютерні технології з набагато більшим інтересом і позитивом, ніж звичайні підручники та посібники. На шляху інформатизації суспільства і всебічного поширення глобальної комп'ютерної мережі Інтернет стає зрозумілою актуальність використання мультимедійних технологій в освітньому процесі на сучасному етапі. У сучасній системі освіти відбуваються стрімкі і великі зміни, які не обходять стороною і викладання різних дисциплін. Упровадження в систему освіти мультимедійних засобів навчання охопили як гуманітарні, так і технічні дисципліни. Технологічні новинки допомагають активізувати самомотивацію студентів, їх креативне мислення, самостійність і прагнення до всебічного отримання

та засвоєння інформації, стимулювати допитливість та інтерес до наукової діяльності. Наприклад, різноманітні ігри можна віднести до інноваційних форм, і вони сприяють підвищенню діалогічної культури майбутніх учителів початкових класів, адже ставлять студентів в активну ігрову позицію.

Третьою педагогічною умовою є створення комунікативних ситуацій для успішного формування діалогічної культури у майбутніх учителів початкової школи. Вміло організований діалог дозволяє вчителю вирішувати різноманітні педагогічні задачі: встановлювати взаєморозуміння, виявляти різні підходи щодо трактування обговорюваних проблем, створювати ситуації вільного вибору особистої позиції, на основі зворотного зв'язку своєчасно вносити корективи в свої дії. Діалогізм є важливою умовою вдосконалення комунікативної культури вчителя. Комунікативна дія, призначена для встановлення безпосередніх духовних контактів учителя з учнями, у своїй основі діалогічна й імпровізаційна. Діалогічна орієнтованість – істотний показник культури мовної поведінки вчителя початкової школи. Процес навчання пов'язаний з оволодінням майстерністю діалогу, вдосконаленням діалогічної активності, адже саме вчитель вступає в контакт з дітьми, питає, відповідає, погоджується, заперечує, спонукає до роздумів і дій тощо. Роль комунікативного поштовху виконують питальні мовні дії. Зміст комунікативного діалогу складає обмін раціональною та емоційною інформацією, пов'язаною з предметною діяльністю.

Четверта умова – впровадження інформаційно-комунікативних технологій – передбачає спілкування в сучасному інформаційно насиченому суспільстві і виконує такі функції: контактну (встановлення атмосфери обопільної готовності передавати і сприймати повідомлення та підтримувати взаємний зв'язок до завершення акту спілкування); інформаційну (обмін інформацією, описами, запитаннями та відповідями); спонукальну (заохочення партнера, аудиторії або ж самого себе до виконання певних фізичних, фізіологічних, інтелектуальних, духовних та інших дій); координаційну (взаємне орієнтування й узгодження дій учасників спілкування щодо їх спільної діяльності); пізнавальну (адекватне сприйняття й розуміння змісту повідомлень, а також взаємне розуміння намірів, установок, переживань, станів один одного); емоційну (“обмін” емоціями, пробудження у партнера, аудиторії певних переживань, психічних станів тощо); налагодження стосунків (усвідомлення і фіксування свого місця в системі рольових, статусних, ділових, міжособистісних стосунків); впливову (спрямування на зміну стану, поведінки, ціннісно-мотиваційної сфери партнера: намірів, поглядів, думок, рішень, уявлень, потреб, рівня активності, смаків, норм поведінки, оцінних критеріїв

тощо). У процесі спілкування ці функції тісно взаємодіють; може також переважати якась одна або декілька.

Педагогічна діяльність сучасного вчителя характеризується прагненням поєднати існуючий педагогічний досвід з використанням сучасних технологій навчання. Ключову роль у процесі такого поєднання відіграють інформаційно-комунікаційні технології та Інтернет-технології. Сучасний учитель початкових класів повинен ефективно використовувати у своїй професійній діяльності можливості комп'ютерної техніки та мережу Інтернет і навчати цього учнів. Мультимедійні засоби в процесі викладання у вищій школі можуть охоплювати електронні підручники, самостійно підготовлений викладачем матеріал, презентацію інформації за допомогою програми Power Point, відеометод, електронну пошту, рольові ігри, електронні інтерактивні дошки та ін.

Отже, з вищесказаного можна зробити висновок, що саме при створенні цих педагогічних умов можна сформувати у майбутніх учителів початкової школи діалогічну культуру, яка є невід'ємною складовою загальної педагогічної культури.

Література

1. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2005. – 1728 с.

Евеліна Бакшиш,
магістрант спеціальності “Початкова освіта”, РВНЗ “Кримський інженерно-педагогічний університет”
(м. Сімферополь)

Evelina Bakshysh,
RVUZ “Crimean Engineering and Pedagogical University”
(Simferopol)

ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ’ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

FORMATION OF THE PRESERVING COMPETENCE FOR PRIMARY SCHOOL CHILDREN

В умовах модернізації початкової освіти, запровадження в ній компетентнісного підходу відбувається перебудова навчального процесу, а саме – спрямування його на особистісний розвиток молодших школярів, формування в них основних компетентностей. Мова йде про компетентність як про нову одиницю виміру освіченості людини, при цьому увага акцентується на результатах навчання, якими вважається не сума здобутих знань, умінь, навичок, а здатність діяти в різних навчальних, життєвих і проблемних ситуаціях.

У Державному стандарті початкової загальної освіти визначено, що “протягом навчання у початковій школі учні повинні оволодіти ключовими компетентностями, які передбачають їх особистісно-соціальний та інтелектуальний розвиток” [1, с. 2]. До ключових компетентностей учнів початкових класів, формування яких треба здійснювати, належать: загальнокультурна, громадянська, здоров’язбережувальна, інформаційно-комунікаційна.

На сьогоднішній день проблема формування в підростаючого покоління здоров’язбережувальної компетентності висувається на перший план як передумова й запорука здорового способу життя, а також одна з найважливіших перспектив організації освітнього процесу з використанням здоров’язбережувальної технології в навчальних закладах.

Аналізові компетентнісного підходу присвячені праці багатьох зарубіжних та вітчизняних учених: П. Гальперіна, В. Давидова, І.Зимньої, І. Лернера, А. Маркової, Дж. Равена, М. Скаткіна, Р. Уайта, Н. Хомського, А. Хуторського та ін.

Вивченням педагогічних умов формування здоров'язбережувальної компетентності в учнів загальноосвітніх шкіл займаються О. Аксьонова, Т. Бабко, Т. Бойченко, А. Карабашева та ін. На особливості формування культури здоров'я школярів вказують дослідження В. Горашука, Г.Капранова, С. Кириленко, Ю. Мельника та ін.

Мета дослідження – розкрити особливості формування здоров'язбережувальної компетентності молодших школярів.

Існує два різних поняття – компетенція і компетентність.

“Компетенція – 1) область знань, в якій людина може бути визнана як професіонал чи як любитель; 2) загальна здатність, що ґрунтується на знаннях, досвіді, цінностях, схильностях, отриманих завдяки навчанню; 3) сфера діяльності або коло питань, в яких людина професійно обізнана, володіє системними знаннями і великим досвідом роботи” [3, с. 50].

“Компетенція – суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, ставлень у певній сфері діяльності людини” [1, с. 2].

“Ключова компетенція – об'єктивна категорія, що фіксує суспільно визначений комплекс певного рівня знань, умінь, навичок, ставлень, які можна застосувати в широкій сфері діяльності людини (вміння вчитися, загальнокультурна, громадянська, здоров'язбережувальна, соціальна компетентність та компетентність з питань інформаційно-комунікаційних технологій)” [1, с. 2].

Зазначимо, що компетенція стає характеристикою особистості тільки в процесі засвоєння і рефлексії учня, перетворюючись у компетентність.

“Компетентність – 1) інтегральний прояв професіоналізму, в якому об'єднані елементи професійної та загальної культури, педагогічної творчості, досвіду, стаж педагогічної діяльності; 2) знання, обізнаність у якій-небудь області” [3, с. 49].

“Компетентність – набута у процесі навчання інтегрована здатність особистості, яка складається із знань, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці” [1, с. 2].

У Державному стандарті початкової загальної освіти ключова компетентність визначається як “спеціально структурований комплекс якостей особистості, що дає можливість ефективно брати участь у різних життєвих сферах діяльності і належить до загальногалузевого змісту освітніх стандартів” [1, с. 2].

Отже, компетентність є особистим утворенням, яке проявляється в процесі дій певної людини. “Компетентнісний підхід – спрямованість навчально-виховного процесу на досягнення результатів, якими є такі ієрархічно-підпорядковані компетентності учнів, як ключова, загальнопредметна і предметна” [1, с. 2].

“Умови життя сучасного суспільства накладають серйозний відбиток на здоров'я людей, що особливо актуально для дітей і підлітків. В результаті погіршення соціально-економічної та екологічної обстановки в Україні за останні десятиліття відбулися несприятливі зміни в стані здоров'я дитячого населення: збільшення кількості дітей з порушеннями фізичного розвитку” [2, с. 31]. Необхідно враховувати ті години життя, що діти проводять у школі і набувають разом із компетентностями захворювання фізичного характеру та ін.

“За період навчання в школі здоров'я дітей значно погіршується. Зокрема, зір слабшає у три рази, слух – у 1,3 рази; постава – в 4,6 разів; сколіоз – у 15 разів; хвороби нирок частішають – у 1,5 % разів; органів травлення – у 2,5 разів; стан нервової системи погіршується у 2 рази (треба зважити ще й на те, що кожна третя дитина народжується з різними відхиленнями у розвитку нервової системи); хвороби ендокринних залоз частішають у 2,5 рази” [4, с. 9]. Тому особливу увагу слід приділити умовам здоров'язбережувального розвитку школярів саме в молодшому віці. Здоров'язбережувальна компетентність як ключова формується на міжпредметному рівні за допомогою предметних компетенцій з урахуванням специфіки предметів та пізнавальних можливостей учнів початкових класів.

“Здоров'язбережувальна компетентність формується шляхом вивчення предметів освітньої галузі “здоров'я і фізична культура” і передбачає оволодіння учнями відповідними компетенціями” [1, с. 6].

Створення здоров'язберігаючого освітнього середовища, на нашу думку, є основним напрямом діяльності загальноосвітнього навчального закладу щодо формування, збереження та зміцнення здоров'я школярів. Здоров'язберігаюче освітнє середовище включає в себе сукупність певних умов (гігієнічних, медичних, психологічних, педагогічних), здоров'язберігаючих технологій, які використовуються навчальним закладом, спрямованих на збереження та зміцнення здоров'я дітей, на покращення функціонального стану їх організму, підвищення адаптаційних можливостей та формування мотивації на здоровий спосіб життя. Прикладами можуть бути:

- комплекси дихальної гімнастики (спрямовані на поліпшення кровообігу в судинах голови);
- заняття на тренажерах (різноманітні види рухової активності);
- фізпаузи (підвищення тону м'язів спини, попереку, плечового пояса, стегон, кистей рук; містять вправи для очей, спрямовані на зміцнення і розслаблення м'язів ока, виконання яких попереджає розвиток короткозорості – захворювання, поширеного серед школярів);
- пальчикова гімнастика (підвищення тону м'язів кистей рук);
- прийоми тренування концентрації уваги (вдосконалення процесу сприйняття);

- навчання в режимі поз, що міняються (забезпечує зняття синдрому схиленої голови);
- емоційний комфорт: куточки настрою, дні радості;
- елементи музикотерапії, кольоротерапії, арт-терапії, ігрової терапії.

Таким чином, компетентнісний підхід до проблеми здоров'язбереження забезпечує можливість надання дітям знань про основні ознаки складників здоров'я, умови його збереження та зміцнення, формування ціннісного ставлення до власного здоров'я і здоров'я інших. Суттєву роль у формуванні здоров'язбережувальної компетентності молодших школярів відіграє здоров'язберігаюче освітнє середовище, яке зумовлене вибором належних методів і прийомів створення та організації педагогом психологічного комфорту під час перебування в школі, що має на меті зняття стресових факторів у процесі навчання, зміцнення емоційного стану учнів, підвищення їх творчої активності.

Література

1. Державний стандарт початкової загальної освіти [Постанова КМУ № 462. Чинний від 20.04. 2011 року]. – К., 2011. – 35 с.
2. Копытко С.Б. Использование здоровьесберегающих технологий в системе обучения общеобразовательной школы / С.Б. Копытко // Педагогическая жизнь Крыма. – № 3-4. – 2007. – С. 31-40.
3. Краткий словарь педагогический понятий : учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Авт.-сост. А.А. Пермяков, В.В.Морозов, Э.Р. Зарединова. – Кривой Рог; Симферополь : Видавничий дім, 2010. – 131 с.
4. Оржеховська В.М. Концептуальні засади формування превентивного виховного середовища навчального закладу в контексті здоров'яспрямованої діяльності [Електронний ресурс] / В.М. Оржеховська // Електронний збірник матеріалів Всеукраїнської науково-пошукової конференції “Здоров'яспрямована діяльність навчального закладу в умовах превентивного виховного середовища”. – К., 2012. – С. 9.

Олег Запухляк,
кандидат психологічних наук,
докторант кафедри загальної та
експериментальної психології,
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”
(м. Івано-Франківськ)

Oleg Zapukhliak,
Candidate of Psychological Science,
Vasyl Stefanyk Precarpathian
National University
(Ivano-Frankivsk)

ОСОБЛИВОСТІ СТАТЕВО-РОЛЬОВОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ДІТЕЙ З НЕПОВНИХ СІМЕЙ, ЩО ПРОЖИВАЮТЬ У ГІРСЬКИХ РАЙОНАХ

FEATURES OF SEX-ROLE IDENTIFICATION OF CHILDREN FROM SINGLE-PARENT FAMILIES LIVING IN MOUNTAIN AREAS

У контексті глобальних соціальних, економічних і політичних потрясінь психологічні проблеми людини здаються мізерними і непомітними. Деформація сімейних цінностей, а відтак викривлення уявлення пересічної людини про суть сучасної сім'ї стосується не тільки мешканців мегаполісів, а й жителів віддалених гірських сіл.

Як показує статистика, 26 % сімей, що проживають у гірських районах Західної України, є неповними.

Неповна сім'я сприяє засвоєнню дитиною дефективних сценаріїв виконання соціальних ролей, що в майбутньому може спричинити появу складних особистісних патологій і обумовити суспільну дезінтеграцію людини.

Важливим чинником, що визначає статево-рольову ідентифікацію дитини, є наслідування системи ролей, яка реалізується членами сім'ї.

Наше дослідження спрямовувалось на всебічне як теоретичне, так і практичне вивчення неповних сімей, що проживають у гірській місцевості, виявлення негативних психологічних впливів статево-рольової дисфункції на процес формування та становлення статево-рольової ідентифікації дитини.

Експериментальне дослідження реалізувалось через вирішення двох завдань:

- підбір ефективних методів діагностики статево-рольової ідентифікації;
- формування статистично обґрунтованої вибірки.

Перше завдання ми намагались вирішити через розробку опитувальника для дослідження соціальної сфери людини, відбір ефективних проєктивних методик дослідження як “Я-концепції”, так і статево-рольової ідентифікації дитини.

Практична реалізація другого завдання стала можливою завдяки формуванню двох груп (контрольної та експериментальної) загальною чисельністю 240 осіб. Усі учасники дослідження проживають на гірських територіях Надвірнянського, Верховинського, Косівського, Долинського і Богородчанського районів Івано-Франківської області.

Опрацювавши результати дослідження, ми отримали чітку картину того, що неповні сім'ї, які проживають у гірській місцевості, здійснюють інтенсивний та безпосередній вплив на процес становлення статево-рольової ідентифікації особистості, форма і характер якого відрізняється від аналогічного впливу повної сім'ї.

Дослідження довело, що неповна сім'я не в змозі забезпечити можливість сприймання і адекватного розуміння суті традиційних для нашого суспільства статевих ролей чоловіка та жінки в сім'ї, а це є дестабілізуючим чинником системи майбутніх міжособистісних взаємин.

Негативний вплив неповної сім'ї на статево-рольову ідентифікацію спричиняє викривлені уявлення про функціональні властивості статевих ролей членів подружжя.

Неповна сім'я в достатній мірі не забезпечує усвідомлення системи узгодження функціональних характеристик ролей.

Література.

1. Вебер Г. Практика семейной расстановки: Системные решения по Барту Хелингу / Пер. с нем. И.Д. Беляковой / Г. Вебер. – М. : Институт консультирования и системных решений, 2007. – 384 с.
2. Эйдемиллер Э.Г., Юстицкис В. Психология и психотерапия семьи / Э.Г. Эйдемиллер, В. Юстицкис. – СПб. : Издательство “Питер”, 1999. – 656 с. : (Серия “Мастера психологии”).
3. Ковальчук Л., Костів В., Максимович О. Вплив структурної неповноти сім'ї на розвиток і поведінку особи / Л. Ковальчук, В. Костів, О. Максимович // Обрії. – 1995. – № 1. – С. 4-7.
4. Ковбас Б., Костів В. Родинна педагогіка: У 3-х т. Том 1. Основи родинних взаємовідносин / Б. Ковбас, В. Костів. – Івано-Франківськ, 2002. – С. 242-255.
5. Москалець В.П., Юрченко І.В. Соціальна і психологічна підтримка функціонально неповних сімей / В.П. Москалець, І.В. Юрченко // Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції – Мурманськ : МГТУ, 2009. – С. 73-78.
6. Рудинеско Е. Розладнана сім'я / Пер. з фр. – К. : Ніка-Центр, 2004. – 232 с. – (Серія “Зміна парадигми” Вип.6).
7. Фигдор Г. Беды развода и пути их преодоления. В помощь родителям и консультантам по вопросам воспитания / Пер. Дианы Видра / Г. Фигдор. – М. : Московский психолого-социальный институт, 2007. – 327 с.

Ірина Івасишин,
асистент кафедри музичних дисциплін
початкової освіти,
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”
(м. Івано-Франківськ)

Iryna Ivasyshyn,
Assistant Professor, Vasyl Stefanyk
Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

ЛАНДШАФТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КАРПАТСЬКИХ ГІР ЯК ОСНОВА ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

LANDSCAPE POTENTIAL OF THE CARPATHIANS IN THE ARTISTIC ESTHETIC EDUCATION

Українські Карпати – унікальний регіон Європи з надзвичайно багатими екологічними ресурсами. Природний ландшафт Карпатського регіону самобутній і колоритний. Він має великий естетичний потенціал, що виникає з потреби кожної людини у природній красі, у можливості спостерігати естетичні прояви в ландшафті, насолоджуватись мальовничістю, гармонійністю та привабливістю пейзажу, викликає в людини різні емоції: натхнення, прагнення до життя, радість, стимулює до творчої діяльності. “Природа є не тільки годувальницею. Вона – це й материнське лоно, в якому формується не лише фізичний, а й духовний світ людини. Більше того – це духовний генотип суспільств і культур. Бо природа – не тільки всеосяжна матерія, джерело Буття, а й безсмертний Дух, горнило свідомості. Тож приємно усвідомлювати, що мірою всіх речей є Людина. Але необхідно усвідомлювати й те, що Вчителем людини є природа” [1, с. 139].

Гори називають “престолами природи”. Природні процеси, що тут відбуваються, несуть великий енергетичний заряд для людини, що викликає відповідні емоції. “Життя і діяльність у пересіченій гірськими хребтами і стрімкими ріками місцевості, перебування в складних, що різко змінюються, кліматичних умовах при дефіциті кисню на верхів’ях гір, короткого літа тощо справді формують витривалих людей, загартованих гірськими умовами і способом господарювання” [5, с.174].

Карпатський регіон України має глибокі народні традиції, самобутнє мистецтво та яскраво виражену неповторність. Саме в Українських Карпатах найкраще збереглися народні звичаї та обряди. Життя віч-на-віч з

природою створило сприятливі умови для збереження самобутності населення Українських Карпат. Культурні традиції народу, його оригінальний фольклор, декоративне мистецтво, специфічні риси народної архітектури яскраво відбивають ландшафтні особливості гір.

“Оригінальність ландшафтних систем оцінюється в історико-географічному аспекті як важлива ознака формування етносу та етногенези, що являють собою сукупність соціально-історичних та духовно-культурних процесів, які зумовлюють виникнення етнічних груп та їх подальший розвиток” [2, с. 11]. Карпатський регіон населяють три етнічні групи: бойки, лемки, гуцули. Бойки проживають в місцевості букових та хвойно-букових лісів Бескид, частково Горган, Скибових Карпат. Лемки заселяють ландшафти дубових і букових лісів у західній частині Бескид та їх передгір'я, гуцули – буково-хвойні, хвойні ліси та полонинські ландшафти високогір'я (Чорногора, Горгани, Скибові Карпати, Мармароські гори та прилеглі до них території).

Гуцульщина – одна з найкolorитніших місцевостей Карпатського регіону. Гнат Хоткевич писав: “Природа Гуцульщини прекрасна, нарід оригінальний, повний своєї власної краси” [4, с. 23]. Традиції та спосіб життя гуцулів, самобутність, які вони зберегли до теперішнього часу, викликають захоплення та інтерес. У зв'язку з гористою місцевістю на Гуцульщині люди переважно займаються тваринництвом та лісівництвом. Традиційне поселення гуцулів – гуцульська хата-гражда – має виражену відповідність до природних умов Карпат. Народний одяг гуцулів, який виготовлений з льону, шерсті, шкіри, оберігає від холоду, вітру і підвищеної вологості повітря, що є характерними для цієї місцевості.

Природний ландшафт Карпат вплинув не лише на специфічний спосіб життя горян, а й на розвиток його культури і мистецтва. Наявність великих лісових масивів у Карпатському регіоні сприяє розвитку різних видів обробки деревини, зокрема і художньої. Багата фантазія горян виявляється в яскравому своєрідному мистецтві – різьбі по дереву. На Гуцульщині від батька до сина передаються різні види техніки різьблення, побудови орнаментальних композицій. Гуцульська різьба по дереву – це декоративні тарелі, рамки, шкатулки та інші предмети домашнього вжитку. Одним з найдавніших видів народних промислів на Гуцульщині є гончарство. Це насамперед виробництво вжиткового посуду: мисок, тарілок, горщиків, а також кахлів для облицювання печей. Цікавими є традиційні гуцульські узорі й орнаменти. Вони виконують важливу естетичну функцію та використовуються в обробці дерева, металу, шкіри, також у вишивці, ткацтві, килимарстві. Народне мистецтво Гуцульщини повне дивної енергетики, традиційні ремесла викликають почуття захоплення. Тому важливо виховувати в молодого покоління любов до народного мистецтва, повагу до праці народних умільців. Впровадження в навчання і практичні

заняття з усіх різновидів гуцульського мистецтва розвивають у молоді любов до прекрасного.

Колоритним і яскравим є самобутній фольклор Гуцульщини, що насамперед проявляється у творах календарно-обрядової тематики, в яких відчувається тісний зв'язок людини з природою. Так, велику художню цінність становлять колядки і щедрівки, що відтворюють давні колядникові обряди. Виконання творів фольклору виховує любов до рідного краю, рослинного і тваринного світу, сприяє розвитку художніх смаків молоді та збагаченню її моральних якостей.

Мелодії гірської природи звучать і в музиці, вони стрімкі та ламані, як гори. Їх специфіка може бути зрозуміла тільки в контексті природи Карпат. Високий рівень виконавської майстерності гуцульських музикантів підтверджує давнину творчих традицій. Відомі коломийки, весільні пісні, зокрема ладкання, гра на дрибмі, сопілці, трембіті, захоплюють своїм колоритом.

Народні традиції Карпатського регіону України, які примножувалися не одним поколінням, містять у собі невичерпні духовні та естетичні цінності, а це має неабияке значення для виховання сучасного покоління. На думку видатного педагога К.Ушинського, виховання має здійснюватись на традиціях рідної землі, природи, культури. [3, с. 123]. Використання національних гуцульських традицій, наповнення їх науковим змістом забезпечує якісне естетичне виховання молодого покоління. Народне мистецтво вивчають діти в музичних школах. Тут створюються дитячі фольклорні колективи, що пропагують гуцульську музику. Численні звіти, огляди, постановки, концерти, конкурси свідчать про високий художній рівень їх учасників. Виконавська майстерність гуцульських музикантів, як і традиції майстрів образотворчого мистецтва, відіграють значну роль у процесі морально-духовного виховання молоді.

Література

1. Кононенко П.П. Українознавство: підручник для вищих навчальних закладів / П.П. Кононенко – К. : Міленіум, 2006. – 870 с.
2. Нельга О.В. Теорія етносу. Курс лекцій : навчальний посібник / О.В. Нельга. – К. : ТанDEM, 1997. – 368 с.
3. Ушинський К. Вибрані педагогічні твори: в 2т. / Костянтин Ушинський. – К. : Рад. школа, 1983. – Т. 1 : Теоретичні проблеми педагогіки. – 488 с.
4. Хоткевич Г. Гуцули і Гуцульщина / Гнат Хоткевич. – Репринтне видання. – Косів : Писаний камінь. – 2008. – 36 с.
5. Хрущ О. Гори і психологія горян / Олена Хрущ // Гірська школа Українських Карпат : Науково-методичний журнал. – Івано-Франківськ. – 2007. – № 2-3. – 262 с.
6. Червінська І. Вплив соціокультурного середовища на формування духовної культури особистості / Інна Червінська // Гірська школа Українських Карпат : Науково-методичний журнал. – Івано-Франківськ. – 2008-2009. – № 4-5. – С.332-338.

Любомира Ілійчук,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії та методики
початкової освіти,
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”
(м. Івано-Франківськ)

Lyubomyra Pliychuk,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor, Vasyl Stefanyk
Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО ПОЛІКУЛЬТУРНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

PRIMARY SCHOOL TEACHER PREPARATION FOR THE MULTICULTURAL EDUCATION

Становлення української державності, створення світоглядних засад громадянського демократичного суспільства, економічна, культурна та комунікативна інтеграція України у європейське і світове співтовариство потребують якісно нової освітньої філософії для створення та існування суспільства в нових історичних реаліях. В основі такого суспільства лежить національна ідея інтеграції культурно-національних загальнолюдських цінностей, так званий діалог культур, взаємодія менталітету української нації і окремих корінних народів та етносів, що живуть в Україні, за умови збереження їх національної своєрідності і неповторності, гармонійного розвитку кожної особистості, дотримання прав і свобод та релігійної толерантності.

В умовах нової освітньої ситуації, для якої характерне посилення етнізації змісту освіти, актуальною проблемою сучасної педагогічної теорії і практики є полікультурне виховання дітей. Воно сприяє формуванню в підростаючого покоління як етнічної ідентичності, так і розумінню ним культурних відмінностей між людьми. Коректність вирішення цих проблем передбачає високий ступінь толерантності, готовності до міжкультурного діалогу та співробітництва. Здійснити ці завдання неможливо без діяльної творчої особистості, вихованої на засадах полікультурного суспільства за допомогою навчально-методичного інструменту полікультурної освіти і виховання, психологічні і морально-етичні норми якої закладаються у початковій школі. Тому ключову роль у вирішенні проблеми виховання молодого покоління в душі

толерантності до культурних відмінностей виконують учителі.

Однією з визначальних умов ефективності професійної підготовки майбутніх учителів до полікультурного виховання учнів початкової школи є сформованість полікультурної педагогічної компетентності. Зазначимо, що формування полікультурної педагогічної компетентності можна здійснити на основі реалізації трьох підходів: формування знань та ерудиції з питань полікультурної освіти і виховання; оволодіння адекватним стилем педагогічного спілкування в умовах моделювання полікультурної навчально-виховної ситуації; формування вмінь та готовності реалізувати полікультурне виховання на практиці [3, с. 9-10].

Процес підготовки майбутніх педагогів до здійснення полікультурного виховання є тривалим і включає чотири етапи: ментальний, статусний, діяльнісний та оцінний [2, с. 93].

Перший, ментальний, етап передбачає виконання таких завдань: вивчення національного складу студентської групи; визначення рівня сформованості національної та етнічної свідомості; виявлення основних ознак менталітету представників різних національностей.

Другий, статусний, етап є дуже важливим в аспекті вивчення статусу кожного студента в групі. Важливо прослідкувати, чи не впливає наявність ментальних ознак того чи іншого представника групи на його статус. Виконати це завдання допоможе застосування традиційних діагностичних методик (соціометрія, спостереження, бесіди, опитування та інші).

На третьому, діяльнісному, етапі передбачається впровадження у навчально-виховний процес спецкурсів, вивчення яких дозволить студентам дізнатися про історичне минуле, культуру (матеріальну й духовну), менталітет, проблеми тієї чи іншої нації тощо (пізнавальна спрямованість). Такі спецкурси повинні відтворити комплексний підхід до виконання завдань із виховання культури міжнаціонального спілкування у студентів. Слід зауважити, що такі спецкурси покликані не лише підвищити етнокультурну поінформованість майбутніх педагогів, а й розкрити особливості розвитку національних груп як громад, основні напрями й технології роботи з національними спільнотами.

На діяльнісному етапі корекційного спрямування повинна проводитися спеціальна робота з корекції негативного, інколи агресивного ставлення до представників інших національностей та їх культурного спадку, подолання комунікативних бар'єрів між студентами, формування національного самоствердження молоді тощо. Цього можна досягти за умови впровадження у педагогічний процес вищого навчального закладу корекційної програми, що включає групові тренінгові заняття, індивідуальні бесіди зі студентами, арт-терапію з використанням полінаціональних елементів різних видів мистецтва, колективну етнокультурну діяльність усіх членів групи тощо.

На останньому, оцінному, етапі відбувається переоцінка поглядів

кожного студента щодо самого себе та представників інших національностей [2, с. 93].

Тривалість та позитивна результативність перебігу кожного з цих етапів залежать від створення сприятливих педагогічних умов, серед яких: особистісно орієнтоване виховання й навчання студентів; мотивація всіх учасників педагогічного процесу на отримання позитивного кінцевого результату; наявність системи діагностики, адекватної проблемі, що розв'язується; психологічна підтримка студентів; особливості навчально-виховного матеріалу; специфіка корекційно-дидактичних форм і методів; рівень соціальної зрілості майбутніх педагогів; професійна компетентність керівників виховного процесу; зв'язок з представниками різних національностей та інші [1, с. 23].

Процес виховання культури міжнаціонального спілкування – це системне психолого-педагогічне явище, перебіг якого залежить не лише від зовнішніх чинників (компетентні викладачі, належні умови, наявність полікультурного середовища, методична база та інші), але й від внутрішніх (особистісна позиція студентів, ставлення до представників різних національностей, рівень пізнавальної активності майбутніх учителів, їх життєвий досвід тощо). Ці зовнішні і внутрішні чинники та особливості розвитку студентського колективу повинні враховуватися при визначенні завдань, що мають виконуватися на кожному з етапів виховання культури міжнаціонального спілкування у майбутніх педагогів, підготовки їх до діяльності у напрямі полікультурного виховання молодших школярів [2, с. 93].

Таким чином, у сучасних умовах проблема формування полікультурно компетентних учителів є надзвичайно актуальною і вимагає розроблення концептуальних засад виховання студентів в умовах педагогічного навчального закладу, який знаходиться у полікультурному середовищі; з'ясування основних напрямів і технологій роботи майбутнього вчителя з національними спільнотами; вивчення всіх можливих шляхів взаємодії представників різних національностей у поліетнічному регіоні; удосконалення професійно-педагогічної підготовки студентів, яка повинна передбачати заохочення полікультурного розвитку і збереження балансу культурних інтересів української більшості та національних меншин.

Література

1. Атрощенко Т.О. Культура міжнаціонального спілкування студентів у системі гуманістичних ціннісних орієнтацій / Т.О. Атрощенко // Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія “Педагогіка. Соціальна робота”. – Ужгород, 2004. – Вип. 7. – С. 22-25.
2. Атрощенко Т.О. Розвиток культури міжнаціонального спілкування у студентському колективі / Т.О. Атрощенко // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія : Педагогіка. – Тернопіль, 1999. – № 6. – С. 92-95.
3. Волик Л.В. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до полікультурного виховання учнів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія та методика професійної освіти” / Інститут педагогіки і психології професійної освіти Академії педагогічних наук України / Л.В. Волик. – К., 2005. – 22 с.

Оксана Карбашевська,
асистент кафедри англійської філології
факультету іноземних мов,
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”
(м. Івано-Франківськ)

Oksana Karbashevska,
Assistant Professor, Vasyl Stefanyk
Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

**“ФОЛЬКЛОРНІ ПІСНІ АНГЛІЙСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ,
ЗІБРАНІ У ГОРАХ АППАЛАЧІ СЕСІЛОМ ШАРПОМ ІЗ
ФОРТЕПІАННИМ СУПРОВОДОМ” (ЛОНДОН, ДАТА
ВІДСУТНЯ): ВИТОКИ, ТРАНСФОРМАЦІЯ, УКРАЇНСЬКІ
ПЕРЕГУКИ**

**”FOLK-SONGS OF ENGLISH ORIGIN COLLECTED IN THE
APPALACHIAN MOUNTAINS BY CECIL J. SHARP WITH
PIANOFORTE ACCOMPANIMENT” (LONDON) :
GENESIS, TRANSFORMATION, UKRAINIAN PARALLELS**

Еміграція як різновид прямих зовнішніх контактів призводить до поширення традиційної усної пісенної культури певного етносу за межі державних кордонів. Оскільки британська народна балада є не лише своєрідною візитівкою пісенного фольклору цієї країни у слов'янському світі, а й основою для розуміння суті баладного жанру українською філологічною наукою, мова йтиме передусім про баладні твори, котрі англійський етномузиколог і фольклорист Сесіл Джеймс Шарп (1859-1924) визначив як “поєми наративні за змістом і ліричні за формою” [5, с. 89].

За твердженням визначного українського фольклориста І.Денисюка, в “етноестетичному трактаті” (Я. Гарасим) “Національна специфіка українського фольклору (матеріали до лекції)” (2003) “різкої, абсолютної відокремленості духовної культури, у тому числі словесної, одного народу від культури інших народів немає. Існують певні цивілізаційні течії й типи культур, між якими є певна взаємодія і взаємовпливи, однак національний генотип культури зберігається” [1, с. 4]. Американський баладно-пісенний фольклор, коріння якого сягає британської традиційності, є вдячним матеріалом для проведення культурно- і порівняльно-історичного, а також текстологічного

дослідження уснопоетичних балад. За Роджером Ренвіком (Roger deV. Renwick), в американській пісенній традиції ХХ ст. виявлено понад сто пісень середньовічного баладного типу, які потрапили до США із Британських островів і переважно зберегли свій “досучасний дух” [4, с. 293]. Будучи міжнародним жанром у системі української усної творчості, українська балада, розвій якої відбувався переважно у контактено-генетичних взаємодіях із фольклором слов’янських народів, художньо відображає як національно-унікальні, так і типологічно чи генетично посталі події, марковані українським колоритом, світоглядними та матеріально-духовними орієнтирами, що й обумовлює простеження українських паралелей з британською і американською баладою.

Аналіз актуальних досліджень свідчить про посилений інтерес вітчизняних і білоруських фольклористів (О. Ганіч, М. Гримич, М. Дах, В. Козловський, Л. Семенюк, І. Сирко (Грицик)), українських мовознавців (О. Молодичук) до студіювання української народної балади. Дисертація німецької дослідниці Ф. Кінне (Frances Bartlett Kinne) “Порівняльне вивчення британських традиційних балад та американських місцевих балад” (Франкфурт-на-Майні, Німеччина, 1957) є прикладом цікавого бінарного контактено-генетичного та типологічного зіставлення [3]. Окремим аспектам британської та американської балади присвячені дисертаційні роботи К. Багратіон-Мухранської “Фольклорні джерела творчості Р. Бернса та В. Скотта в контексті антиномії “історія-вигадка” (2005) та Л. Сазанович “Образна стереотипізація як модель організації фольклорного тексту (на матеріалі американської англомовної фольклорної балади)” (2011). Таким чином, компаративний розгляд британських фольклорних балад і американських відповідників британського походження, їх зіставлення з українськими народними баладами ще не перебували в центрі уваги української фольклористики.

Мета – текстологічний аналіз окремих британських фольклорних середньовічних балад, які були збережені та видозмінені носіями народнопісенної культури США, і американських баладних новотворів для з’ясування особливостей трансформації на композиційному, образному, стильовому рівнях, окреслення відповідних українських перегуків.

Публікація збірника “Фольклорні пісні англійського походження, зібрані у горах Аппалачі Сесілом Шарпом із фортепіанним супроводом” (Лондон, дата відсутня) близько 1916 р. стала результатом польового дослідження, яке провели “ентузіасти, збирачі і аналітики фольклорної музики” (Leslie C. Gay Jr.) С. Шарп та його співробітник Мод Карпелес (Maud Karpeles) під час Першої світової війни у віддалених південних гірських районах Північної Кароліни, Теннессі, Кентукі і Вірджинії. У

цій книзі оприлюднено тексти семи американських фольклорних балад і семи пісень британської джерельності із нотами, подано назву штату, у якому записано уснопоетичний твір, у нотатках – детальнішу паспортизацію.

Вагомість наукового внеску С. Шарпа у розвій англійського музикознавства і фольклористики, збереження національної традиційної культури засвідчив, зокрема, Леслі Гей (Leslie C. Gay Jr.) у статті “Етномузикологія” [2, с. 253] та Нейл Розенберг (Neil V. Rosenberg) у дописі “Відродження” [2, с. 723] в енциклопедії “Фольклор: енциклопедія вірувань, звичаїв, казок, музики і малярства” (1997).

Для з'ясування трансформаційних процесів, які відбувалися із британськими фольклорними середньовічними баладами у культурі США на композиційному, образному, мовному, стильовому рівнях словесних текстів, окреслення відповідних українських перегуків було проведено аналіз таких балад: 1) британська № 10: “Дві сестри” (“The Twa Sisters”), американська “Дві сестри” (“The Two Sisters”) (Вірджинія) й український сюжетний тип І – С-5: “старша сестра топить із заздрощів і ревнощів молодшу”; 2) № 20: “Жорстока мати” (“The Cruel Mother”), “Жорстока мати” (“The Cruel Mother”) (Північна Кароліна) й цикли І – L: “зрадливе зведення дівчини, втрата вінка”, І – М: “дітозгубництво”, II – А: “випадковий і попереджений інцест (кровозмішення)”; 3) № 26: “Два ворони” (“The Twa Corbies”), “Дві ворони” (“The Two Crows”) (Вірджинія), українські епічні пісні із мотивом самотньої смерті козака, чумака в степу.

З'ясовано, що композиція американських новотворів розробляє притаманні для цих британських прототипів казкову експозицію та зав'язку. Рефрени вказують на співність балад та давнє походження. При збереженні провідних сюжетів і мотивів у текстах означених американських балад відбувається стягування сюжету, опускання описових фрагментів та фантастичних мотивів, а також редукування традиційної фольклорної інкрустації британської балади. Так, у “Двох сестрах” відсутні образ “арфіста” (“*harper*”) [7, Т. I, Ч. I, с. 127, 128, 131, 132] / “скрипаля” (“*fiddler*”) [7, Т. I, Ч. I, с. 129, 131, 132, 135], фантастичний мотив “чудесної арфи”, змалювання дівочої краси потопельниці шляхом епітетів, метафор, розкішного портретного живопису. Заміщується образ лицаря: до сестер “*приїхав одружуватися молодий чоловік*” (“*A young man came a-courting*”) [6, с. 18], у “Двох воронах” птахи збираються пожитися “*конем*” [6, с. 22].

Разом з тим американські балади характеризуються вкрапленнями традиційних епітетів, порівнянь, збереженням релігійного забарвлення та символіки цифри “сім”, адже дітозгубниця через сім років опиниться у пеклі (“*in seven years you'll land in hell*”) [6, с. 2], традиційним змалюванням самотньої смерті, коли ворони “*вибиратимуть його очі*

(коня – *О.К.*) *одне за одним*” (“*pick his eyes out one by one*”) [6, с. 22], рослинного образу “терен” (“*thorn*”), який, на нашу думку, символізує страждання матері під час народження позашлюбної дитини й дітозгубництва. Загалом давня поетична, літературна, архаїчна, діалектна мова уніфікується до сучасної англійської мови: “*twa*” переходить у “*two*”, шотл. “*corbies*” – у англ. “*crowes*” тощо.

Фітоморфний образ “терен / дерен”, котрий подекуди імпліцитно зберігає поняття житла “терем”, зафіксований і в уснопоетичних українських баладах про молоду вдову, яка народила двох синів і пустила на воду (II – А-1). В українських думах, піснях, баладах “бенкет” дикого птаства і хижих звірів належить до улюблених засобів змалювання самотньої смерті козака, чумака в степу.

Отже, на основі дослідження і зіставлення означених текстів британських та американських балад простежуємо тенденцію руху від середньовічного (аристократичного, романтичного, фантастичного) до сучасного (демократичного, реалістичного) стилю зі збереженням окремих демонологічних, релігійних мотивів, символіки числа “сім” і рослинного образу “терен” (“*thorn*”) тощо. Перспективу подальших розвідок вбачаємо у поглибленні і продовженні порівняльних студій британського, американського й українського фольклору.

Література

1. Денисюк І. Національна специфіка українського фольклору (матеріали до лекції) / Іван Денисюк // Вісник Львівського університету. – Вип. 31. Серія філологічна. – 2003. – С. 3-22.
2. Folklore : [An Encyclopedia of Beliefs, Customs, Tales, Music, and Art / edited by Thomas A. Green]. – Santa Barbara, California; Denver, Colorado; Oxford, England, 1997. – 892 p.
3. Kinne F.B. A Comparative Study of British Traditional Ballads and American Indigenous Ballads / F.B. Kinne. – Doctoral Dissertation Accepted by the Philosophy Faculty. – Frankfurt/Mein, Germany: Johann-Wolfgang-Goethe University, 1957. – 160 p.
4. Renwick V.de Roger. Folksong / Roger deV. Renwick // American Folklore: [an Encyclopedia / edited by Jan Harold Brunvand] / Garland Reference Library of the Humanitie; (Vol. 1551). – [Originally published: 1996]. – Manufactured in the USA, 1998. – P. 292-294.
5. Sharp J. Cecil. English Folk-Song, Some Conclusions / Cecil J. Sharp. – London : Simpkin and co., ltd.; [etc., etc.], 1907. – 143 p.
6. Sharp J. Cecil. Folk-Songs of English origin collected in the Appalachian Mountains [with pianoforte accompaniment] / Cecil J. Sharp. – [Second Series]. – London : Novello and co., ltd. – 70 p.
7. The English and Scottish Popular Ballads : in 5 V. / [edited by Francis James Child]. – Boston and New-York, 1882-1898.

Юлія Карпюк,

кандидат психологічних наук,
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”
(м. Івано-Франківськ)

Yuliia Karpiuk,

Candidate of Psychological Sciences,
Vasyl Stefanyk Precarpathian
National University
(Ivano-Frankivsk)

ХРИСТИЯНСЬКА МОРАЛЬ ЯК ОСНОВА СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ ДУХОВНОСТІ

CHRISTIAN MORALITY AS A BASIS OF FORMATION AND SPIRITUALITY

Згідно з культурно-історичною теорією Л.С. Виготського, джерела і детермінанти розвитку особистості знаходяться у площині надбань людської культури, тому “соціальні цінності трансцендентні індивідуальній свідомості та діяльності” [3, с. 19]. Це значить, що перші існують незалежно від конкретного суб'єкта, однак вони відкриваються йому, коли він взаємодіє з опредмеченими носіями цінностей, витворами культури, іншими людьми. Зважаючи на це, ціннісно-сміслова сфера індивіда повинна піддаватись цілеспрямованому формуванню, якщо ми хочемо забезпечити “розширене відтворення” культурної спадщини людства, еволюційну наступність суспільних ідеалів.

Стрижнева основа освітньої моделі національної школи радянського періоду була виразно представлена сильною дидактичною складовою, яка, незважаючи на єдність навчання і виховання, все-таки могла бути реалізована лише за принципом “навчаючи, виховуй”. Власне, і робота вчителя оцінювалась (та й продовжує оцінюватись) за результатами успішності учнів, їх знаннєвим потенціалом, у той час як результати виховного впливу “оцінювались” за кількістю виховних заходів. Попри це виховний процес у тогочасній школі здійснювався значно цілеспрямованіше, а отже, й ефективніше, ніж у наш час. Особливу роль у цьому відігравала чітка структура дитячих та молодіжних організацій, яка мала значний вплив на особистість, створюючи добрі можливості для здійснення самоорганізації та самореалізації багатьох різнобічних і таких бажаних (зокрема у виховному плані) видів діяльності. Адже навчальна діяльність за своїм способом організації та результативністю засвоєння є

індивідуально-зорієнтованою (кожен вчиться сам для себе), тому вона не має консолідуючої основи. Більш того, життя дитини, навіть в умовах школи, не повинне зводитись лише до навчальної діяльності.

Згідно з основними напрямками сучасної державної політики в галузі освіти пріоритетними слід вважати питання гуманізації та морального відродження суспільства. Тому людина має виховуватись не просто як носій певної суми знань, а перш за все – як соціально активний громадянин України, як людина із сформованими моральними настановами, ціннісними орієнтаціями, високою культурою праці і поведінки.

Разом з тим, на даний час немає загально визнаної, чіткої, логічно переконливої моделі виховного впливу на учня, в якій була б зафіксована необхідна система рис, поведінкових стратегій, ціннісних орієнтацій, які варто проектувати та формувати у нього в умовах школи і за рівнем розвитку яких визначався б виховний ефект. Тому більшість шкіл здійснюють виховний процес, виходячи з творчих можливостей людей, яким доручено цю надто складну і дуже важливу ділянку роботи.

Однак у системі освіти є школи, які у вихованні підростаючих поколінь мають чітко визначену мету, а також способи і методи її досягнення. Йдеться про так звані Католицькі школи, які є загальноосвітніми, однак в реалізації своєї виховної програми керуються постулатами християнської моралі, розвиваючи й утворюючи їх усіма доступними (в умовах школи) засобами.

У процесі дослідження, котре проводилось упродовж 2008-2012 рр., нами було охоплено близько 300 учнів різних класів звичайних загальноосвітніх шкіл (сільських і міських), а також учнів Католицької школи м. Івано-Франківська. Досліджувані вибірки створювались за принципом контрасту, тобто одна з них перебувала в середовищі утвердження християнської моралі (Католицька школа), а інша була позбавлена такої можливості (типова ЗОШ).

Обраний нами напрям досліджень є надзвичайно значущим для визначення подальшої виховної парадигми підростаючих поколінь, оскільки в останні десятиліття дедалі більше науковців, політичних і культурних діячів, учителів, батьків починають усвідомлювати необхідність повернення до християнських цінностей, котрі стали основою розвитку всієї української культури і як найбільш стійкі та універсальні утворення не підвладні жодній політичній чи ідеологічній кон'юнктурі.

Віра є основою духовного зростання людини, а тому вона має пройти певні етапи розвитку в душі суб'єкта, сприяючи пізнанню себе, особистісній самореалізації та досягненню психологічної (“особистісної”) зрілості [4, с. 132]. Адже “...Бог – не тільки об'єкт віри, але також і засіб одкровення про Себе” [1, с. 8]. Особливе місце у становленні та розвитку

духовності людини займають моральні чесноти, котрі покладені в основу віри, зокрема християнські заповіді, які для віруючої людини є внутрішніми регуляторами її духовного життя та поведінки [2, с. 402-404].

Незважаючи на об'єктивні труднощі, а саме низький рівень самосвідомості молодших школярів, а отже, і їх уявлень про моральне “Я” та ціннісну сферу своєї особистості, нам вдалося в процесі дослідження виявити тісні зв'язки між основами християнської моралі і ціннісною сферою досліджуваних учнів і таким чином не лише підтвердити наше припущення, а й зробити важливі висновки:

1. Християнські цінності повинні зайняти гідне місце в загальній стратегії виховного впливу на учня. Духовному особистісному росту дитини повинні сприяти люди з найближчого соціального оточення, активна християнська позиція яких спрямована на постійне утвердження ідеалів добра і любові як основи формування християнських чеснот.

2. Теоретично обґрунтовано й доведено, що найбільший вплив на формування ціннісно-орієнтаційної сфери особистості мають мотиви, які пов'язані з механізмом моральної самоідентифікації. Прагнення відповідати моральному зразку і отримати схвалення від значущого дорослого стають вагомим чинником інтеріоризації соціальних норм, способів і форм поведінки. Дія цього механізму значною мірою пояснює формувальний вплив з боку наявного соціокультурного середовища на розвиток морального “Я” особистості на ранніх стадіях онтогенезу.

3. Встановлено, що умови Католицької школи є надзвичайно сприятливими для формування і розвитку моральних почуттів, оскільки завдяки щоденному виконанню своїх християнських обов'язків дитина має можливість відрефлексовувати своє “Я”, свої дії і вчинки. Спеціальні завдання, які щоденно практикуються з учнями цієї школи, спрямовані на постійний аналіз своїх дій і вчинків у контексті основних християнських заповідей, що значно прискорює і поглиблює розвиток механізму особистісної рефлексії.

Література

1. Анциферова Л.И. Связь морального сознания с нравственным поведением человека (по материалам исследований Л. Колберга и его школы) / Л.И. Анциферова // Психологический журнал, 1999. – Т. 20. – № 3. – С. 5-17.

2. Боришевський М. Дорога до себе: Від основ суб'єктності до вершин духовності: монографія / Мирослав Боришевський. – К. : Академвидав, 2010. – 416 с. (Серія “Монограф”).

3. Леонтьев А.А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности / А.А. Леонтьев. – М. : Смысл, 1999. – 487 с.

4. Олпорт Г.В. Личность в психологии / Г.В. Олпорт. – М. : КСП+, СПб. : Ювента, 1998. – 345 с.

Оксана Кіліченко,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки та методики
початкової освіти,
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет мені Василя Стефаника”
(м.Івано-Франківськ)

Oksana Kilichenko,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor, Vasyl Stefanyk
Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ШКОЛИ І СТУПЕНЯ ГІРСЬКОГО РЕГІОНУ

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF THE PROFESSIONAL CULTURE DEVELOPMENT OF THE 1ST GRADE SCHOOL TEACHERS IN THE MOUNTAIN REGION

Розвиток сучасного суспільства багато в чому залежить від учителя, від його професіоналізму, від педагогічної культури. В. Чайка зазначає, що “сучасні вимоги до вчителя і процесу його підготовки, які відображені у державних документах і законодавчих актах, зумовлені процесами інтенсивної інформатизації суспільства, мобілізації потенціалу системи самоорганізації навчання у вищій педагогічній школі для проходження всіх етапів професійного становлення, що забезпечують формування у майбутніх учителів цілісного досвіду педагогічної діяльності, а також основних компонентів педагогічної культури” [1, с. 6].

Про значення професійної культури вчителя в різних її проявах висловлювали думки П. Блонський, А. Макаренко, К. Ушинський, В.Сухомлинський.

Серед сучасних дослідників проблеми варто відзначити Є.Бондаревську, В. Бондаря, В. Гриньову, Є. Захарченко, І. Зязюна, Т.Іванову, В. Кременя, Н. Ничкало, І. Пальшкову, Л. Султанову, В. Чайку, Є. Щербаня, О. Янковича.

Разом з тим, необхідно зазначити, що залишається ще не вирішеною проблема визначення педагогічних умов формування професійної культури майбутніх учителів початкових класів, і зокрема гірського регіону.

У ряді педагогічних досліджень простежується змішування понять “професійна культура” та “педагогічна культура”.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена необхідністю визначення педагогічних умов формування професійної культури майбутнього вчителя як носія духовно-моральних цінностей, здатного вирішувати важливі морально-патріотичні проблеми суспільства, сприяти поширенню високої загальної культури.

Мета дослідження полягає у визначенні основних педагогічних умов формування професійної культури майбутнього вчителя школи I ступеня гірського регіону.

У сучасних наукових дослідженнях немає єдності щодо змісту поняття “педагогічна культура” та “професійна культура”. На думку Т.Іванової, термін “педагогічна культура” ширший, ніж “культура професійна”. Педагогічна культура властива не тільки педагогам, але й спеціалістам інших профілів: “Педагогічна культура – це синтез духовного і професійного в людині, а головне, саме сформованість педагогічної культури дозволить передати, привити, сформувати ці якості у представників будь-якої професії” [2, с. 40].

Думку про те, що педагогічна культура – це якісна характеристика особистості, яка навчає і виховує дітей, підтримує і Є. Бондаревська, яка відзначає, що “оскільки педагогічна культура виконує функції збереження, передавання, стимулювання, розвитку людської культури в цілому, то ми з повною підставою можемо стверджувати, що вона є універсальним феноменом, властивим усім суспільним суб’єктам на різних рівнях їхньої життєдіяльності і стосунків” [3, с. 26]

І. Пальшкова вважає, що поняття “педагогічна культура” і “професійна культура” варто розглядати як єдиний феномен, а саме як “професійно-педагогічна культура”. На її думку, “професійно-педагогічна культура – це особливий різновид педагогічної культури суспільства, в якому сконцентровано досвід спеціальної суспільної практики, організації навчання і виховання підростаючого покоління у закладах освіти для задоволення конкретних потреб певного суспільства, способів реалізації такої освітньо-педагогічної діяльності, соціальних вимог, що її нормують, та способів оволодіння цією діяльністю” [4, с. 39]. Вона відзначає, що, на відміну від педагогічної культури, професійно-педагогічна відображає і акумулює лише ту частину досвіду педагогічної культури, що здійснюється за вимогами і в системі інституціолізованої суспільної взаємодії, унормованими способами регулювання суспільного виробництва і суспільних відносин, що складаються на історично-визначеному етапі розвитку суспільства [4, с. 40].

Таким чином, професійна педагогічна культура поєднує в собі два блоки: нормативний і креативний.

На нашу думку, формування і розвиток професійної педагогічної культури як системоутворюючий фактор включає в себе діагностичний, операційний і транспозиційний аспекти.

Діагностичний аспект дає змогу визначити:

а) стан сформованості професійної педагогічної культури у студентів Педагогічного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;

б) стан готовності студентів до саморозвитку на початку навчання у вищому навчальному закладі та після освоєння запропонованої нами системи.

Операційний аспект включає у себе систему напрямів та способів формування і розвитку професійної педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів.

Транспозиційний аспект сприяє застосуванню студентами набутих у вузі знань, навичок і вмінь організації навчально-виховного процесу в початковій школі під час педагогічної практики і в подальшій професійній діяльності [34].

Формування та розвиток у майбутніх педагогів початкової школи професійної культури найбільш успішно здійснюється за певних умов:

1. Організація навчального процесу у ВНЗ, зокрема при викладанні педагогіки, основ педагогічної майстерності, на принципах співробітництва, співтворчості викладача та студентів.

2. Акцентування уваги на розвитку професійно важливих якостей особистості майбутніх учителів початкової школи.

3. Систематичне поглиблення теоретичних знань з педагогіки, філософії, культурології, етики, психології.

4. Актуалізація особистісного саморозвитку студентів.

5. Широке застосування методів, прийомів, спрямованих на стимулювання творчої активності студентів.

6. Створення атмосфери схвалення активності, самостійності студентів, оригінальності пропонувананих ними ситуативних рішень.

7. Розвиток викладачами своєї професійної культури.

Отже, професійна педагогічна культура – це істотна характеристика особистості педагога та його діяльності, яка формується і розвивається у майбутніх учителів початкових класів за певних умов організації навчально-виховного процесу у ВНЗ.

Література

1. Чайка В.М. Саморегуляція педагогічної діяльності як засіб формування професійної культури майбутнього вчителя / В.М. Чайка // Формування професійної культури вчителя в контексті інтеграції України в європейський освітній простір : Матеріали регіонального науково-практичного семінару / за ред. проф.Терещука Г.В. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім.В.Гнатюка, 2007. – 177 с.

2. Иванова Т.В. Культурологическая подготовка будущего учителя : монография / Т.В. Иванова. – К. : ЦВП, 2005. – 282 с.

3. Бондаревська Е.В. Педагогическая культура как общественная и личная ценность / Е.В. Бондаревська // Педагогика. – 1999. – № 3. – С. 37-43.

4. Пальшкова І.О. Педагогіка : професійно-педагогічна культура вчителя : навчальний посібник / І. О. Пальшкова. – К. : Видавничий Дім “Слово”, 2011. – 192 с.

Оксана Кондур,

кандидат фізико-математичних наук,
доцент кафедри економічної кібернетики,
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”
(м. Івано-Франківськ)

Oksana Kondur,

Candidate of Physical and Mathematical
Sciences, Associate Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian
National University
(Ivano-Frankivsk)

**КОМУНІКАЦІЙНО-ГУМАНІТАРНА СКЛАДОВА В МОДЕЛІ
РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ**

**COMMUNICATION AND HUMANITARIAN CONSTITUENTS IN
MODEL OF DEVELOPMENT OF TOURIST INDUSTRY OF REGION
OF CARPATHIANS**

Рушієм суспільної свідомості країн із високим рівнем добробуту та соціального розвитку є існування тріади – гедонізм, культурні та духовні цінності, екологія, тобто задоволення життям через мандрівки і соціальні комунікації в чистому та безпечному середовищі. Національні традиції, суспільна свідомість, структура духовних цінностей відіграють важливу роль у розвитку туристичної галузі. Відбувається перехід масового туристичного інтересу від звичайних відпочинкових поїздок до змістовних, пізнавальних: на зміну концепції трьох “S” – “Sun-Sea-Sand” (сонце, море, пісок) – прийшла концепція трьох “L” – “Landscape-Lore-Leisure” (пейзажі, традиції, дозвілля). Тому актуальна пріоритетність розвитку екотуризму, етнотуризму, який успішно функціонує в Карпатському краї за активної співпраці з рекреаційними природно-заповідними установами регіону, а саме: з біосферними заповідниками – Карпатський і “Східні Карпати”, з національними природними парками – Карпатський, “Гуцульщина”, Вижницький, Яворівський. Одним із завдань розвитку екотуризму на рекреаційних природно-заповідних територіях Карпатського регіону є формування в туристів, насамперед у молоді, інтелектуально-гуманістичного світобачення та патріотичного ставлення до природної і культурної спадщини своєї країни. Поширеною є пізнавальна рекреація, мета якої – духовний розвиток людини. Найкраща форма її реалізації – розширення мережі пізнавальних стежок.

Сучасний розвиток туристичної галузі пов’язаний із такими соціально-економічними факторами: ріст суспільного добробуту та

платоспроможного попиту на туристичні послуги; зростаюча потреба у відпочинку та оздоровленні; урбанізація і глобалізація; комунікаційно-гуманітарні фактори; трансформація традицій, культур і суспільної свідомості; зміни в структурі духовних цінностей; збільшення кількості вільного часу та ін.

Вагоме значення гуманітарного фактора туристичної галузі відзначене в Глобальному етичному кодексі туризму, Хартії туризму, в міжнародних конвенціях з туризму, резолюціях наукових форумів різних рівнів.

Поряд з економічною ефективністю, туризм приносить соціальну вигоду. За даними Всесвітньої організації туризму, в цій сфері щорічно зайнято майже 100 млн. осіб, або 6,3 % від загальної кількості зайнятих. У туристичні сезони цей показник підвищується до 10-15 %.

Комунікаційно-гуманітарні фактори впливають на розвиток туризму. Це зумовлене тим, що туризм – не тільки спілкування, взаєморозуміння між людьми, інтелектуальний розвиток, але й відкритий доступ до людських цінностей, культурно-історичної спадщини, духовного оздоровлення. Окрім економічної рентабельності, туристична індустрія, особливо в Карпатському регіоні, має культурний, виховний, пізнавальний та духовний аспекти, які необхідно підтримувати і захищати від негативних впливів, спричинених економічними факторами.

Комунікаційно-гуманітарна складова туризму є основою його соціального змісту, а тому потребує врахування при розробці стратегії розвитку галузі як на регіональному, так і на державному рівнях. Згідно із Законом України “Про туризм” основними напрямками державної політики в цій сфері є, зокрема, залучення громадян до раціонального використання вільного часу, проведення змістовного дозвілля, ознайомлення з історико-культурною спадщиною, природним середовищем, організація оздоровлення населення; запровадження пільгових умов для організації туристичної та екскурсійної роботи серед дітей, підлітків, молоді, інвалідів та малозабезпечених верств населення.

Природні багатства Карпатського регіону, сприятливі природно-географічні умови зумовлюють перевагу розвитку рекреаційної індустрії над іншими видами промислової діяльності, що забезпечує зайнятість населення в рекреації та притік іноземного капіталу, становлення України та визнання її економіки на міжнародному рівні. При цьому актуально проводити дослідження у напрямі моделювання туристичних потоків для Карпатського регіону із пошуком шляхів їх оптимізації. Для реалізації цієї мети пропонується використовувати методи сітьового планування, теорії систем масового обслуговування та прогностичні економетричні моделі.

Враховуючи проблеми розвитку туризму в інших країнах, особливо те, які від цього можна мати вигоди, а також негативні наслідки, потрібно вибрати правильну стратегію розвитку рекреації і туризму в нашій країні. Очевидно, що вигоди для держави від цієї індустрії є значно більшими, ніж передбачувані негативні наслідки.

Екатерина Кучеренко,
студентка специальности “Дошкольное образование”, психолого-педагогический факультет, РВУЗ “Крымский инженерно-педагогический университет”
(г.Симферополь)

Ekaterina Kucherenko,
RVUZ “Crimean Engineering and Pedagogical University”
(Simferopol)

ФОРМЫ И МЕТОДЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

FORMS AND METHODS OF THE PRE-SCHOOL CHILDREN ECOLOGICAL EDUCATION

В современном обществе остро стоит проблема экологического воспитания. Это связано с тем, что на сегодняшний день экологическая ситуация во всем мире, в том числе и в Украине, оставляет желать лучшего. И чтобы предотвратить пагубное влияние человека на природу, а следовательно, и на самого себя, необходимо смотреть в будущее и менять его уже сейчас. Будущее – это дети, это смена поколений, люди сами создают историю и прогнозируют перемены в лучшую сторону. Начинать нужно с малого, а именно с экологического воспитания детей дошкольного возраста. Начиная с раннего возраста, необходимо прививать ребенку любовь к природе, воспитывать в нем доброжелательное отношение к живым существам, объяснять, что человек является частью природы и, как все живое, зависит от нее.

Также экологическое воспитание играет важную роль не только в воспитании бережного отношения к природе, но и помогает ребенку познавать окружающий мир, дает возможность делать удивительные открытия, способствует нормальному психическому, физическому и умственному развитию ребенка. Где, как не на занятиях по ознакомлению с окружающим, экскурсиях, на прогулках ребенок будет учиться наблюдать, устанавливать причинно-следственные связи, решать экологические задачи и получать от этого положительный эмоциональный заряд.

Анализ исследований по проблеме. Над проблемой экологического воспитания работали такие педагоги: Я.А.Коменский, Ж.-Ж. Руссо, Г.Песталоцци, Ф. Дистерверг, А. Гумбольд, К. Ушинский и др.

Цель исследования: выявить эффективные формы и методы экологического воспитания дошкольников в практике ДУЗ с целью повышения уровня экологической культуры детей.

Экологическое образование детей направлено на формирование экологически культурной личности. Экологическая культура личности предполагает наличие у человека определенных знаний и убеждений, готовность к деятельности, а также владение практическими действиями, согласующимися с требованиями разумного, бережного отношения к природе [5]. Специфической чертой методики экологического воспитания дошкольников является непосредственный контакт ребенка с объектами природы, обеспечить который можно с помощью создания экологической среды.

Экологическая среда в детском саду – это прежде всего конкретные, отдельно взятые животные и растения, которые постоянно живут в учреждении и находятся под опекой взрослых и детей; при этом очень важно, чтобы воспитатели и другие сотрудники детского сада знали экологические особенности каждого объекта природы – его потребности в тех или иных факторах внешней среды, условия, при которых он хорошо себя чувствует и развивается [6]. Развивающая экологическая среда как метод экологического воспитания включает в себя наглядный, словесный и практический методы, которые применяются во всех сферах воспитания и обучения дошкольников, поэтому необходимо, чтобы в каждом дошкольном учреждении ребенок находился в окружении различных объектов природы. Это возможно при помощи уголка природы в группе, создания экологической лаборатории, краеведческого музея, созданного вместе с детьми. Основным методом в экологическом воспитании является метод наблюдения. Наблюдение в природе дает возможность детям видеть растения и животных в среде их обитания, устанавливать причинно-следственные связи в зависимости от времени года и сезонных изменений. Здесь дети учатся рассматривать предметы и замечать их характерные особенности. Красота природы вызывает у ребят глубокие переживания, неизгладимые впечатления, способствует развитию эстетических чувств. На этой основе формируется любовь к родной природе, бережное отношение к ней, любовь к Родине [4].

Следует также выделить такие методы, как дидактическая игра и труд в природе. Игра — не только развлечение, но и метод, при помощи которого маленькие дети знакомятся с окружающим их миром. Чем меньше дети, тем чаще игра применяется как метод образовательно-воспитательной работы с ними. Дидактические игры с естественным материалом природы или изображениями его являются основным способом сенсорного воспитания, развития познавательной деятельности. Дидактические игры, применяемые

на заняттях, допомагають дітям усвоити качества предметів и уточнить представления, полученные в процессе наблюдения в природе [1].

Труд как метод воспитательно-образовательной работы в детском саду также имеет большое значение. Непосредственно соприкасаясь с предметами и явлениями природы, дети приобретают конкретные знания о ней, устанавливают некоторые связи между развитием растений и уходом за ними. У детей необходимо воспитывать сознательное отношение к труду, требовать, чтобы они осмысливали выполняемую работу, понимали ее цель. Очень важно, чтобы дети не только усвоили тот или иной прием, но и поняли, зачем он нужен. К основным приемам, применяемым в трудовом обучении детей, относятся ознакомление с трудом взрослых, пример самого воспитателя, поручение детям различных трудовых операций и проверка их выполнения, оценка проделанной работы воспитателем и всей группой [2].

Формами организации деятельности детей при ознакомлении их с природой являются занятия, экскурсии, прогулки, работа в уголке природы, работа на земельном участке. Занятия – основная форма организации детей в ознакомлении их с природой. На занятиях воспитатель не только сообщает детям новые сведения, но уточняет и закрепляет уже имеющиеся у них знания. Готовясь к занятиям, воспитатель по программе намечает объект, с которым будет знакомить детей, после чего определяет методы и приемы, которые целесообразно применить, какие наглядные пособия использовать [2].

Экскурсия – это вид занятия, на котором дети знакомятся с природой в естественных условиях: в лесу, на лугу, в саду, у водоема и т. д. Воспитательно-образовательное значение экскурсий очень велико, так как они поднимают интерес к родной природе, способствуют воспитанию эстетических чувств [2].

Ежедневные прогулки широко используются для ознакомления детей всех возрастных групп с природой. Они могут носить характер небольших экскурсий, во время которых воспитатель проводит осмотры участка, организует наблюдения за погодой, сезонными изменениями в жизни растений и животных.

На земельном участке дети работают преимущественно после дневного сна. Так же, как и в уголке природы, работа эта сочетается с наблюдениями и способствует накоплению у них знаний о растениях и животных, совершенствованию трудовых навыков и умений, воспитанию трудолюбия. Организация труда зависит от вида работы, возраста детей и времени года. Некоторые

работы на земельном участке можно проводить в форме занятий со всей группой (или подгруппой), но формирование трудовых умений и навыков должно осуществляться в повседневном труде детей. Различного рода поручения дают отдельным детям, маленьким группам или всей группе. В старшей и подготовительной к школе группах вводят дежурства детей по огороду и цветнику [3].

Выводы. Исходя из выше сказанного, мы можем сделать вывод о том, что существует огромное количество форм и методов, способствующих воспитанию экологически культурной личности. Осуществляя знакомство детей с природой, воспитатель сознательно выбирает те приемы и методы, которые способствуют непосредственному восприятию детьми природы и активному овладению навыками. Здесь дело остается за малым – умением и профессиональной подготовкой воспитателя. Воспитатель, сотрудничая с родителями, может умело использовать данные формы и методы экологического воспитания. Если он заинтересует детей, вызовет у них положительный эмоциональный отклик ко всему живому, тогда можно будет говорить о том, что педагог построил фундамент, на который можно опираться, воспитывая в детях и бережное отношение к природе, и любовь к Родине. Только в том случае, если работа воспитателя была проделана не напрасно, можно говорить о прогнозах на будущее, об улучшении экологической ситуации в стране

Литература

1. Венгер Л.А. Дидактические игры в детском саду / Л.А. Венгер. – М. : Просвещение, 1978. – 96 с.
2. Веретенникова С.А. Ознакомление дошкольников с природой / С.А. Веретенникова. – Учебник для учащихся педагогических училищ по специальности “Дошкольное воспитание”. – Изд. 2-е, перераб. и доп. М., “Просвещение”, 1973. – 256 с.
3. Воронкевич О.А. Добро пожаловать в экологию / О.А. Воронкевич. – М., 2005. – 170 с.
4. Иванова А.И. Методика организации экологических наблюдений и экспериментов в детском саду : Пособие для работников дошкольных учреждений / А.И. Иванова. – М. : ТЦ Сфера, 2003. – 56 с.
5. Николаева С.Н. Воспитание экологической культуры в дошкольном детстве / С.Н. Николаева. – М. : Новая школа, 1985. – С. 64-65.
6. Николаева С.Н. Методика экологического воспитания дошкольников Учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений / С.Н. Николаева. – 2-е изд., испр. – М. : Издательский центр “Академия”, 2001. – 184 с.

Віолетта Лаппо,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки і психології
Коломийського інституту,
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”
(м. Коломия)

Violetta Lappo,
Candidate of Pedagogic Sciences,
Associate Professor, Vasyl Stefanyk
Precarpathian National University
(Kolomyia)

ПЕРЕДУМОВИ ІНТЕГРУВАННЯ КАЛЕНДАРНОЇ ОБРЯДОВОСТІ У ПРОЦЕС ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ УЧНІВ СУЧАСНОЇ ГІРСЬКОЇ ШКОЛИ

PREREQUISITES FOR CALENDAR RITUALISM INTEGRATION TO THE PROCESS OF SPIRITUAL DEVELOPMENT OF STUDENTS OF MODERN SCHOOL OF MOUNTAIN REGIONS

Календарні традиції охоплюють систему свят, урочистих подій, дат, що відзначаються в певній послідовності впродовж року і супроводжуються численними звичаями й обрядами, які адекватно відтворюють сутність, зміст, характер подій та явищ у трудовій діяльності, побуті, природі. Обрядово-звичаєвий комплекс етноспільноти вповні відображено в календарному циклі, позаяк календарний поступ означений обрядовою символікою, за допомогою якої народ виявляє свій особливий світогляд – життєві прагнення, релігійні, етичні та естетичні погляди й переконання. Формування звичаєво-обрядового комплексу забезпечило розв'язання низки завдань:

- емоційно-насичено пережити визначну подію;
- примножити добробут та запобігти нещастю;
- запобігти буденності (рутинності) у повсякденних справах;
- створити відповідні умови для здійснення певного життєвого кроку;
- максимально згуртовано розпочати (завершити) певну соціально значущу справу;
- зберегти, примножити й передати прийдешньому поколінню набуті практичні й теоретичні знання.

Здавна звичаї й обряди використовувались народом як засоби виховання, позаяк вони забезпечували:

- збереження і передачу зростаючому поколінню життєвого досвіду;

- зміцнення порядку й форм життя;
- регламентацію та контроль поведінки індивідів;
- посилення зв'язку особи з тією етнічною групою, до якої вона належить.

На думку В.О. Сухомлинського, елементи обрядів дають можливість формувати у дітей навички моральної поведінки, виконання різних соціальних ролей. Синтетична форма обрядів та ігор передбачає наявність елементів інструментальної музики, хореографії, декоративно-ужиткового і драматичного мистецтва, що створює умови для формування у школярів навичок різноманітної художньо-естетичної діяльності [5, с. 507].

У різних регіонах України зберігаються обряди, звичаї, дати народного календаря, притаманні лише певній території. Духовні скарби народного календаря концентрують у собі ідеї, знання з народної філософії, астрономії, астрології, біології, математики, медицини й народної кулінарії, землеробської справи чи скотарства тощо.

Пропагуючи ідею народознавчої освіти зростаючого покоління українців, М.Г. Стельмахович наголошував на дотриманні принципу регіонального підходу. Своє переконання педагог пояснював на прикладі календарної обрядовості: “Справді у народному календарі, наприклад, чільне місце посідають традиційні свята праці. У різних регіонах вони різні. Якщо, скажімо, у степовій Україні чи на Поділлі ними можуть бути свята першої скиби чи першого снопа, то на Прикарпатті – проводи вівчарів з отарами на полонини чи їх повернення в господарства” [4, с. 39].

Гуцульський край здавна був багатим на календарну обрядовість. Зокрема, тут побутували календарні звичаї та обряди, безпосередніми виконавцями яких були діти: відвідування близьких родичів з поминальною вечерею (на Святий вечір), звичай “вогників” (передвеликодній тиждень), дарування писанок хресним батькам (на Великдень), перший вихід хлопців на полонину (на Св. Юрія), зустріч з полонини (на Св. Покрови) тощо [1].

Процес приготування й відзначення календарних свят містив у собі значний виховний потенціал. За приклад може слугувати стародавній звичай передвеликодніх “вогників”. Перед Великоднем діти допомагали родичам і сусідам прибирати подвір'я й город, згромаджуючи торішне листя, з якого дорослі розпалювали вогнище-ватру. За допомогу в прибиранні господині пригощали маленьких трудівників “перепічками” (пиріжками з солодкою начинкою) й дарували писанки. Наявність значної кількості писанок у великодньому кошику дитини засвідчувала її працелюбність й господарські здібності [2, с. 57-58].

Існувало багато дитячих ігор, у яких забавкою і виграшем ставала писанка. З писанок діти створювали просторові композиції – гердани (відповідно підготовлені писанки нанизуються на нитку, як намисто, і

прикрашаються китичками), дзвони (кожна писанка нанизується окремо на нитку з китичкою, а нитки скріплюються угорі), хрести (з дванадцяти писанок з зображенням хрестів). Такі дитячі поробки вважались оберегами дому й зберігались як сімейні реліквії [6, с. 71].

На Гуцульщині саме дітям доручалось декорування святкового дійства. Наприклад, у день св. Юрія, коли відбувались урочисті проводи на полонину, дівчата збирали оберемки польових квітів для того, щоб сплести вінки для прикрашання домашньої худоби, яку відправляли до осені на далекі гірські пасовиська. На свята Водохреща і Зіслання Святого Духа діти декорували віконні шиби візерунками у формі хреста чи вазона. На Покутті ці візерунки виконували з частинок листків любистку. У підгірських селах на віконне скло наліплювали окремі листочки папороті в формі хреста, komponуючи їх з квітами калини.

При залученні традицій, звичаїв і обрядів у освітній процес сучасної школи необхідно керуватись наступними критеріями:

- традиції (в повному їх різноманітті) існують у загальноукраїнському контексті, а звичаї й обряди, що їх утворюють, концентрують етнорегіональну самобутність;

- дітям важко сприймати традицію у всій її багатогранності, тому ознайомлення з традиціями в шкільному віці відбувається на рівні звичаїв і обрядів;

- з-поміж значної кількості звичаїв і обрядів добираються такі, що виконувались на честь дітей або ж при активному їх залученні.

На жаль, свята часто виховують в учнів егоїстичне, споживацьке ставлення до світу. Для багатьох з них Новий рік – це лише ялинка і хороводи, цукерки та подарунки від дорослих. Чи не краще зробити свято для дітей зусиллями самих дітей, дбаючи про єдність естетичного, морального, екологічного виховання. Адже новорічні святки були з давніх часів перш за все днями духовного очищення, милосердя та добрих справ. Годилося очистити себе від злих думок і намірів, утвердитись у добрі та милосерді, любові до всього, що тебе оточує.

Література

1. Гірська веселка / [автор-упор. Мисюк І.Ю] – Снятин : Прут Принт, 2000.– 287 с.
2. Маковій Г.І. Народ у народних святах / Г.І. Маковій – Чернівці : Факел, 1997. – 510 с.
3. Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv.
4. Скульський Р.П. Методика викладання народознавства в школі / Р.П. Скульський, М.Г. Стельмахович. – Івано-Франківськ : Плай, 1995. – 156 с.
5. Сухомлинський В.О. Творчість у колективі. Роль казки у колективному житті дітей : Вибрані твори в 5-ти томах / В.О. Сухомлинський. – Т. 1. – К. : Радянська школа, 1977. – С. 507-521.
6. Щербак І.М. Діти в традиційних обрядах українців / І.М. Щербак // Народна творчість та етнографія. – 2003. – № 3. – С. 71-77.

Ірина Липа,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри мистецьких дисциплін
початкової освіти,
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”
(м. Івано-Франківськ)

Iryna Lyba,
Candidate of Pedagogic Sciences,
Associate Professor, Vasyl Stefanyk
Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

МУЗИЧНО-ТВОРЧИЙ РОЗВИТОК УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ГІРСЬКИХ ШКІЛ

MUSICAL-CREATIVE DEVELOPMENT OF PUPILS OF THE MOUNTAIN PRIMARY SCHOOL

Трансформаційні процеси, які відбуваються в системі усталених основ-парадигм традиційного естетичного виховання, детерміновані сучасними соціокультурними пріоритетами, зокрема необхідністю посилення уваги до творчого розвитку особистості засобами мистецтва. Однак, як засвідчила масова музично-виховна практика, загальна мистецька освіта має здебільшого інформативно-когнітивний характер, що є наслідком абсолютизації раціонально-логічних форм вивчення предметів художньо-естетичного циклу і недооцінкою емоційно-образних можливостей осягнення їхніх духовних глибин. У цьому зв'язку актуалізується проблема пошуку нових шляхів реалізації задекларованої ідеї загальної музичної освіти учнів на основі української національної музики, здатних “вивільнити” творчий потенціал дитини, активізувати її музично-творчий розвиток. Творчість у сфері музичної педагогіки розуміють як різні форми творення музики (імпровізація, композиція). У системі музичного виховання дітей молодшого шкільного віку найчастіше використовуються імпровізації вокальні, інструментальні, ритмічні, рухо-пластичні, театральні.

У музично-творчій практиці загальноосвітньої школи ще недостатньо використовується багатий етнографічний музично-поетичний матеріал, а також твори відомих і маловідомих регіональних (чи близьких до регіону) поетів, письменників, музикантів, громадських діячів, які є частиною того своєрідного етнокультурного середовища, в

якому зростає дитина. Це спонукає дослідників до наукових розвідок у даній царині.

Вирішити цю проблему (і зокрема в гірській школі) допоможе проведення музично-творчих занять. Ми вважаємо, що правильно організована позакласна музично-творча діяльність школярів у доступній ігровій та творчій формі з конкретними цільовими установками, створенням емоційно-образної проблемної ситуації, позитивного мікроклімату і педагогічним керівництвом творчим процесом надасть реальні можливості для оптимізації музично-творчого розвитку учнів початкових класів гірських шкіл. Основу для проведення цих занять має складати їх тематика, яка б, з одного боку, органічно впливала з тематичної структури програми уроків музичного мистецтва, а з іншого, – пов'язувалася з близькими для дитини життєвими і музичними враженнями. Структурою нашої програми передбачено проведення 4-5 занять у кожному семестрі. Теми дозволяють створювати емоційну атмосферу і єдиний образно-смысловий центр занять, дають можливість учителеві варіативно підходити до проблемного матеріалу для творчості залежно від наявних музичних, віршованих і зображальних ілюстрацій. Тематична побудова програми створює умови для досягнення цілісності творчих занять, єдності всіх видів музично-творчої діяльності.

Важливою проблемою в проведенні музично-творчих занять є створення оригінальних ігор і творчих завдань, які здатні цілісно розвивати дитячу особистість у спектрі композиторської, вокальної, інструментально-виконавської, режисерської, акторської, хореографічної, літературної, образотворчої, дослідницької діяльності. Головне – вибудовувати ці завдання, дотримуючись дидактичного правила “від простого до складного”: від перших відчуттів виражальності музичної мови, її інтонації, ритму (з одного боку), пластики, емоційного забарвлення руху (з іншого боку) до усвідомлення звуковисотності, створення простих ритмів, мелодій, танцювально-пластичних композицій, музичних театралізованих дійств .

Розроблена нами тематична структура позакласних музично-творчих занять і система музично-творчих завдань для учнів початкових класів гірських шкіл відкриває перед учителем широкі можливості для творчого варіювання формами організації і проведення занять, видами імпровізації, добором музичного, літературного, художнього матеріалів для імпровізації відповідно до тематики занять, методами впливу на творчу діяльність молодших школярів, що сприяє музично-творчому розвитку дітей і оптимізації творчого процесу в загальноосвітніх школах Карпатського регіону.

Необхідно домагатися, щоб виконання завдань було максимально самостійним, адже тільки тоді дитина зможе пройти свій власний шлях

пізнання музики, результати якого стануть її особистісним здобутком. Навіть навчаючи співу, прийомів музикування, вчитель, опираючись на вроджену здатність дітей до наслідування, все ж має заохочувати учнів до вільного вираження у співі та грі власних почуттів і уявлень, вчити стежити за розвитком музики, відтворювати її зміст ритмічними рухами, обмінюватися враженнями від прослуханого музичного твору.

Вчитель, добираючи творчі та репродуктивні завдання, має керуватись логікою зростання не тільки їх креативності, а й культурно-соціальної цінності отриманого результату. Це сприятиме, на нашу думку, актуалізації мотивів творчості у молодших школярів. При цьому формування позитивної мотивації може реалізовуватись декількома шляхами. По-перше, процес становлення дитячої творчості необхідно поєднувати з психолого-корекційною роботою, суть якої полягає у створенні соціально-цінних установок усунення в учнів невпевненості у своїх силах. По-друге, генеральною лінією у цьому процесі має бути переконання, що творчість пов'язана із працею і є втіленням кращих спонук людини. По-третє, формування позитивної мотивації повинне забезпечуватися створенням ситуації успіху, передбаченням тих емоцій, які бажано відчувати дитині. По-четверте, слід вживати заходів до попередження виникнення труднощів у дитини при виконанні завдань.

Галина Лялюк,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології,
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка
(м. Дрогобич)

Galyna Lyalyuk,
Candidate of Psychological Science,
Associate Professor,
Ivan Franko Drohobych State Teacher
Training University
(Drohobych)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

PSYCHOLOGICAL SOCIAL PECULIARITIES OF THE CHILDREN WITHOUT PARENTAL GUARD

Одним з найоб'єктивніших свідчень демократичності, гуманістичності будь-якого суспільства, держави є міра захищеності його громадян, зокрема дітей. Особливої уваги суспільства потребують діти-сироти, які втратили батьків або ж позбавлені батьківського піклування. На жаль, проблема навчання, виховання та соціалізації таких дітей в Україні ще не посідає належного місця. Хоча Україна і визнала сім'ю як пріоритетну форму влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, однак через нерозвиненість сімейних форм опіки в Україні значна кількість дітей цієї категорії продовжує виховуватись в інтернатних закладах різного типу, дитячих будинках, діяльність яких спрямована на створення таких форм утримання дитини-сироти, які б могли певною мірою замінити сім'ю. Всі ці форми можуть лише пом'якшити негативний вплив на дитину того становища, в якому вона опинилася, але не компенсувати повністю відсутність її власної сім'ї.

Вивчення проблеми становлення і формування особистості в інтернатних закладах свідчить про несприятливий психічний розвиток. Як свідчать дослідження І.Д. Бега, І.В. Дубровіної, Т.М. Землянухіної, М.І. Лісіної, А.М. Прихожан, це пов'язане зі своєрідністю спілкування в групі дітей з дорослими, системою зовнішнього контролю вихователів, постійних вказівок, настанов, що позначається на особливостях психічного розвитку вихованців. Дослідники вважають, що основними

чинниками, які призводять до специфічного психічного розвитку дітей у спецзакладах, є такі: своєрідна система спілкування дорослих з дітьми; часта зміна вихователів; особливості формування особистісного практичного життєвого досвіду дітей; звуження навколишнього середовища; відсутність особистісно-орієнтованого підходу до дітей.

Більшість випускників спецзакладів не підготовлені до функціонування в умовах сучасної сім'ї та соціуму. Це спричиняє відчуття меншовартості, відрази до повноцінного життя. Дітям бракує чітких життєвих орієнтирів, здатності до планування на майбутнє, у них відсутнє відчуття родини, характерна низька здатність до створення власних сімейних стосунків; їм притаманна соціальна інфантильність.

Виховання дітей в інтернатних умовах накладає специфічний відбиток на розвиток особистості дитини та зумовлює певні труднощі у здійсненні її цілісної соціалізації.

Однією з основних причин вищезгаданих порушень у дітей, які втратили належну опіку батьків, є розвиток у них психічної депривації. Деприваційні порушення розвиваються в ситуації, коли не задовольняються життєві потреби дитини. До основних життєвих потреб можна віднести потребу в різноплановому та розвивальному оточенні; в емоційних зв'язках, перш за все з матір'ю, батьком та близькими людьми; наявність затишку, відчуття комфорту, захищеності, довіри, відчуття постійності та доброзичливості навколишнього середовища, що потім стає основою для укріплення віри в себе, здатності до самореалізації. Діти, позбавлені батьківського піклування, можуть одночасно зазнати декількох видів деприваційних впливів, чим і зумовлюється їхній подальший розвиток як у психофізіологічному, так і в особистісному напрямках.

Науковці виокремлюють такі види депривації, як емоційна, сенсорна, ідеаторна та когнітивна, індивідуальна, соціальна та культурна, материнська та патернальна [3]. Сила руйнівних наслідків впливу деприваційних умов розвитку дитини залежить від її віку: вони тим інтенсивніші, чим менша дитина і більша її безпорадність та залежність.

Класичній картині психічної депривації властиві наступні явища: затримка розвитку мови, соціальних та гігієнічних навичок і звичок, при формуванні яких потрібні тісні стосунки з дорослими; затримка розвитку дрібної моторики при низькій продуктивності інтелектуального розвитку; недиференційоване, примітивне ставлення до людей; інфантилізованість поведінки; емоційна тупість, яка проявляється у відсутності жалю та сором'язливості; суттєве зниження антропометричних показників; адаптаційні порушення; порушення психічного розвитку; можливі супутні психічні захворювання.

Наслідки психічної депривації, як правило, проявляються у непристосованості дитини до соціально сформованих норм життя, а також неадекватності їхньої поведінки.

Причиною депривації можуть бути такі ситуації:

- небажана вагітність, відмова від дитини, відсутність у ранньому віці материнської турботи, смерть батьків; фізична відсутність батька;
- проживання дітей у сім'ях з низьким соціальним статусом та культурним рівнем;
- травмуюче вимушене спілкування дітей з батьками та родичами, які мають проблеми психічного та фізичного розвитку; жорстоке поводження батьків з дітьми, експлуатація дітей;
- нехтування потребами розвитку дітей, тривале перебування дитини в сирітській установі.

Деприваційний досвід переобтяжує життя дитини, надмірна травмованість може порушити хід її розвитку, викликати різні емоційні та поведінкові негативні реакції, збочення у формуванні її особистості, надфункціонування механізмів захисту. Пережиті дітьми психотравми опосередковують сьогоденні прагнення дітей, їх бажання, інтереси, поведінку тощо.

Розвиток дитини, яка виховується поза межами сім'ї, свідчить не про особистісні відхилення, а про формування принципово інших механізмів її активності, які, даючи можливість дитині пристосуватися до життя в збіднених умовах (інтернат, дитячий будинок), створюють обмеження для входження її в суспільне соціальне оточення, зумовлюють розвиток неадекватності в побудові моделі подальшого спілкування, знижують активне ставлення до життя [2].

У дітей, що виховуються в умовах дитячого будинку, позитивна мотивація щодо дорослих базується на дефіциті спілкування з ними і як наслідок цього – на цінності спілкування. Така особливість мотивації спілкування з дорослими часто заважає протіканню нормальної навчальної діяльності. Для вихованців дитячих будинків характерне яскраво виражене домінування бажань, безпосередньо пов'язаних з їх повсякденним життям.

Внаслідок обмеженості соціальних контактів, незадоволеності певних потреб в емоційному контакті, опіці та любові, збідненості конкретно-чуттєвого досвіду дитини зміщуються позитивні стереотипи, що негативно впливають на всю Я-концепцію особистості в цілому, ускладнюючи процес соціалізації вихованців дитячого будинку.

Депривований режим існування загострює проблему сегрегації (вікової, статевої), ускладнюється нервово-психічна напруженість поведінки, зростає тривожність, фрустрація. Низька врівноваженість психіки, підвищена сензитивність, гострі особистісні акцентуації ведуть за собою девіантність поведінки, загострення агресивності.

Явище сирітства та втрата дітьми батьківської опіки розглядаються як багаторівневий чинник ризику виникнення детермінант (у тому числі деприваційного впливу) психопатологічного розвитку особистості дитини, що є найбільш травмуючими для дітей раннього віку.

Діагностика розвитку дітей, які зазнали втрати батьківського піклування, не є одноразовою процедурою і має проводитись упродовж певного часу за допомогою спостережень за спонтанними проявами дитини в умовах проживання. Основою для побудови програм корекції та підтримки процесу соціалізації дитини є визначення базового рівня її розвитку та подальший моніторинг оцінювання психічного розвитку.

Під час проведення діагностики деприваційних порушень необхідна співпраця багатьох спеціалістів: педіатра, дитячого психіатра, психолога, соціального працівника, педагога, невропатолога, дефектолога (за потреби можуть бути залучені й інші спеціалісти).

Діти, позбавлені батьківського піклування та влаштовані у державну систему опіки, повинні щорічно проходити оцінювання щодо змін у їх розвитку: адже вплив деприваційних порушень має свої особливі прояви на кожному віковому етапі розвитку дитини, що може ускладнити її соціалізацію.

Отже, суттєве поліпшення навчання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківської опіки, вимагає оновлення системи підготовки фахівців до роботи з такими дітьми, розробки чітких критеріїв для класифікації деприваційних порушень у дітей, адекватних програм щодо їх корекції з урахуванням специфіки різних категорій дітей. Реалізація цих заходів сприятиме формуванню особистості знедаленої дитини, допоможе їй повірити у власні сили й можливості і завдяки цьому стати здатною пережити щасливі миті самовідкриття й самореалізації як найважливішої соціально-психологічної потреби кожної людини.

Література:

1. Бевз Г., Дорошенко О. Вплив деприваційних чинників на психічний розвиток дитини / Г. Бевз, О. Дорошенко // Проблеми загальної та педагогічної психології : Зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименко. – К. : ГНОЗІС, 2002. – Ч. 5. – С. 25-34.
2. Дубровина И.В., Лисина М.И. Особенности психического развития детей в семье и домах ребенка / И.В. Дубровина, М.И. Лисина // Возрастные особенности психического развития детей. – М., 1982. – С.192.
3. Лангмейер Й., Матейчек З. Психическая депривация в детском возрасте / Й. Лангмейер, З. Матейчек. – Прага, 1984.
4. Прихожан А.М. Толстых Н.И. Дети без семьи. Детский дом : заботы и тревоги общества / А.М. Прихожан, Н.И. Толстых. – М. : Педагогика, 1990. – 160 с.

Наталія Матейко,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри загальної та
експериментальної психології,
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”
(м.Івано-Франківськ)

Nataliya Matejko,
Candidate of Psychological Science,
Associate Professor, Vasyl Stefanyk
Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

ДУХОВНИЙ САМОРОЗВИТОК ЯК УМОВА ПОПЕРЕДЖЕННЯ АДИКТИВНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

ECCLESIASTICAL SELF-DEVELOPMENT AS A PRECAUTION METHOD AGAINST ADDICTIVE PERSONAL IDENTITY

Сучасне суспільство характеризується зростанням різноманітних форм адиктивної поведінки. Крім хімічних залежностей (тютюнопаління, алкоголізм, гамбринізм, наркоманія, залежність від стимуляторів), психологи виділяють поведінкові адикції (трудоголізм, еротичні (любовні, сексуальні й уникання), різні види бьюті-адикції, гемблінг, спортивна адикція, адикція вправ, харчова адикція і компульсивний шопінг – оніманія, болтоголізм, заняття екстремальними видами спорту й туризму, ургентна адикція, синдром Тоада, комп'ютерна й інтернет-залежність (нав'язливий веб-серфінг, кібероніоманія, кіберкомунікативна й кіберсексуальна залежність, обсесивна пристрасть до роботи з комп'ютером, інтернет-гемблінг), залежність від мобільних інформаційно-комунікаційних пристроїв і реклами, геджит-адикція та ін.

Коли в свідомості індивіда центральною ідеєю життя стає прагнення втечі від реальності, починається проблема адикції, яка іноді виявляється сильнішою від інстинкту самозбереження. На певній фазі розвитку пристрасті сила стимулу зростає, щоб принести попереднє задоволення (зростання толеранції).

Спектр залежностей поширюється від адекватних прихильностей, які сприяють творчому чи душевному самовдосконаленню і вважаються ознакою норми, до розладів, які призводять до психосоціальної дезадаптації.

Залежність складається з “душевної прихильності” (відчуття емоційно позитивної близькості, надихаючого захоплення, ейфоризуючого потягу, всеохоплюючої пристрасті до суб’єкта чи об’єкта, неможливість комфортно існувати без нього), саме в цьому приховуються критерії залежної поведінки.

З позицій християнської психології розвиток пристрасті є процесом деформації душевної сфери, який здатний розладнати душевне життя аж до стану хаосу, тому адикція – це тільки зовнішній прояв автоматизованої гріховної звички.

У кожній людині потенційно закладені моральні достоїнства (чесноти), які, в міру очищення душі від гріховності, поступово розкриваються. Першопричина духовного самовдосконалення міститься у внутрішньому світі особистості, а наслідком цього стає пошук зовнішніх опор у формі набуття віри та спеціальних знань спілкування з Богом, засвоєння технік самовдосконалення.

Метою духовного самовдосконалення є досягнення гармонії між власним життям і навколишнім світом. Психічне, відірване від духовного, завжди пристрасне, бо за ним постають людські потреби, у ньому проявляється Я особистості (егоцентрація, суб’єктність, аперцепція, пізнавальний та діяльнісний стилі тощо).

Людина повинна постійно контролювати свої тілесні потреби, турбуючись про те, щоб вони непомітно не переросли в пристрасті і не піднялися над життям духовним. Ступінь утримання “повинен визначатися судом совісті кожного”, а також прагненням духовного вдосконалення.

Таким чином, профілактику адиктивної ідентичності особистості слід проводити згідно з моделлю утвердження моральних принципів, орієнтованих на цінності добра, гріховності певних видів поведінки (статевого життя поза шлюбом, вживання алкоголю чи наркотиків, насилля тощо), дотримання правил суспільного співжиття, порядності і взаємоповаги у міжособистісних стосунках, ставлення до життя і здоров’я свого та інших як до найвищої цінності; розвивати релігійну культуру, яка дасть можливість формувати здорову, цілісну особистість, здатну до побудови повноцінних стосунків, моральних вчинків і справ, здатну до переживання глибоких почуттів і роздумів, до зрозуміння і пізнання людини.

Література

1. Абульханова-Славская К.А. Жизненные перспективы личности / К.А. Абульханова-Славская // Психология личности и образ жизни // Под ред. Е.В. Шороховой. – М. : Наука, 1987. – 322 с.

Олена Мишкулинець,
викладач гуманітарно-
педагогічного коледжу,
Мукачівський державний університет
(м. Мукачево)

Olena Myshkulynets
Senior lecturer,
Mukachevo State University
(Mukachevo)

МЕТОДИЧНИЙ АПАРАТ ДОСЛІДЖЕННЯ АДАПТАЦІЇ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ ДО НОВИХ УМОВ НАВЧАННЯ

METHODOLOGICAL MEANS IN THE STUDY OF THE ADAPTATION OF THE YOUNGER TEENAGERS TO THE NEW CONDITIONS OF EDUCATION

Аналіз літератури, присвяченої адаптації молодших підлітків у середній школі, дає підстави для висновку про невідповідність сучасної системи освіти завданням розвитку молодших підлітків. Альтернативні моделі освіти в нашій країні поки існують або в теорії, або у вигляді одиничних експериментальних шкіл.

У дослідженнях шкільної адаптації учнів по-різному ставиться питання про критерії цього явища. Однією з ознак, на основі якої виділяють різні підходи, є те, з чийої точки зору розглядається питання про адаптацію дитини – її самої чи оточуючих людей. Відповідно розставляються акценти у вивченні проблеми адаптації. Умовно можна розділити наявні підходи на три групи: “соціальний” – коли адаптація розглядається з точки зору оточуючих (цього підходу на практиці дотримується більшість учителів); “психологічний”, коли адаптація розглядається з точки зору дитини, і “соціально-психологічний”, який комбінує і ті, й інші критерії.

Варіативність шляхів адаптації також ставить питання про критерії, але вже в іншому аспекті, адже недоречність жорстких схем зумовлюється тим, що межа адаптації і дезадаптації найчастіше виявляється досить розмитою. Кількість повністю адаптованих дітей та дітей з явно вираженою дезадаптацією, як правило, невелика, а іншим приписуються різні проміжні форми адаптації (дезадаптації). Існують також спотворення в психічному розвитку, які не прийнято відносити до форм дезадаптації. Виникає питання і про те, чи вважати неадаптованою дитину, якщо вона неуспішна в якій-небудь сфері шкільного життя, але

компенсує це реалізацією своїх здібностей в іншій сфері і є емоційно благополучною. Адже випадки повної успішності дуже рідкісні, і, звужуючи межі, в яких ми вважаємо дітей адаптованими, можемо залишити більшість дітей за цими межами. Водночас часто основним завданням у практичному сенсі є виявлення того кола дітей, які справді потребують спеціальної допомоги і не можуть самостійно вирішити свої проблеми.

Результати теоретичного аналізу дозволяють засвідчити, що переважно діяльність шкільного психолога зводиться або до корекційної роботи з явно дезадапованими школярами, або ж до загальних профілактичних заходів. Проте, на нашу думку, подібний підхід є неефективним, адже не забезпечує систематичність та поступовість у роботі зі школярами на різних етапах їх шкільного навчання. Вирішення цього завдання виводить на перший план проблему виявлення ресурсів самої дитини, які дозволяють їй адаптуватися до змін освітнього простору. Аналіз результатів досліджень, присвячених проблемам молодшого підліткового віку і адаптації до школи, дозволив нам виявити ті сторони психічного розвитку, які можуть виступати основними компонентами ресурсу адаптації школяра при переході в п'ятий клас. У першу чергу це когнітивний компонент, представлений рівнем розвитку теоретичного мислення, яке формується до кінця навчання в початковій школі (Давидов В.В., 1973; А. З. Зак, 1995 та ін.).

По-друге, це мотиваційно-особистісний компонент, до якого ввійшли такі характеристики: мотивація до навчання, емоційне благополуччя, становище в колі однолітків, самооцінка, рефлексія та основні характерологічні риси особистості школяра. Рефлексія – одне з основних новоутворень молодшого шкільного віку. На початку підліткового віку рефлексія повинна “відокремитися” від контексту навчальної діяльності, в якій вона виникла. У віці 10-11 років у дітей відбувається якісний стрибок у розвитку рефлексії і самосвідомості (Цукерман Г.А., 1998; Поливанова К.Н., 1999 та ін.), і можна припустити, що це певним чином позначиться на процесі адаптації до умов навчання в середній школі. Спілкування з однолітками відіграє велику роль упродовж усього шкільного періоду життя дітей і багато в чому визначає їх емоційний стан. При переході в середню школу група однолітків поступово набуває особливого значення для молодшого підлітка (Драгунова Т.В., 1973; Фельдштейн Д.І., 1988; Воробйова Н.П., 1989; Лубовський Д.В. 1990 та ін.), його взаємини з однокласниками можуть впливати на успішність адаптації в школі (Новикова О.В., 1987). Крім того, на хід адаптації учня може чинити певний вплив його самооцінка, конфліктність якої пов'язана з тривожністю (Прихожан А.М., 2000).

Поєднання розглянутих компонентів, на нашу думку, може визначити індивідуальний шлях адаптації учня.

Очевидно, що адаптація молодшого підлітка в середній школі не може бути відділена від усього ходу перетворень у його житті в цей період. Сімейна ситуація розвитку, її зміна з переходом дитини в середню школу також впливають на те, яка сфера шкільного життя стає важливішою.

Велике значення колективу однолітків для молодшого підлітка визначило ще один напрям нашого дослідження. Поряд з цим, важливим чинником формування взаємин у класі є професійна поведінка педагога, який навчає його в початковій школі (Коломінський Я.Л., 1984). Цінності, які педагог укладає в неформальні правила відносин (наприклад розумовий розвиток, послух, активна поведінка поза уроками, наявність захоплень і т.ін.), формують основу пріоритетів у відносинах дітей. Методи, якими користується педагог (конкуренція між дітьми, колективно-розподілена діяльність, досвід спільних емоційних переживань) також впливають на те, які ресурси та шляхи адаптації будуть вибиратися дітьми в умовах, що змінюються (Синицька В.Д., 1972; Альошина Ю.Є., Коноводова А.С., 1988).

Таким чином, адаптація учнів до середньої школи розглядається як система напрямів адаптації. У даний час практично немає досліджень, присвячених розвитку дітей безпосередньо в період переходу з початкової школи в середню, тому ми зосередили свою увагу на вивченні зміни психологічного стану учнів при переході з четвертого до п'ятого класу.

Лариса Наконечна,
кандидат філологічних наук, викладач
кафедри філології і методики початкової
освіти,
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”
(м. Івано-Франківськ)

Larysa Nakonechna,
Candidate of Philology, Vasyl Stefanyk
Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

ЗАСАДИ УСПІШНОЇ РОБОТИ ВЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ДІАЛЕКТНОМУ МОВНОМУ ОТОЧЕННІ

FUNDAMENTALS OF THE SUCCESSFUL WORK OF THE TEACHERS OF UKRAINIAN LANGUAGE IN THE DIALECT ENVIRONMENT

Народнорозмовна українська мова представлена трьома наріччями (північне, південно-західне і південно-східне), кожне з яких – низкою говорів і говірок. Діалектне мовлення поширене на всій території України, тому характерне для більшості українців. На теренах Івано-Франківщини побутує низка говірок південно-західного наріччя: наддністрянські, бойківські, гуцульські, покутсько-буковинські, лемківські, мовні риси яких різко різняться від норм сучасної літературної мови.

Учитель початкової, а пізніше й середньої школи, завдання якого – формувати в учнів уміння та навички використовувати засоби літературної мови в усіх видах мовленнєвої діяльності, зазвичай стикається з тим, що мовлення школярів більшою чи меншою мірою є діалектним. Саме говіркове мовлення для учнів є звичним, засвоєним з раннього дитинства і, на їхню думку, правильним.

У цій ситуації очевидно виникає питання, який підхід обрати під час навчання літературної мови: вказувати на “ненормативність” діалектного мовлення, його регіональну обмеженість, боротися з діалектизмами, викорінювати їх із мовлення учнів, а отже, формувати уявлення про маловартісність вікових культурних надбань народу чи, навпаки, зважати на особливості місцевої говірки під час формування мовленнєвої і мовної компетентності учнів, виховувати повагу до мовлення прадідів.

В історії української шкільної освіти і діалектології був період боротьби і викорінення, однак, як засвідчують реалії і навіть численні мовознавчі та фольклорні експедиції, живе розмовне мовлення – непохитне. Отож, варто говорити про співіснування діалектного і літературного мовлення, а не про їх протиборство.

Слушною вважаємо думку про те, що “в офіційному мовленні кожен громадянин України повинен, звичайно, використовувати українську літературну мову, належно нею володіти, однак у неофіційній сфері не слід нехтувати можливістю користуватися місцевими говірками...” [5, с. 12].

Саме вчитель повинен, не занижуючи ролі місцевої говірки, допомогти дітям усвідомити значення діалектного мовлення та літературної мови в житті людини і народу, навчити добирати відповідні мовні засоби залежно від ситуації, враховуючи їх функціональні особливості, тобто сприяти формуванню поваги школярів як до літературної, так і до діалектної форм загальнонародної мови. Адже порозуміння в полідіалектному мовному середовищі встановлюється перш за все завдяки літературній мові.

Щоб уникнути зневажливого ставлення учнів до місцевих говірок, доцільним, на наш погляд, є ознайомлення школярів (можливо, навіть побіжно) зі значенням діалектів у становленні літературної мови, з історичними основами тих сучасних діалектних форм, якими розмовляють діти і їхнє оточення.

Адже беззаперечним є твердження, що “діалектна мова – певна реальна система, що має багатовікову давність і виявляє величезну стійкість” [3, с. 33]. “Народні говори – це та джерельна база, якою живиться і живе літературна мова як інваріант загальнонаціональної мови народу” [5, с. 12]. Так, частина лексичних діалектизмів, як-от: ватра, легінь, полонина – набули загальнодіалектного статусу і, ввійшовши до складу літературної мови, активно в ній функціонують.

“Діалектне мовлення у багатьох випадках проливає світло на з’ясування багатьох проблем етнографії, фольклористики, літературознавства, вивчення історії та сучасного стану матеріальної та духовної культури народу” [2, с. 3]. Навіть найменші говірки нерідко мають такі оригінальні мовленнєві вирішення, літературні відповідники до яких або відсутні, або є неоднослівними, описовими. Діалекти самодостатні, вони сформувалися протягом століть саме в тому обсязі (з тією базою лексем, слівформ і словотвірних засобів), який був необхідний його носіям для вираження думок, почуттів, для провадження господарства й громадського життя.

“Західноукраїнські говори належать до найдавніших і найстаріших говорів української національної мови, і це підтверджується тим, що вони відбивають у своїй структурі фонетичні і граматичні риси, які були

властиві українській мові ще часів Київської Русі, в давньо- чи староукраїнській мовах” [5, с. 14-15].

Так, наприклад, у говірках південно-західного наріччя збережено реліктові форми дієслова – давньоукраїнського складеного минулого часу (так званого перфекта). Від особових форм дієслова *бути* в теперішньому часі збереглися елементи *-м, -с* (1, 2 ос. одн.) та *-смо, -сте* (1, 2 ос. мн.), які або разом з дієсловом, або як приrostки до інших слів у реченні вказують на особу виконавця дії. Зокрема, на 1-у особу вказує елемент *-м (-їм)*: *любйу-їм, читав-їм*; на 2-у особу однини - елемент *-с (-їс, -єс)*: *питав-їс, ходив-єс*: *Мала-м пйитиро дітий, а типер нима ні удного коло мени* [5, с. 71].

Дієслова умовного способу нерідко представлені давніми формами, що утворені поєднанням активного дієприкметника минулого часу на *-л* та допоміжного дієслова *бути* у особових формах (*бимь, быхъ, бысте*) [4, с. 216]. Ці давні форми умовного способу найбільшою мірою збереглися у східнокарпатських говірках [1, с. 142]: *бим знала, дали бисте, ... екбих були ни хлемінділи, то бих ни мокли* [6, с. 13].

Дієслова майбутнього часу недоконаного виду є поєднанням інфінітива основного дієслова та залишків давніх особових форм допоміжного дієслова *имати* у препозиції (*му, меш, ме, мемо, мете, муть*) [1, с. 215]: *му мати* (матиму), *мете їсти* (їстимете) *муть боліти* (болітимуть), *меш бічи* (бігтимеш), *ме держєти* (держатиме), *мемо писати* (писатимемо): *Бо хоть банно за мамов, але такє ме боліти, ек буде бити. Одна ме держати, а друга буде бити* [6, с. 10].

Отож, ефективне формування мовної особистості на фоні діалектного мовлення можливе лише за умов належного володіння вчителем знаннями з сучасної літературної мови, культури мовлення і діалектології, врахування місцевих говіркових особливостей під час навчання літературної мови, а також поваги вчителя до всіх мовних надбань українців, говіркових у тому числі.

Література

1. Бевзенко С.П. Українська діалектологія / С.П. Бевзенко. – К. : Вища школа, 1980. – 246 с.
2. Гриценко П.Ю. Ареальне варіювання лексики / П.Ю. Гриценко. – К. : Наукова думка, 1990. – 272 с.
3. Дейниченко Н.П. Культура мовлення і діалекти / Н.П. Дейниченко // Філологічні науки: синхронічний і діахронічний аспекти. Збірник наукових праць. – Суми, 2008. – С.32-37.
4. Історична граматики української мови / [Жовтобрюх М.А., Волох А.Т., Самійленко С.П., Слинсько І.І.]. – К. : Вища школа, 1980. – 320 с.
5. Лесюк М.П. Мовний світ сучасного галицького села (Ковалівка Коломийського району) / М.П. Лесюк. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2008. – 328 с.
6. Плитка-Горицвіт П. Мила книжечка...(з наймолодших років моїх) / П. Плитка-Горицвіт. – Івано-Франківськ : “Місто НВ”, 2005. – 44 с.

Наталія Никорак,
асистент кафедри теорії та методики
початкової освіти,
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”
(м. Івано-Франківськ)

Nataliia Nykorak,
Assistant Professor, Vasyl Stefanyk
Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

ВПЛИВ ГІРСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ НА ЕСТЕТИЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

UKRAINIAN CARPATHIANS REGION INFLUENCE ON THE ESTHETIC PRIMARY SCHOOL CHILDREN DEVELOPMENT

В основу процесу виховання загальної естетичної культури молодшого школяра покладено принцип всебічного і гармонійного розвитку особистості, що поряд з іншими детермінантами впливає на формування його характеру та світогляду. Ставлення людини до світу прекрасного формується і розвивається впродовж усього життя, однак не всі вікові періоди рівноцінні для забезпечення сталого естетичного розвитку [3, с. 240]. Молодший шкільний вік – найбільш сприятливий етап становлення людини, протягом якого створюється фундамент для формування світогляду та естетичних поглядів. Адже для молодшого школяра властиві образність мислення, відсутність стереотипів, превалювання емоційної сфери над раціональною. Внаслідок належної роботи з молодшими школярами у них вдається виробити тонке розуміння краси навколишнього середовища, високий рівень естетичної свідомості: сформувані ідеал, смак, розвинути естетичні почуття. Важливим чинником у пізнанні та осмисленні навколишнього світу виступає естетична діяльність, яка безпосередньо залежить від внутрішніх та зовнішніх факторів формування особистості школяра-початківця.

Вивчення особливостей естетичного розвитку учнів молодшого шкільного віку і формування їх естетичної культури знайшли відображення у працях Д. Кабалевського, Б. Неменського, В. Сухомлинського, Л. Толстого, К. Ушинського та інших письменників, педагогів, діячів мистецтва. Естетико-педагогічний ракурс питання

виховання широко представлений у спадщині відомих українських педагогів та освітніх діячів: Е. Водовозової, П. Каптерева, С. Лисенкової, Е. Михеєвої, С. Русової, К. Ушинського. Теоретична розробка елементів системи естетичного виховання репрезентована у працях видатних учених і педагогів: Ю. Борева, О. Бурова, В. Вансаалова, Л. Воловича, І. Долецької, М. Каган, Л. Коган, В. Розумного, В. Скатерщикова, Є. Квятковського, М. Лайзерова, А. Макаренка, О. Семашко, В. Сухомлинського, В. Шестакової та ін. Діяльнісний аспект проблеми естетичного виховання досліджували І. Глинська, М. Завадська, Л. Занков, В. Кириєнко, Д. Кузін, Б. Неменський, Л. Салтикова. Однак специфіка естетичної діяльності молодших школярів залишається малодослідженою сферою в спектрі проблем естетичного виховання і потребує ретельного вивчення та обґрунтування не тільки на теоретико-практичному рівні, а й у контексті етнорегіональних особливостей національного виховання.

Особистість розвивається виключно в процесі власної діяльності. Людина виступає в житті перш за все як діяч, митець, творець; саме в діяльності вона розкривається як суб'єкт-діяч незалежно від того, чим займається і до якого типу активності схильна. Отже, людська діяльність – це процес активної взаємодії суб'єкта з об'єктом, під час якого суб'єкт задовольняє будь-які свої потреби, досягає поставленої мети і надає своїй активності певного значення та сенсу. Діяльність, на відміну від поведінки, характеризує свідому сторону особистості людини [2]. Природний стан людини – стан активності, тому діяльність (у загальнометодологічному розумінні) можна розглядати як спосіб активного відношення суб'єкта (людини) до світу, спрямований на цілевідповідне перетворення та зміну останнього [4, с. 43].

У педагогічній літературі основними видами діяльності дітей визначають гру, навчання та працю. За спрямованістю розрізняють: пізнавальну, громадську, художню, спортивну, технічну, ремісницьку, гедонічну діяльність (Н. Мойсеюк). Протягом життя людина постійно бере участь у різноманітних сферах діяльності: трудовій, навчально-пізнавальній, суспільно-політичній, художній, творчій, спортивній, ігровій тощо.

В естетико-філософському ракурсі диференціація типів діяльності здійснюється за типами відношення суб'єкта до світу об'єктів, реалізованими у специфічних формах діяльності, а саме:

- практична діяльність, яка спрямована насамперед на перетворення світу згідно з поставленими людиною цілями;

- пізнавальна активність – служить цілям розуміння об'єктивних законів існування світу, без якого неможливе виконання практичних завдань;

- естетична діяльність, пов'язана із сприйняттям і створенням творів мистецтва, які визначаються ціннісними орієнтаціями того чи іншого соціуму та індивіда [2].

Таким чином, естетична діяльність – це будь-яка суспільна діяльність у її загальнолюдському вимірі, пов'язана з перетворенням дійсності за законами краси, внаслідок чого розвиваються якості і здібності особистості, що мають загальнокультурне значення [1, с. 106]. Відповідно до того, на що спрямована естетична діяльність та що є її предметом, виділяють наступні основні орієнтири естетичної діяльності:

- природа як один із первинних проявів активності людини;
- людська особистість як об'єкт естетичної діяльності;
- праця як одна із сфер творчого прояву людини;
- система суспільних відносин як основа перебування особистості в соціумі;

- мистецтво як особлива форма відображення суспільного буття, суспільної свідомості через призму не реального світу, а бажаного.

Зазначені вектори естетичної діяльності людини в умовах гірського середовища набувають іншого забарвлення, мають певні особливості, визначені природними, географічними, економічними та антропологічними чинниками. Розглядаючи естетичну діяльність молодшого школяра у зв'язку зі специфікою гірських умов, можна окреслити наступні положення:

- молодший школяр гірської школи тісніше взаємодіє з природою і складає непорушний континуум у підсистемі природа – естетична діяльність. Будучи джерелом життя, скарбницею життєвих ресурсів, природа постає предметом художньо-естетичного ставлення дитини до дійсності, джерелом творчого натхнення, неперевершеною “майстринею”, що творить неймовірну кількість форм та різновидів суцього;

- обмеженість сторонніх впливів на розвиток особистості молодшого школяра в гірських умовах, його постійне перебування на грані між світом природи і досягненнями сучасної цивілізації формує специфічне уявлення про модель людської особистості, в основі якої закладені детермінанти родинного виховання, спадкоємності, традицій, соціуму;

- складні ландшафтно-кліматичні умови проживання стають спонукою до ранньої трудової діяльності дитини, її швидкого фізичного змужніння. Праця на лоні природи викликає почуття вдячності та поваги до землі-годувальниці, стає основою функціонування різноманітних ремесел;

- суспільні відносини молодшого школяра стають основою перебування його в соціумі. Морально-етичні норми відносин горян

проявляються не тільки в колективних формах взаємодії, а й через індивідуальну активність, соціальну діяльність і знаходять вияв у манерах та поведінці. Етика стає системою виражальних засобів, через які здійснюються вчинки і дії що безпосередньо базуються на психологічних особливостях та відображаються у поведінці учнів-початківців;

- складність комунікативних умов і обмежений доступ до загальнолюдських культурних надбань стають, з одного боку, суттєвою перешкодою для полікультурного проникнення, а з іншого, – консервантом унікальності, автентичності і неповторності мистецтва горян. Діти змалку долучаються до створення витворів мистецтва, і це переходить у систему розвитку традиційних родинних шкіл вишивання, ткацтва, килимарства, ліжникарства, гончарства, різьбярства, художньої обробки дерева тощо.

Таким чином, екологічна, трудова, навчально-пізнавальна, громадська, ремісницька, художня, творча та інші види діяльності молодших школярів стають підсистемами естетичної діяльності в умовах гірського середовища.

Література

1. Естетика : Навч. посіб. / М.П. Колесніков, О.В. Колеснікова, В.О. Лозовой та ін., За ред. В.О. Лозового. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 208 с.
2. Мизес Л. Человеческая деятельность. Трактат по экономической теории / Людвиг фон Мизес. – М. : Экономика, 2000. – 878 с. [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.libertarium.ru/humanact>
3. Решетуха Л. До питання естетичного виховання молодших школярів / Любов Решетуха // Молодший школяр: проблеми розвитку. – Івано-Франківськ : “Плай”, 2006. – 316 с.
4. Якса Н.В. Основи педагогічних знань : Навч. посіб. / Н.В. Якса. – К. : Знання, 2007. – 358 с.

Ярослав Никорак,
викладач кафедри інформатики,
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”
(м. Івано-Франківськ)

Yaroslav Nykorak,
Senior lecturer, Vasyl Stefanyk
Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

ПРОБЛЕМА ГОТОВНОСТІ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА ДО НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

STAGE OF THE READINESS OF THE MODERN TEACHER TO SCIENTIFIC EDUCATIONAL ACTIVITY

Удосконалення професіоналізму та педагогічної майстерності вчителя є важливою передумовою підвищення ефективності навчально-виховного процесу і реформування національної освітньої політики в Україні.

Підготовка вчителя завжди була в центрі уваги як учених, так і практичних працівників освіти. Загальним питанням перетворення кадрового педагогічного потенціалу присвячено роботи О.А.Абдулліної, Б.М. Андрієвського, С.Я. Батишева, В.І. Бондаря, І.А.Зязюна, М.М. Левицького, М.Є. Мажора, В.К. Майбороди, О.Г.Мороза, Н.Г. Ничкало, М.Д. Нікандрова, В.О. Сластьоніна, С.О.Сисоєвої, В.Є. Прокопчука, О.І. Піскунова, Л.О. Хомич, Л.В.Черкашина, О.Ф. Явоненко.

Однак сучасний стан професійної підготовки педагогічних кадрів не забезпечує належний рівень готовності майбутніх спеціалістів до ефективної діяльності, оскільки він ґрунтується здебільшого на аналітичному підході (структурно-якісній роздробленості окремих навчальних дисциплін). Нова тенденція, що стверджується емпіричним шляхом, орієнтує на багатоаспектну різнобічну змістовну і смислову інтеграцію, введення нових навчальних інтегративних дисциплін, які відображають динамізм сучасної наукової парадигми, багатогранність її внутрішніх зв'язків.

Сказане дає підставу стверджувати, що сьогодні в системі шкільної освіти необхідний педагог нового типу, який володіє здатністю до глибокого вивчення педагогічних явищ, вміє спостерігати, аналізувати, робити висновки, критично оцінювати результати своєї діяльності, вибирати стратегію поведінки в тій чи іншій навчально-виховній

ситуації, генерувати нові ідеї, гнучко змінювати способи взаємодії з суб'єктами освітнього процесу, створювати умови, що сприяють розвитку вихованців.

Відповідно до методологічних і нормативних положень розвитку вітчизняної освіти сучасна професійна підготовка майбутніх учителів має бути спрямована на створення умов для оптимального розкриття їхнього особистісного потенціалу, здатності до саморозвитку, самовизначення та самореалізації. Метою цих змін стає підготовка педагогів, здатних професійно й творчо реалізувати свої функції, прагнути до вдосконалення педагогічної діяльності [2]. Звідси найважливішим завданням підготовки вчителів є не тільки формування професійних навичок, але й виховання творчих особистостей, готових здійснювати науково-дослідницьку роботу у своїй майбутній професійній діяльності та використовувати новітні досягнення науково-технічного прогресу.

Об'єктивною потребою розвитку сучасної педагогіки вищої школи стало навчання студентів науково-дослідницької роботи. Перед вищою школою постало завдання підготовки фахівців, наділених усіма компонентами педагогічної культури, у тому числі методологічною, дослідницькою та комп'ютерною культурою.

Адже сучасне суспільство зацікавлене, щоб одержати таких фахівців, які здатні самостійно й активно діяти, творчо мислити. А вміння проводити педагогічні дослідження є одним із критеріїв готовності випускника до самостійної творчої педагогічної діяльності в майбутньому. Підготовка майбутніх педагогів з таким умінням повинна займати важливе місце в системі вищої професійної освіти.

Виходячи з того, що в професійній діяльності педагога ми постійно стикаємося з процедурами педагогічного дослідження, а дослідницькі дії й операції міцно увійшли до складу його узагальнених професійних умінь, слід говорити про дослідницьку компетенцію, якою повною мірою повинен володіти педагог, щоб успішно вирішувати численні дослідницькі завдання.

Глибоке розуміння суті педагогічних явищ і процесів, творчий підхід до розв'язання неординарних педагогічних завдань неможливі без свідомого оволодіння методами наукового пізнання, ознайомлення з методологією і логікою дослідницького процесу, вміння прогнозувати його наслідки. Звідси одним з важливих завдань підготовки педагогічних кадрів є не тільки формування професійних навичок, а й виховання творчих особистостей, що готові вести теоретичні та експериментальні дослідження, вміють використовувати весь потенціал наукової методології, дослідницьких методів, новітні досягнення науково-технічного прогресу.

Основним завданням наукових досліджень у педагогічній теорії та практиці є розкриття об'єктивних законів і закономірностей, на основі яких відбувається процес формування всебічно розвиненої людини, здійснюється керування явищами і їх регулювання, що становить суть процесу виховання, освіти і навчання як основних педагогічних категорій [1].

Перебіг педагогічного процесу характеризується надзвичайно складним переплетенням різнобічних об'єктивних і суб'єктивних факторів, впливом найрізноманітніших ситуацій і безлічі випадкових, часто неконтрольованих елементів. Саме це становить складність методики науково-педагогічних досліджень. Серед педагогів зростає інтерес до застосування математичних методів, що іноді істотно змінює характер самих педагогічних досліджень. Це пов'язано з тим, що виникають нові можливості аналізу психолого-педагогічних явищ, висуваються більш строгі вимоги до понятійного апарату педагогічної науки, до постановки задач і побудови нових теорій. Однією з причин проникнення математичних методів у педагогіку є розширення використання педагогічних знань на практиці, яке вимагає строгості, точності, якісної та кількісної визначеності методів педагогічних досліджень, понять, концепцій і теорій. Використання точних методів у педагогіці передбачає також звернення до обчислювальної техніки і теоретичної кібернетики під час вивчення і моделювання явищ, пов'язаних із діяльністю людини в усіх сферах життя.

Останнім часом математичні методи стали відігравати вагомую роль у розвитку гуманітарно-соціальних наук і застосовуються до все більш широкого кола явищ. Сфера їх використання вже не обмежується лише статистичною обробкою даних, а включає побудову самої теорії та опис її кількісної сторони.

Тому одним із завдань, що виникають у зв'язку з математизацією педагогічної науки, є завдання класифікації, з однієї сторони, самих педагогічних проблем, а з іншої, – ймовірнісних і статистичних методів. Провідною метою зазначеної класифікації є визначення, які саме методи теорії ймовірностей і математичної статистики придатні для розв'язання тієї чи іншої педагогічної проблеми.

Однак наукові доробки В.І. Богословського, В.І. Загвязінського, Н.М. Новікова, Н.М. Яковлевої та інших учених показали, що на сьогоднішній день педагоги всіх рівнів освіти відчувають істотні труднощі, стикаючись з необхідністю вирішення поставлених перед ними дослідницьких завдань. Вони в більшості випадків виявляються не здатними застосовувати математичні методи наукового дослідження; дотримуватися логічної послідовності дій під час проведення експерименту; давати наукове обґрунтування програми дослідно-

експериментальної роботи; здійснювати добір способів її проведення і грамотно представляти результати дослідження.

Аналіз існуючої практики підготовки майбутніх учителів до науково-дослідницької діяльності свідчить про необхідність створення спеціально спланованої системи підготовки студентів вищих навчальних закладів до наукових досліджень у цілісному педагогічному процесі, яка поєднує в собі систему виховної роботи, дидактичний процес та педагогічну практику. Формування кожного компонента науково-дослідницької діяльності має власний зміст, шляхи, умови та засоби.

Отже, для сучасної школи найбільший інтерес становить не просто вчитель-предметник, а вчитель – активна й творча особистість, носій усіх складових педагогічної культури. Тому важливо ще під час навчання у вищому навчальному закладі стимулювати в студентів пізнавальну активність, розвивати творче мислення, формувати готовність включитися в необхідні для вдосконалення навчально-виховного процесу наукові дослідження. Учитель школи повинен бути готовим до проведення педагогічних дослідів, спостережень, експериментів, оскільки саме вони сприяють зміні сталих, зазвичай застарілих, способів і прийомів навчання і дають можливість для подальшого розвитку й самовдосконалення.

Література

1. Абдуллина О.А. *Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования* / О.А. Абдуллина. – М. : Просвещение, 1990. – 141 с.
2. Бабанский Ю.К. *Проблемы повышения эффективности педагогических исследований* / Ю.К. Бабанский. – М. : Педагогика, 1982. – 192 с.
3. Зайченко І.В. *Педагогіка : навч. посіб.* / І.В. Зайченко. – Чернігів, 2003. – 528 с.

Марія Оліяр,

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри теорії та методики початкової
освіти,
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”
(м. Івано-Франківськ)

Mariya Oliyarska,

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor, Vasyl Stefanyk
Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

**ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ КОМУНІКАТИВНИХ
СТРАТЕГІЙ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО РОБОТИ В ГІРСЬКІЙ ШКОЛІ**

**USAGE OF THE COMMUNICATION INTERACTIVE STRATEGIES
IN PRIMARY SCHOOL TEACHERS PREPARATION TO WORK IN
MOUNTAIN REGION SCHOOLS**

Сьогодні в початковій школі здійснюється перехід від авторитарної моделі до особистісно зорієнтованої, яка найбільш виразно виявляється в компетентнісному підході до навчання і виховання школярів. При цьому дуже важливо враховувати вікові особливості учнів молодшого шкільного віку, їх інтереси, можливості, використовувати такі форми, методи і прийоми навчання, які б відповідали специфіці навчального предмета. Зокрема, у навчанні української мови сьогодні особливо важливий комунікативний аспект, а тому перевага надається таким видам навчальної роботи з дітьми, які дають можливість організувати активну мовленнєву діяльність молодших школярів.

Одним з ефективних засобів організації навчально-виховного процесу в ракурсі особистісно зорієнтованої гуманістичної парадигми стають інтерактивні навчальні стратегії, які, на відміну від традиційних пасивних моделей, є різновидом активного навчання, що забезпечує всебічний розвиток сутнісних сил особистості молодшого школяра. Інтерактивність навчально-виховної роботи насамперед виявляється в сфері спілкування педагога з дітьми. Тому оволодіння інтерактивними стратегіями навчальної комунікації – один з важливих напрямів професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів як педагогів-гуманістів.

Проблеми гуманістичної психології і педагогіки, зокрема гуманного ставлення до дитини, педагогічної взаємодії між учителем та учнем, організації навчального спілкування на гуманістичній основі тощо, досліджували чимало вітчизняних та зарубіжних учених (Ш.Амонашвілі, М. Данилов, Г. Костюк, А. Макаренко, К. Роджерс, В.О.Сухомлинський, Д. Хазард та ін.).

Низка наукових праць присвячена дослідженню інтерактивних технологій навчання, зокрема у зв'язку з мовною освітою школярів (Л.Варзацька, Р. Балан, Л. Кратасюк, М. Красовицький, М. Олійник, М.Пентилюк, О. Пометун, Т. Симоненко, Н. Солодюк, Л. Щербина та ін.).

Разом з тим, комунікативний аспект використання інтерактивних стратегій залишається малодослідженим. Особливо це стосується сільської (гірської) школи, де є певні особливості, пов'язані з різними чинниками як соціального, так і природного середовища, а також підготовки до роботи в них майбутніх учителів початкових класів.

Успішне використання інтерактивних стратегій у початковій сільській школі можливе за умови готовності учнів до використання того чи іншого методу, їх не лише мовної та мовленнєвої, але й певної соціальної підготовки. Від учителя вимагається не тільки добре володіння інтерактивними технологіями та методикою їх застосування, що в сукупності складає інтерактивну стратегію, але й їх ретельний попередній аналіз з погляду доступності для учнів та доцільності застосування при викладанні тої чи іншої теми, у тій чи іншій навчальній ситуації. Тому однією з важливих умов ефективного застосування інтерактивних стратегій є належна фахова підготовка майбутніх педагогів.

Інтерактивне навчання, як відомо, передбачає взаємодію всіх, хто навчається і навчає, тобто в процесі професійної підготовки майбутніх учителів і викладач, і студенти стають суб'єктами спілкування, яке відбувається під час моделювання різноманітних життєвих ситуацій, рольових ігор, спільного розв'язання проблем, навчальної співпраці тощо. Інтерактивні методи дають можливість кожному майбутньому педагогові розвинути свої здібності, продемонструвати навчальні вміння в конкретних ситуаціях, порівняти себе з іншими. Таким чином, інтерактивне навчання найкраще вписується в модель особистісно зорієнтованого підходу, дає можливість майбутнім учителям переконатися в його ефективності, сформуванню вміння використовувати інтерактивні стратегії комунікування в практиці роботи початкової школи.

Крім того, застосування інтерактивних стратегічних підходів у лінгвістичній освіті майбутніх педагогів дозволяє розвивати їх як мовну особистість, яка надалі здатна забезпечити розширення функцій

державної мови, творення україномовного середовища в усіх сферах суспільного життя.

Основні якості вчителя, які необхідно сформувати шляхом застосування інтерактивних комунікативних стратегій, – це:

- комунікативно доречне використання різноманітних мовних засобів у процесі роботи з учнями;
- постійне вдосконалення своїх лінгвістичних знань та підвищення рівня культури мовлення;
- здатність застосовувати відповідні інтерактивні стратегії в роботі з молодшими школярами;
- організовувати урок української мови із застосуванням усієї різноманітності шляхів розвитку активної мовленнєвої діяльності дітей;
- демонструвати учням зразки мовленнєвої поведінки в конкретних комунікативних ситуаціях;
- використовувати власний життєвий досвід дітей для розв'язання проблем, що виникають у процесі комунікації;
- під час оцінювання навчальних досягнень школярів враховувати не лише рівень засвоєння ними знань та умінь, але й здатності використовувати їх у конкретних життєвих та навчальних ситуаціях.

У сучасній педагогічній науці чітко розмежовуються поняття методики і технології навчання, однак, на нашу думку, стратегічний підхід у підготовці майбутніх учителів, який дає змогу поєднати ці дві складові, дозволить сформувати в них уміння не просто навчати, а навчати так, щоб забезпечити обов'язкове досягнення визначеної навчальної та розвивальної мети.

Роман Познанський,
асистент кафедри іноземних
мов і країнознавства,
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”
(м. Івано-Франківськ)

Roman Poznanskyu,
Assistant Professor, Vasyl Stefanyk
Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

ДІЄСЛОВА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ “АГРАРНЕ ВИРОБНИЦТВО (РОСЛИННИЦТВО)” В ГОВОРАХ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

VERBS OF LEXICAL AND SEMANTIC FIELD “AGRICULTURAL PRODUCTION (CROP PRODUCTION)” IN DIALECTS OF THE CARPATHIAN REGION

Всеохопне вивчення національної мови неможливе без залучення до матеріалу дослідження її територіальних діалектів. У зв'язку з цим останнім часом актуальними є студії над мовою регіональних мовних утворень – говірок окремих сіл, районів, областей, регіонів. Говірки, які охоплюють гірські райони Карпатського регіону, репрезентують яскравий діалектно-мовний матеріал, що відзначається насамперед своєю архаїкою в фонетичній та граматичній системі порівняно з іншими говорами. Зважаючи на складні умови розвитку краю, в говірках даного регіону відбито чимало запозичень із польської, румунської, угорської, німецької мов, що є характерною рисою лексики говорів Карпатського регіону. Лексика краю репрезентує насамперед своєрідність мислення та ментальність українців Карпат. Причому, на нашу думку, благодатними для дослідника пластами лексики є ті групи слів, які позначають реалії, важливі в повсякденному житті мовця, адже саме такі денотати закономірно отримуватимуть у мові більшу кількість номінацій, відзначатимуться різноманіттям структури тощо. Рослинництво поряд із тваринництвом є важливою сферою господарської діяльності горян, а тому звернення до лексико-семантичних особливостей дієслів цієї тематичної сфери не випадкове.

Дієслова лексико-семантичного поля “аграрне виробництво (рослинництво)” ще не були предметом спеціального наукового дослідження. Більше того, у студіях, присвячених вивченню

особливостей дієслівної лексики та виявленню її типології, такі вербативи не виокремлюються в окремий пласт лексики, навіть якщо типологізувальним критерієм виступають денотативні особливості семантики дієслів [Див., напр.: 1; 3;].

Опираючись на теорію лексико-семантичних полів і груп, а також різні підходи до семантичної типології передусім дієслівної лексики, окреслимо низку вихідних положень ідентифікації та подальшої типології дієслів лексико-семантичного поля “аграрне виробництво (рослинництво)”. Очевидним є те, що в основу виділення таких дієслів мусить бути покладений онтологічний принцип, тобто їх денотативні компоненти значення, які повинні виступати інтегральними семами. Інакше кажучи, до лексико-семантичного поля “аграрне виробництво (рослинництво)” належать тільки ті дієслова, які позначають різноманітні процеси чи стани, певною мірою пов’язані з господарською діяльністю людини в аграрній сфері.

Беручи до уваги послідовні етапи будь-якого виробництва як процесу, можна окреслити й загальну схему їх вербальних номінацій. Так, найбільш узагальнено схема повинна включати такі комплекси процесів:

- підготовка (заготівля) матеріалу, необхідного в процесі виробництва, та первинні обробки матеріалу;
- безпосереднє виробництво продукції (може передбачати кількоступеневе виробництво з різними фазами й етапами);
- зберігання та збут продукції.

Аграрне виробництво в цьому аспекті відзначається своєю специфікою. Так, сам термін “виробництво” є до певної міри умовним, адже сільське господарство не виготовляє безпосередньо якісь артефакти, як, скажімо, автомобільне виробництво, виробництво меблів, інструментів, будматеріалів тощо. Аграрне виробництво, зокрема рослинництво, зводиться до вирощування певних видів рослин і одержання з них плодів чи переробки якихось інших частин рослин. Зважаючи на це, виробничий цикл рослинництва набагато ширший, адже мусить включати як догляд за рослинами, їх вирощування, так і збирання та переробку врожаю.

На основі виокремлення хронологічно впорядкованих етапів аграрного виробництва (рослинництва), а також процесів, пов’язаних із ними, можемо виділити вісім лексико-семантичних груп дієслів, якими позначаються різноманітні з раніше окреслених етапів, у межах лексико-семантичного поля “аграрне виробництво (рослинництво)”:

1. Дієслова на позначення процесів обробітку ґрунту.
2. Дієслова на позначення процесів обробітку насіння (дієслова насінництва).
3. Дієслова на позначення процесів садіння чи сіяння насіння.

4. Дієслова на позначення процесів догляду за рослинами під час їхнього росту та дозрівання.
  5. Дієслова на позначення процесів збирання врожаю.
  6. Дієслова на позначення процесів підготовки реманенту.
  7. Дієслова на позначення процесів завдання шкоди аграрному господарству.
  8. Дієслова на позначення процесів, які безпосередньо не здійснюються людиною, в тому числі:
    - а) пов'язаних із ростом та дозріванням рослин;
    - б) пов'язаних із знищенням, загибеллю рослин.
- Така внутрішня типологія дієслів лексико-семантичного поля “аграрне виробництво (рослинництво)” повною мірою відбиває структуру названого поля, при цьому кількість вербативів різних груп неоднакова як у літературній мові, так і в Карпатських говірках. Більше того, окремі з названих нами груп у цілому не репрезентовані специфічними лексемами, а для позначення процесів, виокремлених у таку групу, використовуються в говірках літературні лексеми, щоправда, фонетично адаптовані до говіркової вимови. Такими є дієслова на позначення процесів обробітку насіння (дієслова насінництва), дієслова на позначення процесів садіння чи сіяння насіння та дієслова на позначення процесів підготовки реманенту.
- Серед інших найчисельнішою є восьма група, до якої відносимо дієслова на позначення процесів, які безпосередньо не здійснюються людиною. Серед них зафіксовано такі, які вказують на процеси росту чи дозрівання рослин (*бринити* ‘достигати, половіти (про збіжжя)’, *виверчуватиси* ‘проростати, сходити (переважно про злакові культури)’, *визернюватиси* ‘дозрівати, достигати (про кукурудзу)’, *вісипати* (у 3 знач.) ‘викидати колос’, *доходитьи* ‘достигати (про збіжжя)’, *запрести* ‘зацвісти (про кукурудзу)’, *затичити(си)* ‘квітнути, заквітчатися’, *зродити* ‘дати добрий урожай’, *исцвисти* ‘зацвісти’, *корчуватиси* ‘кущитися (про рослини), рости купками’, *успагнути* ‘дозріти (про льон, коноплі)’, *цвисти* (в 1 знач.) ‘квітувати (про жито)’), а також ті, які вказують на процеси загибелі рослин (*бринявіти* ‘трухлявіти’, *словіти* (у 2 знач.) ‘вироджуватися (про ґрунт, землю)’, *струпихнути* ‘струхлявіти’, *струпишити* ‘струхлявіти’).
- Менш численною є група дієслів, які вказують на процеси збирання врожаю. Сюди відносимо такі вербативи: *бритити* (у 2 знач.) ‘гладенько косити’, *важайкувати* ‘поспішно заготовляти сіно’, *вершити* ‘укладати верх копиці’, *вісувати* (у 3 знач.) ‘згромадити вал сіна згори’, *траблювати (трамблювати)* (у 2. знач) ‘гребсти граблями сіно’, *микати* ‘зривати рослини’, *палати* (в 1 знач.) ‘відділяти половику від зерна’, *претати* (у 1 знач.) ‘збирати (про врожай)’ [2].

Аналізуючи систему дієслів лексико-семантичного поля “аграрне виробництво (рослинництво)” в говірках горян Карпатського регіону, бачимо, що вона репрезентована різними групами лексики. При цьому більше номенів отримують процеси тієї галузі рослинництва, яка найбільш поширена в Карпатах. З наведених дієслів бачимо, що це – заготівля сіна для худоби, землеробство, скотарство. Чимало дієслів водночас вказують на різноманітні процеси, які відбуваються без участі людини (дозрівання рослин, їх вимирання та ін.). Це засвідчує, з одного боку, неабияку спостережливість горян і, з іншого боку, важливість виникнення таких назв для повсякденного життя і ведення господарства.

Таким чином, репрезентоване невеликою кількістю дієслів лексико-семантичне поля “аграрне виробництво (рослинництво)” в говірках жителів Карпат виявляє свої особливості, пов’язані з переважанням дієслів на позначення процесів, які безпосередньо не здійснює людина, та процесів, пов’язаних із заготівлею для худоби сіна, землеробством, скотарством, що зумовлене превалюванням такого виду аграрного виробництва на території Українських Карпат.

Література

1. Галайчук В.В. Лексичні одиниці мікросистеми “Рослини” в українських фольклорних текстах: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / В.В. Галайчук; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – Л., 2004. – 20 с.
2. Гуцульські говірки : Короткий словник / Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України / Ярослава Закревська (ред.), Галина Гузар (уклад.). – Львів, 1997. – 232 с.
3. Подолян І.Е. Національна специфіка семантики фітомінів в українській, англійській та німецькій мовах (контрастивний етнопсихолінгвістичний аналіз): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.17 [Електронний ресурс] / І.Е. Подолян; Київ. держ. лінгв. ун-т. – К., 2000. – 19 с.

Любов Прокопів,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки імені Богдана
Ступарика, заступник директора
Педагогічного інституту,
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”
(м. Івано-Франківськ)

Lyubov Prokopiv,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor, Vasyl Stefanyk
Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ І РОЗВИТКУ МАЛОЧИСЕЛЬНОЇ СІЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ ПРИКАРПАТТЯ

THE WAYS OF PRESERVATION AND DEVELOPMENT OF THE SMALL VILLAGE SCHOOLS IN PRECARPATHIAN REGION

Сучасний етап розвитку Прикарпатського регіону вимагає різноманітних підходів до існування школи як основної ланки збереження етносу.

За даними Державної служби статистики України за останні 10 років кількість учнів денних загальноосвітніх навчальних закладів зменшилась більш ніж на 2 млн. 420 тис. осіб. Це спричинило закриття 1880 шкіл. Особливо болюче ці процеси торкнулися сільської місцевості. Адже майже кожна п'ята школа в Україні – малокомплектна [1].

У порівнянні з 1990-1991 н.р. кількість учнів ЗОШ I-III ст. в Івано-Франківській області зменшилась майже удвічі, більша частина шкіл на території даного регіону – сільські, 1/2 з них – малочисельні або організовані в НВК [2]. Зменшення чисельності населення та учнів шкіл може призвести до зникнення не лише шкіл у регіоні, а й населених пунктів загалом.

Метою дослідження є розкрити основні проблеми існування та збереження малочисельної школи регіону.

У контексті існування шкіл регіону (за даними Івано-Франківської обласної державної адміністрації середньостатистична кількість учнів у школах області на початок 2012-2013 н.р. – 73 учні, понад 10 шкіл області – в яких є більше 100 учнів.). Ці дані підтверджують актуальність питання не лише збереження шкіл, а й якісного методичного супроводу.

Безумовно, гальмівним чинником розбудови закладів нового типу в гірській місцевості є економічна відсталість і слабкість матеріальної бази, демографічні особливості гірського села, недостатнє кадрове забезпечення малочисельних шкіл, віддаленість більшості сіл від адміністративних центрів. Однак саме малочисельність і нерівномірність наповнення класів є найвиразнішими ознаками функціонування і виживання гірської

малочисельної школи.

На сьогодні серед важливих аспектів збереження такої школи на Івано-Франківщині є реорганізація чи оптимізація, але ні в якому разі не закриття, що може призвести до знищення культури та інтелекту села.

З другого боку, виникають питання забезпечення якісної освіти та широкого спектру освітніх послуг на селі.

Здавалося б, вирішення проблеми полягає у створенні освітніх округів з довозенням учнів автотранспортом. Однак транспортування в умовах гір є складним питанням. Уявімо собі таку ситуацію в зимовий період.

Проблеми, які виникають, слід вирішувати. Адже малокомплектні і малочисельні школи, в яких навчається 5 і більше учнів, існують і в Росії, і в США, Фінляндії тощо. Питання не в їх існуванні, а в особливостях організації навчальної та позаурочної роботи.

Візьмемо на себе сміливість висловити думку, що в такій школі неефективною є класно-урочна система навчання (це доведено і фахівцями, і часом). На наше переконання, тут би прижилися різноманітні інноваційні технології інтерактивного, індивідуального навчання, диференційованого підходу до навчального процесу, про які ми частіше говоримо чи пишемо, ніж застосовуємо.

Удосконалення потребує організація роботи гірських шкіл через інформатизацію шкільного соціуму, дистанційне навчання.

Школа не буде розвиватись без кваліфікованого вчителя. Неконкурентоздатність, неможливість фахового зростання, будемо правдивими, небажання працювати в селі у зв'язку з відсутністю відповідних комунікацій призводить до низького рівня професіоналізму.

Вчителям, які викладають два, три і більше предметів, на уроках необхідно використовувати специфічні методи навчання відповідно до особливостей кожного предмета.

Досвід країн близького та далекого зарубіжжя показує, що зберегти вчителя в гірському регіоні можна за рахунок надання допомоги і грантів для молодих педагогів, які готові тут працювати.

Однак існування такої школи має і позитивні сторони, бо створюються сприятливі передумови для індивідуалізації навчальної і виховної роботи, взаємовпливу дітей, розуміння і сприймання один одного. Саме в умовах гірського регіону ми можемо зберегти здорове покоління, а отже, і здорову націю.

Якщо в реальних умовах Івано-Франківської області планувати і формувати оптимальну, найбільш доцільну з точки зору задоволення дитячих потреб і економного витрачання ресурсів мережу навчальних закладів для сільського населення, забезпечити створення оптимального освітнього середовища – кожна дитина матиме доступ до якісної освіти, гірська школа існуватиме.

Література

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] // <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Головне управління статистики в Івано-Франківській області [Електронний ресурс] // <http://www.if.ukrstat.gov.ua/>

Руслана Романишин,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри математичних і природничих
дисциплін початкової освіти,
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”
(м. Івано-Франківськ)

Ruslana Romanyshyn,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor, Vasyl Stefanyk
Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ДІТЕЙ ДО ШКОЛИ В ГІРСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ

FEATURES OF CHILDREN’S PREPARATION FOR SCHOOL IN THE HIGHLANDS

Підвищення якості освіти, зокрема початкової – одне з актуальних завдань усього європейського простору. У цій площині проблема розвитку та вдосконалення шкільної освіти, яка спрямована на особистісний розвиток дитини та її адаптацію до школи, є актуальною. На особливу увагу заслуговує питання підготовки дітей до школи в гірській місцевості. Окремі аспекти підготовки дітей до школи розглянуті в працях Л. Венгер, Ю. Гільбух, С. Коробко, К. Малицької, О. Савченко, С. Скворцової, В. Сухомлинського, В. Хруща, І.Червінської.

Аналіз дослідження, яке проводилося Українським інститутом соціальних досліджень імені Олександра Яременка на замовлення Дитячого Фонду Об’єднаних Націй в Україні (ЮНІСЕФ) упродовж 2006–2007 рр. у рамках проекту “Забезпечення розвитку дітей молодшого віку через навчання батьків у гірських селах Івано-Франківської області”, засвідчив, що зменшення народжуваності упродовж 1991-2003 рр. на 35,2 % стало причиною закриття ряду дошкільних закладів. Це призвело до низки проблем, пов’язаних з гармонійною та якісною підготовкою дітей до початкової школи. На даний момент охоплення дітей гірських районів дошкільним вихованням становить близько 51 %. Таким чином, проблема сучасного соціально-культурного життя дітей, що проживають у гірській місцевості, а також проблема їх освіти все частіше стають предметом

обговорення на різних рівнях.

Результати психолого-педагогічних досліджень переконливо доводять, що успішне навчання в початковій школі залежить від повноцінного розвитку дитини в дошкільному віці та її готовності до школи. На думку дитячого психолога Л. Венгера, “бути готовим до школи – не означає уміти читати, писати і рахувати, бути готовим до школи – означає бути готовим усього цього навчитися” [1, с. 152].

Для повноцінної підготовки до школи Департаментом загальної середньої та дошкільної освіти МОН України було розроблено програму для дітей 5-ти річного віку “Впевнений старт”. Її реалізація покладена на дошкільні заклади освіти. Однак у ряді гірських сіл спостерігається відсутність дитячих садків та значна віддаленість гірських сіл від населених пунктів, де вони знаходяться. Таким чином, виконання програми фактично покладено на школу та батьків.

У більшості шкіл з вересня працюють підготовчі групи (тричі на тиждень), однак і це не вирішує проблеми, оскільки ряд батьків не мають змоги відводити дітей на такі заняття, посилаючись на “незручний час” роботи груп та власну зайнятість. Проте під час опитування самі батьки зазначають, що вважають необхідністю готувати дитину до школи, а серед напрямів підготовки виділяють наступні аспекти: опанування елементарними знаннями з математики, читання, письма та засвоєння нової соціальної ролі школяра [3, с. 38].

Психолого-педагогічні дослідження показали, що дітям, які не відвідували дитячий садок, іноді важко знайти порозуміння у шкільному колективі. У таких малюків уміння спілкуватися ще не сформоване. Можуть виникати непорозуміння з однокласниками. На думку психологів, це один з негативних факторів, який може стати на заваді дитині успішно адаптуватися до школи, спілкуватися з однолітками та виконувати роль учня.

Що стосується логіко-математичної підготовки, то слід зазначити, що навчання математики в 1-му класі базується на результатах дошкільної підготовки дитини, які визначені державними нормативними документами: Базовим компонентом дошкільної освіти та програмою розвитку дітей старшого дошкільного віку “Впевнений старт”. У програмі серед показників логіко-математичного розвитку дошкільнят зазначені наступні аспекти: ознайомлення з числами та цифрами, формами та величинами, орієнтація в просторі та часі [2].

Як бачимо з вищезазначеного, рівень знань, які має одержати дитина в дошкільному закладі, є вагомим основою подальшого успішного навчання в школі. Одержати такі знання самостійно без допомоги з боку садка, підготовчої групи або батьків дитина не може.

У ряді гірських сіл при школах є дошкільні групи, і в них ведеться робота за дошкільними програмами: ігрова, зображувальна діяльність,

розвиток мовлення та логіко-математичних здібностей. У таких умовах діти проходять адаптацію в дитячому колективі, вчаться співвідносити власні бажання з бажаннями інших, враховувати інтереси однолітків, опановують елементарні навички колективної співпраці [3, с. 47].

З метою організації ефективної підготовки дошкільників до навчання та розвитку інтелектуальних здібностей педагогами було розроблено наступні поради для батьків: необхідно враховувати індивідуально-психологічні особливості дитини; розвивати мовлення й збагачувати словниковий запас; розвивати інтелект дитини; попереджувати виникнення страхів у дитини, пов'язаних із навчальною діяльністю.

Не менш важливою в цьому напрямі є безпосередня підготовка самих батьків, а надання послуг з дошкільної освіти пропонується здійснювати такими способами: відкриття традиційних та альтернативних дошкільних закладів (центрів розвитку дитини, дитячих садочків сімейного типу тощо); організація та проведення консультацій і навчань для батьків у межах існуючих закладів початкової та середньої освіти; організація навчальних програм для батьків і дітей, ініційованих громадськими, релігійними організаціями та місцевими громадами (у формі, яка задовольняє потреби громади, використовує її можливості та залучає фахівців на волонтерських засадах) [3, с. 13].

Робота з батьками ведеться в напрямі ознайомлення з їх обов'язками та підготовки дитини до школи. У цій діяльності застосовують різні форми: групові зібрання батьків, індивідуальні консультації, дні відкритих дверей, організацію свят першого, останнього дзвоника, самодіяльних концертів. Але це не компенсує відсутності дошкільної освіти та системного навчання батьків [3, с. 38].

Як бачимо, окремі як географічні, так і соціальні аспекти накладають відбиток на становлення дошкільної і початкової освіти у гірській місцевості. З метою вирішення цих проблем доцільно організувати гармонійну роботу дитячих садків, груп підготовки та центрів розвитку дитини з метою надання методичної і практичної допомоги майбутнім школярам та їх батькам.

Література

1. Венгер Л.А., Венгер Л.А. Чи готова ваша дитина до школи? / Л.А. Венгер, Л.А. Венгер. – М. : Просвещение, 1994. – 189 с.
2. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку “Впевнений старт”. – 99 с. [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/>
3. Розвиток дітей молодшого віку в гірських селах Івано-Франківської області : участь родини та громади. Аналітичний звіт. – К., 2007. – 144 с.

Галина Сав'юк,

кандидат технічних наук, доцент,
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”
(м. Івано-Франківськ)

Galyna Savyuk,

Candidate of Technical Sciences,
Associate Professor, Vasyl Stefanyk
Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

**ФАКТОРИ, ЯКІ СТАНОВЛЯТЬ ЗАГРОЗУ ДЛЯ ГЕНОФОНДУ
НАСЕЛЕННЯ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ**

**FACTORS THAT POSE A THREAT TO THE GENE POOL
OF THE CARPATHIAN REGION POPULATION**

На стан здоров'я людини впливають як антропогенні, так і природні фактори. При цьому поєднання несприятливих факторів може взаємно посилювати їх дію на організм людини.

Умови життя сучасної людини суттєво відрізняються від тих умов, у яких відбувалося її становлення та формування суспільства. На сучасну людину впливають такі антропогенні фактори, як шкідливі відходи виробництва, радіоактивне і хімічне забруднення, шум, вібрація, вплив магнітних і електромагнітних полів [3, с. 190-194]. В.Стефурак вивчав взаємозв'язок стану екологічної ситуації в Івано-Франківській області із захворюваністю населення.

Критеріями здоров'я населення є рівень народжуваності, здоров'я нащадків, генетичний поліморфізм, пристосування населення до клімато-географічних умов.

Як відомо, здоров'я – це здатність людини до оптимального фізіологічного, психологічного та соціального функціонування. Вважається, що рівень здоров'я залежить від стану навколишнього середовища на 20-40 %, від спадкових факторів – на 15-20 %, від способу життя – на 25 %, від рівня медичного обслуговування – лише на 10 %.

В Івано-Франківській області викиди шкідливих речовин в атмосферу значно перевищують гранично допустимі рівні в містах Калуш, Івано-Франківськ, Коломия, Надвірна. До 75-80 % викидів в атмосферу складають викиди Бурштинської ТЕЦ, значну частину викидів здійснює Калуська ТЕЦ. Забруднювачем атмосфери вуглеводневими сполуками є АТ “Нафтохімік Прикарпаття”. Одним із джерел забруднення атмосфери є автотранспорт, кількість якого щороку зростає. Викиди автотранспорту є одним із джерел надходження в навколишнє середовище важких металів. Близько 20 % викидів автотранспорту осідає безпосередньо біля автомагістралі у смузі шириною до 10 м.

Небезпечними для здоров'я людини є радіоактивні речовини. За даними досліджень спеціалістів, радіоактивно забрудненими залишаються території Верховинського, Городенківського, Снятинського, Коломийського, Косівського і Тлумачького районів.

У ягодах, грибах, лікарських рослинах вміст радіонуклідів часто перевищує допустимі рівні, тому ці продукти підлягають обов'язковому дозиметричному контролю.

Основними показниками, які характеризують демографічну ситуацію і стан здоров'я населення області, є динаміка чисельності населення, рівень захворюваності, народжуваність та смертність. За останні 10 років народжуваність зменшилася з 18 до 13 осіб, смертність зросла з 8,5 до 11,3 осіб, у результаті приріст населення скоротився з 9,5 до 1,5 осіб. Загальна захворюваність зросла майже на 50 %.

Занепокоєння викликає стійке погіршення здоров'я дітей та підлітків, що є загрозою для здоров'я нації в цілому [1, с. 147]. Найбільш поширені хвороби органів дихання, нервової системи, органів чуття, органів травлення. Занепокоєння викликають туберкульоз і венеричні хвороби підлітків; це викликано збільшенням кількості соціально неблагополучних сімей.

Природними чинниками, які впливають на підвищений рівень захворюваності населення Карпатського регіону на пародонтоз та хвороби щитовидної залози (традиційні хвороби гірських районів), є нестача йоду та фтору в питній воді.

Бомбою сповільненої дії на даний час в області поруч з Домбровським кар'єром є велика кількість гексахлорбензолу на Калуському полігоні токсичних відходів, який почали вивозити з 2010 р., витративши вже 750 млн. грн. Завершити проект планується в 2013 р. Яку кількість гексахлорбензолу потрібно ще вивезти – точно невідомо [2, с. 8].

Життя і здоров'я людей залежить значною мірою і від стихійних явищ, зокрема повеней, паводків, зсувів і селів, зростання кількості яких у гірських районах пов'язують зі значною неконтрольованою вирубкою лісу в останні роки, оголенням гірських схилів [4, с. 159-161].

Отже, автором проаналізовані основні фактори природного і антропогенного походження, які негативно впливають на генофонд населення Карпатського регіону (зокрема Івано-Франківської області).

Література

1. Гулька В.М., Консевич Л.М. Аналіз і прогноз динаміки і структури захворюваності населення Івано-Франківської області / В.М. Гулька, Л.М. Консевич // Інститут менеджменту та економіки. Науковий вісник. – № 2. – Івано-Франківськ, 2000. – С.145-148.
2. Лазоришин І. У зоні біди “Вічний проект”. Калуський гексахлорбензол уже з'їв сотні мільйонів гривень, а кінця-краю не видно... / І. Лазоришин // Галичина. Громадсько-політична газета Івано-Франківської області. – 1 листопада 2012. – С. 1, 8.
3. Стефурак В. Здоров'я людей як інтегральний показник якості навколишнього середовища / В. Стефурак // Інститут народознавства НАН України, Івано-Франківський краєзнавчий музей. Наукові записки. Випуск 7-8. – Івано-Франківськ, 2003. – С. 189-195.
4. Сусідко М.М. Карпати – найбільш паводконебезпечний регіон України / М.М. Сусідко // Гори і люди (у контексті сталого розвитку). – Том II. – Рахів, 2002. – С. 158-162.

Олена Сакалюк,
аспірант, Національний педагогічний
університет імені М.П. Драгоманова
(м. Київ)

Olena Sakalyuk,
Postgraduate, M. Drahomanov National
Pedagogical University
(Kyiv)

ФОРМУВАННЯ ЕМПАТІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

FORMATION OF THE EMPATHY CULTURE IN THE PRIMARY SCHOOL TEACHER EDUCATION

Емпатія як усвідомлене співпереживання емоційному станові іншої людини є проблемою, дещо новою для педагогіки. Однак потреби гуманізації міжлюдських відносин, особливо в парах “учитель-учень”, “учень-учень”, “учень-учитель” тощо вимагають ширше вводити це поняття в педагогіку, використовувати теорію і практику його застосування в процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Останнім часом велика кількість науковців приділяють велику увагу феномену формування культури особистості педагога, що є важливою передумовою реалізації успішного навчання та виховання молодого покоління нашої держави. Інтерес до проблеми емпатії виник у зарубіжних дослідженнях у 50-70-тих рр. ХХ ст. у зв'язку з розповсюдженням гуманістичної психології (А. Маслоу, Г. Олпорт, К.Роджерс, Е. Фром та ін.).

Одні автори визначали емпатію як здатність особистості проникати у психіку іншої людини за допомогою вчування (Е. Тітченер, Т. Ліпс, З.Фрейд, Герней, Махоні), інші виокремили – як процес, властивість, якість, стан психіки (М. Єнікеев, Т. Гаврилова, С. Максименко, Н.Чепелева, Л. Малицька, А. Сопітова).

Також емпатію виділяли в рамках психології особистості (Р.Даймонд, Р. Мей, К. Роджерс, М. Амінов, Л. Виговська); психології мистецтва (Р. Мей, К. Юнг, Д. Дубровський, Я. Басін, М. Марков, Л.Большунова, Р. Натадзе, П. Маркус); психології моралі (Г. Спенсер, Т.Гаврилова, А. Сміт, А. Шопенгауер).

У науковій літературі різноманітні аспекти формування емпатійної культури розглядаються у філософських, соціологічних, культурологічних, психолого-педагогічних дослідженнях (Ж. Руссо,

Вольтер, А. Тюрго, Ж. Кондорсе, Г. Гегель, І. Кант, Ф. Шиллер, Г.Риккерт, М. Вебер, Т. Парсонс, Р. Мертон, М. Херсковіц, М.Боритько, В. Лісовий, І.П. Головаха, О.П. Павленко).

Педагогічний аспект емпатії отримав теоретичне висвітлення у працях вітчизняних авторів. Зокрема, Ю. Бабанський виокремлює емпатію як важливий компонент професійної діяльності вчителя.

У своєму дисертаційному дослідженні В. П. Кузьміна робить висновок про те, що “емпатія є сполучною ланкою у відносинах між дорослими і дітьми, що визначають входження останніх в співтовариство однолітків. Сформована емпатія оптимізує процес соціалізації дитини, додаючи йому гуманістичну, духовну спрямованість, протискаючись через соціальні стереотипи” [9, с. 9].

Важливість емпатійності у професійній діяльності майбутнього вчителя початкової школи вісвітлювалась у багатьох працях, але спеціально не вивчалася. Велика кількість вітчизняних та зарубіжних психологів і педагогів не залишили феномен емпатії поза увагою, її дослідженню було присвячено велику кількість наукових праць (А.А.Валантинас, Н.Л. Бенеш, Т.В. Василишина, О.Д. Кайріс, І.М.Коган, І.В. Кузнецова, Я.В. Сухенко та ін.). Тлумачення терміну “емпатія” має певні розбіжності, головними р яких є:

- у своєму дисертаційному дослідженні Н.Л. Бенеш зазначає, що емпатією називається полісистемне, комплексне психологічне явище чи організм, якому притаманні когнітивний, емоційний, особистісно-мотиваційний і поведінковий компоненти [2, с. 12];

- як складне особистісне утворення, емпатія не зводиться до мимовільних проявів емоційних станів або ж моральних проявів педагога. Емпатія являє собою сукупність властивостей і якостей особистості вчителя, у яких фіксується співвідношення свідомості і поведінки, емоцій і настрою, що проявляються у професійній діяльності та спілкуванні, і ця сукупність відбивається в рисах його характеру. Зміст педагогічної емпатії, на наше переконання? і складається з різних характеристик, емоційних та вольових властивостей, моральних якостей, потреб, звичок, здібностей, знань та вмінь, що відображають професійно-моральний склад особистості сучасного вчителя [3, с. 71].

На думку багатьох учених, зокрема Г.М. Бреслава, Т.П. Гаврилової, І.Л. Бежа, емпатія відіграє важливу роль у галузі морального розвитку особистості.

Зокрема, А.П. Ощепкова виокремлює емпатію як духовне утворення. У її дослідженнях головне місце посідають спільні цінності, на основі яких і формуються почуття, переживання, щирість суб’єктів спілкування.

Вагомий внесок у тлумачення феномену “емпатія” зробили і філософи України, що виокремили так звану “філософію серця”. В

українській літературі “філософія серця” відома з початку XVII ст. і згадувалася в оригінальному творі – у “Зерцалі богословія” Кирила Транквіліона-Ставровецького. У XIX ст. продовження філософської думки зустрічаємо у найбільших представників українського духу – М. Гоголя, П. Куліша, П. Юркевича, Г. Сковороди.

Видатний мислитель, мандрівний філософ Г. Сковорода залишив глибокий слід в історії духовного розвитку народу. Його “філософія серця” побудована на гуманістичних закономірностях розвитку особистості, спрямована на вивчення людини, показує її сутність через внутрішній світ, відчуття. У притчах “Убогий Жайворонок” та “Вдячний Еродій” автор викладає свої морально-філософські та педагогічні погляди, які спрямовує на розвиток природних здібностей, таких, як: співчуття, співпереживання, толерантність, щирість, гуманізм, працелюбність.

На думку П. Юркевича, серце – це скарбниця душевного і духовного життя людини, яка може зрозуміти такі емоційні стани, котрі досягнути розумом неможливо.

Розглядаючи чинники, пов'язані з виникненням “філософії серця” на українському ґрунті, і сформулював це поняття Д. Чижевський. Він виокремлював український менталітет, аналізуючи почуттєву сферу життя, і спирався в основному на побутову емоційність. Почуття й емоції трактуються як шлях пізнання, а серце – центр, глибина людини. На початку XXI століття проблему “філософії серця” розробляють О.Ковалевський, О. Лук'яненко та ін. Розум пізнає навколишній світ, аналізує, а серце приймає неосяжну для розуму глибину особистісно-індивідуального. Таким чином, ця філософія увійшла в духовну культуру як своєрідний світогляд, що відображає морально-етичні цінності людей, зв'язок і гармонійне співіснування людини з природою.

Кожній людині в суспільстві притаманно емоційно реагувати на події життя. Міра цих почуттів виражається в емоційності. Ми вважаємо, що чим вищий ступінь емоційності людини, тим розвиненіша у неї така якість, як емпатія. Вираження емпатійності залежить також від особистісних рис людини, тобто таких, як: характер, темперамент, набутий життєвий досвід, ціннісні орієнтири в житті тощо. Розвиток емпатійних характеристик є ключовим і ефективним фактором успішності в тих видах діяльності, що потребують контакту з людьми, праці в соціальних галузях, а також у сфері освіти й виховання. Емпатія – “бінокль” бачення сутності людини, що допомагає досягнути потайні дії, а наслідок – прогнозування і адекватне ставлення до людини. Чим тісніші стосунки між людьми, тим інтенсивніший ступінь емпатійності.

Здатність людини до співпереживання і співчуття, розуміння внутрішніх станів іншої особи З.В. Гіптекс тлумачить як емпатію. Цей процес є в основному інтелектуальним за своїм змістом [1, с. 147].

У ході наукового пошуку ми дійшли висновку, що емпатія – комунікативний процес входження у внутрішній світ людини з метою розуміння, співчуття, співпереживання тих емоцій і тривог суб'єкта, які турбують його на даний час, із збереженням емоційних і змістовних відтінків поведінки. Це одна із потреб розвитку особистості.

Людину, яка здатна чути іншу і не виходити за рамки культурних стереотипів, можна назвати емпатійно-культурною особистістю.

У процесі опрацювання багатьох наукових джерел ми розглянули трактування З.В. Гіптекса. Він виокремлює, що емпатійна культура – сукупність знань, переконань, умінь і навичок, які характеризують здатність однієї людини підтримувати почуття іншої таким чином, щоб у процесі співпереживання це почуття, залежно від його змісту, форми, часу, необхідності, ставало глибшим або нейтралізувалося [1, с. 147].

Емпатійну культуру майбутнього вчителя початкової школи ми розглядаємо як особистісне багаторівневе і багатокомпонентне утворення, що передбачає наявність інтегрованих професійно-педагогічних знань і вмінь, емоційної обдарованості, здатності до фантазії та співтворчості, асоціативного мислення, інтуїції та опосередковує взаємозалежність між ефективністю діяльності майбутнього вчителя початкової школи і його спрямованістю на вдосконалення свого професійного рівня. Ми вважаємо, що формування емпатійної культури майбутнього вчителя початкової школи забезпечує глибоке розуміння внутрішнього стану дитини; знижує рівень агресії, недовіри до людей; формує не лише толерантне, а й альтруїстичне ставлення до оточуючих; підсилює потужність вираження емоційних переживань; підвищує рівень емоційної культури, моральності, етики.

Слід наголосити на винятковій ролі емпатії у професійній підготовці майбутнього вчителя початкової школи. Емпатія виступає індикатором почуттів та переживань, які виникають у дітей та у дитячому колективі в цілому. У своїх розвинутих формах емпатія стає психологічним “інструментом” формування не лише правильної позиції вчителя під час процесу комунікації, але й початковою ланкою формування правильної програми взаємодії зі школярами.

Література

1. Гіптекс З.В. Культурологія. Словник-довідник : навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / Національний банк України. Університет банківської справи / З.В. Гіптекс. – К. :УСБ НБУ, 2008. – С. 147.
2. Бенеш Н.Л. Акторська психотехніка як психологічний засіб розвитку емпатії особи / Н.Л. Бенеш. – Хабаровськ, 2007. – С. 12.
3. Василюшина Т.В. Емпатія як фактор ефективного педагогічного спілкування / Т.В. Василюшина. – К., 2000. – С. 235.
4. Кузьміна В.П. Формування емпатії у молодших школярів до однокласників залежно від дитячо-батьківських стосунків в сім'ї / В.П. Кузьміна. Автореф. дис... канд. психол. наук. – Нижній Новгород, 1999. – С. 9.

Лариса Сливка,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії та методики
початкової освіти,
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”
(м. Івано-Франківськ)

Larysa Slyvka,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor, Vasyl Stefanyk
Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

ТЕОРЕТИЧНІ І ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ СЕРЕДОВИЩА, СПРИЯТЛИВОГО ДЛЯ ЗДОРОВ'Я МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

THEORETICAL AND PRACTICAL FUNDAMENTALS OF THE FAVOURABLE ENVIRONMENT FOR HEALTH DEVELOPMENT OF THE PRIMARY SCHOOL CHILDREN

В освітній політиці України проблема збереження, зміцнення і формування зростаючої особистості посідає чільне місце і вирішується різноманітними методами.

Поряд з тим, у сучасній освіті спостерігається суперечність між різноспрямованою і достатньо активною діяльністю у зазначеному аспекті й реальними результатами цієї роботи, а саме: стан здоров'я дітей і молоді в державі продовжує погіршуватися.

Позитивні результати в ділянці збереження, зміцнення і формування здоров'я зростаючої особистості безпосередньо залежать від комплексного підходу до розв'язання означеної проблеми, який передбачає, що всі суб'єкти навчально-виховного процесу (адміністрація школи, педагоги, вихователі, шкільні психологи, лікарі, обслуговуючий персонал, батьки учнів, ін.) усвідомлюють ідею цінності здоров'я дитини. З іншого боку, зміст освіти, форми, методи, прийоми і засоби її реалізації, умови, в яких здійснюється навчання і виховання, є орієнтованими на здоров'язбереження і здоров'яформування учнів. Такий підхід створює реальне підґрунтя для реалізації здоров'язберігаючого освітнього середовища.

На основі аналізу низки педагогічних праць [1; 2; 3], поняття *“середовище, сприятливе для збереження і зміцнення здоров'я*

молодших школярів” розглядаємо як сукупність управлінських, організаційних, навчально-виховних умов, що спрямовані на збереження, формування та зміцнення всіх видів здоров’я дитини (фізичного, психічного, духовного і соціального). Ефективність створення цього середовища залежить від доцільного вибору комплексу методів і засобів впливу на дитину, технологій навчання та особистості педагога [2].

Структура вищеназваного середовища охоплює просторово-предметний, соціальний і психодидактичний компоненти. Відповідно до цієї структури виокремлюємо три напрями діяльності навчального закладу, які забезпечують реалізацію здоров’язберігаючого середовища учнів початкових класів.

Перший напрям – *організація сприятливого для здоров’я фізично-предметного оточення*, а саме: наявність або створення спортзалу, їдальні, бібліотеки, додаткових рекреацій, місць для відпочинку учнів і педагогів, що дозволяє реалізовувати провідні елементи здорового способу життя людини (рухову активність, харчування, особисту гігієну, умови для розумової праці тощо); виконання вимог, регламентованих санітарними нормами та правилами безпеки життєдіяльності (приміром: контроль за температурним режимом, за достатнім освітленням; врахування у навчально-виховному процесі сумарного, зорового, інтелектуального і статичного навантаження, яке має отримувати дитина протягом дня, тижня і т. ін.; забезпечення санітарно-гігієнічної відповідності шкільних меблів; обладнання класів і рекреацій з урахуванням ідеї розвитку здоров’я і безпеки учнів; контроль за чистотою в приміщеннях школи; дотримання гігієнічних вимог до поліграфічної продукції для дітей молодшого шкільного віку); використання захисних засобів у спортзалах з метою профілактики травматизму; організація та контроль за раціональним харчуванням учнів, контроль за асортиментом шкільного буфету, вітамінізація харчового раціону школярів; озеленення приміщень і класів та ін.

Другий напрям – це *освіта в галузі здоров’я*, зміст якої спрямовується на формування здоров’язбережувальних компетенцій (життєвих навичок) молодших школярів. Цей процес необхідно здійснювати систематично, під час вивчення самостійних навчальних предметів шляхом буквальної трансляції знань про здоров’я (“Основи здоров’я”) і принагідно, у ході вивчення інших дисциплін початкової школи (читання, навколишній світ, трудове навчання, фізична культура, математика та ін.).

Третій напрям – *використання в навчально-виховному процесі власне педагогічних здоров’язберігаючих технологій і технік*. Практичне втілення цього напрямку виявляється в тому, що педагог (вихователь): відбирає той зміст навчання, який максимально враховує

індивідуально-психологічні особливості учнів; використовує методи навчання, які стимулюють молодших школярів до діяльності творчого характеру; з метою профілактики надмірної інтелектуалізації навчання надає перевагу театралізованим урокам, урокам-концертам, урокам-екскурсіям; з метою особистісного розвитку учня оцінює його навчальні досягнення, порівнюючи школяра із самим собою (а не з іншими учнями), з тими змінами, які відбулися в самій дитині; з метою профілактики розумового стомлення і перевантаження в організації навчання враховує динаміку працездатності учнів протягом уроку, навчального дня, тижня, року; з метою створення умов для відновлення і збагачення сил дітей ефективно і доцільно використовує ігрову діяльність, фізкультурно-рухову активність, вправи на зняття м'язового і психологічного напруження, арт-терапію, терапію працею; будує взаємодію з учнями на основі толерантного, демократичного, гуманного, доброзичливого, побудованого на позитивних емоціях ставлення.

Результати здійсненого наукового пошуку можуть стати своєрідним поштовхом до глибинних студій, наприклад, у таких сферах: місце навчальної діяльності в біологічних ритмах організму молодшого школяра; організація уроку в початкових класах з точки зору збереження здоров'я учнів; використання здоров'язберігаючих технологій на уроках у початкових класах, ін.

Література

1. Богініч О. Сутність здоров'язберігаючого середовища у життєдіяльності дітей дошкільного віку / Ольга Богініч // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка. – Випуск XVII-XVIII. – Івано-Франківськ, 2008. – С. 191-199.
2. Рылова Н.Т. Организационно-педагогические условия создания здоровьесберегающей среды образовательных учреждений / Н.Т. Рылова : 13.00.01, Автореф. дис. на соискание звания канд. пед. наук. – Кемерово, 2007. – 22 с.
3. Ясвин В.А. Образовательная среда от моделирования к проектированию / В.А. Ясвин. – М. : Смысл, 2001. – 366 с.

Віталій Сокур,

старший вчитель, директор Ценявської загальноосвітньої школи I-II ступенів Коломийської районної ради Івано-Франківської області

Vitaliy Sokur,

head master of Tsenyava's general school (I-II degrees), Kolomyia district council, Ivano-Frankivsk oblast, higher category, major teacher

ФОРМУВАННЯ ТА ПРОПАГАНДА В УЧНІВ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ, ЕКОЛОГІЧНО ПЕРЕДОВОЇ ТЕХНОЛОГІЇ ОБРОБІТКУ ЗЕМЛІ, ВЕДЕННЯ ОРГАНІЧНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА НА ПРИКЛАДІ ШКІЛЬНОЇ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНОЇ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ

THE FORMATION AND PROPAGATION OF PUPILS' HEALTHY WAY OF LIFE, ECOLOGICALLY-ADVANCED TECHNOLOGY OF SOIL CULTIVATION, ORGANIC AGRICULTURING WITH THE HELP OF SCHOOL EDUCATIONALLY-EXPERIMENTAL PLOT

“Не питай, що твоя Земля може дати для тебе, спитай, що ти можеш зробити для своєї Землі”

Дж.Кеннеді

На етапі становлення Української держави нинішні учні своєю працею та знаннями завтра перетворюватимуть рідне Прикарпаття на багатий, квітучий край. У результаті аграрної реформи селянам безплатно передано в приватну власність сільськогосподарські угіддя. Вони сьогодні є основними виробниками картоплі, овочів, молока та м'яса. Передумовою цієї роботи є раціональне та продуктивне використання землі. Для підвищення ефективності господарювання необхідно мати відповідні знання і навички. Кожен господар повинен знатися на ґрунтах, володіти передовими технологіями вирощування сільськогосподарських культур. Обов'язковим для одержання високих врожаїв є вміння створити рослинам умови, необхідні для росту і розвитку, вчасно здійснити заходи щодо захисту їх від бур'янів, хвороб і шкідників, з максимальною ефективністю застосовувати органічні добрива, стимулятори росту та інші агротехнології.

Усього цього треба вчитися. Базою такого навчання повинна бути сільська школа. Невичерпні можливості в реалізації цих завдань має шкільна навчально-дослідна земельна ділянка площею 1,16 га.

Під терміном “органічне землеробство” більшість людей розуміє сільськогосподарську практику без використання синтетичних пестицидів і добрив. Однак це скоріше характерна ознака, а не визначення даної системи ведення сільськогосподарського виробництва. Група досліджень з органічного землеробства Департаменту сільського господарства США (USDA) в 1980 році запропонувала таке визначення: „Органічне землеробство – це система виробництва сільськогосподарської продукції, яка забороняє або в значній мірі обмежує використання синтетичних комбінованих добрив, пестицидів, регуляторів росту та харчових добавок до кормів при відгодівлі тварин. Така система, наскільки можливо, максимально базується на сівозмінах, використанні рослинних решток, гною та компостів, бобових рослин та рослинних добрив, органічних відходів виробництва, мінеральної сировини, механічному обробітку ґрунтів та біологічних засобах боротьби із шкідниками з метою підвищення родючості та покращення структури ґрунтів, забезпечення повноцінного живлення рослин та боротьби з бур'янами та різноманітними шкідниками”.

Старі люди кажуть: “Скажи мені, що ти їси, і я скажу, хто ти”. Так це чи ні – тема окремого дослідження, та очевидно те, що наше здоров'я залежить від якості їжі, яку ми споживаємо, а якість продуктів харчування залежить від умов їх вирощування. Саме з цих позицій педагогічний та учнівський колективи Ценявської ЗОШ І-ІІ ст. в основу формування завтрашнього господаря землі обрали завдання щодо впровадження наукових основ ведення органічного землеробства на шкільній та присадибних ділянках.

Наука “Ґрунтознавство” стверджує, що на одному цілинному гектарі землі проживає до 20 тонн живих ґрунтових організмів. Це по вазі рівнозначно стаду з 50 голів великої рогатої худоби. Проникаючи в ґрунт лопатою і плугом, сирим гноєм і мінеральними добривами, людина миттєво знищує цю величезну кількість живих істот, що творять родючість ґрунтів. Біблійське повідомлення про “кров у борозні” більше 50 століть тому служило попередженням людині про те, що земля жива, що до неї потрібно ставитися обережно, що грубе проникнення в землю знаряддями праці приводить до масового вбивства живих організмів, які дають цій людині життя у вигляді їжі від землі.

У природі все, що виросло в ґрунті, повертається знову в ґрунт. Землероб збирає врожай, вивозить його зі свого городу, а відходи спалює або вивозить на сміття, і нічого з того, що виросло, як правило, не повертається в ґрунт. Саме так виснажуються ґрунти (згадайте із

Біблії: “Коли будеш обробляти Землю, вона не буде давати сили своєї для тебе...”).

Що ж потрібно зробити, щоб земля не збіднювалась і не падала урожайність? А потрібно повертати в ґрунт через компост усе те, що вважається непотрібними органічними відходами, плюс усе органічне сміття – листя кущів і дерев, бур’яни, траву, залишки квіткових рослин, попіл.

Дуже корисно для прискорення процесів ферментації органіки додавати до них кропиву, ромашку лікарську, мати-й-мачуху, деревій звичайний, валеріану, м’яту дволісту, петрушку, кріп. Це різновиддя трав додає компосту стимулятори росту, вітаміни, антибіотики, природні ароматизатори та різні хімічні елементи.

Компост, якщо він був правильно закладений, повертає ґрунту плодonoшення після кожного вегетаційного періоду без застосування мінеральних добрив і сирого гною. Адже мікроорганізми, які були внесені восени в ґрунт разом із компостом, поїдають у землі корені культурних рослин та бур’янів, розпушують ґрунт на всю глибину. При цьому зберігається природна структура ґрунту, залишаються непошкодженими ходи-тунелі від з’їдання коренів рослин, утворені черв’яками та іншими живими організмами. Ці ходи заповнюються повітрям і вологою, ґрунт залишається “живим”, завжди готовим віддати вуглекислий газ в атмосферу і принести кисень до листя рослин, поповнюючи дефіцит його в атмосфері.

Слід зазначити, що надлишку гумусу в ґрунті ніколи не буває: чим більше, тим краще для урожаю культур.

Гумус на 50 % складається з порожнин, через які в ґрунт легко проникають повітря і волога. Окрім цього, гумус володіє дуже цінною властивістю, якою не володіють мінеральні частинки ґрунту: частинки гумусу несуть на собі електричний заряд. Цим зарядом на поверхню частинок гумусу притягуються розчини мінералів і утримуються на них як від проникнення в нижчі шари ґрунту, так і від виходу по його капілярах на поверхню. Таким чином, розчини мінералів залишаються там, де знаходиться коріння. Саме завдяки цій властивості пропускати в ґрунт повітря гумус є основою родючості ґрунту. Чим більше в ґрунті гумусу, тим більше ґрунтових розчинів накопичується на поверхні його частинок, тим більше в ній їжі для рослин.

ґрунтові організми, окрім розпушення ґрунту на глибину залягання коріння рослин, виробництва органічних кислот, утворення в ґрунті гумусу, виробляють розчинні у волозі і такі, що входять у ґрунтові розчини, стимулятори зростання рослин, вітаміни, антибіотики, різні ферменти і слизи. Всі ці компоненти дозволяють відновлювати родючість ґрунту після кожного сезону. Тому, стверджує наука, головна

турбота землероба повинна полягати в тому, щоб постійно підтримувати умови життя в ґрунті живого середовища.

Для цього потрібно щорічно вносити до ґрунту органіку, що є їжею для ґрунтових організмів, а не їжею для рослин, як думають багато власників городів. Ця органіка повинна бути очищена від вільного азоту та аміаку, тобто вона повинна бути такою, що перепріла. Цією органікою є компости (перегній).

Прадіди і прапрадіди наші ніколи не вивозили в поля сирий гній, вивозили туди тільки перегній. Пласт землі вони не перевертали – не було у них плугів з лемешами для перевероту пласта, не було і тракторів, а коні і воли могли тягнути за собою простий безвідвальний плуг з глибиною розпушення ґрунту не більше 15-20 см.

У наш час в США більше 30 тисяч фермерських господарств займаються виробництвом органічних компостів, які вони продають фермерам, що вирощують овочі і зернові культури. У США в 50-их роках минулого століття спеціальним законом було заборонено виробництво плугів з лемешами для перевероту пласту землі. У багатьох країнах обох американських континентів заборонена реалізація на внутрішніх ринках продукції сільського господарства, вирощеної на основі застосування мінеральних добрив. І зроблено це не тільки з метою припинення процесу деградації ґрунтів, але й в ім'я збереження здоров'я нації.

Наука говорить про те, що рослини беруть з ґрунту тільки від 2 до 6 % поживи, решту 94-98 % їжі вони отримують з повітря атмосфери. Ця наукова інформація, ймовірно, виявиться для більшості несподіваною новиною. Але вона свідчить, що землероби, приділяючи величезну увагу внесенню різних добрив у ґрунт і не підозрюючи, що основна маса поживи для рослин знаходиться в повітрі атмосфери, марно витрачають як фізичні зусилля, (пригадайте: "... у поті чола здобуватимеш хліб свій..."), так і вміст свого гаманця.

Оскільки урожаї культур забезпечуються сонячним світлом і повітрям атмосфери, окрім розсипчастості ґрунту, в якому розташоване коріння рослин, необхідно забезпечити надземній частині рослин умови для тривалішого її освітлення сонячними променями і для постійного обміну повітряного середовища навколо кожної з рослин. На наших полях трактори тягають посівні агрегати або вздовж, або впоперек польових доріг – так трактористові зручніше тримати орієнтири. Господар садить свої культури так, як зручно йому самому. А щоб мати хороші урожаї, забезпечивши надземній частині рослин вказані вище умови, потрібно вчинити так, як рекомендує американський доктор Мітглайдер (і спасибі йому за просту і зрозумілу підказку): потрібно ряди посадок і посівів розміщувати в напрямі з півночі на південь і

створити між рядами широкі проходи, щоб кожен ряд виявився крайнім до якогось проходу.

Для регулярного відновлення родючості ґрунту немає ніякої необхідності в придбанні сирого гною і мінеральних добрив та у внесенні їх у ґрунт. Досить повернути в ґрунт відходи всіх культур, що росли, пропущені через компостну купу, спільно з відходами кухонного столу. Адже те, що потрапило на обідній стіл, – це другі 50 % маси рослин, і вони не будуть зайвими для живлення ґрунтових організмів і для поповнення ґрунту гумусом.

Препарати “Байкал ЕМ-1”, “Тамір”, “Унікал” є рідкими розчинами, в яких містяться до 86 видів живих ґрунтових організмів. Вони і перетворюють органіку купи на зрілий компост за півтора-два місяці. Пляшечка такого концентрату ємкістю 40 мл коштує вдесятеро дешевше за 5 т гною, і його вистачає для обробки компостних куп та всього городу площею шість соток. Це можливо тому, що з 40 мл концентрату можна самостійно приготувати 4 літри робочого розчину, а з кожної літри робочого розчину – 28 літрів витяжки з трав, яка рівноцінна робочому розчину. Застосовується ж робочий розчин і витяжка розведенням простою нехлорованою водою в співвідношенні 1:1000 (1 столова ложка на відро води).

Які ж результати впровадження технології органічного землеробства?

Екологічні – мінімізація негативного впливу на довкілля через запобігання деградації земель (ерозії, підвищеної кислотності, засоленості), збереження та відновлення їх природної родючості; припинення забруднення водних басейнів і підземних вод, очищення джерел питної води від токсичних хімікатів, зменшення викидів в атмосферу парникових газів та зв’язування вуглецю.

Економічні – незалежність від промислових хімікатів, зменшення енергоємності агровиробництва, істотне зниження виробничих витрат та залежності від зовнішнього фінансування (за підрахунками учнів: для обробітку 10 арів землі традиційним способом з використанням техніки, механізмів, мінеральних добрив потрібно 1,6 – 1,8 тис. грн., а для обробітку 10 арів землі за технологією органічного землеробства потрібно 63 гривні – це вартість однієї пляшечки препарату “Унікал”).

Таблиця врожайності с/г культур, зібраних на пришкільній навчально-дослідній земельній ділянці в 2012 році

Культура	Площа (га)	Спосіб вирощування	Зібраний врожай (ц)
Смородина	0,06	Традиційний	1,7
Смородина	0,06	Органічне землеробство	7,4
Картопля	0,17	Традиційний	18
Картопля	0,06	Органічне землеробство	25,8

Впродовж восьми років роботи з впровадження технології органічного землеробства учні Ценявської ЗОШ І-ІІ ст. стали переможцями V обласного екологічного конгресу “Живи, Земле” (2008 р.), ІІІ-го Всеукраїнського зльоту трудових об’єднань старшокласників (м.Луцьк, 2009 р.), Всеукраїнського конкурсу “Експериментальна робота з біології, продуктивна праця і дослідницька робота в галузі сільського господарства” (2011 р.).

Отже, можна зробити такі висновки щодо впровадження технології органічного землеробства:

- високі смакові якості та екологічна безпека вирощеної продукції;
- збереження природного балансу і середовища в процесі виробництва;
- мінімальні затрати фізичних зусиль;
- мінімальні фінансові затрати;
- нові перспективи для землеробів та малих фермерських господарств;
- розвиток місцевих і національних ринків органічної продукції та підвищення фінансової самостійності аграрних виробників.

Література

1. Созінов О. Агросфера України у ХХІ ст. / О. Созінов // Вісник НАН України. – 2001. – № 10 – С. 96-104.
2. Національна доповідь України про стан виконання положень “Порядку денного на ХХІ століття” за десятирічний період (1992-2001 рр.). – К., 2002. – 55 с.
3. Впровадження принципів сталого розвитку України на основі розробки еколого-економічної моделі розвитку сировинної галузі та збереження біоресурсів України в сучасних умовах / Звіт Проекту ПРООН “Програма сприяння сталому розвитку в Україні”. [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.undpsust.kiev.ua/>
4. Report and Recommendations on Organic Farming (Washington DC: USDA, 1980), p.xil. NAL Call # aS605.5 U52
5. National Organic Standard Board Recommendations (National Organic Program USDA). [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ams.usda.gov/AMSV1.0/NOSB>
6. Organic Agriculture and Food Security (IFOAM Dossier 1, 2002)
7. IFOAM Basic Standards (approved by the IFOAM General Assembly, Victoria, Canada, August 2002)
8. M. Youssefi and H. Willer The World of Organic Agriculture 2003: Statistics and Future Prospects.
9. Милованов Є. Тенденції розвитку ринку української органічної продукції / Є. Милованов // Матеріали Міжнародного семінару “Органічні продукти харчування. Сучасні тенденції виробництва і маркетингу”. – Львів, 2004. – С. 37-42.
10. Шлапак В.О. Про вирощування екологічно чистої овочевої продукції в Україні / В.О. Шлапак // Матеріали Міжнародного семінару “Органічні продукти харчування. Сучасні тенденції виробництва і маркетингу”. – Львів, 2004. – С. 30-33.
11. Відтворення родючості ґрунтів у ґрунтозахисному землеробстві / під ред. М. К. Шикучи – К. : Оранта, 1998. – 680 с.
12. Кисіль В.І. Біологічне землеробство в Україні: проблеми і перспективи / В.І. Кисіль. – Харків : Вид-во “Штрих”, 2000. – 161 с.
13. Вовк В.І. Сертифікація органічного сільського господарства в Україні : сучасний стан, перспективи, стратегія на майбутнє / В.І. Вовк // Матеріали Міжнародного семінару “Органічні продукти харчування. Сучасні тенденції виробництва і маркетингу”. – Львів, 2004. – С. 3-7.

Тетяна Стас,
аспірант кафедри педагогічних технологій
початкової освіти,
ДЗ “Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського”
(м. Одеса).

Tetyana Stas,
Postgraduate, Ushynsky.South Ukrainian
National Pedagogical University
(Odesa)

ЗМІСТ КОМПОНЕНТІВ ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

THE CONTENT OF THE EMOTIONAL CULTURE COMPONENTS OF THE PRIMARY SCHOOL TEACHER

Стратегічним завданням, визначеним Національною доктриною розвитку освіти України у XXI столітті, є створення умов для формування професійної культури вчителя. Перенесення акцентів із системи знань на особистість дитини, розвиток її духовних і моральних здібностей зумовлюють потребу в педагогічних кадрах, здатних до створення умов для саморозвитку, самореалізації особистості в різних типах навчальних закладів. Педагогічні ВНЗ повинні бути школами як професійного, так і емоційного становлення особистості майбутніх педагогів, особливо вчителів початкової школи, оскільки саме в початкових класах формується емоційна культура дитини. Від цього залежить успішність розв'язання ряду питань модернізації системи освіти на сучасному етапі її розвитку.

Видатний педагог В.О. Сухомлинський вивчав емоційну культуру вчителя у двох аспектах: як основу духовного життя особистості вчителя і як важливий компонент педагогічної майстерності. Згідно з цим він пропонував здійснити професійну освіту вчителів за двома напрямками: підготовка морально-естетично вихованої особистості самого вчителя, тобто формування його морально-естетичної свідомості, гармонізація здібностей; підготовка вчителя до морально-естетичного виховання через основні види діяльності учнів: навчання, спілкування, працю, а також морально-естетичні компоненти побуту та природи [2].

Вважаємо, що емоційна культура вчителя початкової школи є складним утворенням, професійною якістю, яка характеризується системністю, цілісністю, здатністю до самоуправління і саморегуляції й безумовно є складовою загальної професійної психологічної, педагогічної культури особистості вчителя початкових класів. Емоційна культура має багатокomпонентну структуру, а кожен компонент – своє змістове наповнення. Вважаємо, що компонентами емоційної культури майбутніх

учителів початкової школи мають бути: мотиваційний, комунікативно-діяльнісний, емоційно-почуттєвий, оцінювальний.

Так, до мотиваційного компонента емоційної культури вчителя початкових класів відносимо мотиви, які лежать в основі його дій і поведінки, а саме: інтерес до власної емоційної сфери і учнів; бажання зрозуміти власні почуття і настрої учнів; уміння завжди підтримувати свій емоційний стан і учнів свого класу; постійне почуття відповідальності за свої дії і вчинки; створення позитивного емоційного середовища в учнівському колективі під час навчально-виховного процесу.

Сутність комунікативно-діялісного компонента полягає в тому, щоб учитель початкових класів завжди міг виробити власний правильний стиль взаємовідносин з учнями; був здатний відчувати емоційну обстановку уроку і, разом з тим, мобільно впливати на неї. Крім того, це здатність визначати емоційний стан дітей і вміти керувати ним під час заняття, а також адекватно виражати свої позитивні емоції і передавати їх своїм учням, особливо під час занять з літературного читання, музики, фізичної культури, образотворчого мистецтва: “Не може бути гарним вихователем, який не володіє мімікою, який не може надати своєму обличчю необхідного вираження або стримати свій настрій. Вихователю повинен вміти вести себе так, щоб кожний рух його виховував” [1].

До емоційно-почуттєвого компонента відносяться гуманні почуття, емпатія (здатність емоційно відгукуватись на переживання іншої людини), вміння викликати в собі емоційний настрій для проведення уроку, здатність захоплюватися спільною з учнями діяльністю, вміння керувати емоціями і переборювати внутрішнє роздратування.

Оцінювальний – полягає в правильній і адекватній оцінці будь-якої ситуації та вмінні правильно реагувати на неї, контролювати власні емоції. Крім того, вказаний компонент виражає готовність особистості до самовдосконалення, саморегуляції поведінки відповідно до норм гуманістичної моралі й професійної етики.

Отже, з вищесказаного можна зробити висновок, що зміст перелічених компонентів є необхідним для формування емоційної культури вчителя початкової школи. Емоційна культура є запорукою співробітництва вчителя початкових класів з учнями, ставлення до дитини як до особистості з урахуванням усіх притаманних їй якостей та властивостей. Уміння зрозуміти внутрішній світ дитини, її емоційний стан і переживання, враховувати їх при виборі засобів педагогічного впливу на учнів, вироблення вмінь психологічно грамотно будувати спілкування з дітьми повинні домінувати в процесі формування емоційної культури майбутніх учителів початкової школи.

Література

1. Макаренко А.С. Твори : в 7-ми т. / А.С. Макаренко. – К. : Радянська школа, 1954. – Т. 5. – 484 с.
2. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 1. – С. 654.

Людмила Степанова,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії та методики
початкової освіти,
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”
(м. Івано-Франківськ)

Lyudmyla Stepanova,
Candidate of Pedagogical Science,
Associate Professor, Vasyl Stefanyk
Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

ЗМІСТ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

CONTENTS OF LABOUR TRAINING EDUCATION IN THE PRIMARY SCHOOL: REGIONAL ASPECTS.

Вітчизняна система освіти переживає складний і відповідальний етап свого розвитку, зумовлений докорінними змінами в суспільному житті. Нині закладаються підвалини нового змісту середньої освіти, оновлюються його державні стандарти у відповідності до сучасних потреб особи і суспільства, створюється програмне та дидактико-методичне забезпечення для реалізації змісту освіти в педагогічній практиці.

Одним із напрямів такої роботи є обґрунтування системи трудової підготовки молоді, концептуальна розробка її змісту на кожному віковому етапі розвитку особистості.

Аналіз змісту трудового навчання дітей молодшого шкільного віку протягом майже двохсотлітньої його історії доводить, що традиційно програмами передбачалось оволодіння елементами сільськогосподарської та ремісничої праці, самообслуговуванням. Учням пропонувалися елементарні відомості про техніку на рівні найпростіших інструментів, деяких видів машин і механізмів, початкові відомості про різноманітні матеріали та їх властивості, про правила і прийоми обробки їх ручними інструментами.

Теоретичні аспекти обґрунтування цілісного змісту початкового трудового навчання школярів досі залишилися фактично поза увагою вчених.

Визначальним кроком в обґрунтуванні змісту освітньої галузі “Технології” в початковій ланці стала розробка групою провідних учених АПН України державного стандарту галузі, започаткована академіком Д.О. Тхоржевським [2]. Метою освітньої галузі “Технології” визначено розвиток

особистості через ознайомлення учнів із загальними основами сучасного виробництва в процесі залучення школярів до посиленої творчої трудової діяльності, конструювання, художньої, сільськогосподарської праці тощо, оволодіння загальнотрудовими вміннями, початковими навичками користування комп'ютером, вивчення елементів технічного креслення, дизайну. Важливим завданням визнавалось ознайомлення школярів з традиційними народними промислами, різними аспектами ведення домашнього господарства. Сучасні дослідження в цій сфері торкаються тільки окремих напрямів удосконалення змістового наповнення цього предмета і методики його реалізації як важливої складової освітньої галузі “Технології” в початковій школі [1].

Опитування вчителів початкових класів виявило певні труднощі у понад 80 % респондентів щодо реалізації програм з праці на практиці: від вибору варіанта програми з переліку рекомендованих – до повноти реалізації програмових вимог, особливо в умовах слабкого матеріально-технічного забезпечення сільських шкіл та специфіки навчально-виховного і соціального середовища регіональних закладів, зокрема гірських.

Головною причиною такого становища в трудовому навчанні молодших школярів був і залишається емпіричний характер відбору програмового навчального матеріалу. Процес і результат роботи над новим варіантом Державного стандарту початкової загальної освіти у сфері трудової підготовки молодших школярів засвідчив недостатність методологічного та теоретико-методичного обґрунтування питань проектування її змісту. Ми поклали собі за мету проаналізувати світові тенденції технологічної освіти, завдання та зміст сучасного трудового навчання молодших школярів, змодельовати структуру його елементарного змістового модуля і на цій основі запропонувати варіант змістового наповнення стандарту початкової ланки в освітній галузі “Технологія”.

В основу моделювання структури змістового модуля для трудового навчання молодших школярів ми поклали загальнодидактичні дослідження змісту освіти М.М. Скаткіна, В.В. Краєвського, І.Я. Лернера, які розглядають його як педагогічно адаптовану систему елементів того соціального досвіду, який належить до засвоєння підростаючими поколіннями і визначає номенклатуру елементів змісту. Виходячи з цієї теорії, програмні документи повинні включати:

- основні знання (поняття, закони) із вказанням глибини їх висвітлення в кожному класі;
- основні уміння, практичні і пізнавальні способи діяльності та ступінь оволодіння ними з урахуванням вікових можливостей учнів;
- систему пошукових пізнавальних завдань, проблемних ситуацій для створення можливостей творчого застосування;
- комплекс ситуацій і засобів формування емоційно-ціннісного ставлення, націлених на виховання і розвиток учнів.

Перелічені елементи змісту освіти мають стосуватися всіх основних компонентів сучасного виробництва, які виокремлені в теоретичних дослідженнях змісту трудової підготовки молоді: техніки, технології, економіки та організації трудових процесів.

Вивчення елементів техніки повинне спрямовуватися на формування уявлень учнів про призначення, види та будову різноманітних інструментів, технічних об'єктів, про принципи і процеси їх роботи, на оволодіння елементами графічної грамоти – “мовою техніки”, уміннями аналізу та вдосконалення конструкцій, на розвиток конструкторських здібностей.

Вивчення школярами елементів технології має на меті опанування загальними закономірностями виготовлення виробів з різноманітних матеріалів.

Ознайомлення учнів з елементами організації та економіки покликане відкрити перед ними доступні організаційно-економічні закономірності виробничої діяльності, сформувані вміння організації робочого місця, співпраці, планування та оцінювання роботи, економного використання ресурсів тощо.

На основі аналізу концепцій змісту освіти та змісту трудового навчання в загальноосвітній школі було розроблено в загальному вигляді структуру змістового модуля для дидактичної одиниці змісту предмета освітньої галузі “Технології”. Дана матриця може слугувати для розробки змістового наповнення стандарту початкової ланки в освітній галузі “Технологія”, проектування програмного змісту будь-якого розділу для вивчення предметів даної освітньої галузі, опанування різними видами трудової діяльності.

Змодельована структура змістового модуля для освітньої галузі “Технології” може бути покладена в основу створення авторських програм з трудового навчання. Запропонований варіант стандартизації змісту цього предмета дає змогу розробникам програмного та методичного забезпечення наповнити розділи програм, підручників та посібників конкретним змістом у відповідності з регіональними особливостями шкільного оточення, враховувати національні та етнічні традиції господарювання, матеріально-технічне забезпечення шкіл, інтереси й уподобання вчителів та учнів у сфері трудової діяльності тощо. Зокрема, педагогічні працівники шкіл Карпатського регіону зможуть на заняттях з трудового навчання працювати над відродженням давніх народних ремесел та збереженням самотності трудових традицій конкретної місцевості, обираючи притаманні їм види робіт та варіанти виробів.

Література

1. Тименко В.П. Освітня галузь “Технології”: стан і перспективи розвитку / В.П. Тименко // Школа першого ступеня: теорія і практика: Зб. наук. праць Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди. Випуск 7. – Переяслав-Хмельницький, 2003. – С. 99-104.

2. Тхоржевський Д.О. Методика трудового та професійного навчання / Д.О. Тхоржевський. – 4-е вид., переробл. і доп. Ч. 1. Теорія трудового навчання. – К. : РНЦ “ДНІТ”, 2000. – С. 24-47.

Вікторія Стинська,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри педагогіки імені Богдана
Ступарика,
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”
(м. Івано-Франківськ)

Victoria Stynska,
Candidate of Pedagogical Science,
Associate Professor, Vasyl Stefanyk
Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ДИТИНСТВА Й МАТЕРИНСТВА У СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ УРСР У 20 рр. ХХ ст.

SOCIAL-PEDAGOGICAL SUPPORT OF CHILDHOOD AND MOTHERHOOD IN COUNTRY SIDE USSR IN 20 YEARS OF THE 20th CENTURY

У Концепції Державної цільової соціальної програми підтримки сім'ї до 2016 р., схваленої Кабінетом Міністрів України 31 травня 2012 р., соціально-педагогічна підтримка дитинства й материнства розглядається як один із найважливіших чинників економічного, соціального та культурного розвитку суспільства.

Соціально-педагогічна підтримка дитинства й материнства – проблема національного значення, яка повинна розглядатися і розв'язуватися в різних контекстах: історичному, соціологічному, культурологічному, демографічному, педагогічному, юридичному. Розглянемо історико-педагогічний аспект окресленої проблеми.

Як свідчить аналіз джерельної бази, у 20-х рр. ХХ ст. в сільській місцевості УРСР організація соціально-педагогічної підтримки дитинства й материнства була на низькому рівні. Так, станом на 1925 р. 82 % стаціонарних закладів Охматдиту, що охоплював консультації для жінок, акушерське відділення, молочну кухню “Крапля Молока”, та 87 % бюджету Охматдиту припадало на місто [2, с. 71].

З метою покращення роботи в напрямі соціально-педагогічної підтримки дитинства й материнства в 1925 р. лікарями сільських консультацій при сприянні громадських організацій та сільських органів влади було розроблено “Програму дослідницької роботи лікарів з

питання підтримки та охорони материнства й дитинства в селі”. Про важливість окресленої роботи читаємо у вступі до “Програми...”: “...Охрана материнства и младенчества в СССР переживает в настоящее время весьма новый знаменательный этап: устремление работы в деревню. Наконец-то работа направляется туда, где в ней имеется наиболее острая нужда. Все достижения охраны материнства и младенчества в городе, как бы ни были они значительны сами по себе, в общегосударственном масштабе ничтожны, теряются, как капля в море, по сравнению с тем, что предстоит сделать для оздоровления деревни” [1, с. 56].

“Програма дослідницької роботи лікарів з питання підтримки та охорони материнства й дитинства в селі” складалася з III розділів, кожен з яких містив низку запитань. Так, у I розділі під назвою “Про соціальні питання” розроблялися такі напрями:

1. Яке число одиноких матерів?
2. Яке співвідношення захворюваності і смертності дітей до 3 років одиноких матерів і дітей, що мають обох батьків?
3. Які заходи практикуються в селі для забезпечення виконання рішень щодо стягнення аліментів з батьків позашлюбних дітей чи тих, що покинули свої сім’ї?
4. Чи існують будь-які форми суспільної опіки дітей-сиріт?
5. У якій формі відбувається поділ майна на користь малолітніх дітей після смерті батьків і як майно охороняється?
6. Чи практикується всиновлення і в яких формах?
7. Чи існують випадки, коли мати з дитиною стають безпритульними?
8. Як змінилися в селі погляди на характер батьківської влади з часу революції і чи характерний для батьків обов’язок відповідальності за виховання власних дітей?
9. Наскільки сильна влада свекра над невісткою і в яких побутових формах вона виявляється?
10. З якого віку батьки використовують працю своїх дітей для догляду за молодшими братами і сестрами, чи практикується наймана праця інших дівчат для цієї цілі і з якого віку?
11. Чим відрізняються погляди і звички матерів, що працювали домашніми служницями в місті, від матерів-селянок?
12. Які умови праці (господарської і домашньої) сільських жінок у період вагітності і коли після пологів вони повертаються до праці? [1, с. 57].

У II розділі під назвою “Про охорону материнства” розроблялися такі питання:

13. Визначення ступеня забезпеченості населення акушерською допомогою.

14. Аборти.
15. Статеве життя під час вагітності і після пологів.
16. Догляд за вагітною в селі; домашня і господарська робота та її вплив на передчасні пологи чи переривання вагітності.
17. Родова діяльність у сільській місцевості [1, с. 57–58].

У III розділі під назвою “Про охорону дитинства” розроблялися такі питання:

18. Кліматичні умови, загальносанітарні і житлові умови.
19. Чисельність і густота населення села, волості. Медичні дільниці, їх розмір. Народжуваність на цих дільницях. Число позашлюбних дітей. Число мертвонароджених дітей. Вік батьків.
20. Смертність загальна і дитяча. Причини дитячої смертності.
21. Вигодовування дітей до року і від року до трьох: грудне, змішане, штучне, прикорм, загальна дієта. Характер і особливості догляду за дітьми. Загальна домашня обстановка, одяг дитини, іграшки. Купання, сонячні і повітряні ванни.
22. Захворюваність. Профілактика захворюваності.
23. Особливості догляду за дітьми і їх харчування. Народні засоби, забобони [1, с. 58].

Таким чином, з метою привернення уваги до проблем у сільській місцевості та окреслення шляхів їх розв’язання в 1925 р. було розроблено “Програму дослідницької роботи лікарів з питання підтримки та охорони материнства й дитинства в селі”, яка охоплювала найважливіші питання охорони здоров’я, соціальної опіки, підтримки та захисту дитинства й материнства.

Література

1. Программа исследовательской работы врачей по охране материнства и младенчества в деревне // Охрана Материнства и Младенчества. – Ленинград : Издательство “Практическая медицина”, 1925. – № 1-3. – С. 56-58.
2. Федер Е. На новых путях. Задачи и перспективы работы по охране материнства и младенчества / Е. Федер. – Москва : Государственное медицинское издательство, 1923. – 70 с.

Ореста Ткачук,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри філології та методики
початкової освіти,
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”
(м. Івано-Франківськ)

Oresta Tkachuk,

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor, Vasyl Stefanyk
Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

**ДУМКИ І.І. СРЕЗНЕВСЬКОГО ПРО ВИВЧЕННЯ РІДНОЇ
МОВИ ЯК ОСНОВА МОВНОЇ ОСВІТИ ДІТЕЙ
У ГІРСЬКІЙ ШКОЛІ**

**I.I. SREZNEVSKY'S STUDIES ON THE NATIVE LANGUAGE AS
THE BASIS OF THE LANGUAGE EDUCATION
IN THE MOUNTAIN SCHOOL**

У навчальних програмах для учнів 1-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів центральне місце відводиться вивченню курсу української мови, яку укладачі програми цілком слушно вважають не тільки навчальним предметом, а й засобом опанування інших навчальних дисциплін. У Державному стандарті початкової загальної освіти наголошується на необхідності вивчення української мови за кількома змістовими лініями, серед яких першими визначені мовленнєва і мовна. Посилена увага державних освітніх органів до вивчення мови диктує необхідність пошуку нових, більш якісних підходів у реалізації навчання і виховання молодших школярів. Одним із таких шляхів пошуку є вивчення педагогічної спадщини українського та інших народів.

В умовах сучасної школи заслуговують на увагу погляди російського вченого І.І. Срезневського, який відомий науковому світу як філолог-славист, лексикограф, фольклорист. У науковому доробку І.І.Срезневського важливе місце посідають погляди ученого на вивчення рідної мови, які становлять цілісну систему і опираються на своєрідну лінгвістичну концепцію.

Вони порушені у цілій низці праць. Це “Зауваження про початковий курс російської мови” (1850-1860), “Доповнення до зауважень про

початковий курс російської мови” (1859), “Про вивчення рідної мови взагалі і особливо в дитячому віці” (1860-1861), “Читання про мову Крилова” (1869), “Зауваження про творення слів з виразів” (1873), “З додаткових листків про вивчення рідної мови” (1899), а також так звані “Педагогічні замітки” І.І. Срезневського, “Слово про вчителів та навчальні книги”, “Про буквар для перших класів міського та сільського училищ”, “Про статут гімназій та училищ 1928 року” та ін.

Проблемі визначення ролі й місця вивчення мови в системі народної освіти І.І. Срезневський відводить першочергову роль. Учений вважає, що рідна мова й словесність повинні займати чільне місце серед інших предметів: “Рідна мова наша повинна бути головною основою і нашої освіченості, і освіти кожного з нас...”. Актуальність цієї думки особливо стосується учнів гірських шкіл, де часто діти залишаються поза школою на доволі тривалий час, а їх знання з рідної мови набувають прогалів і часом перетворюються на фрагментарні.

І.І. Срезневський висловлює актуальну для сьогодення думку про необхідність вивчення мови у всіх її виявах, у тому числі як давніх форм, так і місцевих говірок.

Гуцульська говірка, якою послуговуються мешканці українських Карпат, вирізняється особливою лексичною та фразеологічною самобутністю, а система виховного досвіду карпатських гуцулів заслуговує прискіпливої уваги сучасних науковців. Сьогодні бачиться доцільною розробка нових технологій вивчення рідної мови в умовах гірських районів Карпат, що суттєво сприятиме формуванню соціокультурної компетентності молодших школярів не тільки гірських шкіл українських Карпат, а й інших регіонів України.

Думки І.І. Срезневського про вивчення рідної мови є актуальними сьогодні як для гірської школи, так і для всіх регіонів України і можуть бути використані в умовах сучасної соціокультурної підготовки підростаючого покоління на різних етапах виховання та навчання.

Орися Ткачук,

кандидат фізико-математичних наук,
доцент кафедри природничих та математичних дисциплін початкової освіти,
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”
(м. Івано-Франківськ)

Orysyia Tkachuk,

Candidate of Physical and Mathematical
Sciences, Associate Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian
National University
(Ivano-Frankivsk)

**ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ
МАТЕМАТИКИ ТА ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН У
ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ ГІРСЬКОЇ ШКОЛИ**

**USAGE OF THE INTERDISCIPLINARY CONNECTION BETWEEN
MATHEMATICS AND NATURAL SCIENCE IN THE PRIMARY
MOUNTAIN SCHOOL**

Освітні системи кожної країни повинні сприяти вирішенню основних назрілих соціально-економічних проблем суспільства. Незадоволення результатами системи шкільної освіти сьогодні свідчить про необхідність внесення коректив у шкільну освіту в цілому, в тому числі і в початкову школу. Сучасний освітній простір характеризується великим діапазоном ідей і різних підходів, як теоретичних, так і практичних, в епіцентрі яких знаходиться молодший школяр як суб'єкт усіх видів навчальної діяльності. Сучасна парадигма освіти передбачає, що навчання повинне бути трансфером сенсу, а не тільки змісту академічних знань без практичного їх застосування, тобто на перший план виходить компетентність учнів, що є цілком закономірно. Щоб дати цілісне уявлення про навколишній світ і місце людини в ньому, треба формувати науковий світогляд і вміння поєднувати знання, отримані з різних джерел, а тому вчителю слід велику увагу приділяти міжпредметним зв'язкам, особливо зв'язкам математично-природничих дисциплін. Такі міжпредметні зв'язки забезпечують цілісність і правильність світоглядної позиції, адекватне сприйняття школярами навколишньої дійсності.

Проблема міжпредметних зв'язків у початковій школі завжди викликала інтерес педагогів, психологів, методистів, учителів. Міжпредметні зв'язки в сучасній дидактиці й методиці навчання

розглядаються як одна із найважливіших умов підвищення наукового рівня викладання будь-якого навчального предмета та підвищення ефективності всього процесу навчання. Особливу увагу привертають зв'язки між математикою та природничими дисциплінами, що пояснюється взаємозв'язком явищ реального світу.

Вчені ще з далекого минулого підкреслювали потрібність цих взаємозв'язків для створення міцної системи знань про світ і про можливості людини використовувати його та впливати на нього. Я.А.Коменський, Д. Локк, І. Герберт, А. Дістерверг наголошували в своїх працях на потрібності міжпредметних зв'язків і в той же час застерігали від небезпеки стирання меж між навчальними дисциплінами. Зв'язок між предметами математично-природничого циклу – це об'єктивне явище, але вміння побачити, виявити і використати його залежить від майстерності вчителя. В роботах І.Д. Зверева, М.М. Скаткіна, Н.В. Федорова, С.В. Щукіна сказано, що для реалізації міжпредметних зв'язків мають значення зміст, методи і форми навчання. Теоретичне і методичне обґрунтування здійснення міжпредметних зв'язків при вивченні різних навчальних дисциплін відображене в працях П.Я. Гальперіна, В.В.Давидова, О.О. Люблінської, В.М. Максимової та ін. Слід зазначити, що в цих дослідженнях мало уваги приділено роботі вчителя-класовода з реалізації зв'язків між математикою та іншими навчальними дисциплінами в початковій школі і способам їх впровадження. А такі “універсальні” знання дають можливість використовувати їх самостійно при потребі в міру її виникнення. Особливе значення має вміння отримувати, сприймати й реалізовувати такі знання на практиці в умовах гірської школи.

Навчання і виховання учнів початкової школи гірських районів має свої особливості, пов'язані з географічним розташуванням, а в зв'язку з цим – із складними життєвими і побутовими умовами. Це знаходить свій відбиток у свідомості і світогляді не тільки учнів, але значною мірою і вчителів гірських шкіл, особливо тих, які розташовані далеко від великих сіл та осередків культури. Ландшафтно-кліматичні умови, спосіб господарювання, місце розташування та навіть пора року вносять свої корективи в режим роботи гірської школи і організацію її діяльності. Наявність присілків і відсутність доріг створюють додаткові проблеми щодо можливості відвідувати школу, не кажучи вже про виховання і розвиток учнів. У гірських районах Карпат збереглися малокомплектні школи, що не сприяє якості знань учнів [1].

Природний розвиток дітей-горян відбувається в особливих умовах, у постійному спілкуванні з природою, що наносить свій відбиток на їх навчання і виховання. Розуміння процесів, які відбуваються в природі, і бажання набути вмінь впливати на них пояснює зацікавленість школярів природничими дисциплінами. Будь-які кількісні розрахунки неможливі

без математики, тому набуті математичні знання служать основою для створення загальних, інтегрованих понять і вмінь. Оскільки математично-природничі дисципліни перебувають у тісному взаємозв'язку і представляють галузі наукових знань про реальний світ та способи його пізнання й перетворення, вони розкривають і пояснюють можливі взаємозв'язки наук і тенденції розвитку. Використання даних з природознавства при складанні текстових задач з математики дозволяє розглядати явище чи проблему в комплексі, виявляти їх суттєві ознаки, кількісні характеристики та тенденції розвитку. Інтеграція навчальних дисциплін і синтез наукового знання на рівні міжпредметних зв'язків ґрунтуються на матеріальній єдності світу й цілісності особистості.

Загальні принципи зв'язку математики з природничими дисциплінами та завдання вчителя можна сформулювати так:

- на уроках математики треба розкривати своєрідність і різнобічність відображення математикою законів реального світу;
- необхідно на різних уроках формувати в учнів уміння надати життєвій задачі математичної форми і змісту;
- треба постійно розвивати в учнів графічні, креслярські, обчислювальні вміння і навички, які знадобляться їм у майбутньому;
- бажано постійно давати завдання учням, які б наближали шкільні методи пошуку відповіді на запитання до реальних способів розв'язку життєвої задачі.

Отже, сьогодні функція змісту освіти – не лише озброїти учнів системою знань і вмінь, а й забезпечити цілісне орієнтування у світі з позицій інтересів людини, ефективне використання знань і вмінь для оптимізації стосунків учня з суспільством, природою, технікою, продовження неперервної освіти протягом усього життя [2, с. 3]. Тому підготовка майбутнього вчителя до організації пізнавального процесу в школі в умовах педагогічної інтеграції є одним із найбільш важливих напрямів його професійної підготовки. Особливо це стосується вчителів гірських шкіл, які працюють у складних умовах і часто позбавлені можливості вдосконалювати свій науково-методичний рівень. Однак це не звільняє вчителя від відповідальності за узгодженість змісту навчання молодших школярів з різних навчальних дисциплін, добір матеріалу з урахуванням навчально-виховних задач на кожному уроці та міжпредметних зв'язків.

Література

1. Мелешко В. Сільська малокомплектна школа як компонент освітнього округу: технології навчання / В. Мелешко // Початкова школа. – № 5. – 2013. – С. 51-53.
2. Слєпкань З. Проблеми особистісно зорієнтованої математичної освіти учнів середньої школи / З. Слєпкань // Освітній Дайджест. – № 2 (6). – 2004. – С. 84-86.
3. Хрущ В., Червінська І. Освітній та соціальний простір гірської школи / В. Хрущ, І. Червінська // Гірська школа Українських Карпат. – 2007. – № 2-3. – С. 234-235.

Софія Томенчук,
директор Івано-Франківського
державного коледжу
технологій та бізнесу,
Заслужений працівник освіти України
(м. Івано-Франківськ)

Sofia Tomenchuk,
Director of Ivano-Frankivsk
State College of Technology and Business
(Ivano-Frankivsk)

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

THE FORMATION OF PROFESSIONAL AND METHODOLOGICAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS

Сьогодні в Україні відбувається процес оновлення системи вищої освіти, орієнтованої на входження до єдиного європейського освітнього простору. Приєднання України до Болонської конвенції передбачає реформування системи освіти, оновлення її змісту і структури. А для успішної реалізації зазначених завдань на практиці педагог повинен володіти необхідним рівнем професійної компетентності та професіоналізму.

Необхідною складовою професіоналізму людини є професійна компетентність. Питання професійної компетентності розглядаються в роботах як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Сучасні підходи до трактування професійної компетентності досить різні. Існуючі на сьогоднішній день у зарубіжній літературі визначення професійної компетентності як “поглибленого знання”, “стану адекватного виконання завдання”, “здатності до актуального виконання діяльності” та інші не повною мірою конкретизують зміст цього поняття. Більшість учених розглядає компетентність як інтегральну характеристику, яка визначає готовність і здатність на високому професійному рівні виконувати свої посадові й фахові обов’язки відповідно до сучасних теоретичних і практичних надбань, професійного і життєвого досвіду, цінностей та здібностей.

Під професіоналізмом розуміється особлива властивість людей систематично, ефективно і надійно виконувати складну діяльність у найрізноманітніших умовах. У понятті “професіоналізм” відображається такий ступінь оволодіння людиною професійною

діяльністю, який відповідає існуючим у суспільстві стандартам та об'єктивним вимогам. Для набуття професіоналізму необхідні відповідні здібності, бажання і характер, готовність постійно вчитися та вдосконалювати свою майстерність. Поняття професіоналізму не обмежується лише характеристиками висококваліфікованої праці, це ще й особливий світогляд людини.

Проблема професіоналізму та професійної компетентності в останнє десятиліття стала предметом пильної уваги психолого-педагогічної науки (Е.А. Клімов, А.К. Маркова, Л.М. Мітіна, Ю.П.Поваренков, Н.С. Пряжников та ін.). Сьогодні в працях багатьох учених (С.О. Сисоєва, О.В. Касаткіна, О.І. Кривошеєва, В.О. Назаренко, І.В. Букреєва, О.В. Добудько, О.О. Головка, Н.М. Мурована, Ю.В.Пінчук, В.І. Саюк, Л.Г. Собко, А.В. Шишко, Г.К. Селевко, А.В.Хуторський) постає питання професійної компетентності фахівця.

Аналіз стану дослідження проблеми на практиці засвідчує, що існуюча сьогодні система методичної роботи в загальноосвітній школі вимагає суттєвих змін та концептуального оновлення. У зв'язку з цим назріла необхідність проведення спеціального дослідження, в межах якого були б визначені теоретичні і методичні основи розвитку професійно-методичної компетентності вчителів природничо-математичних дисциплін. Однак у вітчизняній педагогіці відсутні системні дослідження рівнів і характеру розвитку професійно-методичної компетентності майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін на етапі їх професійної діяльності. До сьогодні не розроблено цілісної моделі розвитку професійно-методичної компетентності вчителя в системі методичної роботи загальноосвітньої школи. У межах наукових уявлень про професійно-педагогічну компетентність сформувалося декілька напрямів щодо визначення її сутності, структури, функцій. Окремим напрямом професійної діяльності вчителя природничо-математичних дисциплін є методична діяльність, яка неможлива без сформованої професійно-методичної компетентності.

Необхідність постійного вдосконалення професійного рівня вчителів в умовах швидкого "старіння" їхнього педагогічного досвіду, появи нових педагогічних технологій актуалізувала проблему вдосконалення професійно-методичної компетентності як ключового структурного компонента професійно-педагогічної компетентності.

Професійно-методичну компетентність учителів природничо-математичних дисциплін можна розглядати як сукупність компетенцій, наявність професійно-методичних знань та досвіду практичної роботи, необхідних для ефективної професійної діяльності в загальноосвітній школі, та сукупності вмінь:

- упевнено орієнтуватись у багатоманітності сучасних науково-педагогічних підходів і методичних рішень;
- використовувати й адаптувати готові методичні рішення;
- самостійно виконувати науково-методичну роботу;
- вміння реалізовувати принципи, зміст, форми, методи й засоби навчально-педагогічної діяльності.

Як і будь-яка інша, професійно-методична компетентність має власну структуру, зміст, місце серед інших компонентів професійної компетентності і пов'язана з реалізацією інформаційно-орієнтаційної, моделюючої, мобілізаційної, трансляційної, контрольної-оцінювальної й аналітичної функцій діяльності.

Поняття професійної компетенції вчителя розглядають як групу професійних умінь: організаторських, адаптаційних, комунікативних, мотиваційних, дослідницьких та контролюючих.

Професійність учителя включає мовну, методичну й комунікативну компетенції. Методична компетентність є органічною складовою професійної компетентності педагога. Методична компетенція вчителя передбачає вміння користуватися інноваційними технологіями навчання у професійних цілях, у плануванні педагогічної діяльності, вміння адекватно використовувати широкий спектр методичних прийомів відносно віку учнів і поставлених цілей навчання, періодичне ознайомлення з новинками сучасної методичної літератури, бажання підвищувати свій професійний рівень.

Аналіз наукової літератури та практики дозволив конкретизувати певні суперечності процесу розвитку професійно-методичної компетентності майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін, а саме між:

- необхідністю і потребою вчителя в зазначеній компетентності й недостатньою розробленістю теоретичних основ процесу її вдосконалення;
- необхідністю неперервного вдосконалення методичного рівня професійно-педагогічної діяльності та існуючою системою підвищення кваліфікації учителів природничо-математичних дисциплін;
- соціальним замовленням на високоосвіченого й компетентного фахівця й інертністю багатьох учителів стосовно приведення власних знань і вмінь у відповідність до сучасних вимог освітнього процесу;
- унікальними можливостями кожної особистості й недостатнім їх урахуванням у моделюванні та використанні форм і методів удосконалення професійної, у тому числі професійно-методичної компетентності. Організація методичної роботи з майбутніми педагогами розглядається як цілеспрямована робота з метою підвищення їх педагогічної майстерності й оцінно-рефлексивної діяльності методичної спрямованості.

Володимир Химинець,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародних
економічних відносин та міжнародного
бізнесу, ДВНЗ “Ужгородський
ціональний університет”
(м. Ужгород)

Volodymyr Khiminets,
Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor,
Uzhhord National University
(Uzhhord)

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

THE FORMATION OF ECOLOGICAL AND ECONOMIC COMPETENCES IN THE CONTEXT OF THE STABLE DEVELOPMENT OF THE CARPATHIAN REGION

Розширення еколого-економічної сфери впливу людини до всепланетарних масштабів стало основною причиною втрати рівноваги між природними системами підтримки життя та індустріальними, технологічними і демографічними потребами урбанізованого суспільства. Зумовлено це тим, що за останні десятиліття внаслідок демографічного вибуху і росту урбанізованих потреб кожної людини загальна величина природної продукції, яку споживає людство, зросла в десятки, а в окремих випадках у сотні разів.

Сьогодні вже зрозуміло, що будь-яке техніко-технологічне нововведення вимагає додаткових та великих витрат енергії, сировини, воно зумовлює появу додаткової кількості відходів і шкідливих речовин, тобто приводить до ще більшого навантаження на природу. В основу природоспоживацької діяльності людства потрібно поступово закладати новий світогляд – еколого-економічну парадигму – ідею сталого розвитку. У таких підходах акценти в розвитку науково-технічного прогресу потрібно змістити з техногенно-економічного на гуманістично-екологічне спрямування, а природні ресурси слід розглядати не тільки як засіб розвитку продуктивних сил, але й як фактор середовища, в якому живе людство.

До Карпатського регіону прийнято відносити територію Львівської, Івано-Франківської, Закарпатської та Чернівецької областей, на яких розташовані Українські Карпати. Карпатський регіон займає площу 56,6 тис. км. кв., що становить 9,3 % території України, тут проживає близько 6,4 млн. чоловік, що становить 12,3 % населення України.

Українська частина Карпат – не тільки один з наймальовничіших куточків України, але і найзначніший східноєвропейський оздоровчо-рекреаційний природний об'єкт, зона цінних лісових масивів, котрі відіграють роль потужної водорегулюючої і повітряночиної системи для всієї Європи.

З ряду об'єктивних і суб'єктивних причин намітилися (а в останні роки – поглибилися) тенденції до соціально-економічного занепаду регіону: розбалансовано господарські зв'язки, прогресує безробіття, загострюються диспропорції в життєвому рівні населення в його гірській і рівнинній частинах, наближається до критичної демографічна ситуація, деградує унікальна природа Карпат, занедбано історико-культурні цінності регіону. Поступово Карпатський регіон з “перлини України” перетворився в екологічно усереднений регіон техногенно забрудненого континенту, а населення проживає в умовах соціально-економічного дискомфорту, тут накопичилося багато екологічних, економічних та соціальних проблем, вирішення яких потребує зусиль як з боку держави, так і громадськості.

Під поняттям “**компетентнісний підхід**” розуміють спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток **ключових** (базових, основних) і **предметних** компетентностей (знань, умінь, навичок, ставлень тощо) якими мають володіти учні після закінчення школи. Результатом такого процесу буде формування загальної компетентності людини в тих чи інших світоглядних питаннях, у її практичних діях.

Компетентнісний підхід переміщує акценти з процесу накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок у площину формування й розвитку в учнів здатності практично діяти і творчо застосовувати набуті знання і досвід у різних ситуаціях. При цьому школа формує у випускника високу готовність до успішної діяльності в реальному житті. В такій концептуальній схемі вчителі та учні апріорі орієнтуються на особистісно-орієнтовані і діяльнісні моделі навчання. Це вимагає від учителя змістити акценти у своїй навчально-виховній діяльності з інформаційної на організаційно-управлінську площину. У першому випадку учитель відігравав роль “ретранслятора знань”, а в другому – організатора освітньої діяльності. Змінюється й модель поведінки учня – від пасивного засвоєння знань до дослідницько-активної, самостійної та самоосвітньої діяльності. Процес учіння наповнюється розвивальною функцією, яка стає інтегрованою характеристикою навчання. Така характеристика має сформуватися в процесі навчання і включає знання, вміння, навички, ставлення, досвід діяльності й поведінкові моделі особистості.

Стратегія сталого розвитку передбачає, що продуктивні сили, структура економіки, спеціалізація та розміщення виробничих галузей у сучасних умовах мають якнайтісніше узгоджуватися з наявними природними ресурсами, продуктивним, відтворювальним і

асиміляційним потенціалом навколишнього середовища. Більше того, рівень та характер використання природних ресурсів, насамперед земельних, водних і мінерально-сировинних, масштаби і напрями вкладання фінансових ресурсів, організація техніко-технологічного та організаційного прогресу мають бути узгоджені не лише з поточними, а й з перспективними потребами соціуму.

В цьому контексті саме рівень еколого-економічної культури особистості та спільноти в цілому визначає стан природного довкілля і внутрішній світ кожної людини. При цьому особливого значення набуває процес виховання в кожній людині сучасного еколого-економічного світогляду, бережливого ставлення до природи, розуміння домінант природних благ над штучно створеними матеріальними цінностями, усвідомлення розумної необхідності власних потреб, відсутності споживацької психології, готовності добровільно підпорядкувати свої інтереси законам природи, інтересам розвитку суспільства.

Головним завданням еколого-економічного виховання має стати формування нового типу свідомості, на основі якого відбудеться "...олюднення природи й оприроднення людини". Нова екологічна свідомість повинна мати синкретний характер, тобто логічно включати в себе всі попередні типи свідомості (магічну, релігійну, наукову), а не відмежовуватися від них. Тобто освітянські заклади покликані виховувати молодь у дусі любові до рідного краю, глибоких знань його історичної спадщини, охорони навколишнього середовища, науково обґрунтованого використання природних багатств (землі, лісу, води, корисних копалин тощо).

Головним завданням еколого-економічної освіти сучасної освітньої системи можна вважати:

- засвоєння наукових знань про взаємозв'язок та взаємовплив природи, суспільства і людської діяльності;
- формування в учнів знань про цілісну наукову картину світу, взаємозв'язок і протиріччя між природою і суспільством;
- оволодіння нормами правильної поведінки в навколишньому середовищі і серед людей;
- активізацію науково обґрунтованої діяльності з охорони природи й поліпшення навколишнього середовища.

Стратегія еколого-економічної освіти має базуватися на сучасному принципі випереджальності науки над природоперетворювальною діяльністю людей. Еколого-економічна модель освіти може ефективно розвиватися, лише спираючись на гуманістичну спрямованість та інноваційний потенціал освітнього закладу. Сучасна освіта покликана формувати еколого-економічну відповідальну особистість, яка готова до свідомої діяльності на основі набутих знань та сформованих норм і правил поведінки щодо навколишнього середовища.

Олена Хрущ,

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри загальної та
експериментальної психології,
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”
(м. Івано-Франківськ)

Olena Khrushch,

Candidate of Psychological Sciences,
Associate Professor, Vasyl Stefanyk
Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

ЛЮДИНА І ПРИРОДА: ПСИХОЛОГІЯ ВІДНОСИН

MAN AND NATURE: THE PSYCHOLOGY OF THE RELATIONS

Сучасні дослідження психіки людини, ментальності окремих етносів і народів неминуче призводять до думки про те, що пізнати людину, в тому числі її психічний світ, можливо через вивчення її ставлення до природи. Від глибини розуміння власної залежності від природи, рівня усвідомленості себе її частиною, узгодженості своєї діяльності з вимогами законів природи залежить і ставлення людини до навколишнього природного світу.

Констатуючи відмінності в культурі, традиціях, зовнішньому вигляді, психіці окремих народів, дослідник В.Д. Хрущ пише, що ще Гіпократ фізичну і психічну своєрідність народів пояснював “специфікою їх географічного положення та кліматичних умов” [1, с. 12]. Він же вважав, що форми поведінки людей та їх звичаї відображають природу країни. Припущення про те, що південний і північний клімат неоднаково впливає на організм людини, а відповідно і на її психіку, висловлював і Демокріт.

В епоху відкриття невідомих раніше країн, нових морських шляхів, колоніальних воєн, утворення світового ринку, бурхливого розвитку капіталізму, міжнародного обміну і співробітництва проблема відмінностей, у тому числі духовних і психічних, набула практичного значення. В соціології того часу особливе місце займав географічний напрям. Суть його полягала у визначенні кліматичних, ландшафтних та інших природних умов як головного фактора розвитку людського суспільства. Теорію визначальної ролі географічного середовища в житті людей як основоположну широко використовували філософи і

соціологи з метою пояснити, чому неможливо знайти в світі двох народів, що були б абсолютно однаковими за своїми етнічними, психічними ознаками, побутом і культурою.

Сучасні українські вчені А.В. Толстоухов, С.П. Стоян, розглядаючи ідею “розвитку суспільства як процесу взаємодії, взаємовпливу його і середовища – розвиток системи в контексті середовища” [2, с. 147], аналізують роботу А.Дж. Тойнбі “Осягнення історії” і виділяють такі головні ідеї:

- кожна цивілізація – це відповідь на виклик природного середовища;

- все життя цивілізації таке ж різноманітне за формою і за змістом, як і самі виклики середовища;

- середовище є позитивним фактором, що сприяє розвитку.

Вищезгадані дослідники виділяють справедливе зауваження А.Дж. Тойнбі, що “занадто гарні умови, як правило, заохочують повернення до природи, припинення всякого зростання”, “... чим сприятливішим є оточення, тим слабкішим є стимул для зародження цивілізації” [3, с. 148]

Відома дослідник і прекрасний знавець життя горян, зокрема гуцулів, М.М. Лаврук відзначає, що навколишнє середовище Гуцульщини “надзвичайно контрастне за своїми природними, соціальними і психологічними (підкреслення наше – О.Х.) параметрами. В ньому можна влаштувати життя близьке до ідилії, або повсякчас боротьба за виживання” [4, с. 114] Автор цитованих вище слів стверджує, що психіка горян формується не в процесі споглядання красивих карпатських пейзажів, а через переборення складних життєвих ситуацій, важку працю, боротьбу з катаклізмами дикої природи. Саме в процесі подолання різноманітних труднощів, таких, як холод, що обумовлений розрідженим повітрям високогір’я, недостатньо збалансоване харчування, викликане одноманітністю продуктів, різні недуги, пов’язані з важкою працею, заготівлею палива, складними процесами гірського землеробства тощо, формується й особлива психіка.

Вплив природно-географічних чинників на спосіб життя горян є важливою складовою для вивчення їх психічного складу. Як про це ми вже писали у статті “Гори і психологія горян” [5, с. 174], пропонується в рамках проекту “Гірська школа: стан, проблеми, перспективи розвитку” виділити такі напрями дослідження:

- обов’язкове вивчення філософських, психолого-педагогічних досліджень, у яких розкриваються характерологічні особливості психології горян;

- сучасні філософські, психологічні, соціологічні та етнологічні дослідження особливостей горян та гірської спільноти;

- вплив умов проживання та способу господарювання на психологію горян;
- культурно-історичні традиції і звичаї як ефективні чинники формування психології жителів гір;
- вплив демографічних змін, інформаційно-комунікативних технологій, сучасного способу господарювання і підприємництва на психологію та ідеали сучасної молоді гірських регіонів.

Досліджуючи психологію горян, необхідно не випустити з уваги жодного факту, якщо він навіть видається на перший погляд малозначущим.

Література

1. Хрущ В.Д. Історія розвитку етнопсихологічної думки та поглядів на національно-психологічні явища / В.Д. Хрущ // Етнічна психологія. – Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 1994. – Розділ 2. – С. 12.
2. Толстоухов А.В. Стоян С.П. Вплив природи на процес формування української ментальності / А.В. Толстоухов, С.П. Стоян // Філософія природи. – Монографія. – К. : ПАРАПАН, 2006. – С. 147.
3. Тойнби А. Дж. Постижение истории. Пер. с англ. / А.Дж. Тойнби. – М. : Прогресс, 1991. – С.119 // Цит. за Філософія природи. – Монографія. – К. : ПАРАПАН, 2006. – С.148.
4. Лаврук М.М. Соціально-географічні аспекти способу життя горян (на прикладі гуцулів) / М.М. Лаврук // Гори і люди (у контексті сталого розвитку). Матеріали Міжнародної конференції 14-18 жовтня, 2002. – Т. I. – Рахів, 2002. – С. 114.
5. Хрущ О.В. Гори і психологія горян / О.В. Хрущ // Гірська школа Українських Карпат. – 2007. – № 2-3. – С. 174

Андрій Червінський,
аспірант кафедри країнознавства і
рекреації,
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”
(м. Івано-Франківськ)

Andrij Chervinskyj,
Postgraduate, Vasyl Stefanyk
Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

ЗБЕРЕЖЕННЯ ПАМ’ЯТОК САКРАЛЬНОЇ АРХІТЕКТУРИ ПРИКАРПАТТЯ ЯК УМОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

PRESERVATION OF THE PRECARPATHIAN SACRED ARCHITECTURE AS THE CONDITION OF THE SUSTAINABLE CARPATHIAN REGION DEVELOPMENT

Проблеми сакрального мистецтва є пріоритетною темою наукових досліджень, адже в лоні церкви зароджувалися й розвивалися архітектура, образотворче та декоративне мистецтво, музика. За останні роки в Україні поживавилось зацікавлення мистецтвознавців питанням дослідження сакрального мистецтва минулих століть.

Облік об’єктів культурної спадщини – одна з визначальних ланок у системі їх виявлення, дослідження і збереження. Це вихідне і кінцеве завдання супроводжує всі етапи пам’яткоохоронної діяльності. Посилення уваги громадськості до цієї проблеми на сучасному етапі мотивується кардинальною трансформацією суспільної свідомості й ідеологічних парадигм, які викликали зміни в підходах до добору пам’яток, що заслуговують на взяття під державну охорону. Це, у свою чергу, потребує вдосконалення критеріїв добору таких нерухомих об’єктів культурної спадщини. Порушене питання набуло особливої актуальності з ухваленням Закону України “Про охорону культурної спадщини“ (2000 р.).

Окрім чудових рівнинних і гірських природних ландшафтів, значна частина яких збереглася у первозданному вигляді, Прикарпаття приваблює туристів численними пам’ятками культури й архітектури. На території області під охорону держави взято три з половиною тисячі пам’яток історії та архітектури. На державному обліку в Івано-Франківській області знаходиться 869 пам’яток історії та 142 –

монументального мистецтва, 1440 – археології. 24 пам'ятки занесено до Державного реєстру національно-культурного надбання.

Прикарпаття належить до регіонів України з найвищим рівнем зосередження пам'яток сакральної архітектури, передусім дерев'яних церков. Однак їх чисельність наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. продовжувала зменшуватися під впливом як об'єктивних природних, так і суб'єктивних антропогенних факторів.

В обох випадках головні причини такого становища полягають у недосконалій пам'яткоохоронній діяльності державних органів, громадських інституцій, місцевих церковних громад. Його виправленню може сприяти виважений науковий аналіз ситуації, що склалася, та узагальнення досвіду і визначення перспектив розв'язання цієї проблеми.

До вивчення проблеми збереження пам'яток сакрального мистецтва зверталось чимало сучасних українських учених і краєзнавців (В. Вечерський, У. Головчанська, В. Грабовецький, М.Фіголь, М. Ходан, З. Царик та ін.), які зосереджували увагу на втратах пам'яток сакральної архітектури на різних етапах історичного розвитку.

Культові споруди відображають художньо-естетичні позиції та особливості духовної культури поліетнічного населення Прикарпаття (йдеться про територію Івано-Франківської області) останніх сторіч. У 2010 р. тут під охороною держави перебувало 587 пам'яток сакральної архітектури (122 – національного значення), зокрема 446 церков, 88 дзвіниць, 31 костел, сім синагог, шість келій і палат духівництва, сім монастирів і дві каплиці. Майже всі вони були передані у власність або користування релігійним громадам, на які переклали обов'язки із дотримання чинного законодавства щодо експлуатації та проведення ремонтно-реставраційних робіт. Це мало неоднозначні наслідки. З одного боку, більшість громад з відповідальністю ставиться до збереження сакральної архітектури. З іншого, відсутність роз'яснювальних заходів та тісної співпраці духовенства з архітектурними установами, пожежною й іншими службами наражає на небезпеку культові споруди, де також зберігаються вартісні іконостаси, ікони, стародруки, хрести дерев'яної різьби тощо.

Безцінним культурним скарбом є дерев'яні церкви, що як об'єкти пам'яткоохоронної діяльності перебувають у найважчому становищі. Науково опрацювавши та уклавши каталог 2,5 тис. дерев'яних церков, дзвіниць, каплиць Галичини, доктор мистецтвознавства М. Драган стверджує: "...маємо найкраще і найбагатше дерев'яне будівництво в Європі". Дослідники галицької сакральної архітектури стверджують, що на початку ХХ ст. на західноукраїнських землях нараховувалося 3,4 тис. церков, зокрема 2,5 тис. дерев'яних. Із них на 1996 р. збереглося 1367

храмів, зокрема 400 на Івано-Франківщині. У працях В. Вечерського і З.Царика з'ясовані обставини зникнення церков за радянського періоду, коли їх нищили з ідеологічних мотивів. Однак цей процес продовжується і за доби незалежності, але вже через бездіяльність органів влади та байдужість громадськості. Таким чином були втрачені унікальні Миколаївська церква (1761 р.) у м.Долині (зруйнована 1967 р.); знаменита церква Параскеви П'ятниці з дзвіницею (1718 р.) у с.Космачі Косівського району, де знімали фільм "Тіні забутих предків" С. Параджанова.

Матеріали преси та архівів громадських організацій дозволяють скласти "мартиролог" не лише зниклих церков, але й втрати їх автентичності як пам'яток історії та архітектури. Причини цього явища мають об'єктивний та суб'єктивний характер. Під дією природних чинників руйнуються і втрачають свою несучу здатність конструкції дерев'яних церков, які прогнивають та уражаються біологічними шкідниками. Порушуючи чинне законодавство, громади оббивали дерев'яні церкви бляхою, замінювали на куполах дерев'яні гонти на сучасні покрівельні матеріали, що спотворювало первісний вигляд пам'яток. Старовинні ікони та іконостаси часто перемальовувалися чи замінювалися на нові "гарніші" або ж покривалися блискучою плівкою. Втрачалася автентика через непоодинокі факти обмуровування дерев'яних храмів (церква 1853 р. у с. Делевій Тлумацького району).

Зусилля державних органів і громадських організацій не завжди були ефективними й достатніми для розв'язання проблеми. Непроведення чиновниками інвентаризації та паспортизації матеріальних цінностей пам'яток сакрального мистецтва унеможливило отримання грантів на їх реставрацію. Не вживаються заходи до збереження пам'яток історії та культури, які перебувають у стані руйнації. Зокрема, протиаварійні та ремонтні роботи майже не проводяться, а охоронні договори більшості об'єктів – відсутні.

Для виконання програми відродження пам'яток сакральної архітектури була виготовлена проектна документація на реставрацію понад десяти храмів області, однак її не реалізовували через відсутність коштів. Із цієї причини були припинені вже розпочаті роботи на багатьох об'єктах (церква св. Василя Великого у с.Черче Рогатинського району.); з постійними перервами вони продовжувалися на пам'ятках архітектури місцевого значення (Кліщівнівська церква цього ж району, Благовіщенська церква в м.Коломиї та ін.).

Важливу роль у відновленні сакральних споруд відігравали церковні братства, сестринства, хори та інші самодіяльні об'єднання, які таким чином спричинялися і до їх збереження як пам'яток історії та архітектури. Їх вшануванню як об'єктів культурної спадщини сприяли організація духовних місій, а також прощі, храмові свята та інші

церковно-релігійні заходи, коли освячувалися хрести-пам'ятники, каплиці, пам'ятні знаки, зокрема на честь 400-річчя Берестейської унії, тощо.

Окреслені процеси і явища, які можна екстраполювати на інші райони Прикарпаття, неоднозначно позначилися на збереженні церковних споруд. З одного боку, така жертвна діяльність релігійних громад урятувала від повної руйнації десятки старовинних храмів та інших пам'яток сакральної архітектури. З іншого боку, вона здійснювалася без участі професійних архітекторів, реставраторів і в кращому випадку здібними самодіяльними майстрами та художниками. Це не забезпечувало збереження автентичності сакральних споруд, чимало з яких після такої “реконструкції” втрачали ознаки пам'яток.

Зазначені процеси сприяли будівництву нових сакральних споруд, чимало з яких зараховуються до пам'яток сакрального мистецтва. У багатьох селах зводили дерев'яні церкви за давніми традиціями, для чого запрошували професійних архітекторів та народних майстрів Гуцульщини і Покуття.

Пам'ятки національного значення Галицького та Коломийського районів внесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України. Цей перелік містить об'єкти культурної спадщини, які держава офіційно бере під охорону. Саме після внесення до реєстру об'єкти набувають статусу пам'яток. Отже, Кабінет Міністрів України постановив внести до Державного реєстру нерухомих пам'яток України об'єкти культурної спадщини національного значення, зокрема з Прикарпаття, і одночасно з цим виключив їх із списку пам'ятників архітектури Української РСР.

Сьогодні в Україні є близько півтори тисячі дерев'яних церков – унікальних пам'яток архітектури минулих століть. Як згадує Михайло Дейнега, коли мистецтвознавець з Лувру, котрі приїхали оглянути роботи Пінзеля, відвідали церкву в Рогатині, то були під величезним враженням. “Треба було бачити, з яким трепетом ці люди, котрі розуміються на мистецьких цінностях, торкалися деревини, – розповів М. Дейнега. – У Франції вже немає старої дерев'яної церковної спадщини, є лише кам'яні церкви”.

Дерев'яні церкви дуже цінні. Дерево – нетривкий матеріал, і те, що побудовані 400-500 років тому церкви збереглися до наших днів, робить їх безцінними. За кількістю таких споруд з Україною може зрівнятися тільки Румунія, на решті території Європи їх залишилися одиниці. Але через неувагу держави кожен рік на п'ять-шість унікальних церков у країні стає менше. За 20 років на Прикарпатті згоріло 17 дерев'яних церков, в Україні – 50.

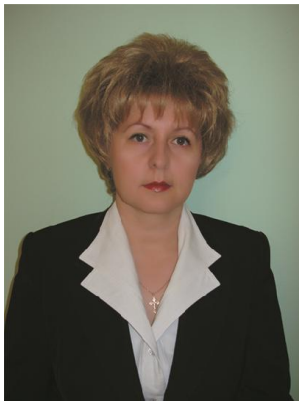
Культурна цінність дерев'яних церков Галичини як пам'яток історії та архітектури одержала міжнародне визнання. Це виявилось в їх номінуванні як кандидатів на занесення до списку Міжнародної

спадщини ЮНЕСКО. У січні 2010 р. міністри культури України та Польщі виступили зі спільною заявою про внесення до нього 16 дерев'яних церков XVI-XIX ст. Їх вибирали із 44 дерев'яних храмів бойківського, гуцульського, галицького, лемківського типів. Від України переможцями стали чотири сакральні пам'ятки у Львівській (у с.Потеличі, м.Дрогобичі, с.Жовкві, с.Маткові) та по дві у Закарпатській (в с.Ясіні, с.Ужку) й Івано-Франківській (у м.Рогатині, с.Нижньому Вербіжі) областях .

Таким чином, проблема збереження пам'яток сакральної архітектури на Прикарпатті є надзвичайно важливою, адже вона є складовою частиною сталого розвитку Карпатського регіону.

Як відомо, сталий розвиток – це загальна концепція стосовно необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їхню потребу в безпечному і здоровому довкіллі. Ряд теоретиків і прихильників сталого розвитку вважають його найперспективнішою ідеологією 21 століття, тому що сталий розвиток – це керований розвиток. Основою його керованості є системний підхід та сучасні інформаційні технології, які дозволяють дуже швидко моделювати різні варіанти напрямів розвитку, з високою точністю прогнозувати їх результати та вибрати найбільш оптимальний. Тому ми сподіваємося, що проблема збереження сакральних пам'яток у контексті сталого розвитку Карпатського регіону буде успішно вирішена. Адже без збереження надбань минулого не може бути майбутнього.

Інна Червінська,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії та методики
початкової освіти,
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”
(м. Івано-Франківськ)

Inna Chervinska,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor, Vasyl Stefanyk
Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

Лівія Кіраль,
учитель початкових класів,
загальноосвітня школа № 11,
(Закарпатська область, м. Мукачево)

Liviya Kiral,
primary school teacher,
(Mukachevo)

ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ ІНТЕРЕСУ ДО НАВЧАННЯ ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

DEVELOPING PRIMARY SCHOOL CHILDREN EDUCATION INTEREST BY MEANS OF THE THEATRICAL PEDAGOGY

Весь світ – театр, а люди в нім актори. Керуючись цим чудовим твердженням відомого драматурга Вільяма Шекспіра, ми не можемо не зауважити, що театр пропонує нам унікальну можливість брати участь в ідеальній репетиції проблем реального життя, з якими стикається сучасна людина. Цю репетицію треба добре підготувати, особливо якщо вона призначена для дітей, які навчаються в початковій школі і в яких ще не накопичено достатньо власного досвіду поведінки й достовірних норм та критеріїв. Це зробити нелегко, особливо вчителю, який має встигати спостерігати за життям, як на сцені, так і за допомогою своєї уяви виокремити театральну форму з видимих і невидимих проявів життя.

Проблема формування в учнів початкових класів інтересу до навчання є надзвичайно актуальною. Це проблема взаємозв'язку між теоретичними знаннями та практикою, між інформаційним перевантаженням учнів та їх невмінням використовувати накопичені знання в реальному житті. У діючій освітній системі процес навчання здійснюється шляхом

максимального роздроблення матеріалу, в результаті чого учні перевантажені різними абстрактними поняттями, символами, схемами, таблицями, правилами. І все це прийнято називати мінімумом інформації, необхідної для сучасної освіти, що приводить тільки до механічного засвоєння все більшого обсягу наукової інформації, ускладнює подальшу інтенсифікацію навчального процесу та не сприяє творчому засвоєнню навчального матеріалу. Адже якщо учня включити в особистісно значущу для нього діяльність, це сприятиме розвитку його активності та неординарності. За таких умов навчальна діяльність стає захоплюючою, викликає в дитини почуття радості та задоволення досягнутими результатами.

У зазначеному контексті виникає проблема пошуку нових підходів та інноваційних технологій навчання і виховання. Методи та прийоми, притаманні театральному мистецтву, можуть значною мірою допомогти педагогам у процесі навчання та виховання учнів початкової школи.

Результати застосування засобів театральної педагогіки в Україні, в Болгарії, в Росії та й на світовому рівні пов'язують з ім'ям російського педагога, режисера й актора Костянтина Сергійовича Станіславського (1863-1938), який присвятив своє життя створенню "розумного, морального, загальнодоступного театру". Майже всі театральні теорії, плани та напрями розвитку театральної педагогіки з початку ХХ ст. і до наших днів відображають плідний вплив його ідей та принципів. Творча спадщина драматурга і педагога впливає на прогресивний театр усього світу, створює різні творчі індивідуальності та сприяє появі нових засобів і методів не тільки у сценічному мистецтві, а й у мистецтві навчання і виховання [1].

У молодшому шкільному віці важливу роль відіграє самовираження дітей через власну художньо-творчу діяльність. Враховуючи психофізіологічні особливості школярів цього віку, необхідно залучати їх до творчої діяльності в образотворчому, музичному, театральному та інших видах мистецтва, формуючи таким чином у них інтерес до навчання. Театральне мистецтво є синтетичним видом, що поєднує музику, танець, спів, художнє читання, хореографію та інші види мистецтва. У синтезі мистецтв діти набувають життєвого досвіду, розвивають особистісно-ціннісне ставлення до навколишнього світу, збагачують світогляд, розвивають мовленнєву діяльність.

Театральне мистецтво дозволяє стимулювати школярів до образного і вільного сприйняття навколишнього світу (людей, культурних цінностей, традицій, природи). За його допомогою дитина вчиться поважати чужу думку, бути терплячою до різних точок зору, фантазувати, уявляти, спілкуватися з оточуючими, вчиться долати труднощі, ставити завдання та розв'язувати їх.

У сучасному суспільстві спостерігається поступовий відхід від традиційної моделі викладання, в якій учитель є ретранслятором знань, а

учень – його пасивним реципієнтом. Починаючи з початкової школи, навчально-виховні можливості навчального закладу зорієнтовані на розвиток природних обдарувань дитини. Тому використання театральної педагогіки в навчально-виховному процесі початкової школи розглядається нами як один із найважливіших засобів навчання, що сприяє розвитку природних здібностей учнів та підвищенню пізнавального інтересу. У свою чергу, вдосконалення театральних методик у навчальному процесі сучасного освітнього закладу передбачає знання вчителем театральної педагогіки та спроможність об'єктивно оцінювати свою роботу.

Зміни в організації навчально-виховного процесу висувають нові вимоги до діяльності вчителя, яка орієнтована на учня як культуротворчу особистість, і це викликає необхідність по-новому підійти до проблеми формування у молодших школярів інтересу до навчання засобами театральної педагогіки.

Доречно наголосити, що під театральною педагогікою найчастіше розуміють процес становлення особистості за допомогою драматизації, інсценізації та інших засобів залучення людини до наново створених соціальних конструкцій.

Драматизація як універсальна методика широко й плідно використовувалася у шкільній практиці минулих епох, відома як жанр від Середньовіччя до Нового часу. З історії світової педагогічної думки можна згадати давню, канонізовану Я.-А.Коменським традицію театральних постановок, а також сформульовані педагогом “Закони добре організованої школи”, в яких окремо виділялись “Закони про театральні вистави”, які доречно використовувати в школах. “Через те, що життя кожної людини побудоване так, що вона повинна підтримувати розмову та діяти... (треба, щоб учень) навчився спостерігати різницю в речах, умів реагувати на це, робити пристойні дії, тримати тіло і душу відповідно до обставин, змінювати тембр голосу, тобто грати будь-яку роль відповідним чином...” [2, с. 140]. Шкільний театр сприяв розв’язанню цілої низки навчальних проблем: “навчання живої розмовної мови”, “придбання відомої волі в обігу”.

За своєю суттю система Станіславського – це спосіб виховувати, вдивлятися у світ як у сцену й у сцену як у реальний світ. А роль педагога-дослідника полягає насамперед у тому, щоб виявити й усунути конкретні перешкоди на шляху до цієї мети, розкріпачити поведінку, випустити на волю вразливість і творчу енергію дитини, спрямовуючи її у правильне русло. Якщо вчитель початкової школи хоче використовувати у своїй педагогічній роботі систему К.Станіславського, то він має ставитись до основних її положень не догматично й поверхово, а творчо.

Основний принцип системи К.Станіславського – принцип життєвої правди. Це принцип будь-якого реалістичного мистецтва. З метою підпорядкування навчально-виховного процесу в початковій школі цьому принципу потрібно, щоб будь-яка навчально-виховна задача була життєво

правдивою. Усе, що відбувається під час уроку, повинне бути природним, тому що, як і в житті, крізь нього мають проходити правдивість, простота та щирість. Тоді урок буде підпорядкованим дидактичним принципам наочності й доступності в навчанні.

Роль учителя, як і роль режисера, у цьому неоднозначному процесі полягає у виконанні свідомої вольової дії. А почуття, відчуття й афекти, з яких народяться імпульсивні дії та мимовільні рефлексії, самі виникнуть у його учня в процесі виконання цих свідомих вольових дій. Якщо вони логічні та послідовні, то у будь-якому випадку викликають і відповідні почуття.

Сучасні дослідники (В. Абрамян, І. Зязюн) і педагоги-практики звертають увагу на значний потенціал театралізованої діяльності. Так, вони доводять, що театралізована гра вчить дитину перейматися думками, почуттями інших людей, виходячи за коло повсякденних вражень у світ людських прагнень і вчинків. Творчий характер театралізованої гри полягає в тому, що дитина наслідує все, що бачить, та передає своє ставлення до побаченого. Входячи в образ, дитина жваво мислить, її почуття поглиблюються, вона щиро переживає події. Шкільний театр не тільки розважає учнів, але й естетично виховує, сприяючи вмінню співпереживати, створюючи відповідний емоційний настрій та підвищуючи впевненість у собі.

Спілкуючись у шкільному театрі, учні вчаться бути толерантними до однолітків, стриманими та зібраними. Театр формує у школярів цілеспрямованість, взаємодопомогу, а театральні імпрровізації сприяють розвитку вміння реалізувати свій творчий потенціал.

Особливо слід відзначити вплив театралізованих вистав на формування позитивного інтересу до навчання, на розвиток виразності й образності мови молодших школярів, що проявляється в здатності до естетичного сприйняття мистецтва художнього слова, вмінні розрізняти інтонацію та особливості мовних зворотів. Адже для виконання певної ролі учень повинен володіти різноманітними виражальними засобами (мімікою, жестами, виразною мовою).

Впровадження театральних методик у навчально-виховний процес початкової школи значно підвищує його ефективність, сприяє покращенню розвитку пізнавальних інтересів школярів. Використання театального мистецтва на уроках у загальноосвітній школі I ступеня дозволяє вдало поєднати навчання, гру і працю. Тому варто розглядати використання театальної педагогіки як ефективний засіб навчання молодших школярів, що сприятиме розвитку їх інтересів та природних здібностей.

Література

1. Абрамян В.Ц. Театральна педагогіка / В.Ц. Абрамян. – К. : Лібра, 1996. – 224 с.
2. Коменский Я. Избранные педагогические сочинения : в 2-х т. / Я. Коменский. – Т. 1. – М. : Педагогика, 1982. – 656 с.

Ірина Щурик,
аспірант,
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”
(м. Івано-Франківськ)

Iryna Shchuryk,
postgraduate, Vasyl Stefanyk
Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В ГІРСЬКИХ ШКОЛАХ

THE PROBLEMS OF THE INCLUSIVE EDUCATION IMPLEMENTATION IN THE MOUNTAIN SCHOOL

Актуальною проблемою нашого суспільства є питання виховання, навчання та соціалізації дітей з функціональними обмеженнями, які проживають у гірській місцевості. У науковій літературі недостатньо висвітлені дані про розвиток інклюзивної освіти в гірських школах, який на даному етапі є проблематичним і суперечливим, оскільки система інклюзії в Україні має невеликий досвід. Головними перешкодами на шляху реалізації принципів інклюзії в гірській місцевості є архітектурна недоступність шкіл; діти з особливими потребами часто визначаються нездібними до навчання; батьки дітей з вадами не знають, як відстоювати їх права на освіту, і відчувають страх перед системою освіти та соціальної підтримки; більшість учителів і директорів масових шкіл недостатньо знають про проблеми інвалідності і не готові до включення дітей-інвалідів у процес навчання в класах [2]. І саме створення системи інклюзивної освіти в гірських школах, педагогічні умови в яких відповідатимуть розвитку та можливостям дітей з особливими освітніми потребами, і є одним із шляхів адаптації та інтеграції дітей з особливими потребами в суспільство.

Мета нашого дослідження – розглянути та проаналізувати основні проблеми впровадження інклюзивної освіти в гірських школах.

Важливим є розкриття особливостей впровадження інклюзивної освіти в гірських школах, а також проблем реалізації принципів інклюзивної освіти.

Вітчизняні вчені наголошують на тому, що саме інклюзивні підходи в гірських школах дають змогу підтримати дітей з обмеженими можливостями в навчанні та досягненні успіху, а це, у свою чергу, дасть

шанси і можливості для кращого життя, адже багато хто з цих дітей не має доступу до освіти і часто зустрічається із зневажливим ставленням, насильством і експлуатацією [5; 1; 2].

Як зазначають учені Софій Н., Ворон М., у переважній більшості випадків інклюзивне навчання є основною формою здобуття освіти дітьми з обмеженими можливостями [2]. В основу впровадження інклюзивної освіти покладена ідеологія, яка створює спеціальні умови для дітей з особливими потребами, забезпечує однакове ставлення до всіх людей та виключає будь-яку дискримінацію дітей [3].

Проміжним етапом розвитку інклюзивної системи освіти в Україні можна вважати процес інтеграції, який має кілька типів:

1. Соціальна інтеграція. Діти з особливими потребами можуть брати участь разом з іншими дітьми в позакласній діяльності (харчування, ігри, екскурсії тощо), перебувати в дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладах, однак вони не навчаються разом.

2. Функціональна інтеграція. Діти з особливими потребами і їхні однолітки навчаються в одному класі. Існує два типи такої інтеграції: часткова і повна. При частковій інтеграції діти з особливими потребами навчаються в окремому спецкласі або відділенні школи і відвідують тільки окремі загальноосвітні заходи. При повній інтеграції такі діти проводять увесь час у загальноосвітніх класах. Саме останній тип інтеграції можна розглядати як справжню освітню інтеграцію.

3. Спонтанна, або неконтрольована, інтеграція. Здійснюється тоді, коли діти з особливими потребами відвідують загальноосвітні класи без отримання додаткової спеціальної підтримки. Є причини вважати, що в багатьох країнах чимала кількість таких дітей складає більшу частину тих, кого залишають навчатися на повторний рік [1].

Навчальний заклад у гірській місцевості може забезпечувати інклюзивну освіту як систему освітніх послуг. Проте такі фактори, як збільшення кількості соціально незахищених дітей, неблагополучних із точки зору фізичного здоров'я, психічного стану, соціального становища, які потребують кваліфікованої підтримки фахівців (лікарів, психологів, дефектологів, соціальних працівників та ін.), негативно впливають на стан освітньої системи в гірських школах [2]. Сучасна гірська школа під тиском негативних чинників перебуває в стані певної педагогічної кризи, яка виникла внаслідок протиріч між традиційними стандартами, програмами і реальними можливостями та потребами гірського населення. Необхідність створення спеціальних умов навчання та виховання дітей із порушеннями психофізичного розвитку в освітньому просторі гірської школи часто спричинена відсутністю відповідних спеціальних закладів за місцем їхнього проживання або ж їхньою віддаленістю, малокомплектністю шкіл [5]. За таких умов навчання школярі з обмеженими можливостями здоров'я не отримують

належного медико-психолого-педагогічного супроводу, невирішеними питаннями залишаються їхня соціалізація, адаптація, профорієнтація тощо. Серед умов успішного навчання дітей із порушеннями психофізичного розвитку в гірській загальноосвітній школі виділяють такі, як: підвищення кваліфікації педагогів, тісна співпраця із фахівцями спеціальних закладів освіти, урахування всіх потреб учнів, організація корекційно-розвивального навчання, оптимізація освітнього середовища, організація постійної спільної участі дітей і дорослих в освітньому процесі та ін. [2] Якщо до такої дитини ставитися, як до звичайного школяра (з певними особливими потребами), то це ставлення передається й іншим учителям та однокласникам дитини [4].

Таким чином, на даний час в освітніх колах все частіше можна почути поняття “інклюзивна освіта” як альтернатива спеціальній освіті, де діти з особливими потребами навчаються відокремлено від своїх здорових однолітків. Особливостями впровадження інклюзивної освіти в гірських школах є процес інтеграції, який складається з чотирьох основних типів: соціальної, функціональної, зворотної та спонтанної інтеграції. Розвиток інклюзивної освіти в гірській місцевості супроводжується проблемами, пов’язаними з нерозумінням і незнанням важливих характеристик інклюзивної освіти, яку сприймають лише як фізичне включення дітей з особливими потребами в загальноосвітні заклади без створення відповідних умов для надання цим дітям якісної освіти.

Основними шляхами вирішення цих проблем є підвищення рівня поінформованості педагогічних працівників про інклюзивну модель освіти, створення доступних умов для навчання через облаштування фізичної доступності до школи, включення неповносправної дитини до навчально-виховних процесів школи через налагодження співпраці з батьками та ін.

Література

1. Ілляшенко Т. Інтеграція дітей з особливими потребами у загальноосвітній школі / Т. Ілляшенко // Соціальний педагог. – 2009. – № 5. – С. 26-35.
2. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія / А.А. Колупаєва. – К. : Самміт-Книга, 2009. – 272 с.
3. Сухомлинський В.О. Особлива місія / В.О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5-ти т. – К. : Рад. шк., 1997. – 638 с.
4. Снігульська В. Всеукраїнський круглий стіл “Психолого- соціально-педагогічні аспекти інклюзивної освіти “за і проти” / В. Снігульська // Соціальний педагог. – 2010. – №4. – С. 7-14.
5. Шинкаренко В. Дітям з особливими потребами у загальноосвітній школі / В. Шинкаренко // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2009. – № 10. – С. 4.

РОЗДІЛ II

ТЕЗИ НАУКОВЦІВ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ

SESSION A

CARPATHIANS / APPALACHIANS: HUMAN AND COMMUNITY DEVELOPMENT IN HIGHLAND REGIONS

КАРПАТИ - АППАЛАЧІ: РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ТА ГРОМАДИ В ГІРСЬКИХ РЕГІОНАХ

The proposed plenary session will feature theoretical rationales for the comparative study of the Appalachians and Carpathians as well as the historical connections that link the two mountain regions together. It will also look at the role that educational institutions can play in promoting sustainable development agendas in rural areas. The session will be presented before a largely Ukrainian audience using professional translators and Power point images.

Репрезентовані в секції “А” теоретико-практичні дослідження висвітлюють питання порівняльного аналізу гір Аппалачі (США) і Карпати (Україна), особливості їх вивчення та історико-культурної інтеграції двох гірських регіонів. Особливу увагу акцентовано на визначенні місця та ролі навчальних закладів у пропагуванні проектів раціонального розвитку сільських регіонів.

Donald E. Davis,
Ph.D., Professor of Sociology
Fulbright Scholar,
Vasyl Stefanyk Precarpathian
National University
Ivano-Frankivsk, Ukraine-
Washington, USA

Дональд Е. Девіс,
Ph.D., професор соціології,
стипендіат програми Фулбрайта,
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”,
Івано-Франківськ, Україна –
Вашингтон, США

HUMAN AND COMMUNITY DEVELOPMENT IN MOUNTAIN REGIONS: WHY APPALACHIA? WHY CARPATHIAN?

ГРОМАДСЬКИЙ ТА СУСПІЛЬНИЙ РОЗВИТОК ГІРСЬКИХ РЕГІОНІВ: ЧОМУ АППАЛАЧІ? ЧОМУ КАРПАТИ?

This presentation, designed to be presented at the Conference Plenary, will illuminate the historical and cultural connections between Appalachia and the Carpathians, as well as discuss the human and community development challenges both regions share. To date, there have been very few scholarly efforts to explain the justification for studying the two regions comparatively. This presentation will argue, as well as demonstrate visually, that there are more than just superficial similarities between the two mountain regions. For example, individuals from both the Appalachians and Carpathians have practiced land-use strategies that derive from the very same food production regimes. As a result of the 16th and 17th century "Columbian Exchange," people in the Carpathians grow and consume maize, tomatoes, beans, potatoes, peppers and sunflowers, all eultigens from North and South America.

Conversely, nearly all Appalachians share a unique rural European ancestry and many individuals maintained those ethnic and cultural traditions well into the 20th century (sometimes the connection is more obvious, as when Ukrainian diaspora settled in Appalachian coalmining communities). Both mountain regions evolved with the context of forested and pastoral landscapes and are both located in peripheral economic zones. These factors should play an important role in determining how best to implement future development strategies in the two mountain regions. In my own opinion, development agendas that do not recognize the central role that natural landscapes play in the lives of mountain people are doomed to fail.

Chad Berry,
Ph.D., Academic Vice President
and Dean of the Faculty Goode
Professor of Appalachian Studies
Professor of History Berea College,
Berea, Kentucky, USA

Чад Беррі,
Ph.D., професор історії, віце-
президент і декан факультету
вивчення регіону Аппалачі при
Береа коледжі,
Береа, Кентукі, США

Lisa Berry,
Berea, Kentucky, USA

Ліза Беррі,
Береа, Кентукі, США

DEVELOPING PEOPLE, PLACES, AND REGIONS IN A GLOBAL WORLD: EXAMPLES FROM APPALACHIA

ЕВОЛЮЦІЯ НАСЕЛЕННЯ, МІСЦЕВОСТІ ТА РЕГІОНІВ У СВІТІ: НА ПРИКЛАДІ АППАЛАЧ

This presentation will speak to theories behind and examples of successful human and community development from Appalachia, one of the most misunderstood and underdeveloped areas of the United States. I will begin with some of the deficits and challenges that human and community development faces in Appalachia. I will then address theories behind assets-based development of people and places, and how healthy senses of human development are related to and connected with robust community development. Finally, I will discuss how institutions of higher education have crucial roles in this work, exploring especially the work of Berea University in helping to develop students from Appalachia and beyond as well as communities within the larger region.

I will address what I see as common stages of development by students who come from the region and discover that learning about their heritage is legitimate academic inquiry. Given the number of similarities between Appalachia and the Carpathian region, it is my hope that this presentation will have application to our Ukrainian audience and that there will be time to address questions from the audience.

Judy P. Byers,
Ph.D., Director, Frank and Jane Gabor West
Virginia Folklife Center,
West Virginia, USA

Джуді П. Байєрс,
Ph.D., директор,
Фольклорний центр Френка та
Джейн Габор,
Західна Вірджинія, США

Noel W. Tenney,
Cultural Specialist, Frank and Jane Gabor
West Virginia Folklife Center
West Virginia, USA

Ноель В. Тенні,
культурознавець,
Фольклорний центр Френка та
Джейн Габор,
Західна Вірджинія, США

**FROM THE CARPATHIANS TO THE ALLEGHENIES: LIFE,
CULTURE, AND ROOT HERITAGE OF EASTERN EUROPEANS IN
WEST VIRGINIA WITH AN EMPHASIS ON SLAVIC AND
UKRAINIAN IMMIGRATION**

**ВІД КАРПАТ ДО АЛЛЕГАНІВ: ЖИТТЯ, КУЛЬТУРА ТА
АВТЕНТИЧНА СПАДЩИНА СХІДНИХ ЄВРОПЕЙЦІВ У
ЗАХІДНІЙ ВІРДЖИНІ В КОНТЕКСТІ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ТА
УКРАЇНСЬКОЇ ІМІГРАЦІЙ**

Among the heavy wave of people coming to Central Appalachia during the early 20th Century's Industrial Revolution were immigrants from Eastern Europe. Settling in coal camps and other industrial places, these people brought with them varied traditions, customs, storytelling, and other folkloric elements that are still perpetuated in parts of Central Appalachia, especially in North Central West Virginia. Our presentation will discuss and illustrate the basic components of Folk Cultural Studies: Oral, Customary, and Material.

The Frank and Jane Gabor West Virginia Folklife Center's mission is dedicated to the identification, preservation, and perpetuation of our region's rich cultural heritage, through academic studies; educational programs, festivals, and performances; plus exhibits and publications. Our presentational text and images will demonstrate the way that our center activates such elements of cultural studies as traditional folklore, music, arts and crafts, food ways, dance, celebrations, tales, and language patterns.

Michelle O'Malley,
Ph.D., Assistant Professor of Linguistics
Department of Linguistics,
Ohio, USA

Мішель О'Меллі,
Ph.D., викладач,
факультет лінгвістики університету
Огайо, США

**APPALACHIA AND THE CARPATHIANS: COMPARING
HIGHLAND REGIONS FROM A CULTURAL-LINGUISTIC
PERSPECTIVE**

АППАЛАЧІ ТА КАРПАТИ: ЛІНГВО-КУЛЬТУРНІ ПАРАЛЕЛІ

This presentation will introduce participants to the cultural and historical aspects of Appalachia and how these components are evident in the language, lifestyle, and music of the region. This introductory session will also seek to highlight the similarities between the people of Appalachia and the people of the Carpathian Mountains (Hutsuls) with an eye toward their separateness from contemporary culture. Emphasis will be placed on cultural beliefs that, while serving to maintain a valued way of life, often perpetuate difficulties for Appalachian people who leave their home regions for educational, financial and/or personal reasons. It is expected that parallels between Appalachia and the Carpathians will be identified and discussed thereby facilitating question and answer sessions.

Natalia Starostina,
Ph.D., Assistant Professor of History
Young Harris College,
Georgia, USA

Наталія Старостіна,
Ph.D., викладач історії,
Йан Гарріс Коледж,
Джорджія, США

THE DEVELOPMENT OF WINTER SPORTS AND DISCOURSES ON GENDER IN MOUNTAIN REGIONS IN THE 20TH CENTURY

РОЗВИТОК ЗИМОВИХ ВИДІВ СПОРТУ І НОВІ ПОГЛЯДИ ЩОДО ГЕНДЕРНОЇ ПРОБЛЕМИ В ГІРСЬКИХ РЕГІОНАХ У ХХ СТ.

This paper will examine the relationship between the development on winter sports and new discourses on gender in the French Alps and the Ukrainian Carpathians in the 20th century. "Sports d'hiver! Mais oui, a nous la blanchefeerie des cimes !... Chamonix, Mont Revard, Combloux, Briancon...La-bas, dans la montagne, c'est vraiment un jeune dieu rieur et fort qui nous convie!" These words from an advertising magazine published by the P.L.M. Voyages in 1928 reveal the new interwar vogue – winter sports. Between January 25 and February 5, 1924, Chamonix hosted more than 33,000 visitors for the occasion of the Winter Olympic Games. I will suggest that the representations of the Games involved the articulation a new vision of gender roles, redefined the identity of the Alps as the space of modernity, and contributed to the rise of mass tourism in the 1930s.

Publicity emphasized female athletes as independent and physically strong. Chamonix became a popular destination for a weekday travel. The visual and textual narratives of Chamonix created the model, a visual matrix of what the French ought to be; such images functioned as an invitation to dream about new social roles, new identities that one could acquire by undertaking a voyage, practicing a new type of sports, and breaking from the daily routine. On such posters, nowhere could one find a discourse of domesticity or any hints at women's passive role in society. The development of ski resorts in the Ukrainian Carpathians in the 20th century also had similar dynamics: Women were encouraged to join ski enthusiasts clubs and to explore the mountains via tourist routes, hiking, and cultural tourism. My paper will compare and juxtapose the role of winter sports in redefining women's role these two mountain regions.

SESSION B

ENERGY DEVELOPMENT IN APPALACHIA: SHORT-TERM GAINS, LONG-TERM CONSEQUENCES

РОЗВИТОК ЕНЕРГЕТИКИ В АППАЛАЧАХ: КОРОТКОСТРОКОВІ ВИГОДИ, ДОВГОСТРОКОВІ НАСЛІДКИ

For many, the term “Appalachia” conjures up a variety of seemingly contradictory images. It is an area of great natural beauty, yet one often identified with extensive environmental degradation. . It is an area of rich resources and economic potential, yet one typically associated with economic decline. While some view the region’s natural assets – mountains and valleys, forests and streams, diversity of plant and animal life – as amenities worthy of conservation, others survey it with an eye toward resource extraction and energy production. In the 19th century, Appalachia’s abundance of timber and mineral resources – especially coal, oil, copper, and iron – literally fueled America's rise to industrial prominence. In recent years, a new wave of energy development has washed over the region. In this session, we consider the social, environmental, and public health implications of shale oil and gas drilling, as well as a destructive form of surface mining called mountaintop removal (MTR). While the application of these technologies permits us to increase production of “cheap” fossil fuels, government officials and industry promoters have done little to curtail consumption and all but ignore the social and environmental injustices that residents inhabiting these “landscapes of production” are forced to endure. Likewise, they have done little to ensure that the expansion of the practices will not have a deleterious effect on public health or the environment.

Для багатьох Аппалачі асоціюються з регіоном дивовижних контрастів: неймовірна краса природи і значний занепад навколишнього середовища; багаті, невичерпні природні ресурси та економічний потенціал з одночасним економічним спадом. Коли одні розглядають природні багатства регіону – гори і долини, ліси і потоки, розмаїтість рослинного і тваринного світу – як переваги, які потрібно зберегти, інші сприймають їх як ресурс для видобутку й отримання енергопродуктів. Протягом ХІХ-ХХ століть величезний видобуток корисних копалин, особливо вугілля, нафти, міді, залізної руди, а також лісоматеріалів гарантували Америці індустріальне процвітання. Однак різноманітні методи видобутку сланцевого газу і нафти стали руйнівними для макро- і мікросередовища гір. Незважаючи на те, що застосування технологій дозволяє збільшити виробництво “дешевих” енергоносіїв, представники уряду та бізнесу роблять дуже мало для того, щоб скоротити споживання різних видів енергії, та ігнорують проблеми соціального і екологічного характеру, з якими зіткнулися місцеві жителі. Також мало зроблено для запобігання негативного впливу на здоров’я та навколишнє середовище.

Geoffrey L. Buckley,
Ph.D., Professor, Department of
Geography and Program in
Environmental Studies Ohio University,
Ohio, USA

Джефрі Л. Баклі,
Ph.D., професор,
факультет географії та екології,
Університет Огайо,
Огайо, США

MOVING MOUNTAINS IN APPALACHIA: LIFE IN THE SHADOW OF MTR MINING

ЗМІНА ГІРСЬКИХ РЕЛЬЄФІВ В АППАЛАЧАХ: ЖИТТЯ В УМАВАХ ГІРСЬКОГО ВИДОБУТКУ

Passed in 1977, the Surface Mining Control and Reclamation Act (SMCRA) is a federal law that governs the operation and restoration of mine sites in the U.S. A guiding principle of the legislation is that lands that have undergone surface mining should be restored to their "approximate original contours" (AOC). However, an exception known as the AOC variance permits a particularly devastating form of surface mining to take place in the mountains of central Appalachia. Known as mountaintop removal (MTR) it is especially prevalent in Kentucky, Tennessee, and West Virginia. The process entails clear-cutting native timber, using explosives to loosen soil and dislodge underlying rock, and then dumping this "fill" material in the headwaters of local streams.

Once a seam of coal is exposed in this manner, power shovels and bull dozers are used to extract it and haul it away. Where multiple layers of coal exist the process is repeated. To date, hundreds of mountains in central Appalachia have been leveled and thousands of miles of streams damaged, all in the name of producing "cheap" coal. In this paper, I weigh the perceived economic benefits of using mountaintop removal techniques against the social and environmental costs the practice exacts on local inhabitants and communities. More specifically, I use interview data collected from residents in southern West Virginia to provide a true accounting of this destructive process.

Bernhard Debatin,
Ph.D., E. W. Scripps School of
Journalism, Professor of Journalism,
Ohio, USA

Бернхард Дебатін,
Ph.D., професор журналістики,
Школа журналістики Е.В. Скріпса,
Огайо, США

HYDROFRACKING: PANACEA OR PANDEMIC?

ГІДРОРОЗРИВ: ПАНАЦЕЯ ЧИ ПАНДЕМІЯ?

Tracking has been called a "game changer" for U.S. energy independence and economic revival. The extraction of shale gas and oil has brought a new fossil fuel boom: The Marcellus Shale in Appalachia is a significant gas producer; the Bakken Shale (North Dakota) and the Barnett Shale (Texas) are major oil producers. The US has already overtaken Russian gas production and is expected to surpass Saudi Arabia and Russia as the world's top oil producer by 2017. The gold-rush mood is contagious: Many European countries are hoping to exploit their formerly unrecoverable shale gas and oil fields. Poland is the leading force with shale gas production to begin in 2014.

Other countries, including the Ukraine, are following. However, industry projections ignore that energy demands keep climbing and that shale hydrocarbons are a transient energy source with a steep decline rate. Moreover, as with any commercial technology, profitability is relative to the amount of externalized costs. Externalized side effects of fracking become increasingly visible, ranging from the significant air and water pollution due to lax regulations, to careless disposal of toxic fracking waste, to the disruption of communities in the tracking fields. My presentation will explore the public debate between lofty predictions of a new oil and gas plethora on the one hand, fueling the ideology of untrammelled fossil energy consumption, and the reality of externalizing costs at the expense of people and nature in environmental sacrifice zones on the other hand.

Michele Morrone,
Ph.D., Associate Professor of
Environmental Health Science,
Department of Social and Public
Health College of Health Sciences
and Professions Grover Center,
USA

Мішель Моронне,
Ph.D., викладач екології та охорони
здоров'я, факультет соціального
забезпечення та охорони здоров'я,
Медичний коледж Гровер-центр, США

John Charles Nemeth,
(honorary delegate)
USA

Джон Чарльз Немет,
(почесний делегат)
США

SCIENTIFIC UNCERTAINTY AND THE PUBLIC DEBATE ABOUT HYDRAULIC FRACTURING

НАУКОВА НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ ТА ПУБЛІЧНІ ДЕБАТИ ПРО ГІДРАВЛІЧНИЙ РОЗРИВ ПЛАСТА

As hydraulic fracturing (Tracking) for natural gas extraction expands in the United States, questions are being raised about its possible environmental and human health effects. Scientific research attempting to quantify the impacts is in its infancy with few peer-reviewed, published studies and little empirical evidence. Nevertheless, proponents and opponents of the fracking invoke science when presenting their arguments to the public. In some instances the messages are directly contradictory even though they are based on the same published study. In other instances anecdotal evidence is portrayed as valid scientific research.

Even though empirical evidence related to environmental and health impacts is uncertain, incomplete, and inconclusive at this point in time, anecdotal evidence related to public perception identifies important information related to public opinion on the process. According to the World Health Organization, "Health is a state of complete physical, mental, and social well-being and not merely the absence of disease or infirmity." In using this definition, hydraulic fracturing appears to be affecting public health as evidenced by mounting debate that is taking place in local communities. Nevertheless, current public opinion polls indicate that Americans are less concerned about the environment than the economic development possibilities from developing domestic energy resources. The state of the economy is contributing to the potential for hydraulic fracturing to be a defining environmental issue in the U.S. in general and Appalachia in particular.

SESSION C

APPALACHIAN TRANSITIONS: IMAGES, REPRESENTATION, COMMUNITY, AND SUSTAINABILITY

ТРАНСФОРМАЦІЯ АППАЛАЧ: ВІДОБРАЖЕННЯ, СУСПІЛЬСТВО І РАЦІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК

This session will focus on two coalmining regions as well as the many ways in which citizens from such areas have historically expressed their ongoing struggles. Resource extractive industries have been common in both Wales and the Appalachians but have seldom provided long-term benefits for the local residents of the mountains. In the 21st century, NGOs and educational institutions have the ability to promote action and empowerment both in and beyond remote rural areas, and are often on the forefront of such activities. The activities are also often proactive in nature, promoting the sustainable use of resources by and for local communities.

У секції репрезентовані праці науковців, спрямовані на вирішення проблеми розвитку двох гірничовидобувних регіонів: Аппалач та Уельсу. Видобуток корисних копалин є притаманним як для Уельсу, так і для Аппалач, але це не приносить довготривалої користі для місцевих жителів гір. У ХХІ столітті різноманітні громадські організації і навчальні заклади проводять заходи соціального, екологічного та природоохоронного спрямування. Вони мають можливість і повноваження закликати громадськість до природоохоронних дій, до раціонального використання природних ресурсів та розроблення і впровадження відповідних еколого-економічних програм.

Patricia Beaver,
Ph.D., Center for Appalachian Studies
Appalachian State University,
Boon, North Carolina, USA

Патрісія Бівер,
Ph.D., Центр вивчення Аппалач,
Державний університет Аппалач,
Бун, Північна Кароліна, США

Tom S. Hansell,
Center for Appalachian Studies
Appalachian State University,
North Carolina, USA

Том С. Ханселл,
Центр вивчення Аппалач,
Державний університет Аппалач,
Бун, Північна Кароліна, США

APPALACHIA AND WALES AFTER COAL: REBUILDING COMMUNITIES

АППАЛАЧІ ТА УЕЛЬС: ВІДНОВЛЕННЯ ГРОМАДИ ПІСЛЯ ВИДОБУТКУ ВУГІЛЛЯ

This presentation discusses how two coal mining cultures, Appalachia and Wales, face the challenge of their dependence on fossil fuels. The Welsh coalfields were mostly shut down in the 1980's, with a loss of more than 85,000 jobs. Meanwhile, the Appalachian coalfields lost over 70,000 mining jobs between 1980 and 2000 according to the U.S. Energy Information Administration (E.I.A).

When the Welsh coalfields shut down, the country was forced to develop strategies to rebuild their communities. This presentation considers: What happens when fossil fuels run out? How do resource-rich regions transition from their historic dependence on fossil fuels, while sustaining the communities and cultures those fuels helped build? And, how can lessons from these areas speak to other resource dependent regions throughout the globe?

Katherine Ledford,
Ph.D., Center for Appalachian Studies
Appalachian State University, Boone,
North Carolina, USA

Катеріна Ледфорд,
Ph.D., Центр вивчення Аппалач,
Державний університет Аппалач,
Бун, Північна Кароліна, США

READING THE LANDSCAPE: LITERARY REPRESENTATIONS OF COAL MINING IN APPALACHIA

ЛАНДШАФТНІ ЧИТАННЯ: ВИДОБУТОК ВУГІЛЛЯ В АППАЛАЧАХ У ЛІТЕРАТУРНИХ ВІДОБРАЖЕННЯХ

This presentation examines literary responses to changes in the Appalachian mountain landscape wrought by coal mining and how those changes impact both communities and individuals. From James Still's *River of Earth* (1940) and Gumcy Norman's *Divine Right's Trip* (1972) to Denise Giardina's *The Unquiet Earth* (1992) and Ann Pancake's *Strange as This Weather has Been* (2007), Appalachian novelists have explored underground mining, strip mining, and mountaintop removal, chronicling individual and community struggles to both contend with and transcend changes in the Appalachian mountain landscape. Stories of adaptation and resistance emerge as remembered landscapes, beloved landscapes, and imagined landscapes entwine with desires for a sustainable place and way of life.

Janice T. Pope,
Ph.D. Department of Communication
Walker 141
Appalachian State University ,
North Carolina, USA

Джаніс Т. Поуп,
Ph.D., факультет комунікацій,
Державний університет Аппалач
Північна Кароліна, США

**USING MEDIATED COMMUNICATION TO PROMOTE
KNOWLEDGE AND ACTION IN AND BEYOND COAL
COMMUNITIES**

**ЗАСТОСУВАННЯ ПОСЕРЕДНИЦЬКИХ КОМУНІКАЦІЙ ДЛЯ
РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ЗНАТЬ ТА НАВИЧОК В УМОВАХ
ГІРНИЧОВИДОБУВНИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ**

This presentation considers how nonprofit and grassroots organizations who oppose the coal extraction technique of mountaintop removal use mediated communication strategies and techniques to inform and engage fellow citizens, as part of planned communication campaigns. Both citizens living in Appalachia and those outside of the most affected mountain communities are targeted audiences for these communication campaigns.

Which mediated communication strategies have worked with "insider" stakeholders? Which strategies and techniques have been successful in encouraging engagement from non-community members? Lessons learned from these nonprofits and grassroots organizations are applicable to other grassroots groups and more formal organizations.

Mary Pope,
Interdisciplinary Studies Program
Appalachian State University,
Boone, North Carolina, USA

Мері Поуп,
Програма міждисциплінарної освіти,
Державний університет Аппалачі,
Бун, Північна Кароліна, США

COMMUNITY DEVELOPMENT IN THE APPALACHIAN MOUNTAINS

СТАЛИЙ РОЗВИТОК ГРОМАДИ В АППАЛАЧАХ

This presentation will look at community development initiatives in the Appalachian region focusing on two burgeoning organizations. The first is Sustainable Williamson, a project aspiring towards economic diversification in the Coal Country of Appalachia through implementation of appropriate technologies. The second project, called Boone Community Network, aims to use technology and virtual platforms to create new means of social, civic and economic connections in the Appalachian town of Boone, North Carolina, and surrounding areas. This presentation will consider the following questions: How can appropriate technologies complement and compensate for declining employment in the coal industry? How can an online social networks provide viable opportunity for community development in non-digital spaces?

SESSION D

AGRICULTURE AND SUSTAINABLE COMMUNITY DEVELOPMENT IN THE SOUTHERN APPALACHIANS

АГРОКУЛЬТУРА ТА СТАЛИЙ РОЗВИТОК ГРОМАДИ В ПІВДЕННИХ АППАЛАЧАХ

Over the past decade there has been a renaissance in local food production in Appalachia. Other business ventures in the region have also “gone local”, thus changing the way in which producers make and distribute goods to consumers. These community – based and regional models of commodity production have the potential to revolutionize the American economy, if they have not done so already. Papers in this session will address problems and obvious benefits of local food production as well as other sustainable development projects. The success of these “place-based” economic ventures may, in fact, ultimately determine if sustainable development is a very real possibility in the Appalachians.

Упродовж останнього десятиріччя в Аппалачах відбулося відродження продовольчої індустрії. Підприємства в цьому краї стали “місцевими”, спростивши таким чином спосіб вирощення, виготовлення та доставки товарів до споживачів. Такі засновані на місцевій громаді регіональні моделі виробництва товарів широкого вжитку мають потенціал для того, щоб революціонізувати американську економіку.

Доповіді на цій секції стосуватимуться як проблем, так і очевидних переваг місцевого виробництва харчових продуктів у контексті проектів сталого розвитку. Успіх таких “зосереджених на місці” економічних підприємств може остаточно вирішити, чи сталий розвиток є реальною можливістю в Аппалачах.

Chris Baker,
Ph.D., Professor of Sociology
Walters State Community College
USA

Кріс Бейкер,
Ph.D., професор соціології
Уолтер державний громадський
коледж, США

GLOBALIZATION, TRADITION, AND SUSTAINABLE AGRICULTURE IN SOUTHERN APPALACHIA

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ, ТРАДИЦІЇ І СТАЛЕ СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО В ПІВДЕННИХ АППАЛАЧАХ

Rural family farming traditions are closely tied to cultural preservation and sustainable development across the globe. Situated in the eastern United States, the Southern Appalachian Mountains contain the nation's largest concentration of small-scale and part-time family farms. Many are on ancestral land passing down a tradition of diversified farming including free range raised stock breeds, heirloom crops, and culinary practices.

Counter to large-scale agriculture, the region's family farms facilitate a local food economy through heritage festivals, truck farming, farmers markets, and roadside stands. Social changes due to globalization are altering the demographics and land use patterns of mountain agricultural communities. Rural areas are experiencing an expanding middle class made up of retirees and recreational tourists who are both encroaching on farm land and increasing consumer demand for local foods.

Dependent on community members, family farms share local food markets with commercial farmers who rely on migrant workers from Central America. This paper uses focused interviews to chronicle the main development challenges for small farming communities in rural east Tennessee.

The goal of the research is to highlight for community organizations and policy makers the distinctive roles family farms play in local foods and foster support for markets, cultural preservation, and human capital for rural communities. Lastly, I discuss the possibilities of a greater role for policy initiatives linking changing attitudes toward sustainable development and nutrition practices with family farm survival and rural development in the context of global change.

Paul T. Arnold,
Ph.D., Professor and
Chair of Biology Young Harris College
One College St. Young Harris, USA

Пол Т. Арнольд,
Ph.D., професор, декан факультету
біології, Йан Гарріс Коледж,
США

BEEKEEPING IN APPALACHIA: KEEPING THE CRAFT ALIVE

БДЖІЛЬНИЦТВО В АППАЛАЧАХ: ЗБЕРЕЖЕННЯ РЕМЕСЛА

Since the 1940's the number of bee colonies in the United States declined from 6 million to just over 2 million. Although the most recent period of decline can be attributed to introduced pests that have devastated bee populations, much of the long-term decline of populations is cultural in nature. Beekeeping was long considered a rural venture with a long line of generational connection, but with the urbanization of many rural environments, beekeeping as an art and practice fell into general decline. The Appalachian mountains, however, proved to be an enclave of traditional beekeeping methods because of its long-term rural nature, and the collective wisdom of many beekeepers remained in these isolated areas.

Even somewhat recently, older methods of beekeeping, including bee gum hives, were still used in mountain communities. Beginning in the late 1980's, however, the introduction of exotic diseases caused traditional beekeeping to go into desperate decline, since the old methods of preserving bee colonies no longer seemed to work, and wild-caught colonies became more infrequent and even non-existent. In this time of crisis, many traditional beekeepers felt the need to network with the greater beekeeping community and the scientific community, in order to keep the craft alive. In the face of this adversity, beekeeping has regained its popularity, especially due to the creation of beekeeper associations, and beekeeping educational events, like the Young Harris College Beekeeping Institute, that share the traditional knowledge with new scientific knowledge to sustain this ancient craft that was once central to Appalachian culture.

Jasper Waugh-Quasbarth,
Asian Cultural History Program
Department of Anthropology
Smithsonian Institution,
Washington DC, USA

Джаспер Уоф-Квосбарт,
Азійська культурно-історична
програма, факультет антропології,
Смітсонівський інститут,
Вашингтон, США

RAMPS AND GINSENG: NARRATIVES OF WEST VIRGINIA'S EMBLEMATIC PLANTS

ЧЕРЕМША І ЖЕНЬШЕНЬ: РОЗПОВІДІ ПРО СИМВОЛІЧНІ РОСЛИНИ ЗАХІДНОЇ ВІРДЖИНІЇ

Growing in the shade of the secondary forests in mountains of West Virginia, the ramp (*Allium tricoccum*) and the wild American ginseng (*Panax quinquefolius*) are emblematic plants of eastern West Virginia. Though they occupy similar ecological space, the celebrated, wild-growing crops have come to fulfill very different roles: ramps draw West Virginians to mountainsides each spring to munch on the root of the wild onion, and ginseng draws those eager to add to their income, as the root is capable of fetching as much as five hundred dollars a pound. In this paper, I explore the very different cultural attitudes concerning these two plants in West Virginian folk-life and economies. Ramps carry a cult-like following of local lovers eager to keep the traditional mountain staple present in the modern "Wal-Mart" diet, and ginseng ties the everyday people of the region to East Asian demand in a complex global market. Through interviews and narratives given by ginseng hunters, ramp aficionados (including attendees of the famous Richwood, WV Ramp Festival) and witnesses to those just crazy enough to hit the mountainside at four in the morning with a shovel in hand, I illustrate the economic and cultural importance of these two crops to mountain way of life in Appalachia.

SESSION E

TEACHING IN PLACE: EXAMPLES FROM APPALACHIA

УРОКИ НА ПРИРОДІ

Rosann Kent,
MA, Director, Appalachian Studies
Center University of North Georgia,
USA

Розанн Кент,
МА, директор, Центр досліджень
Аппалач, Університет Північної
Джорджії, США

FROM “PAN KOTSKY” TO “POSSUM HOUSES”: A NEW ROLE FOR STORYTELLING IN PLACE-BASED PEDAGOGY

ВІД “ПАНА КОЦЬКОГО” ДО “БУДИНКУ ОПОСУМА”: НОВИЙ МЕТОД РОЗПОВІДІ ІСТОРІЙ У МІСЦЕВІЙ ПЕДАГОГІЦІ

The storytelling tradition is as ancient as these mountains. Whether it's folktales about trickster animals, ghost stories, or personal narratives, tellers and listeners mutually create a story space, a shared internal world that exists only on the breath of the teller and mind of the listener. Why is this ephemeral performance art form so highly valued in mountain regions? What role does it play in cultural preservation as well as community development? How can we, as educators, use storytelling in place-based pedagogy?

This paper will explore these questions through the lens of an undergraduate research project of the Appalachian Studies Center at University of North Georgia: *Heirloom Seed Keepers and their Stories: Growing community and sustainability through arts-based research*. This project transcended the bounds of the traditional classroom and took students to the fields, gardens, and homes of local elders. Students not only preserved the seeds and dying foodway practices but also came to view the storytellers as valuable, respected individuals instead of uneducated, powerless, poverty-stricken old folks. Such is the power of story.

Trevor Merrion,
Asian Cultural History Program
Department of Anthropology
Smithsonian Institution,
Washington DC , USA

Тревор Меріон,
представник Азійської культурно-
історичної програми,
Факультет антропології,
Смітсонівський інститут,
Вашингтон, США

**PLANTING FOR TOMORROW: HOW THE ALLEGHENY
MOUNTAIN SCHOOL IS RAISING A NEW GENERATION OF
FARMERS AND PRESERVING SMALL-SCALE AGRICULTURE IN
APPALACHIA AND BEYOND**

**НАСАДЖЕННЯ ЗАВТРАШНЬОГО ДНЯ: З ДОСВІДУ
АЛЕГАНСЬКОЇ ГІРСЬКОЇ ШКОЛИ**

As people are becoming more aware of the environmental and cultural degradation caused by large-scale agricultural operations, many are recognizing the need to maintain the small-scale agricultural systems that have supported communities for centuries. The Allegheny Mountain School (AMS) in Highland, Virginia is a not-for-profit education program that is attempting to develop long-term solutions for maintaining and promoting sustainable agriculture in Appalachia and its surrounding regions.

The privately-funded AMS offers nine fellowships each year to young people interested in the nexus of sustainable agriculture, ecological preservation, and community development. Initially, the students spend six months (May-November) living on the AMS farm, acquiring the knowledge and skills needed to take a farm from the sowing to the harvest. In the second phase of the program, the AMS students commit to working for an agricultural non-profit in the region, while being supported through a stipend provided by the AMS. Thus (he AMS is not only training a generation of future farmers, it is also actively diffusing knowledge and resources to similar organizations in the region. Beginning its third year of operation this spring, it is not yet possible to determine the lasting effect the AMS will have on Appalachia and its neighboring regions, nor if the accomplishments will ultimately justify the school's expense.

However, it is certain that the AMS represents an innovative approach towards promoting sustainable agriculture in a region that is increasingly marginalized by large-scale corporate agriculture. This paper will provide a detailed description of the school and the experience of its students, while attempting to assess the lasting impact the school will have in Appalachia and whether the AMS model may be applied to other regions around the globe.

Ron R. Roach,

Ph.D., Professor of Communication Studies Director, Center for Appalachian Studies and Community Engagement Young Harris College, Georgia, USA

Рон Р. Роуч,

Ph.D., професор комунікативних досліджень, директор, Центр вивчення Аппалач та розвитку громад, Йан Гарріс Коледж, Джорджія, США

PLACE, WILDERNESS, AND EDUCATION: USING OUTDOOR EDUCATION TO FOSTER A SENSE OF PLACE IN MOUNTAIN REGIONS

МІСЦЕВІСТЬ, НЕЗАЙМАНІ ТЕРИТОРІЇ ТА ОСВІТА: ВИКОРИСТАННЯ ПЛЕНЕРНОГО НАВЧАННЯ З МЕТОЮ РОЗВИТКУ ВІДЧУТТЯ МІСЦЕВОСТІ В ГІРСЬКИХ РЕГІОНАХ

In recent years, much has been written about the importance of place and the concept of a sense of place. Sense of place is used to describe both the emotional impact of a specific locale and the awareness that humans exhibit toward their surroundings. In both of these meanings, sense of place is especially prominent in mountain regions, given the dramatic geography, (lie connection that mountain people have had to the land and its resources, and ihe historical importance of family and community in those regions. In addition, recent literature has highlighted the increasing problem of nature deprivation among humans in modern society, which contributes to a weakened sense of place, Educational institutions in mountain regions have a unique opportunity to utilize outdoor and wilderness settings for experiential education that helps students to engage with nature and to explore and develop a sense of place. Outdoor education programs also provide opportunities for service learning and partnerships with community institutions and agencies, fostering community engagement and helping to protect natural resources in the region. This paper describes how such programs have been used in the Southern Appalachians, focusing on the example of Young Harris College, and explores how the concept might be applied in other regions.

Christopher A. Miller,
M.A., Associate Director.
Loyal Jones Appalachian Center
College Curator, Berea College
Berea, Kentucky, USA

Крістофер А. Міллер,
М.А., виконавчий директор Центру
дослідження Аппалач імені Лояла
Джонса,
Береа, Кентукі, США

CONSTRUCTING PLACE IN THE CARPATHIANS AND THE APPALACHIANS

ПРОЕКТУВАННЯ МІСЦЕВОСТІ В ГОРАХ КАРПАТАХ ТА АППАЛАЧАХ

I propose to prepare in advance and show at the conference an exhibition of large photographic-infographic banners. My goal is to create an exhibition that will push one step further sharing between both the American and Ukrainian scholars, in a manner accessible to both audiences, a rigorous and critical approach to regional comparison based on visual and artifact sources. To move beyond apparent visual similarities, I have based my work on a critical regionalist model. The exhibit will attempt to convey the basis of critical regionalist understanding of the construction of place and region in people's lives, primarily by showing annotated visual examples from both regions.

My approach involves showing and unpacking examples of people constructing place and region in their own lives and in their collective lives. It will include images from both Appalachian and the Ukrainian Carpathians. I hope to make it at least partly bilingual in English and Ukrainian. The exhibit will be on set of vinyl banners that can be rolled and easily (hopefully) hung at some location during the conference. I think there will be about 8 to 10 banners, each 30 to 50cm. wide (12 to 20 in.) and 75 to 100 cm. long (30 to 39 in.). I will need the local conference organizers to identify a suitable location. The exhibit could hang simply for one day of the conference, or several, depending on practical logistics.

SESSION F

MUSICAL PERFORMANSE / PRESENTATION

МУЗИКОЗНАВСТВО

Lynette D. Swiger,

M.A., Adjunct Instructor Central
Appalachia / West Virginia Folk Music
Hammered Dulcimer Specialist / Master
Dulcimer Artist Elementary Educator /
Reading Specialist Marion County
Schools Frank and Jane Gabor West
Virginia Folklife Center
On the campus of Fairmont State
University and Pierpont Community and
Technical College

Лінетт Д. Свайгер,

М.А., ад'юнкт-інструктор,
художній керівник та викладач
гри на цимбалах,
Фольклорний центр Френка і Джейн
Габор, Західна Вірджинія, США

THE HAMMERED DULCIMER FROM THE CARPATHIANS TO THE APPALACHIANS: THE SIMILARITIES OF THIS FOLK INSTRUMENT BETWEEN THE UKRAINIAN AND CENTRAL APPALACHIAN REGIONS, ALONG WITH CHANGES IN THE PLAYING STYLES

ЦИМБАЛИ ВІД КАРПАТ ДО АППАЛАЧ: СПІЛЬНЕ ТА ВІДМІННЕ В БУДОВІ ТА МУЗИКУВАННІ

The Appalachian hammered dulcimer is a reconstructed version of the *tsymbaly* from Ukraine and Poland, and the *cymbaloin* from Romania. After its initial arrival in the United States in the early 1700s, the dulcimer experienced a decline until Anglo-Celtic immigrants began making the trek over the Appalachian Mountains. Due to its portability and ease of construction, these people resurrected the instrument in order to continue their musical traditions within the isolated hills. Later, the dulcimer again suffered a dormant period until north central West Virginia musician Russell Fluharty persistently promoted and played the instrument into a new revival

era in the mid-twentieth century. Patty I ooman was one person who he mentored became especially influential in continuing Russell's tradition.

This great lady was known as a master Appalachian dulcimer artist and graciously mentored me for twenty years in order to pass on the knowledge and playing style that she acquired from Russell. The Appalachian dulcimer style of playing is found nowhere else in the world. I would be honored to share the similarities between the *tsymhalv* and the Appalachian hammered dulcimer, and demonstrate through performance and presentation, how playing styles in America were altered to reflect the local lifestyles and environment. Thus, my demonstration and performance will be a rich extension of the presentation that the Frank and Jane Gabor West Virginia Folklife Center (J. Byers / N.Tenney) has proposed in its commitment to analyze, preserve, and perpetuate the root heritage of the Eastern Europeans, especially in West Virginia.

РОЗДІЛ III

ТЕЗИ НАУКОВЦІВ ПОЛЬЩІ, СЛОВАЧЧИНИ

Beata Zięba,
Dr. Adiunkt,
Katedra Pedagogiki Społecznej
Uniwersytet Rzeszowski,
Rzeszów, Poland

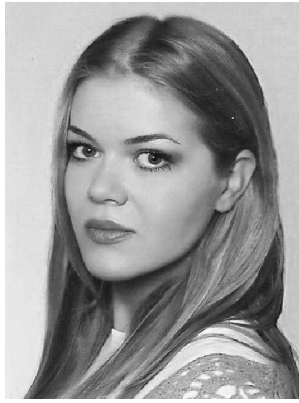
Marek Paluch,
Dr .hab. nauk humanistycznych,
Uniwersytet Rzeszowski,
Rzeszów, Poland

**FORMS OF SUPPORT PROVIDED TO FAMILIES AFFECTED
BY DOMESTIC VIOLENCE
(IN THE SUBCARPATHIAN VOIVODESHIP)**

This article is about important issue of domestic violence, which in addition to its detrimental effects of upbringing on children growing there, has a worrisome social consequences requiring the intervention, support and preventive actions. The authors give latest data on the phenomenon of domestic violence and ways to support those families in Subcarpathian voivodship - in the south of Poland.

**FORMY WSPARCIA UDZIELANE RODZINOM DOTKNIĘTYM
PROBLEMEM PRZEMOCY (W WOJEWÓDZTWIE
PODKARPACKIM).**

Artykuł ten traktuje o ważnym problemie przemocy w rodzinie, która oprócz swoich zgubnych skutków wychowawczych na dzieci tam wzrastające, ma też niepokojące skutki społeczne, wymagające interwencji, działań pomocowych i profilaktycznych. Autorzy podają aktualne dane dotyczące zjawiska przemocy wewnątrzrodzinnej i formach wsparcia tych rodzin w województwie podkarpackim – na południu Polski.

Adelina Zięba,
inż. Politechnika Krakowska im.
Tadeusza Kościuszki,
Kraków, Poland

DOM DZIECKA SPECYFICZNĄ FORMĄ OPIEKI ZASTĘPCZEJ I WYCHOWANIA

Tekst ten poświęcony jest domom dziecka, jako jednemu z popularnych form opieki zastępczej w Polsce. Mimo wielu dyskusji na temat negatywnych stron tej formy zastępowania dziecku osieroconemu domu rodzinnego – wychowuje się w nich kolejne pokolenie dzieci, pozbawionych właściwej opieki rodzicielskiej.

CHILDREN'S HOME AS A SPECIFIC FORM OF FOSTER CARE AND UPBRINGING

This text is about the children's homes, as one of the popular forms of foster care in Poland. Despite much discussion about the negative sides of this form of substitute family home for orphaned child - there is a brought up next generation of children deprived of proper parental care.

Piotr Mazur,
Wyższa Szkoła Ekonomii, Turystyki i
Nauk Społecznych w Kielcach,
Kielce, Poland

Andrzej Stępnik
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
w Lublinie,
Lublin, Poland

REGIONAL, PATRIOTIC AND MULTICULTURAL EDUCATION IN POLAND

Education in Poland is deeply-rooted in multiculturalism, regionalism and patriotic tradition. In the past, these notions were associated with nobility and great national matters. In the era of democratization, modernization and globalization, these notions acquire a new meaning.

They are influencing diverse aspects of everyday life. Therefore, they ought to be updated and based on didactic theory. It is essential in school which realizes regional, cultural and European educational paths. The authors focus on theoretical reflection.

Mariusz Gwozda,
Dr. Instytut Socjologii,
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
w Lublinie,
Republika Polska

Mariusz Gwozda,
Institute of Sociology, Maria-Curie
Skłodowska University
Lublin, Poland

NIECHCIANI NA RYNKU PRACY. MŁODZI W OBLICZU KRYZYSU

Podsumowanie: Nigdy wcześniej, jak alarmuje Międzynarodowa Organizacja Pracy, nie było na świecie tylu bezrobotnych młodych ludzi. Najmłodszy uczestnicy rynku pracy są świadomi, że o zatrudnienie jest ciężko, ograniczają więc aspiracje i mało optymistycznie oceniają swoje szanse. Czyżby realna stawała się wizja „straconego pokolenia”?

Słowa kluczowe: młodzież, bezrobocie, kryzys

THE UNWANTED IN THE JOB MARKET. THE YOUNG STANDING FACE TO FACE WITH A CRISIS

Never before, as the International Organization of Work alarms, have there been so many unemployed young people. The youngest participants of the job market are aware of the fact that it is difficult to find employment; they therefore delimit their aspirations and are not very optimistic when it comes to the evaluation of their prospects. Is the vision of a „lost generation” becoming realistic?

Key concepts: youth, unemployment, crisis

Zbigniew Werra,
Koszalin University of Technology,
Koszalin, Poland

THE QUESTION OF BIOETHICS IN PREPARING YOUNG PEOPLE TO MATRIMONY: THE RELIGIOUS ASPECT

The Catholic bioethics is, obviously, based on the Bible, which was written ages ago, so many contemporary problems such as: in vitro fertilization, IVF, cloning and genetic engineering were not known to its authors. Thus, can the dilemmas of the 21st century man be solved by such a seemingly anachronistic text? The biblical scholars from the Papal Biblical Commission tried to answer the question. In a study, entitled *The Bible versus morality*. The Biblical roots of Christian behaviour, they remind the most important fact- in Christianity God the Creator of life comes first, morality comes the second. The man who sees himself as one of God's creatures, and who sees life as a miraculous gift for which he is responsible towards himself, others and the Creator - Rev. T. Jaklewicz writes. Such a perspective undoubtedly points to the sacristy of human life as the superior value.

Beáta Akimjaková,
Riaditeľka inštitútu
doc. Paed Dr., Ph D Inštitút Juraja
Páleša v Levoči,
Levoča, Slovakia

KREŠŤANSKÁ VÝCHOVA RÓMSKYCH ŽIAKOV A ŽIAKOV ZO SOCIÁLNE ZNEVÝHODŇUJÚCEHO PROSTREDIA V ŠKOLE

Výber témy kresťanská výchova rómskych žiakov a žiakov zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia bol ovplyvnený dôvodom, že práve v čase detstva sa najviac formuje osobnosť jednotlivca, a preto je dôležité začať s kresťanskou výchovou už u detí v ranom veku. Náročnejšia situácia je u detí zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia a u rómskych detí.

Právo na výchovu pramení z dôstojnosti ľudskej osoby. Pretože každý človek je osoba, všetci ľudia akéhokoľvek pôvodu, veku, stavu majú neodcudziteľné právo na výchovu (Deklarácia práv dieťaťa, 1959). V tomto zmysle majú na výchovu právo aj deti zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia a rómske deti. Všetci kresťania majú právo na kresťanskú výchovu, aby sa naučili klaňať Bohu Otcu v duchu a pravde (porov. Jn 4, 23).

Ivana Rochovská,
Paed Dr., Ph D., Inštitút Juraja Páleša v
Levoča, Slovakia

ERGOTERAPIA RÓMSKÝCH ŽIAKOV A ŽIAKOV ZO SOCIÁLNE ZNEVÝHODŇUJÚCEHO PROSTREDIA PROSTREDNÍCTVOM TRADIČNÝCH ĽUDOVÝCH REMESIEL

Termín ergoterapia pochádza z gréckych slov *ergon* (práca) a *terapia* (liečenie), teda zjednodušene možno povedať, že ide o liečbu prácou. Ergoterapia je terapeutický postup, ktorý využíva špecifické diagnostické a liečebné metódy, postupy pri terapii jedincov každého veku s rôznym typom postihnutia, či už fyzickým, psychickým, zmyslovým alebo mentálnym postihnutím. Úlohou ergoterapie je dosiahnuť maximálnu samostatnosť a nezávislosť jednotlivcov v domácom, pracovnom a sociálnom prostredí, a tým zvýšiť kvalitu ich života (Pfeifer, 1990).

Ľudmila Krajčíriková

Ph Dr., Tajomníčka inštitútu, Inštitút Juraja

Páleša v Levoči

Levoča, Slovakia

ÚLOHA RODINY A ŠKOLY PRI VÝCHOVA VZDELÁVANÍ RÓMSKÝCH ŽIAKOV A ŽIAKOV ZO SOCIÁLNE ZNEVÝHODŇUJÚCEHO PROSTREDIA

Nie všetky deti majú možnosť vyrastať v rodinnom prostredí, ktoré by im poskytovalo žiaduce podmienky pre ich osobný a sociálny rozvoj. Medzi deti zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia patria prevažne deti z rómskych rodín. Zlyhanie socializácie rómskych detí má veľa príčin. Proces socializácie rómskych detí sa nepriaznivo prejavuje v ich adaptácii pri vstupe do školy.

Chýba im spoločenská rutina, prichádzajú z prostredia, v ktorom používajú materinský jazyk a vyučovací jazyk neovládajú. Takto sa rómsky žiak zreteľne dostáva do roviny zaostávania za nerómskymi žiakmi, v novom prostredí sa zhoršuje jeho socializácia i motivácia k školskej práci vôbec.

Katarína Greňová,
doctor of Philosophy, Clinic of Children TB
and Respiratory Diseases, Srobar Institute of
Children Tuberculosis and Respiratory
Diseases,
Dolný Smokovec, Slovakia

Anton Lisnik,
Ph D., Assoc. Prof.,
Catholic University in Ružomberok, Slovakia
Ružomberok, Slovakia

Miroslava Kolcúnová,
MA. Master of Public Health
Srobar Institute of Children Tuberculosis
and Respiratory Diseases,
Dolný Smokovec, Slovakia

SPECIFICS OF EDUCATION OF CHILDREN IN HOSPITAL IN HIGH TATRAS

ANNOTATION. The article deals with education of children during their hospital stay in the hospital, located in Dolný Smokovec in the High Tatras. Facility is specialized in the treatment of tuberculosis, which is more common in high-risk populations, which can include marginalized groups of citizens and Roma. *Keywords: education, tuberculosis, child, care.*

Defining the problem

Recent decades in Slovakia are characterized by increasing the number of respiratory diseases of children and youth who are often caused by allergies and immune disorders. Apart from these diseases each year despite the continuous development and raising living standards and discover new cases of tuberculosis. Treatment of this disease requires a long-term hospitalization of the child in the hospital. In Slovakia such a device aimed at the treatment of tuberculosis, but also for the treatment of respiratory diseases, allergic diseases of the airways and lungs, cystic fibrosis, Srobar Institute of Child tuberculosis and respiratory diseases, in Dolny Smokovec, which has more than 90 year history. While children with non-specific diseases coming into the device to stay for 14-21 days, and increasingly also accompanied by a parent, children diagnosed with tuberculosis are hospitalized for 40-60 days, and usually without being accompanied by their parents. Long-term residence of these children in the hospital requires in addition to education, which provides primary school at the hospital in Dolný Smokovec also, and especially, education and shaping their behavior because children come mostly from socially disadvantaged backgrounds and are of Roma ethnicity.

Наукове видання

КАРПАТИ-АППАЛАЧІ: ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ГІРСЬКИХ РЕГІОНІВ

Матеріали II Міжнародної спільної українсько-американської
науково-практичної конференції
(Україна, Івано-Франківськ, 24-26 вересня 2013 р.).

Друкується в авторській редакції
(відповідальність за достовірність інформації несе автор роботи)

Світлини – Ігор Голинський, Ігор Меліка, інтернет-ресурси

*ДВНЗ “Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника”
вул. Т.Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76000, Україна*

Підписано до друку   Формат
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний.
Ум. друк. арк.   Замовлення №   Наклад

Видавництво “НАІР” вул. Височана, 18,
м. Івано-Франківськ, 76000, Україна